

CSÍKDÁNFALVA

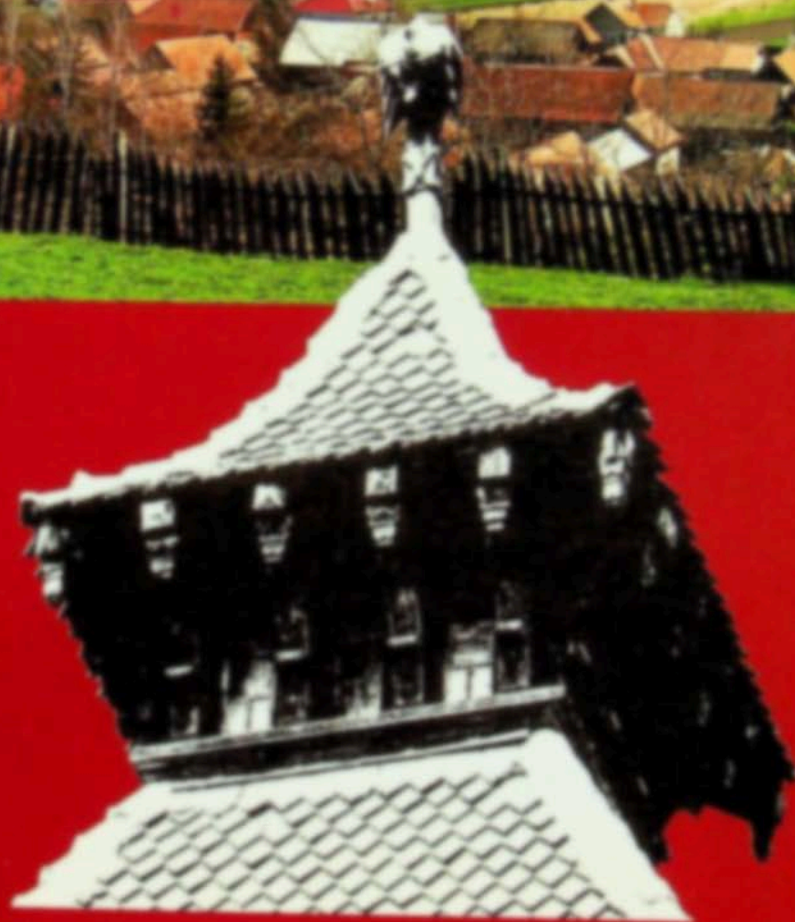
ÉS

ADATOK A FELCSÍKI HAT FALURÓL

II.

CSÍKDÁNFALVÁ

ÉS ADATOK A FELCSÍKI HAT FALURÓL

**CSÍKDÁNFALVA
ÉS
ADATOK A FELCSÍKI HAT FALURÓL**

II.

**Ez a példány
a SZÉKELY MIKÓ KOLLÉGIUM KÖNYVTÁRA
számára készült**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

ALBERT ERNŐ

**CSÍKDÁNFALVA
ÉS
ADATOK A FELCSÍKI HAT FALURÓL**

II.

ALBERT KIADÓ
SEPSISZENTGYÖRGY
2009

A kötet megjelenését támogatta:

CSÍKDÁNFALVA ÖNKORMÁNYZATA
CSÍKDÁNFALVI KÖZBIRTOKOSSÁG
SALUBRITATE KFT
EUROPANTER KFT
ISAPUR KFT
EMERCOM KFT
ŐCSI&MISI KFT
GOLDEN KFT
ALBERT ERNŐ CSALÁDI VÁLLALKOZÁS - CSÍKDÁNFALVA
ZSÓK JÓZSEF
ZSÓK LÁSZLÓ

Borítóterv
Ádám Gyula

A fényképeket készítették:

Ádám Gyula, Ambrus-Mátyás Árpád, Ambrus-Mátyás Erzsébet Mária,
Balázs Ödön, Dobos Árpád, Süket Jenő, Szabó Imre

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ALBERT, ERNŐ

Dánfalva és adatok a felcsíki hat faluról =
Comuna Dănești și date despre cele șase sate
din zona Ciucul de Sus / Albert Ernő. -
Sfântu-Gheorghe : Albert Kiadó, 2007-.vol.

ISBN 978-973-99468-9-6

II Köt. - 2009. -

Bibliogr. -

Index. -

ISBN 978-973-88678-0-2

908(498 Dănești)

ELŐSZÓ

A korábban bizonyos huzavonával megjelent *Csikdánfalva és adatok a felcsíki hat faluról* című könyv I. kötetét 2008. március 15-én mutattuk be a község lakosságának. Elmondtuk, hogy 1999 óta mindegyre visszatérő igény: könyv formájában összegezni a község történetét, kialakulását, fejlődését, a történelem kínálta tanulságok megállapítását, a közoktatás és egyház fejlődését. Ha kezdetben nehezen is gyűltek a különböző iratokban szétszórtan megtalálható adatok – amelyek alapul szolgáltak a könyv megírásához –, később több évi kutatás eredményeként sikerült annyi adatot összegyűjteni, amely szétfelesztette a monográfia követelményeit, és azt eredményezte, hogy egyes témákat részleteiben is bemutatva több kötetre osszuk a Dánfalvát és adataiban a felcsíki hat falut bemutató könyvet. Azért tartottuk fontosnak Dánfalva történetét összekapcsolni a felcsíki hat faluéval, mert beigazolódott, hogy a múltban is sok vonatkozásban közösek voltak gondjaink, eredményeink is. Bár egyes falvakról korábban megjelent egy-egy monográfia, a hat falu egységét, kapcsolatait azokban nem tárgyalták.

A *Csikdánfalva és adatok a felcsíki hat faluról* című kötet előszavában arról írtunk, hogy az első kötet a község, az iskola, az egyház történeténe és a helynevek első összegezése után a második kötetben a gazdasági fejlődés, a társadalmi élet különböző vetületeit, valamint a művelődési törekvéseket mutatjuk be.

Időközben további adatok birtokában módosítanunk kellett eredeti elképzelésünket. Így az I. kötet közlései után a II. kötetben a földműveléssel, állattenyésztéssel, erdőgazdálkodással, közélettel, iparral foglalkozunk, majd a III. kötetben mutatjuk be Dánfalva és adataiban a felcsíki hat falu művelődési életét, népi szokásait, építkezését, viseletét, az ünnepeket, a táplálkozást, a közösség költészetét, az egészségvédelmet, a sportot stb.

2009. november 1.

Albert Ernő

FÖLDMŰVELÉS

A FÖLD MŰVELÉSE

A Székelyföld területét ösfoglalásnak tekintették, ami azt jelentette, hogy a lakosság betelepődése spontán folyamat volt, a határok nevét is a betelepülő székelyek adták, hisz az elnevezések döntő többsége magyar; ellenkező esetben a letelepedők átvették volna az itt korábban élők helyneveinek használatát.

A székely lakosság sajátos törvények szerint élt, amely eltért Erdély többi részében kialakított jogi hagyományoktól. Itt sem korábban a magyar királyok, sem később az erdélyi fejedelmek nem adományozhattak területeket. Ha pedig megpróbálták hatalmuknál fogva, a székelység azonnal elutasította.¹

Az egységes nemzeti terület a népesség szaporulata folytán kisebb közösségek tulajdonára oszlott, ami természetes folyamat eredményeként az 1300-as évek elejére már falurendszerre alakult. Ennek egyenes következménye, hogy a faluhatárokat is megjelölték, de egyes helyeken különösen az erdőket, legelőket több település egységesen bírta. Ilyen volt a felcsíki hat falu havasa a Keleti-Kárpátok Csíki-havasának északi részén, vagy a Terkő-havasa Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras közös tulajdonában. Az utóbbi esetben a falvak lakói évenként felváltva kaphatták a jövedelmet.²

Megállapítható, hogy a földközösség maradványai a Székelyföldön a legtovább éltek, sőt bizonyos vonásai máig megmaradtak Felcsíkon, Dánfalván is.

A felcsíkiak az új hazában a földből akkora területet foglaltak, amekkorát meg tudtak művelni. Gondoskodniuk kellett a föld termékenységéről is. Egyik korabeli módja az a kialakított hagyomány volt, hogy a korábbi termő részeket bizonyos idő elteltével pihentették, újabb művelésre alkalmas területeket törtek fel, aztán később visszatértek a korábban pihenni hagyott részekhez. Ez egyben gyökereit jelentette a későbbi nyomásos gazdálkodásnak

A lakosság számbeli növekedésével már nem volt elég a művelhető terület, azért meg kellett találni a módját a szántóföld gyarapításának. Ekkor került sor az erdők irtására, a felszabadított terület szántófölddé alakítására, amely már magában hordozta a közös föld mellett a magántulajdon megjelenésének csírait is. Ezzel egy időben bizonyos formáját ki kellett alakítani a birtoklás igazolásának, a jogcímnek, szokásnak, hagyománynak, amelynek működése a rendet jelentette. Így formálódott Dánfalva határa, amelyet a szomszédos falvak tiszteletben tartottak, bár néha bizonyos vita is kialakult egy-egy közösség területét illetően, minthogy később még perre is sor került Dánfalva és Gyergyóújfalu vagy a moldvaiak között. A föld művelésében gyakran az is akadályt jelentett, hogy a férfiak jelentős részének katonának kellett mennie akár hosszabb időszakokra is, s ilyenkor a nőkre, a családtagokra, a jó szándékú segítőkre hárult a föld megművelése.

Az 1500-as évekre már kialakult a művelhető területek szétosztása, az irtások következtében a szántóföldek növekedése, azok rendszeres szántása-vetése.

Olyannyira állandósult a földművelésre alkalmas terület minden határban, hogy a továbbiakban az erdők irtását falutörvények tiltották. Jó példája ennek az 1581-ben megfogalmazott gyergyóújfalvi határozat, amely szerint „a falunak végzése volt még a régi székel szabadságnak idejében [1562 előtt] is, hogy senki az falu határában, mezőn, erdőn,

falun és falu híre nélkül örökséget ne foglaljon magának, hanem falutól kövesse“. A határozat be nem tartója egész vagyonával fizet.³

A továbbiakban is számos falutörvényben fogalmazták meg a földművelés szabályait, bizonyos tilalmakat, s ezáltal ellensúlyozták azokat az akadályokat, amelyek a fejlődést befolyásolták. Annál is inkább szükség volt a haladást elősegítő törvényekre, mert általánosan megállapították, hogy a csíki mezőgazdaság elmaradott állapotban leledzik.

Megnövekedett a főnépek száma és birtoka is, a korábbi adómentességet terhes adó váltotta fel, sőt a lakosságnak hol a török, hol a német hódoltság következményeinek kellett eleget tennie.

Elsősorban a korábban elvett jogaik visszaszerzéséért a székelyek 1562-ben felkelést szerveztek, amelynek leverése következményeként János Zsigmond megtorló intézkedésekkel a szabad embereket jobbágysorba kényszerítette. 1566. július 11-én János Zsigmond Gyulafehérvárról küldi parancsát, amely szerint a felcsíki szabad székelyeket is jobbágysorba ítélte.⁴

A székelyek panaszát 1571. március 27-én levélben fogalmazták meg, amikor nagy tömeg indult János Zsigmond temetésére. Ebben a levélben a régi kialakult törvények, szokások erőszakos megváltoztatása, az adózás bevezetése, a földek foglalása, a szegénység folyamatos növekedése miatt emeltek szót, megoldásához az országgyűléstől vártak segítséget. A gyors leszegényedés bizonyságaként írták a földműveléshez kapcsolva az állapotokat: „mely embereknek tizenkét ökrük volt, négy vagy kettő ha vagyon, akiknek nyolc vagy hat volt, kettő ha vagyon, de nagyobb részinek egy sincs, amelyik faluból harminckét eke vagy negyven ment, kiből tíz vagy nyolc, még kevesebb is alig megy ki“. És azt is hozzátették, hogy „mindazáltal soha így meg nem rontották az székel nemzet-séget, mint az elmúlt időben.“⁵

1621. augusztus 2-án Csíkszék vezetői írták Bethlen Istvánnak: „az földnek felettből való sovány-sága miatt az emberek igen szegények“, sőt sokan vannak olyanok, akiknek semmijük sincsen.

A falvanként kialakított törvények mellett a szék vezetői is figyeltek a gazdálkodás alakulására. Petki István, Csíkszék főkapitánya elnökletével 1650. október 24-én a szék közgyűlése olyan pontokat is belefoglalt „constitutiójá“-ba, amelyek a föld műveléséhez kötődtek. Kitértek a vetéskertekre, a kialakított szabályok betartására, a nyomásos gazdálkodásra, az erdők melletti bekerített részek sorsára stb.⁶

A szántóterületek növekedésére az erdők irtásán kívül más módot is találtak Csíkban. A XVI. századból fennmaradtak olyan feljegyzések, amelyek arra utalnak, hogy néhány helyen a 800–820 tengerszint feletti magasságban is megművelték a földet, sőt a XVII. században elsősorban pásztorok 950–1000 m-en kialakítottak kis részeken szántóterületeket, s tovább menve 1300–1400 m magasságban termesztettek gabonát, gyümölcsöt is.⁷

A mezőgazdaság viszonylagos elmaradott állapotához az is hozzájárult, hogy a Székelyföldön a természetes környezet mostoha, egész területéhez és a lakosság számához viszonyítva kevés a szántóföld. 1703-ban Csíkban körülbelül 8 hold jutott egy családra, ami jó termő körülmények között elfogadható is lehetett volna.⁸

Egymást követték a föld sivárságára, terméketlenségére vonatkozó nyilatkozatok. 1720. május 8-án Csík-, Gyergyó- és Kászonszék folyamodványt írt a kiszabott terhek enyhítésére. Indoklás: „hasznos példa eddig nem hallatott, mely miatt nyomorult, sovány és pénz keresetre alkalmatlan helységünk utolsó pusztulásra“ jutott.⁹

A XVIII. században már bizonyos adatokkal rendelkezünk a csíki falvak szántóterületeinek nagyságáról. Az adófizetők 1720–1721-ben Alcsíkon 24 790, Felcsíkon 11 546 köből szántóterülettel rendelkeztek. Összesítve Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék szántóterületét 59 947 köblöt tesz ki, ami 17 127 ha-nak felel meg.¹⁰

A felcsíki hat falu szántóterülete 1720–1721-ben az adófizetők összeírásakor: Madaras 704, Dánfalva 621, Karcfalva 317, Jenőfalva 512, Szenttamás 518, Szentdomokos 303 köből. Ennek összesítése 2975 köből, vagyis 850 ha. A hat falu határában igen nagy terület maradt műveletlen: Madarason 74, Dánfalván 244, Karcfalván 77, Jenőfalván 192, Szenttamáson 160, Szentdomokoson 184 köből, vagyis 931 köből, illetve 266 ha.¹¹

A Nagyszébenbe induló országgyűlési követeket 1724. január 10-én Csíkszeredában azzal bízták meg, hogy ott közvetítsék: „7ma – minden helységek felett ezen hazában soványabb s hidegebb szerű lévén székünk“, ezért enyhítsék a kirótt terheket. A nyár folyamán is hideg eső, majd jég pusztította a határt.

Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék vezetői 1736 körül is folyamodványt küldtek a főkormányzékhez, amelyben panaszaik között a földművelésről is nyilatkoztak. Különösen az idegen katonaság folyamatos jelenléte és eltartása juttatta a lakosságot „elviselhetetlen“ és „végső pusztulásra jutott boldogtalan“ sorsára. Ebben a folyamodványban ismételtlen megfogalmazták, hogy „természet szerint is helyünk sovány és terméketlen“, hol a szárazság, hol a hideg pusztítja a föld termését. Mintegy összegezve a fentieket írták: Erdélynek tán a legszegényebb része Csík.¹²

Dánfalva földjének minőségéről 1778-ban Benkő József azt írta: a lakosság „nagy részt sík és fekete földeket művel, a többi kopár, agyaggal és kavoccsal kevert talajú hegyoldalakon“ található. Hasonló megállapítása Jenőfalva földjéről is. Hozzátehetjük, hogy kevés árnyalati eltéréssel ez a felcsíki hat falura, fokozása inkább Szentdomokosra érvényes, hisz azt írták: „A hegyek között kicsi síkságon földje terméketlen, agyaggal, homokkal, kövekkel elegyes“.¹³

Bizonyos helyeken a föld parlagon maradt. A főkormányzék azzal próbálta felszántását ösztönözni, hogy a feltört föld után hat évig nem kellett adót fizetni. Így jártak el a fejedelmek korában is.¹⁴

A határőrség megalakulása után, hadviselések idején, a hadgyakorlatok során is, az otthon maradt feleségek nem tudták magukban megművelni a földet, s ilyenkor kénytelenek voltak segítséget fogadni. A bér inkább ruhanemű volt. De szokássá alakult az is, hogy olyanok, akik fölös munkaerővel rendelkeztek, felébe vagy harmadába vállalták a föld művelését. 1783. december 19-én Jenőfalván jegyezték fel olyan adatot, amely szerint a földet felébe, bizonyos részeket harmadába művelték.¹⁵

A huszárokat, akiknek egyik központja Dánfalván volt, gyakran a legnagyobb munkaidőben rendelték hadgyakorlatra. 1819-ben például tavasszal május 4–31, ősszel szeptember 18 és október 15 között.¹⁶

A gyalogkatonákat még nagyobb mértékben érintette az ilyen jellegű gyakorlat, hisz döntő részben a földművesek köréből kerültek ki.

Ennél sokkal nehezebb időszakot jelentett a hadba vonulás a mezőgazdaság szempontjából is. A székelység – közöttük a dánfalviak – 1778-tól egészen 1815-ig – kevés megszakítással – folyamatosan részt vett az osztrák–török, majd az osztrák–francia háborúban.

A sokszor elhangzó panaszt a terméketlenséggel kapcsolatban a csíkiak szorgalmas munkával tudták ellensúlyozni. Nagy Elek írta 1841-ben: „bátran s minden nagyítás nélkül elmondhatni, hogy az egész birodalomban szorgalmasabb és életrevalóbb gazda nincs: holdvilágon egész éjjel szánt, kaszál”.¹⁷

Fejlődést jelent a vizsályok elkerülése szempontjából, hogy 1855-ben bevezették a telekkönyvelést.¹⁸

1902-ben a korábbi század hagyományaként megállapítják, hogy Csíkban „ázsiai viszonyoknak tekinthető a mezőgazdaság”. A 121 051 katasztrális hold szántóterületből csak 69 680 holdat művelnek, az ugar 53 407 hold. Csíkban 22 000 földművelő van, átlag 2 hold jut egy családnak, de nagy azon gazdák száma, akik 0,5–1–2 hold földön gazdálkodnak, vagy olyanok, akiknek fél hold sem jut.

A föld értéke is rövid idő alatt jelentősen megváltozott. 1897-ben egy jobb szántóföld 400–600 koronába került, 1902-ben alig érte el a 200–300-at.¹⁹

Erdély mezőgazdasági életében jelentős változást jelentett a XIX. század második fele. Ha korábban évszázadokon át alig lehetett tapasztalni fejlődést, most egyszerre a faekét vas, a sarlós aratást a kasza, sőt helyenként a gép váltja fel, és megjelenik a cséplőgép is. Csíkban ezen eszközök a XX. században hódítanak teret.

Erdély, a Székelyföld, Csík gazdasági életben fontos változást idézett elő a trianoni békeszerződés s az azt követő 1921-es földreform. Jól hangzó indokokkal próbálták alátámasztani a földreform szükségességét, de tulajdonképpen Erdélyre és a csatolt részekre vonatkoztatva megállapítható, hogy a rendelkezések a magyarság ellen irányultak. Az Erdélyi Magyar Szövetség 1921. augusztus 4-én tiltakozott is ellene. Hangsúlyozták, hogy a Romániához csatolt területen kétfélmilliónyi magyar él, megkérdésük nélkül döntöttek úgy, hogy elsősorban ellenük intézkednek. Megállapították, hogy a földreform ilyen formája a magyarság kultúráját, egyházainak működtetését veszélyezteti. Tudatos sovinizta gyűlölködés szolgálatába állították az úgynevezett reformot. A négy római katolikus püspökség- és a négy protestáns egyházkerülettől 314 199 katasztrális hold földterületet, vagyis összvagyonuk 84 százalékát sajtátították ki. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület birtokából is eltulajdonítottak 1708 holdat.²⁰

Erdélyben 1921-ben – Egyed Ákos összesítése szerint – 443 567 katasztrális holdat nagyrészt a közbirtokosságtól, az egyházaktól és iskoláktól sajtátítottak ki, amely korábban gazdasági alapot biztosított az erdélyi művelődésnek. Ezek a birtokok többnyire román egyházak és román lakosok tulajdonába kerültek.²¹

A földreform 1924-ben tovább folytatódott. Ismételten a közbirtokossági vagyont, erdőket, legelőket csonkították. Ez nagyban érintette a székely megyéket. Csíkban is ez a tulajdon a szűkös jövedelmet nyújtó földművelés mellett a lakosság megélhetését biztosította.

Az 1930-as években Csík területe 4993 km², népessége 146 584 személy; egy km²-re 29 fő jutott, míg Erdélyben 54 fő. Azt azonban számításba kell vennünk, hogy a terület jelentős része erdő és legelő. A földművelésre csupán 14 százalék alkalmas. Megoszlása:

Szántóterület	68 412 ha	13,8 %
Rét, kaszáló	108 289 ha	21,7 %
Legelő	85 331 ha	17,1 %
Erdő	162 280 ha	32,5 %
Nem termő	74 671 ha	14,9 % ²²

Az 1930-as évek gazdasági viszonyai, a művelhető föld és a lakosság növekedése szempontjából figyelmeztető jelenség.

Dánfalva területén magánosok tulajdonában 5569 hold 236 négyszögöl volt. Figyelemmel követhetjük a lakosság és a földmennyiség százalékos arányát.

1937 Birtokkategóriák	A meglévő birtokkategóriába tartozó (összes családok) a lakosság hány százalékát teszik ki	A magánosok kezén lévő föld hány szá- zalékát birtokolják
4 holdon aluli	31,5	11,6
4–8 holdas	27,4	20,5
8–15 holdas	26,4	37,6
15 holdas	14,6	30,0

Dánfalva lakossága 2844 fő.

A 8 holdon aluliak kb. 59 százalék, a földterület 32,1 százalékát, a 8 holdon felüliek a lakosság 41 százalékát képviselik, de a dánfalvi határ földterületéből 67,9 százalékot birtokolnak. Ha figyelembe vesszük, hogy egy évszázaddal korábban, az 1800-as évek elején Dánfalva lakossága alig haladta meg az 1000 főt, 1937-ben annak majdnem háromszorosa, a földterület viszont alig növekedett, az ipar is csekély számú embert foglalkoztat, akkor következtethetünk a kivándorlás indoklására.

Azt is megállapították, hogy átlagos nagyságú és minőségű 10 holdas csíkdánfalvi gazda mezőgazdasági jövedelme a 930-as években 32 686 lej volt, de szükséges kiadása elérte a 47 906 lejt. A 15 220 lej különbözetet a fatermelésből 7000 lej, a fuvarozásból 6000 lej, napszámból 3000 lej biztosította.²³

A II. bécsi döntés után, 1940 augusztusát követően 1944 őszéig a magyar állam erőteljesen segítette a Székelyföld mezőgazdaságát. A föld minőségi javítását, a gépesítést is ösztönözték. 1941-ben minőségi vetőmagot utaltak ki, Csíkba 22 vetőgépet szállítottak, magtisztítót is 13-at. A trágyát, növényvédő szereket is népszerűsítették. A gazdáknak külön tanfolyamokat szerveztek, amelyek során a modernebb gazdálkodás eljárásait ismertették. A természetes és gyorsuló fejlődést azonban a II. világháború fékezte.

KULÁKOK

A háború után különböző beszolgáltatásokat vezettek be, majd 1946–47-ben a nagymérvű szárazság nehezítette a földművelést. 1946 őszén a cséplőgépek mellé megbízottakat jelöltek ki, akiknek feladatuk volt a holdakat hektárba átszámítani, és a hektár után járó beszolgáltatást biztosítani.

Az osztályharcot évről évre mesterségesen gerjesztették, 1947-ben azért marasztalták el a Magyar Népi Szövetséget, hogy egységes romániai magyarság képviselőt vállalta, nem küzd a falvak „uzsorásai” ellen. 1950 nyarán 129 000 „kizsákmányoló elemet” kizártak az MNSz-ből. 1950-ben írták: „Minden dolgozó földműves tudja már azt, hogy a kulákok a nép ellenségei. Valamennyit le kell leplezni”. Napilapok, szépirodalmi

folyóiratok, regények, drámai művek hirdetik az osztályharcot, jeleneteket mutatnak be a kulákok „gaztetteiről”⁶.

A kollektív gazdaságok megalakításával egyidejűleg szovjet mintára megkezdődött az úgynevezett kulákosítás. Központi elrendelés szerint minden községben kellett találni kulákokat, akik az osztályellenséget jelentették.

Csikban, Felcsikban, Dánfalván is nem voltak olyan birtokkal rendelkező családok, akiket gazdasági helyzetükből következően a falu kizsákmányolói közé lehetett volna sorolni, ezért a megadott szempontok szerint soroltak be bárkit kuláknak. A kulákok sorába kerültek, akik 10 hektárnál több földdel rendelkeztek, idegen munkaerőt alkalmaztak, szolgákat, szolgálókat tartottak, cséplőgép, malom, fűrész tulajdonosok voltak. Olyan személy is került a kulákok sorába, akinek 3 hektára volt, de szolgát tartott vagy üzlete, kocsmája volt.

A kulákoknak jelentős adót kellett fizetniük, terményük döntő részét, állataikat is be kellett szolgáltatniuk az államnak. Ha nem termelt annyi, amennyit követeltek, meg kellett vásárolniuk.

A kulákok gyermekei nem tanulhattak elméleti középiskolában, egyetemre sem juthattak be. Sőt elrendelték: minden iskolában év közben is ki kell zárni a kulákok gyermekeit.

Egyeseket hosszabb-rövidebb időre fogságba hurcoltak, másokat kilakoltattak lakásukból. Dánfalván Antal Gyulának nemcsak lakását, a községet is el kellett hagynia.

1953-ban annyiban könnyítettek az üldözésen, hogy a kulákok földjeiket felajánlhatták az államnak, majd 1959-ben törvényerejű rendelettel szüntették meg a kulákságot.

Azzal a céllal próbálták kialakítani minden településen egy ellenségesnek mondott osztályt, hogy általa a lakosság többi részét megnyerjék, de ellenkező hatást váltott ki minden településen.

Dánfalván is kijelölték a kulákokat. Azzal a megjegyzéssel közöljük az egyik kimutatást, hogy időközönként bővítették, esetleg szűkítették a névsort, míg végül megszűnt:

A megmaradt hivatalos kimutatás szerint Dánfalván kulákok voltak a feltüntetett sorrendben:

Antal Gerő	Bálint Ignác
Gál Péter	Bálint Joachim
Antal Mihályné	Bálint Félix
Antal József,	Gáll Vilmos
Antal Ferenc,	Páll János
Both István	Csáki József
Zsigmond Márton	Csáki Gergely
Antal Gyula	Zsók József
Páll Benedek	Szabó Pál
Antal Ferenc	Antal Kálmán ²⁴

..... *Dávidkői kistérség.*

..... *szociális szervezetek adatai a köznevelési és egészségügyi szakosztályok.*

1	Antal József	<i>Antal József</i>	
2	Gál Péter	<i>Gál Péter</i>	
3	Antal Mihályné	<i>Antal Mihályné</i>	2500 kg.
4	Antal József	<i>Antal József</i>	3000 kg.
5	Antal Ferenc	<i>Antal Ferenc</i>	2500 kg.
6	Both István	<i>Both István</i>	1500 kg.
7	Sigmond Károl	<i>Sigmond Károl</i>	
8	Antal Gyula	<i>Antal Gyula</i>	
9	Gál Benedek	<i>Gál Benedek</i>	
10	Antal Ferenc	<i>Antal Ferenc</i>	4000 kg.
11	Balint Ignác	<i>Balint Ignác</i>	3000 kg.
12	Balint János	<i>Balint János</i>	3000 kg.
13	Balint Félix	<i>Balint Félix</i>	
14	Gál Vilmos	<i>Gál Vilmos</i>	3000 kg.
15	Gál József	<i>Gál József</i>	2500 kg.
16	Csiki József	<i>Csiki József</i>	
17	Csiki György	<i>Csiki György</i>	3000 kg.
18	Csiki József	<i>Csiki József</i>	

Előnök
Both István

Farkas Pál
Antal Károly

Szilágyi

A TERMELŐSZÖVETKEZETBEN

1949. március 3–5-én tartott a Román Munkáspárt plenáris ülésén határoztak a mezőgazdaság szocialista átalakításáról. Célja a magántulajdon megszüntetése falun is, szovjet mintára az egységes terveződés megvalósítása.

Szervezése során példaképnek a szovjet kolhozokat tartották, azonban a II. világháború idején ott fogságban tartott katonák hazatértük után kiábrándító tapasztalatok ismertettek róluk. A földek és állatok elvétele, a „sajkás” rendszer bevezetése a szegénység és éhezés a mindennapi beszéd állandó témája. Ennek ellenére 1950 nyarán Csíkbán

nyolc kollektív gazdaság alakult: Dánfalván Új Élet néven június 18-án, Karcfalván Vörös Zászló néven június 30-án, Madarason Új Barázda néven július 30-án. Továbbá Alcsikon Újtusnádon, Verebesen, Kozmáson, Bánkfalván és Szentimrén alakult meg a kollektív gazdaság.

A nyolc gazdaságba 368 család lépett be, területe 558,39 hektár volt. Az állami tartalékból még átutaltak 478,47 hektárt, így az összterület 1052,86 ha lett.

Ezek a gazdaságok kezdetben azért működtek elfogadhatóan, mert a település legjobb minőségű földjeiből egyben mérték ki mezőgazdasági területét, kedvező kölcsönöket is biztosítottak számukra. A továbbiakban kevés sikerrel bővíteni igyekeztek a meglévő gazdaságokat, bevezették a társas gazdaságokat, amelyeket átmenetnek tekintettek az időközben termelőszövetkezetnek nevezett gazdaságok felé. Az első gazdaságok nem jelentettek olyan meggyőző példát, amelynek eredménye lehetett volna, hogy a csíki földművesek önként vállalják a kollektív gazdálkodást. Ezért a hatalmi szervek a kényszerítés különböző formáit választották. Félelmet alakítottak ki az ellenszegülők körében. Hivatalos adat bizonyítja, hogy 1952-ig az ország területéről mintegy 80 000 földművest zártak hosszabb-rövidebb időre börtönbe, mert ellenállt a kollektivizálásnak.²⁵

Ilyen indokkal zárták börtönbe a karcfalvi Deák Istvánt is.

Állami tisztviselőket, tanárokat, diákokat, orvosokat stb. rendszeresen szüleikhez hazaküldtek, hogy bizonyítsák a termelőszövetkezetek előnyeit. A kulákok névsorából törölték, akik a gazdasághoz csatlakoztak, vagy birtokukat az államnak felajánlották.

Az 1956-os magyarországi szabadságharcot követően mérséklődött a további erőszakos szervezés, de a hatalom megerősödése következményeként már 1959–1960-ban újból fokozódtak az előkészületek. Vasárnaponként városi „megbízható” munkásokat küldtek falvakra, akik gyakran fölényeskedve – nem ismerve a falvak életét – kioktatták a „parasztokat”. Hetente, sőt naponta küldték a tantestületek tagjait, állami tisztviselőket „meggyőző munkára”.

1960–1961-ben valóságos versenyt indítottak Kelet-Európában az országok között, hol fejezik be hamarabb az átalakítást. 1962-ben már egymás után jelentették ezen országokban a szövetkezesítés teljes befejezését. Romániában 1962. április 27–28-i gyűlésén köszöntötte a Nagy Nemzetgyűlés a sikert. Ez már azt jelentette, hogy a felcsíki hat faluban is a lakosság teljes létszámban a termelőszövetkezet tagja lett.

Az is elképzelhető, az erőszakos szervezés ellenére is ki lehetett volna alakítani valamelyest jobban működő gazdasági életformát, ha az állam nem avatkozik be a mindennapi gazdálkodásba, teljesen figyelmen kívül hagyva a helyi sajátosságokat.

A felcsíki községek életében a föld minőségének és mennyiségének hiányát jelentős részben pótolta az erdő. Mivel az 1948-as államosítás következtében ez a forrás megszűnt, a gazdaságoknak csak különböző engedményekkel juttattak a falvak határában lévő erdőkből vagy a korábbi magánterületekből. Ezt a kiesést nem lehetett pótolni.

A terveket nem a való helyzetnek megfelelően készítették el, legtöbbször a központok irodáiban. Teljesítését erőn és lehetőségek fölött is megkövetelték. Nem vették figyelembe, hogy egyes vidékek előnyt jelenthetnek bizonyos termékeknek, mások abban érhetnek el jobb eredményt.

Erőn felül követelték meg a gazdaságok gépesítését. Így már a 960-as években valósággal száműzték a gazdaságokból a lovakat, ahol a gazdaság működéséhez szükségképpen még megtartották, gúny tárgyává tették a vezetőket. A Gép- és Traktorállomások

viszont oly összegért végezték el a munkálatokat, hogy a jövedelem jelentős részét számukra kellett átutalni.

A tervgazdálkodásnak megfelelően a gazdaságoktól megkövetelték a termékek olcsó áron való átadását az államnak, függetlenül az előállítási költségektől, ezért a becsületesen dolgozó tagok járadéka gyakran éppen a szűk megélhetés határára jutott.

Diákokat, katonákat minden évben egy-két hónapra beosztottak a termékek betakarítására, ezzel is próbálták csökkenteni előállításuk értékét.

Kellő takarmány hiányában a tehenek igen kevés tejet adtak. De más gazdasági bajok is jelentkeztek. Például 1964-ben az állami és közös gazdaságokban Gyergyó rajon területén 1200 szarvasmarha pusztult el takarmányhiány miatt.

Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy egyre többen hagyták el a termelőszövetkezeteket. Karcfalván már a megalakulást követően nem volt kellő számú fogatos.²⁶

Ilyenkor olyan javaslat is elhangzott, hogy a gyárakba, üzemekbe csak azokat a személyeket alkalmazzák, akik a gazdaság vezetésétől jóváhagyást kapnak. Pedig általában a gazdaságok nem tudtak eltartani minden tagot, kívánatos volt más területen elhelyezkedésük.

A Dánfalváról eltávozók egyik részét név szerint is közöltük az Ipar fejezetben.

Mindezen és más hibák ellenére mégis mintegy 40 év gazdasági történetének részét képezték a termelőszövetkezetek, így Dánfalván is a lakosságnak ezzel együtt kellett élnie. Működésének bemutatásával történelmi adatokat őrizhetünk meg.

Az „Új Élet“ Kollektív Gazdaság megalakulása: 1950. jún. 18.

Elnökök: Both István
Ambrus István
Márton József
Ambrus József

Növénytermesztési brigádosok: Süket György, Szócs Albert
Állattenyésztési brigádos: Zsók János
Alapító tagok: 57 család
Szántóterület: 59,87 ha
Kaszáló: 79,66 ha

MTSZ
1962-1992

Elnökök: Márton József
Kajtár Gergely
Zsók János
Szabó Dezső – mérnök
Szakemberek: Imre Károly – főmérnök
Jászenovics József – agrármérnök
Antal József – agrármérnök
Szabó Dezső - agrármérnök
Lukács Jusztiin – állattenyésztési mérnök

Kajtár Sándor - állattenyésztési mérnök
Braic Alexandru – állatorvos
Bartha Csaba – állatorvos
Borbáth András – állatorvos
Kovács Albin – állatorvos

1-es számú növénytermesztési brigád (Oltfalva)

Brigádosok: Ambrus István
Eröss Vilmos
Lukács Barabás
Abos András
Antal Mátyás
Zsók Joáchim
Fülöp Zoltán
40 pár igásló, 1 lóistálló

2-es számú növénytermesztési brigád (Felszeg)

Brigádosok: Gál József (Ügyvéd)
László Domokos
Albert Vilmos (Lajos)
Blága Károly
38 pár igásló, 6 pár ökör, 1 lóistálló

3-as számú növénytermesztési brigád (Középszeg)

Brigádosok: Kajtár Gergely
Bálint Imre
Szabó Béla
Simon Béla
40 pár igásló, 1 lóistálló

4-es számú növénytermesztési brigád (Város)

Brigádosok: János Mihály
Süket Illés
35 pár igásló, 1 lóistálló

1-es számú szarvasmarha-tenyésztési brigád-farm (Kishegy)

Brigádosok, farmerek: Zsók János
Gál Gergely
Albert Vilmos (Laji)
Abos Dávid

Állomány: 1100 db szarvasmarha, ebből 500 db fejőstehén
8 istálló (Kishegy + Cserépgyárak)

Szecs-kázó, kalapácsoló, villanymotorok, vízhálózat (önitatók), trágyaki-hordó berendezések

2-es számú szarvasmarha-tenyésztési brigád-farm (Réh)

Brigádosok, farmerek: Zsigmond Károly
Gál Gergely
Kajtár Gergely
Süket Jenő

Állomány: 330 db szarvasmarha, ebből 200 db fejőstehén
3 istálló

Szeccskázó, kalapácsoló, villanymotorok, vízhálózat (önitatók), trágyakihordó berendezések

Juhtenyésztési Brigád

Dobos Albert
Kajtár Gergely
János Mihály
Zsigmond Károly

Juhszájvánok: Kelence, Bükkoldal, Bükkalja, Ágkőze, Sár
Juh: 1600 db, ezekből 1000 db fejős

Raktárnokok: Süket György, Both Vilmos

3 gabonaraktár, 1 műtrágyaraktár, 1 vegyszerraktár

Melléküzemi tevékenységek

Felelősök: Pál Joákim, Albert Vilmos (Laji)
Kerekesműhely, asztalosműhely, kovácsműhely, építkezési csoport.
Fafeldolgozás: gáterek: Kishegy, Réh
Malom, pékség

Javadalmazás: országos és helyi normák alapján

Munkanap-egység értéke terményben és készpénzben (acord global-teljesítménybér)

Részes művelés – a kaszálónál $\frac{2}{3}$ – $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{1}{2}$ – $\frac{1}{2}$

Nyugdíjjogosultsághoz minimum:

- növénytermesztés: nők 60 munkanap/év, férfiak 80 munkanap/év
- fogatosok: 120 munkanap/év
- műhelyek dolgozói: 200 munkanap/év
- állattenyésztés: 300 munkanap/év

Termesztett őshonos növények:

Gabonafélék: ősibúza, tavaszibúza, rozs, tavaszi sörárpa, zab

Textilnövények: len, kender

Zöldségfélék: burgonya, káposzta, sárgarépa (murok)

Hüvelyesek: mezei borsó, bükkönyborsó

Ipari növények: cukorrépa, mák

Takarmánynövények: here, lucerna, szarvaskerep, baltacin, takarmányrépa, silókukorica

Mezőgazdasági területek nagysága:

Szántó: 1170 ha

Kaszáló: 2500 ha

Legelő: 300 ha

Állatlétszám: szarvasmarha: 1430, ebből 700 fejőstehén

Juh: 1600, ebből 1000 anyajuh, 5 nyáj

Ló: 356

Termelőeszközök:

Teherautó 2 db, traktor 3 db, utánfutó 6 db, minden pár ló után eke, taliga,
borona.

Saraboló-hompoló (kapagép) kb. 100 db.

Vetőgép – fogat után 4 db.

Szekér – 300 db, szán – 150 db.

Gépesítési-állomás – részleg:

Mezőgépész: 23 személy, műhelymunkás 3 személy

Traktor: 23db, vetőgépek: 3 db burgonyaültető (2 soros, 4 soros), cukor répa, kukorica sorbanültetőgépek, 2 cséplőgép, traktorral vontatott arató-cséplőgép 2 db, 6 db kombájn.

A dánfalvi elemi és középiskolában végzett mezőgazdasági szakemberek:

Imre Károly

Kovács Albin

Zsók Márton

Albert József

Pál Dénes

Antal Vidor

Antal József

Sepsi Márk Cecilia

Kajtár Sándor

Fazakas Csilla (Márk)

Szabó Dezső

Pál Emma

Mészáros Tibor

Máthé Emma (Gál)

Mészáros Joákim

Állatorvosi kör(zet) szakemberei:

Állatorvosok: Kóti István

Lovász Zoltán

Csíki Aurel

Dávid István

Technikusok: Csutak Lajos

Bors Miklós

Abos Jenő

Gidró Árpád

Süket Jenő

A TSZ-ben dolgozó gépészek:

Dobos Ferenc, id. Both Árpád, László János – gépkocsivezetők

Szőcs Gyula, László Vilmos, Szabó János

A Mezőgazd. Gépesítési Vállalat dánfalvi részlegének dolgozói.

Traktoristák -	
Dobos Joákim	Dobos György
Szabó József	Dobos Béla
Eröss József	Böjte Jakab
Zsigmond Dénes	Kajtár Béla
Antal Gergely	Süket József
Both Dónát	Albert András
Antal Jeremiás	Antal László
Kedves Ferenc	Szabó Dezső
Horváth Tibor	Pál István
Gidró József	Vízi Domokos
Fülöp Árpád	Zsók Ferenc
Kajtár József	Bálint Antal ²⁷

Hogy nem a lakosság akarata szerint működtették a mezőgazdaságot, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az 1989-es változásokat követően, már 1990 telén-tavaszan, gyakran felelőtlen pazarlással is, egyszerre oszlatták fel, s rövid idő alatt a lakosság visszatért a magángazdálkodásra. Induláskor megnehezítette munkáját, hogy korábban a felszereléseket be kellett adni a közösbe. De mind a dánfalviak, mind a felcsiki falvak lakói rövidesen erre is találtak megoldást.

1991 körül Dánfalván három önkéntesekből szervezett társas gazdaság alakult. Legnépesebb a Dugás Társas Gazdaság. Kezdetben 82, majd összesen 259 taggal működött. Elnöke volt Szabó Dezső, főmérnöke Imreh Károly, könyvelője Antal Rozália, ügyintézője Márton István. A szántást 2–3 traktor végezte, a szállításhoz 1 teherautó állott rendelkezésükre. 2002-ig működött.

Alakult még társas gazdaság Oltvölgye néven 40 taggal, amelynek vezetője Antal Joáchim, továbbá Kalász néven 14 taggal Csáki József vezetésével. Az utóbbi kettő 1991-ben szűnt meg.

Azt nyomban hozzá kell tennünk, hogy a falvak fiataljai már a 960–980-as években városban kerestek munkát, sokan pedig a balánbányai vállalatnál dolgoztak. De a fiatalok 1990 után is kevesen maradtak a falvakban, így a gazdaságok többnyire az idősebbek művelésére szorultak, segítő kezekre legfennebb vasárnap és ünnepnapokon számíthatnak.

A Csíkdánfalvi Harangszó közlése szerint 2005-ben a község határában 4318 ha mezőgazdasági terület volt. Ebből szántóföld 1156 ha, kaszáló 1777 ha, legelő 1376 ha.²⁸

Dánfalva lakosságát különösen a 2000-es évektől, még inkább 2005-től rendszeresen tájékoztatták az Európai Unió által támasztott követelményekről. A tájékoztatást elősegítette a 2005-ben indított Csíkdánfalvi Harangszó havonta megjelenő újság is. Kitértek arra, hogy az Európai Unió szabályzata szerint csak 30 árnál nagyobb területet támogatnak. Mivel annál kisebb földrész elég sok van Dánfalván, idejében és gyakran arra figyelmeztették a lakosságot, hogy a 30 árnál kisebb területeket esetleg összevonással, cserékkel vagy vásárlással egészítsék ki, mert különben sok támogatási lehetőség vesz kárba. Azt is közölték, hogy az Európai Unió egy hektár föld művelését 50 Euróval támogatja, s ezt még 30 Euróval kiegészíti a román állam is. Ez azt eredményezheti, hogy

minden gazda 300, azaz a régi lejben 3 milliót kaphat segélyként egy hektár területre, ha egyetlen földje sem kisebb 30 árnál. 2008-ban a támogatási összeg 50,50, a nemzeti támogatás 47 Euróra emelkedet, amely 97,50 Eurót jelent, vagyis a 2008-as augusztus 1-jei árfolyamnak megfelelően a támogatás 345,32 új lejnek, 3 450 000 régi lejnek felelt meg.

Dánfálván rendszeresítették a pályázatírás módjának ismertetését, így a helyesen elkészített pályázat eredményeként mind az Európai Uniótól, mind az államtól jelentős segítséget kaphatnak a mezőgazdaság megfelelő működtetéséhez.

A korszerű gazdálkodás hasznosságát és jelentőségét folyamatosan tudatosították a lakossággal, s ennek eredménye, hogy a hozzáértő, kitartó, szorgalmas gazdálkodóknak köszönhetően mezőgazdaságból a községnek 17 milliárd régi lejes jövedelme volt 2006-ban, leszámítva a saját szükségletet.²⁹

MAGÁNTULAJDON

A közösen szerzett területet a közösség egésze magáénak vallotta, igényt tartott az egyenlő részesedésre. Működéséhez szabályokat állapított meg, azt betartotta, mindenkivel betartatta. Bizonyos vonatkozásai időt állóan mindmáig megmaradtak. De jelentkezett ellentmondás is a közösségi és az egyéni érdekekben, ennek következménye, hogy a mindenkivel párhuzamosan megjelent a magántulajdon, amely ösztönzőleg hatott a fejlődésre.

Az egységes tulajdon idővel több falu tulajdonává, majd egy-egy faluközösség öröklődő birtokává vált. A több falu közös ténykedését, hagyományá alakulását elősegítette kialakulásával és megerősödésével az egyház is. Esetleg a későbbi évtizedekre is kihatóan, idáig terjedően érvényt szereztek Szent István ama rendeletének, amely szerint minden tíz falu építsen közösen templomot, de úgy, hogy egyik település se legyen egy napi járásnál távolabb a kijelölt helynél. A közös építés, a közös teherviselés, a későbbi egyházi életvitel egységbe kovácsolta az érintett közösségeket.

Mindezek mellett a magángazdálkodás feltétele volt, hogy a népesség növekedésével arányban növelni kellett a szántóterületeket is, amely az erdők irtásával, a legelők egyik részének felszántásával valósult meg. Különösen az erdők irtása és szántófölddé alakítása jelentős erőt igényelt. Ezért egyik részét a faluközösség végezte el, amelyről később feljegyzések is maradtak fenn, a másik felét egy-egy család tagjai irtották, amelyre maguknak külön igényt tartottak, majd szokássá formálva nemzedékről nemzedékre örökölték.³⁰

Az erdők irtásában nagyobb sikerrel vehettek részt azon családok, amelyek nagyobb fizikai erővel rendelkeztek, így nagyobb területet is tudhattak magukénak. Az egyes családok erősödését elősegítette az is, hogy a közös feladatot jelentő harcokban mely család milyen formában vett részt. Az így szerzett javakat már nem a közösség területébe osztották be, hanem magántulajdoni képződéssé alakították, amelyeket az utódok örökölték. Újabb lehetőségnek mutatkozott a magántulajdon gyarapítására a föld megvásárlása.

Hosszú ideig a közös- és a magánbirtok jól megfér egymás mellett, de századok teltével egyre apadóbbá vált a közös, és a magánbirtok folyamatosan növekedett. Ugyanazon személy részese lehetett a nyílföldek osztásakor a neki járó adagnak, s mellette a magánbirtokának is tulajdonosa maradhatott. A XI–XII. században már első jelei megtekinthetők különböző följegyzésekben.

A székely magánbirtokról a XIII. században, az 1257–1272 között írt oklevélből tájékozódhattunk. Folytatódik az 1307. szeptember 19-én készült bizonyító irattal, amely szerint rokonok beleegyezésével családtagok örökölhettek birtokot.³¹

Az 1351-i Nagy Lajos-féle törvény szerint a családi vagyon fiúágon örökölhető, ha pedig nincs vérszerinti örökös, akkor a birtok rokonságra, esetleg a falura szállhatott.

A későbbiekben jelent meg az a székelyföldi hagyomány, amely elfogadta öröklésnek a „fiú-leány“ formáját, vagyis a lánynak is biztosította a családi birtok öröklését, de a katonai és más családfőre háruló kötelezettségekről a gondoskodást is.

Adatot ismerünk arról, hogy 1451-ben a székelyvásárhelyi gyűlésen a nemesség pontosította az öröklés magántulajdoni voltát. Ekkor mondták ki azt is, hogyha valamely örökséget harminckét esztendeig nem támadott meg senki, véglegesnek tekinthető.³²

Az 1506-os agyagfalvi határozatok szerint is az öröklés a családban történhet.³³ És folytatja az öröklés jogosságát hármaskönyvében Werbőczy István is.³⁴

Az öröklésről határozta a Székely Nemzet Constitutiojában 1555-ben.³⁵

A birtok adományozása 1562 után általánossá vált. 1564-ben a csikiak panaszkodnak azért, hogy a főemberek a meghalt közszékely örökségét lefoglalják. Ugyanígy járnak el azokkal is, akik adósságukat a megszabott időben nem tudják fizetni. Ilyenkor az adós birtokát „magának nemesíti, és földön-lakót hoz reája“.³⁶

Csikban egyesek magánbirtokának növekedéséhez jelentősen hozzájárult a szabadosok fejedelem általi adományozása. Elég, ha csak a felcsiki adományokat említjük. II. János, vagyis János Zsigmond megparancsolta 1566. július 11-én a szék kapitányának, hogy a megnevezett „előkelőknek“, akik legutóbbi hadjáratban hű segítői voltak, a falvanként megnevezett számú személyt jobbagyként bocsássa rendelkezésükre. Ekkor – amint már utaltunk rá – Jenőfalván Lázár Farkas és Balázs 32, Karcfalván János Geréb és Balaskó Ferenc árvái 30 jobbagyot kaptak. Ekkor Csikban 215 személy, lényegében család jutott erre a sorsra, a Székelyföldön pedig 603. Ez egyben a főnépek számára birtokgyarapodást is jelentett.³⁷

Az 1500-as évek végére sokasodnak azok a peres iratok, okmányok, amelyek azt igazolják, hogy elterjedt a föld magántulajdona, annak öröklése, zálogba adása vagy bizonyos körülmények között tulajdonáról lemondása. Elég, ha csak a szenttamási Lázárookra vagy a későbbi utódjaikra gondolunk.

1577. április 28-án Báthori Kristóf adománylevele arról szól, hogy csíkszenttamási Lázár Farkas a Bekes Gáspár elleni hadjáratban a Báthoriak oldalán harcolt, ezért az Antal Pál csíkszentdomokosi, szenttamási, jenőfalvi és más csiki falvakban lévő birtokait adják át hűségéért. És a következő levélben Lázár Farkast az említett birtokba be is iktatja.³⁸

Sokszor a birtokszerzéshez könnyű út vezetett bizonyos családok éhezése folytán. 1586. június 5-én tanúk bizonyítják, hogy Szeles Mihály és Opra Pálné „a nagy éhség és drágaság miatt“ a szenttamási határban „két napi járás“-ra lévő földjüket szenttamási Lázár Farkasnak gabonáért örök áron eladják. Ugyanez év november 19-én szintén tanúk bizonyítják, hogy szenttamási György Tamás Lőrinc egy napi járás földjét örök áron Lázár Farkasnak eladta. 1587. június 29-én Lázár Farkasra panaszkodott szenttamási Igyártó János, mivel az ő kapuja előtti földet elfoglalta. 1587. november 28-án bizonyítják, hogy Akács Balázs egy tomlóért és 2 forintért örök áron adott földet Lázár Farkasnak.³⁹

Az 1586-os feljegyzés szerint Kolozsváron az éhínség idején egy köből búzáért 6 forintot kellett fizetni.⁴⁰ Ez egyben azt is jelentette, hogy 2 forintért egy és fél véka búzát lehetett vásárolni.

Benő Péter szintén éhínség miatt 1591. október 9-én adta el egy darab földjét 1 forint 30 pénzért Lázár Farkasnak. 1592. július 25-én Széles Máté fejedelmi veres darabont kényszerült arra, hogy földjét 2 forintért zálogba adja Lázár Farkasnak. Továbbá: szeptember 2-án Benyő Mihály Lázár Farkasnak 2 forintnyi adósságát nem tudta törleszteni, ezért a szenttamási határban két földjét örök áron átadta.⁴¹

Hasonló módon gyarapították vagyonukat Lázár Farkas utódai is. Lázár Judit, Lázár Farkas leánya, aki Henter Gáspár özvegye, később alsócsernátoni Damokos Istvánné 1605. május 20-án Palkó Antal örökségét vásárolta meg.

Bethlen Gábor Erdély fejedelme 1616-ban összeíratta Csík-, Gyergyó- és Kászon-székben a jobbágysorba jutott lófők és gyalogok, illetve szabad székelyek örökségét. A dánfalviak összeírásakor feltűntették, hogy a 11 jobbágysorba jutott személy örökségét kinek utalták. Például Mikó Ferenc „Nad Péter es az eöcze Janos eörökségeket bírta“.⁴²

Mikó Ferenc Karcfalván és Madarason is örökséget kapott. Jenőfalván 7 jobbágy örökségét osztották el, amelyből Mikó Ferencnek is jutott. Szenttamáson 17 jobbágy örökségéből a legtöbbet Damokos István főember kapta. A szentdomokosi 10 jobbágy örökségéből 4-et Gurzó János kapott.⁴³

Jenőfalván 1628. június 11-én Ladó Gergely és Barlok János, Szenttamáson Siket Gergely, Bőjte Pál és Miklós János határt foglaltak a maguk birtoka szaporításáért. 1639. november 10-én Szenttamáson Szekeres György minden örökségét élethossziglan Damokos Istvánné Lázár Juditnak engedte át.

A felsorolt adatok beszédes bizonyítékai, hogy eléggé széles körben elterjedt már a XVI–XVII. században Felcsíkon is a magántulajdon. A földeket el lehetett adni, vele adósságot lehetett törleszteni, sőt eszköz lehetett bizonyos körülmények között a jobbágysorba jutáshoz. És arra is bizonyosság a magántulajdon, hogy egyes jobb körülmények között élő személyek a kényszerhelyzetbe jutottaktól szinte ingyen tovább tudták gyarapítani vagyonukat.

II. Rákóczi György fejedelemsége idején, 1650-ben a XXIX. t. cikk megalkotásakor bizonyos szabályokat rögzítettett a földek eladása-vásárlásával kapcsolatban: aki székely örökséget akar eladni, tartozik értesíteni a „véreket“, azután a szomszédokat, csak később szabadjon a távolvalóknak megvenni. A székely örökséget igaz áron felül ne lehessen eladni; a vitézi rend örökségét csak zálogba adhatja, ha megteszi 500 forint büntetést kap; hadban lévő örökségét csak a tisztek tudtával adhatják el.⁴⁴

A történelmi események is kényszerhelyzetet teremtettek birtokok eladására, zálogba helyezésére, illetve kedvező körülmények között élők birtokainak további gyarapítására. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata egész Erdélyt, következményeiben főleg Csíkot sújtotta. Pontosán meg nem állapítható számú személy jutott ekkor tatár és török fogságba, akik közül kevesen térhettek haza, szabadságukért tetemes összeget kellett az itthoniaknak fizetniük. Egyesek ezt a kényszerhelyzetet gyalázatos módon kihasználták. Maga a rabságba jutás, a váltságdíj megszabása, annak elhúzódó előteremtése, a hazatérés biztosítása külön fejezetet követelne, ezért csupán néhány kirívó esetet említünk meg, amelyek a magántulajdonhoz kapcsolódnak. Már 1657-ben írták: „Keserves főhászzkodással, szomorú jajszóval, egymást érő sóhajtásaimmal... rettenetes kínokat kell szenvednem“. Arra kéri anyját, hogy váltságdíjába kétszázötven lehetőleg török tallért váltsanak Brassóban a görögöktől. Kéri, hogy „részem szerint való jószágocskámot is adják el“, „Bassa uram szénafű vagy szántóföldre ad vagy száz tallért“.

Kanycsok Pálné – tatár fogságba jutott asszony – levélben kérte bátyját, Csíkszék jegyzőjét 1663. október 2-án, hogy szabadítsa ki a tatár rabságból, adja el két darab, illetve teljes örökségét.

Damokos Tamás 1665. május 25-én arról értesítették, hogy a [mező] madarasi és szenttamási birtokáért 800 tallért adnának, de nem zálogba, hanem örökös adásért.

Földek eladásáról, vásárlásáról szól a szenttamási 1667. január 23-án írt falutörvény 3. pontja is, amely szerint a pap a földet el nem adhatja, esetleg „elsőbben nemzetes Damokos Tamás uramnak és a megye bírónak, a falubeli embereknek hírre“ tevén.⁴⁵

Azért is ad földet zálogba például Biró Péter Abaffi Jánosnak 1678. május 25-én Szenttamáson, hogy annak fejébe őt a hadviseléstől mentesítse.

Alig csendesedtek el a korábbi tatár fogság miatti panaszok, 1694. február 13. és 15-én nagyszámú tatár sereg tört Csíkra, különösen a felcsíki falvakat elégették, kirabolták, mintegy 7000 férfit, nőt bő váltságdíj reményében fogságba hurcoltak. Ismételten gyűjteni kellett a váltságdíjba megszábot összeget, újból kezdődött a birtokok eladása vagy elzálogosítása. Csíkszentmihályi Sándor János „nemes két Csík, Gyergyó, Kászonnak hadi kapitánya, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Szentmihály, Szenttamás és Szentdomokos utolsó főhadnagya, keserves tatár rabságra vetvén birtokát ajánlja fel szabadságáért Apor Istvánnak“.⁴⁶

Apor Istvánról számos olyan adat maradt fenn, amely szerint kellő tartalékkal rendelkezve kegyetlenül kihasználta a szorultságban lévő családokat birtoka további gyarapítására. Feljegyeztek olyan esetet is, amely szerint férje kezességében a feleséget hazabocsátották tatár fogságból a váltságdíj összegyűjtéséért, ezért csíki és háromszéki birtokukat zálogba adták Apor Istvánnak, de amikor később az utódok vissza akarták váltani, nem adták.⁴⁷

1694. június 9-én arról maradt fenn írás, hogy Endes György és felesége, Bors Anna tatár rabságból való szabadulásáért minden javait zálogba adta László Tamásnak, aki ezért 475 „oroszlános tallért“ adott kölcsön.

1714. május 25-én Karcfalván készült az a levél, amely szerint igazolták, hogy dánfalvi idős Lukács Péter és a gyergyóalfalvi Mihály Deákné a karcfalvi határban lévő zálogos föld ügyében megegyeztek.⁴⁸

A csíki székelyek azért fogalmaztak kérvényt 1741-ben Lázár Ferenc főkirálybíróhoz, hogy a nemes urak által megvásárolt szántóföldekre adót fizettessenek velük, ezzel könnyítve a székekre nehezedő adón.⁴⁹

A magánbirtok további szaporodását láthatjuk Jenőfalván, amikor 1749-ben a szabad helyeket a lakosok között felosztották, sőt még 1780-ban is a határban feldarabolható helyről írtak.⁵⁰

1780-as évekre utalva Pókakeresztúri Székely Lajos – oltfalvi lakos – tanúként bizonyította, hogy a Gyergyói útra forduló, a falutól nyugatra lévő Herke nevezetű határrész teljes egészében magántulajdon volt. Később ott legelt a falu csordája.⁵¹

A XIX. század elején már természetes a termőföld magántulajdona. Az 1848-as forradalom nyomán a családi gazdaságok megerősödtek. A határország 1851-ben törvényesen is megszűnt, végleg eltűntek a jobbágyviszonyok, a családoknak önállóan kellett helytállniuk a versenyben. Az örökösödési rendszer bizonyos mértékben módosult. Az apai földet a fiúgyermek azonos módon örökölték, de a birtokból valamennyit a lányoknak is juttattak, azonkívül a szülőkkel élő legkisebb fiú több vagyonban részesült.⁵²

Általános megállapítás, hogy egy-egy család megélhetéséhez legalább 8 kataszt-rális hold földre volt szüksége, de az 1895-ös számbavétel szerint Csikban a 24 992 gazdaságból 5 holdig 9231 család a törpegazdák, 5–100 holdig 15 577 a kisgazdaság, 100–1000 holdig 168 középgazdaság, 1000 holdon felül 16 nagygazdaság volt.

Minden faluban a magángazdaságok mellett működtek az úgynevezett közbirtokosságok és a községi tulajdonok, amelyek előnyös kiegészítői voltak a földművelő gazdaságoknak. Csikban ez az arány 60 százalék volt a magánbirtok javára. A közbirtokosság nagyszámú gazdaságból alakult, és rendelkezett szántó és kaszálóbirtokkal, legeltetési és erdőhasználati joggal.⁵³

Dánfalván az 1930-as évek közepén a magángazdaságok alakulása: 1 holdon aluli adófizető gazdaság, név szerint is ismert, 188, 1–4 holdas 238, 4–8 holdas 195, 8–15 holdas 188, 15–20 holdas 55, 20 holdon felül 28, összesen tehát Dánfalván 892 gazdaság volt. A felsorolt számú gazdaságokban összesen 5569 hold 236 négyszögöl földet műveltek. Nem sorolták ide az intézményi és köztulajdonban lévő 561 négyszögöl, a közbirtokosság 4556 hold 369 négyszögölét, amelyből 3138 hold 1282 négyszögöl erdő és 1363 hold 791 négyszögöl legelő, a vasút tulajdonában 11 hold 469 négyszögöl, a romai katolikus plébániáé 1456 négyszögöl, községi 42 hold volt.

Sokat mondó a község társadalmi összetétele szempontjából, ha számba vesszük, hogy hány százalék földtulajdonos mely mennyiségű földdel rendelkezik. Kiderül, hogy jelentős azon gazdák száma, akiknek birtokában csupán annyi föld van, amely nem elég a család eltartására. Amíg 188 egy holdon aluli gazdának 78 hold 1082 négyszögöl volt birtokában, addig a 15–20 holdas 55 gazdaság 943 hold 755 négyszögöl földdel rendelkezett. Még nagyobb a különbség a 20 holdon felüli gazdaságok földterülete között. Ebben az esetben a 28 gazda tulajdonában 745 hold 110 négyszögöl jegyeztek.

1950-ben, illetve 1962-ben Dánfalva földművelési határa újból köztulajdonba került, ez azonban egészen más jellegű volt, mint a korábbi, s amikor 1990-ben újból visszaadták a földeket, a gazdálkodás egészen más jelleget öltött, mint korábban volt.

NYÍLFÖLD

A Csikba, Felcsík hat falujába, Dánfalvára letelepült székelyek – amint többször is utaltunk rá – ösfoglalók voltak. A magukkal hozott földművelői ismeretek hasznosítására falvaikat többnyire a jobb minőségű termőföldet nyújtó, lehetőleg vízközelséget biztosító területeken alakították ki. Mindenki akkora területhez jutott, amekkorát meg tudott művelni, de a további szaporulat következtében a földeket családok szerint kezdték szétosztani. Korai állapotra utal elnevezése is, a nyílföld, ami azt jelenti, hogy e mód akkor alakulhatott ki, amikor a székelyek legfontosabb harci eszköze a nyíl volt. És a kiosztott föld mértéke is az állandó harcokban részt vevők minőségének arányában történt.

Általánosan elterjedt és elfogadott eljárás természetesen az adódott abból, hogy egy-egy falunak mekkora volt a kialakított művelhető határa, esetleg legelője, hányan éltek bizonyos nagyságú területen.

A Székely Oklevéltárban 1511-ből olyan feljegyzést találunk, amely éppen ennek bizonyítéka. Az egységes birtok felosztására csak akkor került sor, ha a lakosság elszaporodott: „ha idővel a falu megnépesedvén, a földet nyíllal kellene felosztani“ – írták.⁵⁵

A nyílföldek kiosztását többnyire a falu előjárói végezték. Kötéllel felmérték a különböző dülők területét, hisz más-más helyen lévő dülők eltérő minőségűek voltak. Aztán meg kellett állapítaniuk, hogy hány nyílra kell kiosztaniuk azt a határt. Későbbi feljegyzések alapján tudjuk, hogy a gyalogosok 1, a lófők 2–3, a főnépek 3–5 nyílföldhöz jutottak, aszerint, hogy hány katonával jelentek meg a harcokban. Már Mátyás király idejéből, 1473-ból ismeretes a nyílföldek osztása és birtoklása. Az általa elrendelt összeírásban azt közölte, hogy mindenkinek a megjelölt csoportban kell maradnia, átírásra csak akkor kerülhet sor, ha a kijelölt nyílföldje gyarapodik. Példaként említette: a gyalogos akkor kerülhet a lófők közé, ha három nyílföldnyi részt igazol, hasonlóképpen a lófőnek a főemberek közé akkor lehetett bejutni, ha három lófőnyi részét bizonyította.⁵⁶

De olyan feljegyzést is ismerünk, amely szerint például a XVI. században a gyalog 1, a lófő 2, a nemes 3 nyílföldet kapott, s az akkor kialakuló jobbágy csupán egy felet.

Csik-, Gyergyó- és Kászsorszékben 1756-ban arról tájékoztatják a főkormányzókat; hogy a jobbágyoknak a falu határában nem mérnek földet, de Szentdomokoson egyenlő részesedést biztosítottak számukra a szabad emberekével, azzal az indokkal, hogy együtt hordozzák a falura nehezedő terheket.⁵⁷

Az eltérésekkel kapcsolatban megemlíthetjük azt is, hogy Csik-, Gyergyó- és Kászsorszék előjárói 1795-ben úgy tájékoztatták a Főkormányzókat, hogy területükön a nemesi rend 2, a lófő és darabont 1, a paraszt fél rész nyílföldben részesült.

A nyílföldeket a közösség jelenlétében osztották ki, időpontjában is közösen egyeztek meg. Kezdeti időszakban legtöbb helyén évente osztották újra, a későbbiekben két vagy több év múlva. Ismeretes olyan faluközösség is, ahol csak hosszabb idő elteltével került olyan indok, amiért az újraosztást elrendelték. Oka az is lehetett, amikor házasság révén szaporodtak a gazdaságok, esetleg idegent fogadott be a közösség, de az is, ha tovább növekedett a magánbirtok, és természetszerű következményként apadt az osztható közösségi terület.

A nyílföldek elosztása minden alkalommal ellentéteket is szült. Fokozta azt a fejedelmi beavatkozás is. Amikor János Zsigmond jobbágysorba taszította a székelyek egyik részét, a korábban művelt földjeiket is az új tulajdonosoknak adományozta. A fejedelem így nyilatkozott 1569. július 14-én: „.... az nyilas föld elosztása felől is nagy egyenetlenség volna egymás között; némelyek az mint mi parancsoltuk megosztani a földet, megelégednének rajta, némelyek nem elégednének, és az lófejek közül volnának Csikszékben főképpen, kik kardjokkal is meg akarják magokat oltalmazni az mi jobbágyaink ellen az földben“. Ugyanakkor János Zsigmond mind a hat székely szék királybírját arra figyelmeztette, hogy a nyílföldek ügyében a fokozott viszálykodás miatt egyelőre ítéletet ne mondjanak, sőt a korábbi ítéletek végrehajtását függesszék fel mindaddig, amíg az országgyűlésen megfelelő döntésre kerül sor.⁵⁸

Ismertünk olyan feljegyzést, hogy kifogásolják a föld 2–3 évenkénti újraosztását, hisz hangsúlyozzák: a föld egy kézben tartása minőségi művelést jelenthetne. Egyre gyakoribb az olyan feljegyzés, amely 16, sőt 50 év utáni újraosztásról tudósít. Jenőfalván 1786-ban azt írták: „vagyon 37 esztendeje, hogy az becsületes jámbor falu résziben adta“ a földet.

A XVII–XVIII. században egyre több olyan feljegyzés ismeretes, amely arra utal, hogy a nyílosztáskor juttatott földet örökös személyi tulajdonként kezdték kezelni.⁵⁹

A nyílföldek végleges eltűnéséhez adatként szolgálhat a jenőfalviak intézkedése, amely bizonyosság arra, hogy a nyílföldek felosztását a faluközösségek igényelték.

Ötven nappal március 15-e után, 1848-ban Jenőfalván a falu jelenlétében tartottak gyűlést, amelyen azt határozták, hogy Nagyszegben és Kövescserén a földet a lakosok között egyenlőképpen osztják fel. Ekkor 113 családnak jutott föld, mégpedig a jobbágyoknak is, a katonáknak is egyenlően. Ezt követően az alszegi határban a korábbi kijelölt részeket elfoglalták, mégpedig Ikó nyírin, Gelencén, Seprődben, Gyertyános oldalában, a Borvíznél és másutt is. A megjelölt határrészekből 35 család részesült, de ez az előzőtől abban különbözött, hogy erre a területre a faluközösség továbbra is igényt tartott.⁶⁰

NYOMÁSOS GAZDÁLKODÁS

A nyomásos gazdálkodás folyamatosan alakult ki. Korábbi szokástól eltérően a közösség a művelt földeket időközönként, akár 3–5 esztendő eltelte után pihenni hagyta, újabb füves területeket törtek fel, majd visszatértek az előző részekre. Azt eredményezte, hogy rendszeressé vált a nyomásos gazdálkodás. Évente a határ egyik részét szántották, bevetették, a termést betakarították, a másik részét pihenőben hagyták, ott a közösség állatait, a falu csordáját legeltették.⁶¹

A Felcsíkon kialakult nyomásos gazdálkodási módot a lakosság szívósan őrizte egészen a XX. századig. Ez tulajdonképpen a földközösségi hagyomány továbbélése volt a magántulajdon és a modern mezőgazdaságra törekvés megjelenése idején is.⁶²

Felcsík nyomásos gazdálkodásáról viszonylag kevés adatot ismerünk. Az 1600-as években a forgórendszer általános: a vetéshatárt tilalmasnak, esetleg alsó vagy felső határnak nevezték, továbbá megkülönböztették a vetés- vagy nyomásmezőt.

A XVIII. században elterjedt a Székelyföldön is a hármashatár rendszere, de Felcsíkon mindvégig megmaradt a kétnyomásos határbeosztás.

1766-ban Mária Terézia is beavatkozott a gazdasági élet szervezésébe, ajánlotta, hogy a határ földjét gazdaságosabban használják ki azzal, hogy hármashatárban műveljék. Az udvar annyira fontosnak tartotta ajánlata bevezetését, hogy megvalósításához teljhatalmú királyi biztost nevezett ki Bruckenthal báró személyében.⁶³

Általános álláspontot fejez ki az a közmondás, amely a nyomásos gazdaságról kialakult:

Nyugodt föld jobban termi a búzát.

Feljegyezték, hogy 1841-ben Dánfalva határában a „vetésben lévő határ“ az oltfalvi részen volt.⁶⁴

A termőföld hátrányos kihasználása szempontjából említsünk néhány adatot.

Csikban 1889-ben az ugaron maradt terület nagysága 52,9 százalék. Magyarországon a legnagyobb. Az átlag Erdélyben 31,4 százalék. Továbbá Csík szántóterülete 1902-ben 123 087 kataszteri hold. Ebből bevetettek 69 680, ugaron hagytak 53 407 kataszteri hold területet. A későbbiekben is hasonló az arány, bár az 1906–1910-es időszakban az ugarterület 40,6 százalékra csökkent.

A XX. század húszas, harmincas éveiben gyakran elhangzott Felcsíkon is a nyomásos gazdálkodás megszüntetésének időszerűsége. Értelmiségiek álltak a mozgalom élére. Karcfalván Sass Antal plébános előadókat hívott a helyi és a szomszédos községek lakosainak tájékoztatására. 1931. december 20-án Karcfalván mintegy 450–500 lakos

gyűlt össze, hogy meghallgassa Pálffy András csíksomlyói nyugalmazott jegyző a nyomásos gazdálkodás káros voltáról, megszüntetése előnyeiről tartott előadását.⁶⁵

Bizonyára az ilyen előadások és a közbeszéd eredményezte, hogy ezekben az években mind a hat felcsíki faluban, a lakosság teljes egyetértésében, egymás után tértek rá a szabad földművelésre. A dánfalviak átalakulásáról a Csíki Lapokban írtak 1934-ben:

„Több mint öt évi vajúdas után, végre, hosszú megfontolás eredményeképpen Dánfalva lakói is áttértek a szabad gazdálkodásra. Próba után óriási többséggel és példás viseléssel szavazták meg az új rendszer bevezetését. A vezetők azt is tisztázták, milyen feltételeknek kell eleget tenniük a lakosoknak, így csak áldás fakadhat nyomában.“⁶⁶

TRÁGYÁZÁS

A felcsíki föld gondos művelést kíván, trágyázás nélkül keveset terem. Már a XIII. században általában megnövekedett a szántóföld értéke, különösen annak, amelyet trágyáztak.⁶⁷

Az 1500-as évek végén nyilatkoztak Csíkban arról, hogy mind az irtással, szerzett, mind a régóta művelt földekre szekérszámra hordták a trágyát. Húsz esztendei tulajdonjog alatt „meg is ganajoztam, vagyon száz szekér ganaj rajta“ – vallották.⁶⁸

Szenttamás falutörvényében 1667. január 23-án Damokos Tamás uram házánál „az egész faluban lakos emberek jelen lévén“ született végzések között a trágyázásról is közöltek határozatot: „...a templom felé fordulóban a templomnak ami földjei vadnak, minden marhás ember két-két szekér ganyét vinne azokra, akik soványok ... ha ki nem vinne, büntetnék 12 pénzzel a megye bírái, és amint a bért adgyák, a ganét is úgy vigyék meg házas személyekre, és a marhátlanok terítsék el“. Más az értéke az új ganyézásos és más a sovány földnek.⁶⁹

A csíki föld trágyázásának szükségességéről szól egy 1675. március 7-én Felcsíkra küldött levél. Petki János és özvegy Petki Anna gazdasági utasítása Csíkcsicsóba udvarbírájuknak: „A földeket annakidején korán ganéztasd, mert itt a föld igen megkívánja a ganét.“⁷⁰

A föld értékét az is megszabta, hogy mennyi idő telt el trágyázása óta. Jenőfalván 1783. október 18-án Ágoston József azért került faluszéke elé, mert nem akarta megfizetni Gegő Ferencnek a trágyát. Három „földecske közül egyiknek egyszer volt vetése, az ketteje földben kétszer volt vetése“.⁷¹

A trágyázásra legtöbbször kalákában került sor. Haszna az volt, hogy az összegyűlt rokonok, szomszédok, ismerősök vidám hangulatban egy-egy gazda földjeire egyetlen nap alatt kihordták a trágyát.

A felcsíki kalákázásról 1804-ből néhány adat ismeretes: ebben az évben Dánfalván Kováts főhadnagy úr „trágyázó kalákát rendezett“. Ugyanezen évben Madarason lófő Bálint Ferenc János bátyjával együtt vett részt trágyázó kalákában. Karcfalván Karda János, Jenőfalván lófő Géber Imre volt kalákázó.⁷²

A XIX. században Csíkban a lapályos területekre 4–5 évenként, a vizenyős részekre és meredek oldalakra minden harmadik évben trágyáztak.⁷³

Vitos Mózes is megállapította a XIX. század végén: Csíkban a talaj figyelmes művelést kíván, trágya nélkül kevés gabona terem. Azt is, hogy az istállótrágya tápláló hatása 4 évig tart, de legtöbb helyen alig kerül 6–7 éves körben újra sor.⁷⁴

Dánfalván is a fenti módon trágyáztak, mintegy tanácsként tartották számon: szalmás trágyát ne szórjanak a földekre – ártalmas. Őszi vagy téli kihordás után tél kezdete előtt vagy kora tavasszal szórják szét.⁷⁵

Csíkban 1909 óta ismerünk adatokat a műtrágya népszerűsítéséről. Arról írtak az újságok, hogy a burgonyaföldekre ha műtrágyát szórnak, jelentősen megnövekedik a termés. Katasztrális holdanként általában 50 métermázsza körül termett, de a műtrágya jótékony hatására elérhető a '62, sőt 69 mázsza termés is. Később azt közölték, hogy általa elérhető a termés megkétszerezése.⁷⁶

A Csíki Néplap 1931-ben szintén ajánlja használatát a gazdáknak.⁷⁷

A trágyázás másik módját örökölte meg Tarisznyás Márton, amikor arról írt, hogy magas helyeken, ahová szekéren vagy szánon sem lehetett eljuttatni, ott a szőrfüvet, avart elégették, a hamuja termékenyebbé tette a földet.

Felcsíkon a trágyázási szokásokról írták: az 1930-as szentdomokosi lejegyzés szerint januárban trágyát a közeli kaszálókra hordanak, ott csomókba rakják. Februárban ugyanezt teszik a szántóföldekre. Októberben kalákában szoktak trágyázni, novemberben és decemberben a trágya alászántásával fejezik be a mezőgazdasági munkákat.⁷⁸

A Csíkdánfalvi Harangszóban napjainkban is rendszeresen foglalkoztak külön oldalon is a mezőgazdasági tapasztalatok közvetítésével. Sikeresen egészítették ki újabb adatokkal azokat a szokásokat, amelyek az idők folyamán a községben kialakultak.

SZÁNTÁS, VETÉS

A felcsíki székelyek földművelése akkor kezdődött, amikor az első füves területeket feltörték, szántani kezdték. Arról már adataink vannak, hogy az 1500-as években az ugarhatárt Csíkban is az őszi gabona vetése előtt legalább kétszer, de nagyon gyakran háromszor szántották. Mivel az ugarhatár az állatok állandó járása következtében nehezen volt feltörhető, szántásához 4–6 ökröt is be kellett fogniuk a gazdáknak.⁷⁹

Említenek olyan időszakot is, amikor az 1600-as évek közepén 6–8 ökör befogására is szükség volt a szántás elvégzéséhez. A föld keménysége mellett az eke kezdetlegessége is előidézte az ilyen mennyiségű vonóerő alkalmazását.

A szántást gyakran rokonok, ismerősök, szomszédok közösen végezték. Különösen akkor volt rá szükség, amikor valamely korszakban betegség tizedelte az állatokat is.

Az ugart rendszerint háromszor szántották: tavasszal, nyáron, ősszel. 1675-ben Felcsíkra, Csicsóba Petki János és özvegy Petki Anna az udvarbírónak, Farkas Máténak írta: „A szántásnak, vetésnek idein földjeimet úgy műveltesd, hogy vétkes szántás miá ne gaz teremjen, hanem ... háromszor megszántasd, boronáltasd el”.⁸⁰

Szántáshoz kapcsolódott az a rég kialakult közmondás:

Egy szántás egy kenyér,

Három szántás három kenyér.⁸¹

A szántást – előbbi adatok is bizonyítják –, ökrökkel végezték. Az 1650-es években csak elvétve lehetett olvasni arról, hogy lóval is kezdtek szántani.⁸²

Egyes helyeken később a teheneket is befogták az ekék elé, hisz könnyebbé vált a föld szántása a felszerelések tökéletesebbé tételével.

Vámszer Géza ugyan 1930-ban a csíkszentdomokosiak közlését rögzítette a mezőgazdasági munkák éves végzéséről, de megállapítása érvényes egész Felcsíkra. Március

első hetében a szántást készítik elő, a második héten az időjárástól függően már szántanak, a harmadikon tovább folytatják a szántást, vetnek is, majd áprilisnak első három hetében befejezik a szántást-vetést, a negyedik héten a pityókát is ültetik. Június első hetében először, majd a harmadik és negyedik héten másodszer kapálják a pityókát. Augusztusban az aratást követően megkezdik a tarlóhántást, szeptemberben az őszi gabonák tarlóit buktatják, az utolsó hetekben kezdődik az őszi szántás-vetés, ássák a pityókát is. Október első heteiben tovább ássák a pityókát, folytatják a szántást-vetést. Novemberben őszi mélyszántás következik, sőt még, az időjárástól függően, decemberben is szántanak.⁸³

A kollektív gazdaságokban mérnöki irányítással végezték a mezőgazdasági munkálatokat, gyakran nem tudták figyelembe venni a helyi tapasztalatokat, hisz Bukarestben szabták meg a tennivalókat.

1990 után ismét mindenki a maga földjén gazdálkodik, a lakosság felhasználja a régi tapasztalatokat. Rendszeres útmutatás olvasható a Csíkdánfalvi Harangszóban is. Arról például, hogy aratás után a gyomos talajon tárcsáznak, majd a trágyát, a foszfor és kálium műtrágyát, a talajjavító mészpórt őszi szántással aláforgatják. A pityókaszedés után is, ha őszi kalászos gabonát akarnak vetni, akkor kiszórják a foszforos műtrágyát, és a nitrogén műtrágyával bedolgozzák 5–6 cm-re a földbe. Az őszi vetést általában szeptember 10 és október 10 között végzik.⁸⁴

Ha szálkás gabona vagy here, lucerna után akarnak gabonát vetni, akkor 18–22 cm mélyszántást végeznek, majd tárcsás boronával, esetleg hengerrel kell előkészíteni a magágyat.

Figyelnek a fajvetőmagra is, amely akár 40–50 százalékkal több termést eredményezhet. Minden évben további hasznos utasításokat fogalmaznak meg a jobb termésért.

Sürgősségi kormányrendelettel az őszi vetésekre járó értékjegyek hektáronként 1,5 millió régi lejes támogatást biztosítottak. Dánfalván 255-en kérték 160 ha területre, amelyre 240 millió lejt osztottak ki.⁸⁵

A föld eredményes műveléséhez szükséges ismerni a különböző határrészekben a föld összetételét. Imre Károly agrármérnök részletesen elemezte a Dánfalva határában található földek minőségét. Megállapította, hogy a termőtalaj vulkáni eredetű. Öt főbb talajtípust különböztetett meg: 1. agyagos, 2. hordalékos, 3. szürke podzol, 4. fekete réti, 5. szürke erdőtalajok.

1. Dánfalva határában erősen agyagos talaj található Alsó-, Felső Olthegyen, Felső-, Alsó-Nyártóke hátsó felén, Kőddombján, Gyergyó útján, Első-, Hátsó-Bányatetőn, Gödörtetőn, Szármántetőn, Jakabos tetején, Malomfölnén, Lokoldalón.

2. Hordalékos talajok: a patakok és az Olt hóolvadáskor és árvizek idején fokozatosan hordták a köveket, a kavicsot, homokot, iszapot. Ilyenkor a falu határában a mezei földek szürke-fekete színű lerakódással bővültek. Ilyenek: a falu határában a mezei földek, vagyis Kőházdombja, Nagykert, a Dánfalva, Karcfalva közötti rész, Bota Lázaron felül, Löke, Felszegi mező, Közepszegi mező, Állomás mező, Nagyrét, Loklaposa.

3. Szürke podzoltalajok: az agyagréteg felett vastag szürke színű talaj található: Vasbánya, Sásutó, Kóka, Kókadombja, Keresztút tető, Szalok, Egermelyéke, Cserépgyár, Temetőnél, Hegyfarka, Selymék, Kovácsok réje, Magyaróbokor, Vészhat teteje, Szármán, Gödörtető, Közeprez teteje.

4. Fekete réti talajok, sokan „fekete ragadós szikoknak“ nevezik. Az 1970-es lecsapolás előtt sásos, nádas terület volt. Savanyú talaja miatt semlegesítésért mészpórral hintették be, istálló és műtrágyát szórtak rá, felszántás után lucerna és fűmag keverékével

vetették be. Hiába volt kellő eredménye az átalakításnak, az utóbbi 18 évben a tulajdonosok nem gondozták a csatornákat, így termelőképessége is visszaesett.

5. Szürke erdőtalajok. Ezen a részen korábban erdők voltak, irtással alakították földművelésre alkalmas területté. Talaja gyenge minőségű.

Összegezésképpen megállapíthatjuk, hogy napjainkban, ha gyakran észrevétlenül is, de a talaj többnyire változik.⁸⁶

Állatkímélő, időben is felgyorsuló szántásra manapság Dánfalván is traktorral került sor. A faluban 2002-ben 94, 2008-ban 99 gazdának van traktora.

TERMÉNYEK

A Csíkba letelepedett székelyek elsősorban maguk táplálásáért kisebb-nagyobb területeken művelték a földet, és eredményeként különböző mezőgazdasági termékeket állítottak elő. A régészek kutatásai, az oklevelekben feljegyzett adatok nyomán végigkövethetjük a termékek fajtáit, bizonyos időszakokban az eredmény mennyiségét, esetleg minőségét is.

A gabonatermesztés korai adata, hogy 1283- és 1287-ben az erdélyi püspök a szász papokkal folytatott per után közölte: dézsmát a lakosság gabonával is fizethet, továbbá azt is következtethetik, hogy 1332–1337 között a székelyföldi gabonatermelés szerény méretű volt, főterményük a köles lehetett, mint a szeppei rokonoké.⁸⁷

Felcsíkon a legrégebb és a legelterjedtebb mezőgazdasági termék a rozs volt. Általában azokon a vidékeken terjedt el, ahol a búza kevésbé kedveli az éghajlati viszonyokat vagy a talajt. Régisége a kepefizetésből is kitűnik. Vetettek őszi, tavaszi rozsot is. Régebb ismert volt az alakor, amely gabona jobban bírta a gyorsan változó, későn tava-szodó, hidegebb vidékeket. Már 1440–1450-ből ismert léte,⁸⁸ s a XIX. században is vetettek egyes helyeken, bár fokozatosan teljesen háttérbe szorult. Erdélyben elsősorban kenyeret, de lepényt, pogácsát sütöttek belőle. Felhasználták sertések táplálására is, a szalonna nem volt túl zsíros tőle. Ide tartozott a tönke vagy tönköly, amely szintén a búzafajok csoportjába tartozott.

Az egymást követő századokban különböző okiratokban találunk feljegyzéseket egy-egy terményből. A legrégebb idők termékei között a búzát, rozsot, kölest, lencsét, borsót, kendert, lent, hajdinát említették.⁸⁹

Székelyföldi termesztésként tüntetik fel 1592-ben a búzát, rozsot, árpát, zabot, kölest, alakort, terkelyt, cirokot, hajdinát, borsót, lencsét, babot, lent, kendert, kertekben répát, petrezselymet, murkot, hagymát, káposztát, salátát, parét.⁹⁰

Csíkban jól termett a zab, az 1500-as években még egyházi képét is fizettek vele.⁹¹

Az 1500-as évekből olyan feljegyzést is ismerünk, amelyben leírták, hogy a rizskása drága, vessenek árpakását, és hogy alakort és tönkölyt is elárúsításra kínálnak.⁹²

S ha általában az élelmiszerek, gabona hiányáról találunk emlékeket, meglepőnek kell tekintenünk, hogy 1575-ben arról írnak: a szomszédos Moldvában és Havasalföldön kevés gabona termett, innen kell szállítani oda gabonát. 1586-ban is arról határozott az erdélyi országgyűlés, hogy engedélyezzék a gabona kivitelét az országból.⁹³

Az árak alakulását mindig befolyásolták a körülmények. 1563-ban, mivel jó termés volt, a búzának öregköbléért 22 pénzt kellett fizetni,⁹⁴ de alig 20 évvel később száraz esztendőben egy köből búza ára 6 forint volt.⁹⁵

Az 1602-es év úgy köszöntött a lakosságra, hogy a gyakori háborúskodás, Basta betörése következtében a földművesek kevés gabonát tudtak vetni, így a gabona vékája 25 aranyra emelkedett. Ez oda vezetett, hogy néha még az embert is feláldozták az éhség csillapítására, mégis számosan haltak éhen.⁹⁶

A felcsíki búzáról 1675. március 7-én írtak: Petki János és özvegy Petki Anna azt közölte csicsói udvarbírájával, hogy a búzát tisztán vettesse, mert aki gazt vet, gazt arat. Ugyanakkor a tavaszi vetésről is írnak: „A tavaszi vetésről, úgymint árpáról, zabról, borsóról, lencséről, kenderről, lenről igaz számot tarts!”⁹⁷

Csik-, Gyergyó- és Kászsónszék vezetői az 1600-as évek elején arra kérték Bethlen Gábor fejedelmet, hogy a török hadaknak ne 14, hanem csak 12 szekér zabot szállítson. 1693-ban, bár nem véglegesen, de halálra ítélték azt az embert, aki 4 köből zabot lopott.⁹⁸

Az 1700-as évekből már pontosabb adatok állnak rendelkezésünkre a csíki székek terméséről. Az 1720–1721-es összeírás eredménye:

Szék	Búza-, rozs vetés	Ebből kalangya	Árpa-, zabvetés	Ebből kalangya
Gyergyó	3 987	41 929	2 739	24 986
Felcsík	2 928	28 506	1 575	14 421
Alcsík	6 645	62 382	3 539	35 444
Kászon	1 660	14 087	847	7 889
Összesen	15 220	146 904	8 700	82 740

99

A fenti kimutatásból a búza és a rozs, az árpa és a zab termésének különbségét nem láthatjuk, de a későbbi adatok alapján állíthatjuk, hogy Gyergyóban és Felcsíkon lényegesen több rozs termett, mint búza, zab is több, mint árpa.

Más vidékek adatait is felhasználva körülbelüli eredményét láthatjuk a korabeli termésnek. 1610-ben írták, hogy egy kalangya két vékát eresztett, 1673-ban kalangyánként két vékát, de hármát-négyet is csépeltek.¹⁰⁰

1720–1721-es összeírásból ismerjük a felcsíki hat falu terméseredményét is:

A falu neve	Búza-, rozs vetés	Ebből kalangya	Árpa-, zabvetés	Ebből kalangya	Borsó- vetés	Ebből kalangya	Kender- vetés	Ebből kalangya
Madaras	169	1763	91	881	–	–	11	105
Dánfalva	166	1416	102	887	2	3	13	106
Karcfalva	69	681	47	457	1	4	6	90
Jenőfalva	126	1259	84	786	2/4	1 1/4	11	148
Szenttamás	134	1226	80	746	1 1/2	1/8	13	171
Szentdomokos	78	757	43	424	–	–	8	116
Összesen	742	7 102	447	4181	4 3/6	9 2/12	64	836

101

A vetés eredményéről szólva megállapíthatjuk, hogy az 1700-as évek elején Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben a búza-, rozstermés 2–4,25 szemet termett.¹⁰²

Ha a dánfalvi határban termelt 1 kalangyából 2 véka termést számítunk, akkor 1720–1721-ben búzából és rozsból 2832 véka termelt. Az akkori nyilvántartás szerint a faluban a pestis járvány után 69 család élt, így családonként 41 vékát termesztettek. Mindez megközelítő számítás lehet, de megállapítás, hogy egy 5 tagú családnak – többnyire többen voltak – 120 vékára lenne szüksége.

A szemtermésről is ismerünk adatokat. Ezekben az években Jenőfalván az őszi búza egy szem elvetéséből gyenge, közepes és „jobbacska“ termés esetén 2–3–4 szemet eredményezett. Kiszámították a felcsíki átlagtermést is. 1750-ben a 21 felcsíki faluban egy szemből átlagban 2,08 szem termelt, viszont kiemelték Szenttamást, Karcfalvát, Dánfalvát a 4-nél több szem termés eredményével. 1778-ban Jenőfalván állapították meg, hogy egy szem hozama három mind a búzából, mind az árpából.¹⁰³

A felcsíki falvakban egy szem árpa termésének átlaga 2,25, a zabé 2,84 szem lehetett. A rozs terméséről olyan adat is ismeretes, hogy valamivel több, mint a búzáé.¹⁰⁴

Benkő József az Erdélyről írott könyvét 1778-ban fejezte be. Bizonyára korábbi tapasztalatok vagy kellő tájékozódás nyomán írta, hogy Csíkban búza, rozs és tavaszi vetések is Al- és Felcsíkon elég jól megteremnek, Kászonban és Gyergyóban a tél fokozott hidege és virágzás idején is bekövetkező kedvezőtlen időjárás, majd az érés előtti betakarítás gyakran több szalmához vezet, mint maghoz.¹⁰⁵

Felcsíkon törökbúzáat az éghajlati viszonyok miatt nem termesztettek, de a XIX. századból olyan feljegyzés is ismeretes, hogy egy holdon 6–12 mázsa rozs is megtermett.

Dánfalva képviselői előtt megállapították 1820. június 29-én, hogy „egy köből főrein tíz vagy tizenegy kalongyát; és kalongyája, mely áll 26 kévéből, megad két vékát és néha többet.

Orbán Balázs 1869-ben írott könyvében dicséri a csíki rozstermést: „Csíknak csekély terjedelmű művelésképes földje is nem mindenre használható, leginkább rozstot és zabot termel; de azt oly tisztát és jeleset, hogy a szomszéd vidékekre rendszerint Csíkból szereznek vetőmagot. Búzát csak az utóbbi időben kezdenek némi sikerrel termelni, pityóka (krumpli), len, kender, vetemény – főleg káposzta – kiválóan sikerül.“¹⁰⁶

Bővebb adataink vannak a gabona termesztéséről a XIX. század utolsó negyedéből. Csíkban továbbra is a rozstermelés az elsődleges. Négyyszer akkora területet vetettek be rozssal, mint búzával.¹⁰⁷

Vitos Mózes az 1894-ben megjelent Csíkmegyei Füzetek egyikében azt írta: „...a legjobb termés idején is alig terem annyi gabona, hogy a lakosság szükségletét egész évben biztosítani tudja ... Csíkban leggyengébb földje Felcsíknak van. Apró köves, agyagos, gyér földű, jó művelés mellett a gyengébb részek is megtermik a rozstot.“¹⁰⁸

Vitos Mózes felsorolja a termesztett növények döntő részét: búza, rozs, árpa, zab, törökbúza, köles, haricska; bab borsó, lencse, káposzta, saláta, répa, murek, petrezselyem, karalábé, karfiol, paradicsom, uborka, paprika, hagyma, fokhagyma, retek, torma, zeller, paréj, sóska; ánizs, majoránna, üröm, kömény, komló, babér, mustár stb.; lóhere, lucerna, bükköny; fodormenta, szekfűszeg, mályva, pipacs, ezerjófű, levendula, kamilla, rozmarin, zsálya; kender, len, csalán; napraforgó, mák, repce, mogyoró, bükkmakk stb.

A rozsból 1889-ben 137 590, búzából 35 148, árpából 78 136 métermázsa termelt. Az átlagtermés katasztrális holdon métermázsaiban: rozs 6,16, búza 5,50, árpa 9,24, zab

3,94, köles, tatárka 6,00, törökbúza 6,46. Mivel a föld fele ugarban van, az össztermést duplán lehetne számítani.

A gabona ára évenkénti változása métermázsában:

Gabona	1897	1896	1895	1894
Rozs	10,35	11,70	13,00	10,80
Búza	14,49	12,64	12,44	15,40
Árpa	10,56	12,00	11,08	11,36
Zab	7,22	8,48	8,56	10,14
Törökbúza	9,29	11,30	11,10	11,26

Gyakran havonként is változott az ár. A búza 1897-ben január–februárban 12,25, március–áprilisban 11,50, májusban 11,80, június–július–augusztusban 12,50–14,70, szeptember–december 18–18,80 korona. A rozs január–július 9–10,50, augusztus–december 12 korona volt.

A földművelés viszonyairól azt is ismernünk kell, hogy 5–10 holdas gazdának földjei 40–80 parcellában találhatóak, sokszor 1–2 órányi járásra. Egy birtokosra átlag 2,7 hold jut, de elég sok gazdának még félhold földje sincs. Legtöbbnek 0,5-től 1–2 holdig számítható birtoka.¹⁰⁹

T. Nagy Imre közölte a csiki szántóterület bevetését 1902-ben.

Összterület 121 051 kataszteri hold,	
Ebből búzával bevetett	6 330
Rozs	25 514
Árpa	8 721
Zab	18 185
Borsó	310
Törökbúza	2 358
Burgonya	4 467
Kender	968
Len	240
Mák	60
Fejeskáposzta	515
Paszuly, lencse,tök, tatárka	96
Zöldség	15 kataszteri hold. ¹¹⁰

Csíkban 1934-ben 59 210 ha-on 1 613 164 mázsa rozs termett, ami hektáronként 27,24 mázsát jelentett. Ha összehasonlítjuk az 1900-ban és 1937-ben rozssal bevetett területet Csík-szerte, megállapítható, hogy szinte felére csökkent.¹¹¹

Dánfalván az 1930-as évek elején a búza 4, a rozs 3, az árpa 3, a zab 2,5 lej volt.

1940–1944 között bizonyos gazdasági fellendülés következett, új eljárások alkalmazására ösztönözték a gazdákat, de a háború a mezőgazdaságra is rányomta bélyegét, kötelező beszolgáltatás következett, a termést alacsony áron fizették.

Emlékezetes marad Dánfalva gazdasági életében az 1946–1947-es szárazság. Olyan kevés gabonát lehetett betakarítani, hogy a családok többségéből egy-egy személynek el kellett indulnia a nyugati megyék felé, hogy ott a túléléshez szükséges termékeket beszerezzék. A személyvonatok teteje is megtelt, sokan tehervonatokon utaztak több száz kilométert.

A kollektív gazdaságok megalakulása után a mezőgazdaságot központilag kezdték irányítani. Viszonylag rövid idő alatt traktorral kezdték szántani, kombájnnal aratni, a ptyókat is kipergették, legtöbbször diákokkal vagy idegenekkel szedették, általában a mérnöki ismereteket hasznosíthatták volna, de a helyi adottságokat, a gazdasági törvényszerűségeket figyelmen kívül hagyták, ami nem tette érdekeltté a földműves embereket az ésszerű gazdálkodáshoz, így ez a felfogás sok kárt okozott minden közösségnek. Nem véletlen műve volt, hogy 1990-ben az erőltetéssel létrehozott és rossz gazdasági eredményekhez vezető kollektív gazdaságokat rövid idő alatt feloszlatták, a közös használatú épületek egyik részét lerombolták, vagy nagyon olcsón értékesítették – a közösség kárára.

A dánfalvi gazdák egymást segítve kezdtek újból földet művelni. A megértő segítségre azért volt szükség, mert a kollektív gazdaságok alakulásakor a mezőgazdasági eszközök döntő részét, az állatokat is a közösbe kellett beadni, alig volt eszköz a föld művelésére. Ennek ellenére a mezőgazdaság újjászerveződött, bár különösen a fiatalok nem tértek vissza a föld műveléséhez. 1996-ban Hargita megyében 73 974 tonna szemes gabona termett. Tájékoztatóképpen soroljuk fel a termékek egyik részét és a hektáronkénti hozamot:

Termék	Tonna	kg/ha
Búza és rozs	73 974	1 929
Árpa	21 010	1 692
Zab	9 496	1 338
Törökbúza	13 351	2 796
Cukorrépa	15 205	19 469
Burgonya	221 096	15 603

A felcsiki falvak terméséről általános megállapítás, hogy az elvetett gabona 3–4 szese termett. 2007-ben Dánfalva határában a búza termésének 40–60 százalékát a jég elverte.

2008-ban Csíkban hektáronként 2800–2900 kiló búza termett, kezdetben kilójáért 1 lej fizettek, később 60–65 banira csökkent az ára. Mivel tároló kevés helyen található, bizonyos időben kilóját még 50 baniért is kénytelenek eladni. Az európai piacon 2008-ban kilójáért 70–80 banit fizettek. Több helyen, Dánfalván is, az foglalkoztatja a gazdákat, hogy megfelelő tároló helységeket építsenek, amelyhez európai uniós pénzből is lehet nyerni támogatást, s így megfelelő időt kivárva kedvezőbb áron tudják értékesíteni a mezőgazdasági termékeket.

2009. szeptember 1-jén Hargita megyében még nem fejezték be az idejű termés betakarítását, de körülbelüli megállapítás, hogy gabonafélékből a tavaszi száraz hónapok miatt általában 10–20 százalékkal kevesebb termett, mint előző évben. Búzából a megyéből átlag 2400 kg termésre lehet számítani, tavaszi árpából 1810 kg, zabból 1622 kg.

A gabonatermesztésről még meg kell említenünk, hogy a jó termésért, esetleges természeti csapások megelőzéséért, a határ védelméért Dánfalva, Felcsik minden községében régi idők óta napjainkig minden évben április 25-én, Márk napján a községek lakói templomi keresztekkel a határba vonulnak, ott hagyományos helyen a pap megszenteli a határt, amelyet búzaszentelőnek neveznek.

BURGONYA

Dánfalván, Csíkban a pityóka elnevezés az elterjedt, de használják a burgonya (a francia Bourgoque tartományról), krumpli nevet is, oklevelekből ismert a földimogyoró, földialma név is.

Amerika felfedezése után vált ismertté. Vadon termett Kubában, Chilében, Peruban, Ecuadorban, Bolíviában.

Európában már 1519-ben Olaszországban termesztették. Az 1600-as években létét több helységben is említették, például 1623-ban Lotharingiában, 1630-ban Elsasban stb. Franciaországban 1616-ban a király ebédjén ették, XVI. Lajos (1774–1792) virágját kabátja gomblyukában, Mária Antoinette királyné hajában viselte, így divatvirággá lett az udvarban. Ennek ellenére csak a XVIII. század második felében honosodott meg a mezőgazdaságban. Egyesek akkor is akadályozták elterjedését. Állították, hogy mérgez, nem táplál, csak felfúj, gátolja az emésztést, mások betegség terjesztőjének vallották. De gyógyító hatását is kimutatták: javasolták tüdővész ellen vagy égési sebek gyógyítására. Aztán kimutatták, hogy a pityóka elősegíti a szaporodást, tartalmaz keményítői, fehérjét, más ásványi elemeket, káliumot, vasat, magnéziumot, B, C, E-vitamint, foszfort, rezet, mangánt, cinket is. Nyers szeletei lágyítják, tisztítják a bőrt, aranyeres duzzanatokat is kezelnek vele, pépje gyógyítja a pattanásos bőrt. Az említett ásványok tisztítják a szervezetet a nehéz fémek lerakódásától.

Mindenek előtt azonban emberi táplálék.

Magyar földre külföldön tanuló diákok, tanulmányútra járó papok, katonák hozták magukkal. 1654-ben azt jegyezték fel, hogy Németországból hazaérkező diákokat Budán börtönbe zártak, mert tarisznyájukban B[urgonyát] találtak.¹¹²

1761-ben királybírói rendelet jelent meg a burgonya termesztésére, de különösebb foganatja nem volt. 1767. október 21-én Mária Terézia megparancsolta, hogy Erdélyben a lakosságot a „földi alma” termesztésére figyelmeztessék. Termesztése különösen fontos dombos, hegyes, rossz talajminőségű területeken. Ha gabona nem terem, lehetséges a krumpli segítése az élelmezésben, hisz száraz időben, természeti csapások idején is valamivel biztosabban terem, mint a gabonafélék.

1768–1769-ben rájönnek, hogy belőle szeszt is lehet előállítani. Ekkor a királynő azt közli, hogy pálinkát csak gyümölcsből és pityókából szabad készíteni, gabonából nem.

1769-ben egy-két helyen ültettek belőle. Termesztéséről időközönként tájékoztatni kellett a Főkormányzékot. Bizonyos jelentések után, amely szerint Csík vezetői is azzal védekeztek termesztése elhagyása indoklásakor, hogy a székben kevés és silány a termőföld, a Főkormányzék azzal válaszolt, hogy éppen a rossz földeken kell meghonosítani, hisz pótolhatja a gabonát, és mennyiségileg is bőven terem. Hozzátették, hogy a királynő anyai gondoskodása éppen az olyan vidékeket védi, mint Csík.

1770-ben arról tájékozódott a Főkormányzék, hogy néhány helyen már meggyőződtek, a krumpliból jó szeszt lehet készíteni, és liszt közé keverve jó kenyeret lehet belőle sütni. Ebben az évben Csíkszék vezetői azt jelentették, hogy előző évben mégis termelt annyi burgonya, hogy mindenkinek lesz ültetésre. De Csíkban továbbra is terjesztették, hogy tőle francia betegséget lehet kapni, általában káros az egészségre. Kezdeti botorkázó lépések után 1783-ban azt jelentették Csikból, hogy semmit sem termesztettek. Hasonlóan jártak el a szomszédos székekben is: mind Háromszéken, mind Udvarhelyen visszautasították ültetését.¹¹³

A kormányzék továbbra is sürgette meghonosítását. 1780-ban Csíksomlyón már pityókának említették, és először ház körüli kertekben, majd külön kis parcellákban kezdték termesztetni.¹¹⁴

1787-ben a katonai parancsnokság is erőteljesebben beavatkozott meghonosításába. Ha a lakosok a kerten kívül, a mezőn is nem ültettek, „minden irgalom nélkül a Regimentnél megvesszőztették“. Azt is megkövetelték, hogy a falvakban a templom előtt hirdessék szükségességét és ültetési módját, különben a vezetők sem kerülik el a vesszőzést.¹¹⁵

Ismeretes az 1803. március 20-i parancs, amelyet Földvári kapitány közölt Jenőfalván. Úgy szólt, hogy minden személy fél-fél véka pityóka-magot vásároljon Bükszádon. A közösség Gegő Antalt fogadta meg a vásárlásra és hazaszállításra. Április 11-én újabb, még szigorúbb utasítást közöltek a pityóka ültetéséről. Minden gazda legalább egy ejtel [kupa, 12,5 dl] pityókát ültessen a maga veteményes kertjében. A bíró kötelessége házról házra haladva ellenőrizni, nem teljesítését a katonai parancsnokságnak kellett jelenteni. Ha valahol nem tettek eleget a parancsnak, a gazdát is, a bírót is büntették.¹¹⁶

A pityóka Csíkban való meghonosodásában döntő jelentősége volt az 1805–1815 közötti időszakban egymást követő szárazság miatti gyenge termésnek. A lakosok meggyőződhetnek, hogy a gabona hiányát számottevően tudja pótolni. 1815-ben a korábbi hosszas ellenállás után Csíkszékéből azt jelentették a Főkormányzéknek, hogy egy-egy faluban 7000–8000 s több köből pityókát is termesztettek.¹¹⁷

Amikor Szentiváni Mihály Felcsíkra is ellátogatott, tapasztalatból írta, hogy „pityókát »a szűk idő« óta [1815–1816] bőven termeszenek“.¹¹⁸

A XIX. században már többször írtak arról, hogy a korábbi erőszakos meghonosítás után Csíkban a főtermények egyike, naponta legalább egyszer táplálék, de az állatoknak is bőven jut belőle. 1889-ben Csíkban 4381 katasztrális holdon termesztették, az átlagtermés 24 mázsa volt.¹¹⁹

1901-ben Csíkban 3257 katasztrális holdon ültettek pityókát, amelynek átlagos termése 29,96 mázsa volt, értéke mázsánként 3,86 korona.

Felcsíkon 1901-ben 536 katasztrális holdon 20 368 mázsa pityóka termett, ami azt jelentette, hogy holdanként 38 mázsát takarítottak be.¹²⁰

A következő évben 4467 katasztrális holdra növekedett a pityókával beültetett terület. Az is megállapítható, hogy Csíkban mindenütt bőven terem: a talaj minőségétől, az időjárástól, a vetőmagtól, trágyázástól és más tényezőktől függően a termés elérheti holdanként a 30–60 mázsát is.¹²¹

Csíkban 1937-ben 9287 hektár területet ültettek be pityókával, amelyen 97 419 tonna termett, hektáronként nagyjából 10 tonna. Ha a jövedelmezőséget tekintjük, megállapítható, hogy Csík lakosságának 21 988 tonnára volt szüksége, eladásra maradt több mint 150 millió lej értékű. Érdemes összehasonlítani a beültetett területet és a jövedelmet a gabonáéval. A különböző gabonafélékkel bevetett terület 39 171 hektár volt, amely 163 120 782 lej jövedelmet jelentett. A pityókával ültetett terület 9287 hektár volt, 4-szer kevesebb, a jövedelme viszont 194 838 800 lej volt.

Dánfalván 1937-ben egy kiló pityókáért 2 lejt fizettek, a búzáért 4-et, a rozsért 3-at.¹²²

A kollektív gazdaságban bevezették a gépi művelést. Lényegesen könnyítette a termesztést. Mivel azonban Bukarestből irányították az ültetés mennyiségét, eladását, kilójának árát, s mivel korán elárusították, gyakran a lakosságnak alig maradt belőle. Városokban is csak sorbaállással lehetett vásárolni, különösen betakarítás idején.

1990 után nehezen indult a pityóka termesztése. Fokozatosan gyarapodott a termés, viszont a piaci árak gyakran alig biztosították a befektetések fedezését. 2005-ben hektáronként 14, 2006-ban 20 tonna termett.

Ezekben az években Dánfalván is nagyobb figyelemmel kezdték követni az Európai Unió elvárásait, tanulmányozták a támogatási lehetőségeket. 2006-ban a dánfalviak egy csoportja Ausztriába látogatott, az ottani tapasztalatokat hasznosították.¹²³

Dánfalván azt is megfigyelték, hogy a domboldalakon termesztett, úgynevezett „hegyi pityóka“ jobb ízű, mint a sík vidékié.

Nagy különbség van a felvásárlási és a piaci ár között. A felvásárlók 46–48 banit fizettek, a piacon 1–1,50 új lejért tudták értékesíteni.

Dánfalván 2006-ban 200 ha földbe ültettek pityókát, amely termésből a házi használaton kívül még értékesíteni tudtak 750 tonnát, amelynek értéke a 0,60 lejes áron is 4,5 milliárd régi lej jövedelmet jelentett.¹²⁴

A pityókatermesztők azonban 2007-ben csökkentették a beültetett részeket, mert 2006 őszén a termés mintegy egyharmadát nem tudták értékesíteni. Folytatódott a 2007-es terméssel is. Akkor mintegy 20 százalék maradt eladatlan.

Mivel 2008 a burgonya nemzetközi éve, a sajtóban is visszatérő téma meghonosodásának története, elterjedtsége, hektárhozama, országokénti termesztése és fogyasztása. A pityóka a világon a negyedik helyen áll a leginkább fogyasztott ételfajták közül: a búza, kukorica és rizs után következik.

Romániában a szakemberek 2008-ban 3,6–4 millió tonnás termésre számítottak 268 000 ha bevetett területen, ami hektáronként 15 tonna termést jelenthetett. Európában előző években az átlagos termés hektáronként 36 tonna volt: Hollandiában, Belgiumban 44, Angliában 42 tonna termett. Jó termés idején Csíkban is egyes helyeken elérhető a hektáronkénti 40 tonna. Hargita megyében 2008-ban 14,5 ezer ha-on termesztettek pityókát, és hektáronként 20–40 tonna termett. Az előző évek tapasztalataiból kiindulva 2008-ban viszonylag kevesebb pityókát ültettek a megye földjeibe, így ősszel és télen a piacra szánt mennyiséget sikerült eladni, sőt keresett cikk lett. Fizettek érte 80–85 banit is. Keresettségéhez hozzájárult az is, hogy a felvásárlók egyre többen rájöttek, minőségileg jobb a Csíkban termesztett pityóka a külföldről olcsóbban behozottnál. 2009-ben Hargita megyében 11 665 ha területen ültettek pityókát, és augusztusban úgy mutatkozik, hogy akár a 40 mázsa termést is elérhetik, eladási árát is kilogrammonként 70–80 baniban várják. A megyében 2009 szeptemberében megállapították, hogy a magángazdák területén hektáronként 16 000 kg-ot, nagyobb területen elérte a 30 000 kg-ot is.¹²⁵

Lakosonkénti fogyasztás is eltérő különböző országokban: Portugáliában 126,9 kg, Írországból 118,7 kg, Nagy-Britanniában 112,5 kg, Romániában 92,2 kg.

ARATÁS

Az egész évi munka eredményét aratáskor, illetve csépléskor láthatta meg a gazda.

A gabona begyűjtésének kezdetleges formája a kinyűvés volt, a kendert ma is gyökerestül kihúzzák. Ezt követte valamely eszközzel, majd sarlóval, később kaszával való aratás. Az utóbbi esetében a kaszára úgynevezett csapót szereltek. Csíkban, Dánfalván is még a 950-es években is párhuzamosan arattak sarlóval is, kaszával is, de azt tartották, hogy a kézi sarlós aratás jobban kíméli a szemek kihullását.

Az aratógépet 1851-ben a londoni világiállításon mutatták be, Amerikában készítették. Erdélyben, a Székelyföldön fokozatosan terjedt el: 1871-ben 72-öt, 1895-ben 509-et tartottak számon.¹²⁶

Meg kell jegyeznünk, hogy a sarlós és kaszás aratás idején Csikból, de általában a Székelyföldről csoportosan vándoroltak munkára az emberek olyan vidékekre, ahol korábban kezdődött az aratás. Néha az eltérés négy vagy több hét is lehetett. Orbán Balázs 1869-ben arról írt, hogy Csikból „karavánokban” vonultak más vidékekre munkát keresni aratáskor is, s „mivel nagyon jó dolgúak, szorgalmatosak, kapnak is.”¹²⁷

Hasonlóan tömegesen kerestek munkát aratás idején Moldvában.

Egyes tulajdonosok már a téli hónapokban gondoskodtak a nyári aratókról. Ilyenkor szerződést kötöttek, s megállapodtak abban, hogy értesítéskor azonnal indulnak a megállapodott helyre. Többnyire falvanként szerződtek. Az elvégzett munkáért 1/14-ed részesedést kaptak, ha a tulajdonos ételmet is biztosított, ha nem, a részesedés 1/11-ed volt.¹²⁸

Éjszaka is arattak.

Dánfalván általában Boldogasszony napján vagy valamivel korábban kezdtek aratáshoz. Rendkívüli évnak számított például a 2007-es, amikor a száraz időjárás következtében már július 16-án megkezdték a gabona aratását.¹²⁹

Aratáskor a levágott gabonát kékébe kötötték. A kékéket, általában 22- vagy 24-et, kalangyákba rakták, majd bizonyos szárítás után szekérral szállították háza. Egy szekérré 4–6 kalangyát raktak, a csűrbe helyezték el, az odorba, csak akkor raktak a csűr mellé asztagba, ha benn nem fért el.

A kézi cséplést is a csűrben végezték, a gőzgépes csépléskor a csűr tetején egy kis részről leszedték a cserepet, oda helyezték az úsztatót, azon eresztették a kékéket a kévavágónak, illetve az etetőnek.

Az arató-cséplőgép meghonosodása a XX. század második felében lényegesen átalakította a mezőgazdasági munkálatokat. Mára a szántástól a vetésig, cséplésig minden munkálatokat gépi erővel el tudnak végezni. Dánfalván is az aratást már mindenki arató-cséplőgéppel végezteti.

CSÉPLÉS

A gabonatermesztés legjelentősebb eseménye a cséplés. Lassan, hosszasan egy helyben topogva fejlődött. A kézzel való dörzsöléstől, a szálak valamely kemény tárgyhoz verésétől, a cséphadaróig sok idő eltelt, majd egy időszakban lovak vagy szarvasmarhák járatásával is csépeltek.

A kézi cséplés hosszú időt követelt: 1593-ban azt jegyezték fel, hogy egész télen csépeltek a gabonát.

Egységesíteni próbálták a cséplők fizetését: 1604-ben végzésben rögzítették, hogy „semmiféle ételt senki ne merészeljen nekik adni, hanem csak tizeden csépeltesse.”¹³⁰

Cséphadaró a XX. század közepén is szinte minden gazda csűrében volt, mert a cséplőgép megérkezéséig akár kenyérnek, akár az állatoknak néhány kévét kicsépelhettek.

A hadaró két részből állt: a nyeléből, amely másfél–két méter hosszú, és a tulajdonképpeni hadaróból, amely hetven–nyolcvan cm hosszú volt. A két részt szijakkal erősítették egymáshoz, a cséplést társasan végezték, ritmusos veréssel könnyítették a munkát.

Dánfalvi adat, hogy gyalogkatona Bot Mihály 1842. december 2-án cséplelt Oltfalában Székely László assessor úrnak.¹³¹

1854-ben előállították az első lóerővel működtetett cséplőgépet. 2–3 ló körbe járva mozgásba hozta a gépet. Viszonylag gyorsan terjedt az úgynevezett járgányos, emeletes cséplőgép, de hátránya, hogy helyhez kötött volt. Már 1842-ben gőzmotorokat kezdtek gyártani mezőgazdasági gépek meghajtására. Nálunk az 1848-as forradalom után terjedt, s a század végére már közismertté vált. 1895-ben Erdélyben 1451 cséplőgép és 4285 lovas járgány működött. Terjedését az is elősegítette, hogy korabeli számítások szerint egy kalangya kézi cséplése 19,6 krajcárba került, gépcsépléssel pedig 9,9 krajcárba. További gyors terjedése bizonyosságául jegyezzük ide, hogy 1915-ben Erdélyben 3872 cséplőgép és 3198 járgányos gép működött.

A két világháború között Csikban is rátértek a gépi cséplésre, Dánfalván az 1950-es évekig Csáki Gergelynek, Zsigmond Bélának, Gál Péternek volt cséplőgépje, akiket később a kulákok közé soroltak. De mivel a cséplés itt később kezdődött, más vidékek géptulajdonosai is megérkeztek a faluba. A gőzgépeket fokozatosan felváltották a traktorok a cséplőgép meghajtására, majd a XX. század közepétől megjelentek az aratócséplőgépek, amelyeket még az utóbbi időben is tökéletesítettek. A községben 2002-ben 6, ma 4 arató-cséplőgép működik.

MEZŐGAZDASÁG AZ ISKOLÁBAN

A csíki mezőgazdaság évszázados tapasztalatokra épült. De időközben figyelemmel kellett lenni azokra az eredményekre, amelyeket a föld művelésében, az eszközök tökéletesítésében a tudományos kutatások eredményeképpen hasznosítottak. Erre figyeltek a szakemberek és az iskolák irányítói.

Korábban a gazdasági élet rendszerét a falu lakossága közösen alakította ki, a szokásokat esetleges szükségletek szerint módosították, a kialakított rend be nem tartóit büntették. A lakoságnak kereskednie kellett, a katonák messze földet bejártak, ha új és jobb eljárásokat találtak, egyik részét itthon hasznosították. Időközönként kezdetben a királyok, majd fejedelmek, fő kormányzók, királybírók rendelkezésekkel alakították a gazdasági életet. Elég, ha csak a bécsi udvar beavatkozására gondolunk a háromnyomásos rendszer vagy a pityókatermesztés meghonosításában.

A XIX. században a polgárosodás, a technika gyors fejlődése következtében újabb feladatok megoldása várt a felcsíki gazdákra. Ezeket próbálták megoldani az iskolai oktatással is.

1868-ban Kolozsmonostoron Mezőgazdasági intézet alakult, amelyben jól képzett szakemberek egész Erdély területéről odaérkezett fiatalokat tanítottak.¹³²

Az 1868-as tanügyi reformot követően 1870-ben már a legtöbb falusi elemi iskolában mezőgazdasági ismereteket is tanítottak. Csikban szinte mindenik iskolában a tanítók irányításával a gyümölcsstermesztés kiszélesítéséért faiskolákat létesítettek. Oltották és gondozták a csemetéket, eljuttatták a gazdaságokba, egyes helyeken bizonyos jövedelemre is szert tettek általa. 1901-ben 48 községben volt faiskola, amelyekből 8614 nemesített oltványt osztottak ki. Később gyümölcsfákkal beültették a vasutak környékét is. Tegyük hozzá, hogy a magyar állam 1940–1944 között az országutak mentén is gyümölcsfák ezreit ültetette el.

Dánfalván szintén tanítók láttak hozzá a gyümölcsfák nemesítéséhez, terjesztéséhez. Külön is meg kell említenünk Pálosi János, Palántz Sándor, Imets Tamás, Imre József, Antal Kálmán stb. nevét. A házak körül az udvarokba, kertekbe ültettek gyümölcsfákat. De az iskolának biztosított kertekben mezőgazdasági termékeket, zöldeket is ültettek, ahol a tanulók újabb gazdasági ismeretekre tettek szert. Az iskolában gazdasági eszközök készítésére is tanították a tanulókat. Emlékeztetek a dánfalvi iskola év végi kiállításai, amelyen a fiúk által év közben készített gazdasági felszereléseket, a lányok kézimunkáit mutatták be.

Erdélyben a legújabb gazdasági ismeretek terjedését a Kolozsváron 1869-ben alapított Gazdasági Tanintézet biztosította, amely évtizedeken át egészen napjainkig kiváló szakembereket bocsátott ki, juttatott el különböző megyékbe.¹³³

Csikban hamar felismerték a gazdasági ismeretek tanításának szükségességét, 1871-ben már gazdasági felső népiskolát nyitottak. Az iskola 1882-ig négy osztállyal működött, majd az anyagot három osztályra osztották. Működését a vármegye közönsége biztosította, de a magyar állam is segítette. Kísérleti területe 44,25 hold. Hozzá tartozott még 30 hold szántó, 84,25 hold rét és kaszáló, 5 hold 42 öl belső telek.

Az iskola a mezőgazdasági termékek, új eljárások tökéletesítésére törekedett: vetőmagnak újfajta árpát, zabot, pityókát honosított meg, terjesztette a gépesítés eredményeit: szénagyűjtő, járgányos kendertörő, lánchorona, vetőgép, rostáló, és cséplőgép működtetését népszerűsítette.

Ebben az iskolában a különböző falvakból évente 40–60 diák tanult, Csik megye vezetői 40 ösztöndíjat biztosítottak.¹³⁴

Tivai Nagy Imre Csik megye kiváló jogásza, gazdasági szakember számos írásában foglalkozott a vármegye általános gazdasági kérdéseivel. Az 1870-ben megnyitott mezőgazdasági iskola igazgatója és tanára is volt. Az iskola célkitűzéseiről írta: feladatuknak tekintik az eljövendő földműves emberek elméleti és gyakorlati képzését, hogy felnőve szakszerűen gazdálkodjanak, az újabb kutatások eredményeivel megismerkedjenek, kövessék a technika fejlődésének mezőgazdasági alkalmazása lehetőségeit.

Lehetőséget kínáltak az állattenyésztési, méhészeti, erdészeti, gyümölcsstermesztési ismeretek gyarapításához. Gazdasági épületeikben állatokat is tartottak. Amellett arra törekedtek, hogy a jövőző gazdáinak általános műveltséget is nyújtsanak.

Az I. világháború után az iskola épületét lerombolták, az új épület a Hargita lábánál készült el, amely a II. világháborút követően megszűnt. Ebben az iskolában néhány dánfalvi gazda gyermeke is tanult.

T. Nagy Imre érdemei között kell említenünk, hogy ő szervezte meg 1872-ben a Csikmegyei Gazdasági Egyesületet, amelynek titkára, majd elnöke volt, és szerkesztette 29 éven át a Csíki Gazda című újságot. 1902-ben alapos, a gazdasági élet minden területére kiterjedő tanulmányt jelentetett meg Csikmegye gazdasági leírása címmel, amely a Közgazdasági Szemlében látott napvilágot az 1902. októberi–novemberi számban. Írásában számot vetett az előző időszak eredményeivel, hangsúlyozta a gazdasági ismeretek szükségességét.

Részletesen foglalkoztak a csíki gazdasági élet fellendítésével a szintén 1902-ben Tusnádfürdön szervezett Székely Kongresszuson is. Sok más kérdés mellett kitértek arra, hogy a tanítóképzőkben mezőgazdasági ismereteket is tanítsanak, de hasznos volna a teológiai oktatásban is ilyen jellegű képzés.¹³⁵

1909-ben arról írtak, hogy Csíkszeredában földműves iskolát nyitottak, amelynek feladata, hogy a gazdasági eredmények csiki viszonyítását végezzék el, és tanítványaik által továbbítsák a falvakra.¹³⁶

Napjainkban még nagyobb szükség van a mezőgazdasági ismeretek bővítésére, hisz naponta új feladatokkal kell megismerkedniük a gazdáknak, ha lépést akarnak tartani a mai követelményekkel. Ezt szolgálja a Csíkszeredában működő mezőgazdasági kutató intézet, amelyet 2008. szeptemberében a helyi viszonyokhoz igazítva hegyvidéki intézetté alakítottak át.

1. Egyed Ákos 2006. 31–32, 35, 38–39.
2. Imreh István 1987. 128.
3. Imreh István 1983. 278.
4. SZOT II. 208–209: CCCLVII. sz.
5. SZOT II. 321:CCCCVII. sz.
6. SZOT VI. 63:1078, 191:1146. sz.
7. Tarisznyás M. 1982. 52. és 77.
8. Imreh István 1987. 120.
9. SZOT VII. 283:1521. sz.
10. ha 1 ha-ra 3,5 köből földet számítunk. Endes 1938. 381. Eltér
ez a Benkő József II. 224–225, 257. old. adataitól.
11. Benkő József II. 1999. 224.
12. SZOT VII. 314:1548. sz., 379:1599. sz.
13. Benkő József II. 240. és 243.
14. Imreh István 1987. 178.
15. Imreh István 1973. 164–165.
16. Háromszék 5328. sz. 2008. március 15. 10.
17. Imreh István 1987. 120.
18. Endes Miklós dr. 1994(1938). 24.
19. T. Nagy Imre 1902. 24–25.
20. Garda Dezső 2002. 5.
21. Egyed Ákos 1991. 772.
22. Venczel József 1980. 44.
23. Venczel József 1980. 47–48.
24. Az adatokat Szabó Imre közölte.
25. Gagy József 2006. 176.
26. Gagy József 2006. 185.
27. Adatközlő: Imre Károly és Süket Jenő.
28. Kajtár Sándor közlése. Csíkdánfalvi Harangszó I. évf. 3. sz. 2005.
május 13. 4.
29. Gál Kálmán közlése. Csíkdánfalvi Harangszó III. évf. 10–11. sz. 7.
30. Egyed Ákos 2006. 31.
31. SZOT III. 1:408. sz., 6:412. sz.
32. Egyed Ákos 2006. 39.
33. Garda Dezső 2001. 294–295.
34. Werbőczy István 1806. 467.
35. Imreh István 1973. 224.
36. Imreh István–Pataki József 1979. 152.
37. SZOT II. 208–210:CCCLVII. sz., 213–215:CCCLXI. sz.
38. SZOT V. 104–106:965–966. sz.
39. Sándor Imre 1910. 5–6.
40. Somogyi Ambrus é. n. 62–78.

41. Sándor Imre 1910. 31–34.
42. A többi név a Jobbágyok fejezetben található.
43. SZOTÚS IV. 581–583.
44. EOE XI. 78–80.
45. SZOT VI. 208:1160. sz., 286:1229. sz., 295:1238. sz 310–316:1253.sz.
46. SZOT VI. 208:1160. sz., 286:1229. sz., 295:1238. sz., 310–316:1253. sz., 457:1358. sz.
47. Pataki József 1970. 509.
48. Sándor Imre 1910. 53–55.
49. SZOT VII. 408:1621. sz.
50. Imreh István 1987. 185.
51. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1047. sz. 6.
52. Egyed Ákos 1981. 192.
53. Egyed Ákos 2006. 265–266.
54. Venczel József 1980. 86–87.
55. SZOT III. 176:532. sz.
56. Bodor György 2003. 48.
57. Imreh István 1987. 169.
58. SZOT II. 249:CCCLXXVIII. sz.
59. Imreh István 1987. 156.
60. Imreh István 1983. 184.
61. Kristó Gyula 1994. 203.
62. Egyed Ákos 1981. 221.
63. MGSz I. évf. 1894. 22.
64. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1048. sz.
65. Csiki Lapok XLIV. évf. 2. sz. 1932. január 10. 3.
66. Csiki Lapok XLVI. évf. 18. sz. 1934. április 29. 3.
67. Kristó Gyula 1994. 203.
68. Imreh István–Pataki József 1979. 146.
69. Imreh István 1983. 318.
70. SZOT VI. 310–316:1253. sz., 349–350:1284. sz.
71. Imreh István 1973. 163.
72. CSÁLvt F. 28. III. csomag 161. sz.
73. Benkő Károly 1853. 43.
74. Vitos Mózes II. 2003. 111.
75. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 2. sz. 2005. április 18. 4. – Közli Imre Károly.
76. Csikvármegye V. évf. 77. és 141. sz. 1909. július 21. 3., illetve december 25. 2.
77. Csiki Néplap I. évf. 7. sz. 1931. márc. 18. 3.
78. Vámszer Géza 1977. 179–180.
79. Egyed Ákos 2006. 152.
80. SZOT VI. 349–350:1284. sz.
81. Balogh József (szerkesztette) 1976. 25.
82. Imreh István–Pataki József 1992. 155.
83. Vámszer Géza 1977. 179–183.
84. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 6. sz. 2005. Közli Imre Károly.
85. Csikdánfalvi Harangszó II. évf. 11. sz. 2006. 1.
86. Közölte Imre Károly.
87. Györffy György 1984. 153. és 156.
88. EMSZT I. 203.
89. László Gyula 1988. 103.
90. Imreh István–Pataki József 1979. 146.
91. Endes Miklós dr. 1994(1938). 376.
92. EMSZT I. 203–204.
93. Garda Dezső 1999. 25.
94. Borsos Sebestyén és Nagy Szabó Ferenc h. é. n. 118.
95. Somogyi Ambrus h. é. n. 64.

96. Garda Dezső 1999. 84.
97. SZOT VI. 349:1284. sz.
98. Imreh István–Pataki József 1992. 149.
99. Kőbőlben. Benkő József II. 1999. 226, 227, 249, 258.
100. Imreh István–Pataki József 1992. 161.
101. Benkő József II. 1999. 227. Kőbőlben. Egy hektár 3,5 köből, így Dánfalván a búza- és rozsvetés 47,4 ha, az árpa- és zabé 29 ha stb.
102. Egyed Ákos 2006. 152.
103. Imreh István 1983. 225.
104. Imreh István–Pataki József 1992. 163–166.
105. Benkő József II. 1999. 204.
106. Orbán Balázs II. 1869. 4. Conscriptia 1820. 26.
107. Imreh István–Pataki József 1992. 149.
108. Vitos Mózes II. 2003. 76.
109. Vitos Mózes II. 2003. 96.
110. T. Nagy Imre 1902. 26–27.
111. Venczel József 1980. 44.
112. Pallas Nagy Lexikon III. 1893. 835–836.
113. MGSz III. évf. 1896. 305–306.
114. Imreh István 1987. 164.
115. Imreh István 1973. 40–41.
116. János Pál 1970. 163–164.
117. MGSz III. évf. 1896. 293–321. Egy kolozsvári köből 4 véka, így 28 000–32 000 véka is megtermett.
118. Vándor [Szentiváni Mihály] 1840. 25. sz. 193.
119. Vitos Mózes 2003. 90. és 96.
120. A magyar korona országainak... 1901. 36. és 93.
121. T. Nagy Imre 1902. 23.
122. Venczel József 1980. 44–45. és 89.
123. Csikdánfalvi Harangszó II. évf. 6. sz. 2006. 1.
124. Csikdánfalvi Harangszó III. évf. 10–11. sz. 2007. 7.
125. Csiki Hírlap IV. évf. 30. sz. 2009. február 13. 2.; uo. 160. sz. 2009. augusztus 19. 2.; uo. 173. sz. 2009. szeptember 8.
126. Egyed Ákos 1981. 217.
127. Orbán Balázs II. 1869. 5. 128.; Egyed Ákos 1981. 237–238.
129. Csikdánfalvi Harangszó III. évf. 5. sz. 2007. 4.
130. EMSZT II. 82. és 84.
131. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1059. sz.
132. Egyed Ákos 2006. 266.
133. Egyed Ákos 2004. 91.
134. Vitos Mózes 2003. 71–72.
135. Székely Kongresszus 2001. 43.
136. Csikvármegye V. évf. 6. sz. 1909. január 16. 3.

ÁLLATTENYÉSZTÉS

LEGELŐK

Mivel Dánfalván, de általában a felcsíki hat faluban a mezőgazdasági terület a lakossághoz viszonyítva kevés, az életfeltételek jelentős részét az állattenyésztéssel és az erdőgazdálkodással tudták biztosítani.

Felcsík lakossága már a letelepedéskor állattenyésztő nép volt, lovai, szarvasmarhái messze földön híresek voltak. Ezt megfelelő fajtákkal, gondos legeltetéssel, takarmányozással, hozzáértéssel érheték el. Egyrészt megfelelő nagyságú nyári legelőkre volt szükség a távolabbi, sőt az úgynevezett második határban, a havasokon, másrészt réti, erdei kaszálók is kellettek a téli takarmányozáshoz.

Erdélyben a havas szót erdő, legelő jelentésben már az 1300-as években használták. 1571-ben arról írtak, hogy a „székelységnek nagyobb része havasok között és havasok alatt“ és erdős földeken él.¹

Olyan megállapítást is megfogalmaztak, hogy a havasi legeltetés a székely gazdaság fontos, sok helyen a legfontosabb ága, egészen odáig, hogy a régi időkben még az adójukat is állatokkal rótták le. 1256-ban, 1263-ban az esztergomi érseknek barmokat, aprójószágot is tizedrészben fizettek a székelyek, a későbbiekben az ökörsütés került szokásba, s még 1723-ban is érződött maradványa, amikor Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben az adót vonómarhák számához arányították.²

Többször is említettük, hogy a Keleti-Kárpátokban például Hosszúhavast a felcsíki hat falu közösen bírta. A közösség tulajdonának tartották 1535-ben is, majd 1592-ben a hat falu küldöttei a szentmihályiakkal véglegesítették határát.³

Hasonlóan közös volt Terkő havasa is. Az Madaras, Dánfalva, Karcfalva, Jenőfalva lakossága tulajdonát képezte. Jövedelmét Boldogasszony egyházközség fenntartására fordították. Később a havast a négy község évenként felváltva hasznosította. Még 1923-ban is a négy község magáénak tulajdonította, így az erőszakos kisajátítást sikerült megakadályozni.⁴

A XVI. században az állattenyésztés további bővülése következtében nagy hiány volt minden faluban kaszáló rétekben és legelőkben. Ezért is várták az aratás befejezését, hogy azokon a részeken is legeltessenek. Ebben az időben vált általánossá a falu szarvasmarháinak naponta csordába járatása.

Némely faluban a vetések mellett is kijelöltek legelőt, de ilyenkor kerítéssel kellett védeni a termést.⁵

Azt szolgálta a határkapu is, amelyet rendszeresen fel kellett állítani és őrzeni. Dánfalván még 1843-ban is feljegyezték a határkapu létét.⁶

A felcsíki falvakban napjainkban is, ahol a csorda eljár, ott kerítéssel védik a termést vagy kaszálókat.

Történelmi helynévként tartjuk számon, hogy Madarason 1654-ben a Kőpince mellett szénafüvet kaszáltak, vagy 1657-ben a Kápolna alól, a Kőpince környékén is.⁷

1853-ban a felcsíki hat falu havasai közül a következőket sorolták fel: Ivános, Csík, Vete, Gusás, Pávás, Kerek.⁸

A felcsiki hat falu havasai voltak még: Bükkhavas, Naskalat, Butasorok, Árpás, Hasszúhavas, Barátos is.

Az 1890-es nyilvántartás alapján Csíkban az állattenyésztéshez kapcsolódó területek: rét 184 789 hold, havasi legelő 153 000 hold, vagyis összesen 337 789 hold. Ez a teljes mezőgazdasági terület 73 százaléka.⁹

1901-re tovább növekedett a legelőterület. Ekkor rét 186 347, legelő 174 341 katasztrális hold, vagyis összesen 360 688 hold volt. De Csíkban 53 407 katasztrális holdat ugarnak hagytak, amelyen szintén állatokat legeltettek. Amennyiben ezt is hozzáadjuk az előbbihez, akkor 414 095 katasztrális hold állattenyésztést szolgált, amely mintegy 80 százaléka az egész mezőgazdasági területnek.

Azt még hozzá kell fűznünk, hogy a terület döntő része közös volt. De ez azt is jelentette, hogy karbantartására nem fordítottak kellő gondot, nem tisztították, a legeltetés is alkalmoszerűen történt: egyes területeken egyszerre sok, másikon kevés állat legelt, különösen a juhok nagy területet bejártak, gyakran nem is lelegelték, hanem letapodták a fűvet.¹⁰

Trianon után a havasi legelők tulajdonviszonyát is módosították. A 920–930-as években gyakran törvényszéken kellett döntenie, hogy bizonyos részek visszakerülhesse az eredeti tulajdonosaikhoz. Az agrárreform egyik intézkedéseként 1927-ben a karcfalvi királykúti legelőjét a békási románok javára kisajátították. 1928-ban fellebbezés eredményeként a bíróság visszaszolgáltatta a karcfalviaknak. Amikor 1928. május 10-én a karcfalvi közbirtokossági elnök, Bálint István vezetésével küldöttség ment a román csendőrmester kíséretében a havasrész visszavételére, a békásiak a karcfalviakat bizonyos vádak alapján feljelentették, amelynek eredményeként a közbirtokossági elnököt és kíséretét 6–6 havi fogházra ítélték és politikai jogaik gyakorlásától 5 évre felfüggesztették, a csendőrmester is 7 havi fogházbüntetést kapott.¹¹

1930-ban az Országos Magyar Párt a Népszövetséghez fordult sérelmeik orvoslásáért. Ennek eredménye az lett, hogy az országgyűlés döntése nyomán az eltulajdonított területet nem visszaadták, hanem a békásiaknak megvásárolták.

A következő évben, 1932-ben a dánfalvi közbirtokosság hosszú évek óta folyó perében hozott ítéletet a bukaresti Semmitőszék. Az történt, hogy szintén a békási románok az agrárreform után jogtalanul elfoglalták a dánfalvi közbirtokosság tulajdonát képező mintegy 300 holdnyi havasi legelőjét, amely Naskalat része volt. Hiába ítéltkezett a bíróság jog szerint a dánfalviak javára, a békásiak nem voltak hajlandók visszaszolgáltatni. Dr. Kovács Károly ügyvéd szaktudására volt szükség ahhoz, hogy hosszas tárgyalássorozat után Bukarestben ezt a jogosan bírt területet a dánfalviaknak végleg visszaitéljék.¹²

Az 1921-es földreform során a román állam 34 145 katasztrális holdat sajátított ki, amelyhez hozzátartoztak a felcsiki hat falu legelői is. A Magyar Párt képviselői a román parlamentben próbálták fellebbezni az igazságtalan döntés ellen, de a sikertelenséget követően a Népszövetség segítségét kellett kérniük. A román kormány sorozatban különböző félrevezető indokokkal, többnyire a közös megegyezés ígéretével a döntés hatását kérte, így véglegesítésére 1940 után kerülhetett sor.

1937-ben a csíki határban 108 289 ha rét és kaszáló, 85 331 ha legelő volt.¹³

A magyar földművelésügyi minisztérium 1940-ben, különösen 1942-ben jelentős anyagi segítséget nyújtott a csíki legelők feljavítására: fűmagot, felszerelést, nagyobb pénzüsszeget utaltak ki mind a madarasi, mind a dánfalvi gazdáknak.¹⁴

A rendszerváltást követően újjáalakult közbirtokosság Dánfalván is megszervezte a legeltetést. A határban összesen 1274 ha a legelő. A Dánfalvi Naskalaton 108 ha, Bükkhavason 226 ha, a Domukon 388 ha legelő található. A Hargitán kialakított legelők: Herke, Szurdok, Bükk tartománya, Fűrészoldal, Válaszút, Kiskörös-kertje, Szenespaták, Langoldal, Zavarog, Rossz lovak-havasa, Fingó-hágó, Pál-kútja, Ágköze, Csutakköze stb.¹⁵

Az utóbbi időben a dánfalviak is a legelőket állatfajták szerint jelölték ki. A növényedéket a naskalati részre, Nagysorokra, a juhnyájukat Bükkhavásra hajtották, de hajtottak a butasorki és hídlási legelőkre is. Találunk legelőt a Súgó részén is.

Arra is ki kell térnünk, hogy a II. világháborút követően 1944–1948 között a szomszédos román falvak lakói újból területfoglalásba kezdtek. A jogtalanul eltulajdonított területek visszakövetelését tompította az erdők, velük együtt a havasi legelők államosítása, majd a kollektív gazdaságok megalakulása. Jellemző a román politikára, hogy amikor 1968-ban meghúzták a megyék határait, az elosztással megbízottak abba igyekeztek, hogy a székely területek legelőiből bizonyos részeket a moldvai megyékhez kapcsoljanak, amelyeknek visszaszerzése 1989 óta napjainkig folyik, gyakran pereskedés útján. Dánfalva legelőhatárának döntő részét sikerült visszaszerezni. 2005-ben a község tulajdonában 1376 ha legelőt tartottak nyilván. 2006-ra a barátosi részen lévő legelő is visszakerült a közbirtokossághoz.¹⁶

A legelők karbantartásához hozzátartozik rendszeres tisztítása. 1942-ben általános megállapítás, hogy az utóbbi időben teljesen elhanyagolták, nagy területek válnak így kihasználhatatlanná. A földművelésügyi minisztérium szorgalmazta a karbantartást, a rendszeres tisztítást. Ahhoz anyagi támogatást is nyújtott.

Napjainkban nagyobb gondot kezdtek fordítani a legelők bővítésére, tisztán tartására. 2006-ban a legelők támogatására Dánfalván 325 személy mintegy 900 ha-ra 900 millió lejt igényelt. Közel 2 milliárd összeget utaltak ki az őszi vetésekre, fejőstehenekre és legelőkre.¹⁷

Dánfalván 2007-ben úgy határoztak, hogy a legeltetésért bizonyos összeget gyűjtenek be: 1 tehénre 10 lejt, 1 növényedékre 5, 1 juhra 2 lejt kell fizetni, amely összeget a községben a gáz bevezetésére fordítják.

Az utóbbi években a dánfalviak is fokozatosan megtanulták a pályázatok előnyeit, ezért évente elkészítik igényléseiket. Erre biztatták a lakosságot a község vezetői is minden fórumon. Közgyűléseket tartottak, felhasználták a helyi újságot is. A Csíkdánfalvi Harangszóban több alkalommal írtak arról, mikor és hogyan kell a pályázatokat elkészíteni. 2005–2006-ban már megkezdték a támogatások kérését. 2008-ban május 15-ig kellett beadni az igényléseket. A pályázóknak bizonyos szabályokat be kellett tartaniuk. Hektáronként 124 Eurót biztosítottak azon gazdáknak, akik az úgynevezett „magas természeti értéket képviselő gypet” július 1-je után kaszálják le, és két hét alatt betakarítják. Adtak 58 Euró támogatást hektáronként azon gazdáknak is, akik hagyományos módon végezték el a kaszálást, betakarítást. Kikötések közé tartozott az is, hogy ne használjanak műtrágyát, tartsák be a túllegetetés szabályait.¹⁸

KASZÁLÓK

A havasi és közelebbi legelők mellett nagy figyelmet kellett fordítani az állatok téli táplálására. Ehhez a nyár folyamán megfelelő mennyiségű takarmányt kellett begyűjteni.

Szénát készítettek a havasok egyik részén is, de inkább a közelebbi erdei vagy különösen réti kaszálókon biztosították a szükségletet. A szénafű védelme az „ennek előtte” törvények szerint is gyakorlatban volt, de már az 1581-es falutörvényben is fontos helyet kapott.¹⁹

1620-ban Csíkban a közös havason úgy készítették elő az egységes kaszálást, hogy megszabták, kik kaszálhatnak: a havasi bíró és prókátorai ötödmagukkal, a lófők negyed-, a veres darabontok és szabadok harmad-, az ősjobbágyok másodmagukkal és a nem örökös jobbágy egyedül mehetett kaszálni. Később, 1666-ban annnyival módosították a szabályt, hogy a havasi bírák továbbra is ötödmagukkal, a nemesek nyolcad-, a lófők negyed-, a darabont és a szabad székely harmad-, az örökjobbágy másodmagával, míg a szellér egyedül mehetett a fű levágására.

A havasokon a kaszálás előkészítése Szent Lőrinc napján, augusztus 10-én kezdődött, majd a tulajdonképpeni fűvágásra augusztus 21-én került sor, nagyjából másfél napot tartott, a takarásra egy hetet szántak, az időjárástól függően. Ilyenkor a családok is felköltöztek a havásra, és ott vidám napokat töltöttek. Egy részben két szekér szénát nyertek, a részt kaszanyéllel mérték. A havasi széna külön értéket jelentett, minősége felülmúlta a rétit.²⁰

A közös havasokat a XIX. században fokozatosan felosztották a községek között, de közösségi jellege egyik részét a legeltetéskor megőrizték.

A falu közvetlen határában, de az erdőbe nyúlóan is jelentős területeket hagytak kaszálóknak, amelyeken biztosították állataiknak a télre szükséges szénát. Dánfalva határában csupán néhány helyet említünk. Ilyen volt: Bérmező vagy Béméző, Fügéskert, Herke, Selymék, Gelence, Medvegödör, Örvendő, Págyikra stb.²¹

Történelmi adatok a felcsíki hat falu kaszálásáról, szénakészítéséről.

Az adófizetők adatai 1721-ben:

Madarason	260 szekér
Dánfalván	171 ½ szekér
Karcfalván	81 szekér
Jenőfalván	115 1/2 szekér
Szenttamáson	114 ½ szekér
Szentdomokoson	131 szekér. ²²

Ismerjük az 1750. évi adatokat is. A begyűjtött széna mennyisége falvanként:

Madaras	317 szekér
Dánfalva	316 ½ szekér
Karcfalva	106 szekér
Jenőfalva	236 ½ szekér
Szenttamás	184 szekér
Szentdomokos	243 ½ szekér. ²³

Az állattartóknak számolniuk kellett azzal, hogy télre egy igásállatnak 3–3 ½ szekér szénát kellett biztosítani. Azt is kiszámították, hogy egy lónak naponta 5 kg szénára, 3 kg szalmára, 2 kg zabra van szüksége.²⁴

A belterjes gazdálkodás terjedésével Csíkban egyre több helyen kezdettek szénapótlóként is, kis területen nagyobb, jobb minőségű állati táplálékokat, bükkönnyt, különösen lóherét, lucernát termesztani.

Csíkban 1902-ben közölt adatok szerint bükkönnyel és zabos bükkönnyel 1071, lóherével 323, lucernával 227 katasztrális hold területet vetettek be. Az 1902-ben 550 hold lóherével és lucernával bevetett területet hasonlíthatjuk az alig 13 évvel korábbi állapotokkal, akkor, 1889-ben még csak 221 katasztrális holdat vetettek be.²⁵

Dánfalva határában 1936-ban a terület 35,7 százaléka kaszáló volt. Ma a határban 2000 ha a kaszálóterület.

Meg kell említenünk, hogy napjainkban kedvezményben részesítették azon gazdákat, akik nagyobb területen és gépesítve gazdálkodnak. Kedvezményesen lehet vásárolni önjáró kaszálógépet, amelynek árához az állam 60 százalékkal járult hozzá. De csak azok a gazdák juthattak e kedvezményhez, akik legalább 2 ha mezőgazdasági területtel rendelkeztek, továbbá megfelelő istállójuk van, tartanak legalább 2 fejőstehenet vagy 10 juhot, esetleg 10 kecskét.²⁶

A jó kaszás ember a faluban mindig megbecsült volt. Régi emlékek maradtak kaszálások versenyről. Az utóbbi időben külön versenyt is rendeztek a falu legjobb kaszása címért.

• A kaszálógépek egyre jobban elterjednek, 2008-ban Dánfalván 210 kaszálógépet tartottak számon.

ÁLLATTARTÁS

LÓ

A székelység életében kezdetektől egészen máig fontos szerepet töltött be a ló. A katonáskodás különösen megkövetelte a ló megfelelő szaporítását és kellő erőben tartását.

Nem véletlen, hogy a mondákban, mesékben is a ló az értéket jelentette: az ember segítője, lehetőség ügyeinek gyors intézéséhez, a mesében gyakran tanácsadója is.

Azt is megjegyezhetjük, hogy a ló megnevezése ebben vagy hasonló formában legalább négyezer évvel ezelőtt már ismert volt a rokonnépek körében is, sőt akkor már használatos volt a nyereg, fék, kengyel, ostor stb.

Megállapították, hogy a régi magyar fajta kiveszett, újabbak honosodtak meg, s ezek a nemesített fajták gyorsan elterjedtek. A gondozott, jól betanított ló a csíki ember gazdaságában az ékességet jelentette egészen napjainkig.

A ló ősfajtái: diluviumi, a tarpán, erdei törpe. Erdélyben, a Székelyföldön is hosszú évszázadokon át a keleti lovakat tenyésztették. Ezek közepes termetű, rendkívül edzett, kitartó, nem túl igényes, gyors lovak voltak. Nemesítették Arábiában, Indiában. Régebbi tejt is hasznosították: úgy is mint táplálékot, úgy is mint szeszes italt.²⁷

Említsük meg, hogy színük szerint mintegy 40 elnevezés ismert, amelyek közül gyakori használatú: fehér, fakó, pej, fakó-tarka, kesely, szürke, sötét szürke, barna, sötét- és világosbarna, deres stb.

Ha kezdetben a gyors helyváltoztatást, harci feladatok teljesítését szolgálták, a későbbiekben a mindennapi mezőgazdasági munkálatok részesei voltak: vontatásra, fuvarozásra, az eke vontatására, bizonyos eszközök működtetésére, betakarításra használták.

Azt is megállapították, hogy a honfoglaláskor a férfiak többnyire lóháton, az asszonyok, gyermekek, öregek szekereken, esetleg gyalog érkeztek. Később meglepő számú székely lovas katona vett részt a magyar királyok harcaiban.

A letelepedést követő időszakról tudjuk, hogy már az 1200-as években a királyoknak a székelyek lovat adományoztak, sőt a székely ispán hivatalba lépésekor minden széktől egy-egy lovat kapott köszöntésként.²⁸ Azonkívül az 1300-as években elterjedt bajvivó tornákra – éppen szívósságuk és gyorsaságuk miatt – a Székelyföldről vitték a lovak döntő részét.²⁹

A csíkiak lovakon harcoltak Hunyadi János seregében, és azt is megállapították, hogy Mátyás király katonái között 16 000 lovas székely vonult csatába.³⁰ Hozzátehetjük, hogy a falvakból nem vittek a harcok terére minden lovat, tehát a tényleges szám nagyobb volt.

Az 1500-as évek közepén Oláh Miklós esztergomi érsek nagy tisztelettel írt a székelyekről, s megállapította: „ha háború tör ki ellenük, könnyen tudnak ötvenezer vagy még több fegyveres embert kiállítani“ – ebben megfelelő rész jutott a lóföknék.³¹

Nagyjából azonos időben írt a székelyekről a következő esztergomi érsek is, Verancsics Antal: „Utódokban nem kevésbé termékeny nép, úgyhogy ma kb. 30 000 embert tud fegyverbe állítani, ha nem vonják el a házaktól védelmezőiket. Többnyire lovon harcolnak“.³²

Ha Mátyás király idejében 16 000 lovast, ugyannyi gyalogot küldtek hadba a székelyek, ha az előbbieket összesített számú seregében is csak felét tekintjük lovasnak, ha a túlzásokat is figyelembe vesszük, akkor is jelentős számú lovat említhetünk a Székelyföldön.

A későbbiek adatait is arányítva az egészhez, Felcsík hat falujából legalább 200–300 lovas résztvevőt számíthatunk.

Az 1569–1570-es határozat szerint az egész tartományban lovat az urak híre nélkül eladni nem szabad.³³

Egy ideig továbbra is a lófők és főnépek számaira figyelve állapíthatjuk meg a lovak körülbelüli számát. Az 1602-es összeírásban Dánfalván 29 lófőt számolunk, Madarason 8-at, Karcfalván 4-et, Jenőfalván 14-et, Szenttamáson 9-et, Szentdomokoson 5-öt, a felcsíki hat faluban 69-et. Mivel hiányos volt a számbavétel, és még Dánfalván lehetett a 27 szabadosnak is, sőt a jobbágyoknak is lova, még legalább 40 lovat számíthatunk, így 100 körüli lehetett Dánfalván a lovak száma, a felcsíki hat faluban pedig a szabadosokat is hozzászámítva s azt, hogy egy lófőnek nem csak egy lova lehetett, a jobbágyokra is gondolva, ez évben is feltételezhetünk legalább 400–500 lovat.³⁴

Tizenkét évvel később, 1614-ben már pontosabb az összeírás. Az akkori 43 dánfalvi lófő, 23 szabados lovainak száma olyan 80–100 lehetett. Így a felcsíki hat faluban összeírni 129 lófő, 2 nemes és 134 szabados, esetleg jobbágy rendelkezhetett 400–500-on felüli lóval.

1619-ben Csík nyolc falujában 990 gazdaságban 387 paripát, mellettük még 849 méneslovat említettek. Következtetésként megállapították, hogy átlagosan a gazdáknek 2,25 paripája és igáslova volt. Ebben az évben Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékben a gyalogos puskásokat írták össze, s azt is, hogy hány lóval rendelkeznek. Kiderült, hogy igen kevés lovat tartottak: Dánfalván mindössze 9-et, Madarason a „Hámorra való szolgák“ 42-öt, Karcfalván 3-at, Jenőfalván 9-et, Szenttamáson 16-ot, Szentdomokoson 11-et.³⁵

Az 1643-as összeírás számbavételekor is a lófökről készült kimutatásra vagyunk utalva a körülbelüli lovak számának megállapításához. Ekkor Dánfalván 56 a lófők

száma, 21-en pedig azon a kimutatáson szerepelnek, akik csatákban vagy természetes halállal távoztak az élők sorából. Közölték még 7 hadiszolgálatra alkalmatlan, 3 bujdosó lófő nevét. Ezek szerint a faluban legalább 100–150 lónak kellett lennie, hisz a lófők is nem csak egy lovat tartottak.³⁶

Az ez évről készített összesítő szerint Madarason 58, Dánfalván 56, Karcfalván 19, Jenőfalván 56, Szenttamáson 30, Szentdomokoson 51 lófőt tartottak nyilván, összesen tehát 270-et.³⁷

A más helyen számításba vett adatok szerint is a hat faluban ekkor legalább 600–700 lónak kellett lennie.

1658-ban figyelembe kell vennünk a lengyelországi hadjáratot, az akkori nagy veszteséget, a tatár fogságba jutást, így Dánfalván 21, a felcsíki hat faluban 142 lófőt írtak össze.³⁸

További csökkenés figyelhető meg 1661-ben, amikor az egymást követő csatározások során ismét nagy számban estek el csíkiak itthon is a fejedelmek harcaiban. Ez évben Dánfalván 16-ra csökkent a lófők száma, Karcfalván 8, Janőfalván 31, Szenttamáson 17, Szentdomokoson 17 lófőt írtak össze, mind a Székely István uram százához tartoztak. Madaras nem szerepel a kimutatásban. A fenti falvakban összesen 89 lófőt írtak össze. Ha ehhez hozzáadjuk a szentdomokosi 2, szenttamási 12, jenőfalvi 8, karcfalvi 4, összesen 26 lovas puskást, akkor is 115 a lovasok száma.³⁹

A lovakat hosszú ideig szántáshoz nem alkalmazták, de 1713-ban olyan megjegyzés található, hogy „szántani való lovak”.⁴⁰

Az 1721-es összeírás a falvak állatállományát részleteiben is feltüntette: Dánfalván 50, Madarason 32, Karcfalván 32, Janőfalván 24, Szenttamáson 32, Szentdomokoson 24 lovat írtak össze, a hat faluban összesen 194 a lovak száma.

Ismét figyelembe kell vennünk, hogy az 1717–1719-es nagy szárazság következményeként ember, állat egyaránt pusztult.

Összesítésként ekkor Felcsíkon 636, Alcsíkon 827, Gyergyóban 942, Csíkban Káacson kivételével 2405 lovat írtak össze.⁴¹

A XIX. században a gazdasági fellendülés és a kereskedelem kiszélesedése jelentősen növelte a lovak számát. Az erdélyi, a csíki régi ló, ménes világhírű volt. Ezekben a lovakon a csíkiak számos csatát vívtak. Felcsíkon ekkor, 1850-ben 4385-öt, Csíkban összesen 11 733-at írtak össze.⁴²

Annál is inkább értékelendő e szám az előzőkhöz képest, mert egy-két évvel korábban számosan vonultak lóháton a szabadságharcba, a túlerő győzelme után mind az osztrák, mind az orosz katonák számos lovat hajtottak el.

Az 1878-as összeíráskor Csíkban összesen 11 948 lovat találtak. Ez egyben azt is jelenti, hogy a későbbi határőrök nélküli időszakban vajmi keveset szaporodott a lovak száma. 1884-ban Csíkban 12 221 lovat írtak össze.⁴³

Megállapították, hogy a XIX. század végére a lótenyésztés jelentősen háttérbe szorult. 1884-es összeírás óta 1901-re 1626-al szaporodott ugyan, ekkor 13 847-et számoltak össze, ami azt jelentette, hogy minden 100 négyzetkilométerre 308, 1000 lakosra 121 jut, az országos átlag négyzetkilométerenként viszont 706, 1000 lakosra 131. „Mióta a székely huszárkatonaság megszűnt s mióta a katonalovat a székelység nem maga tenyésztí a maga számára, azóta a lótenyésztésnek is vége van“. Szaporítását az 1894. XII. törvény-cikk szerint az állam segíti, a községek vezetőit fajmének tenyésztésére ösztönzik. Felcsíkon községi méneket tartanak Szentdomokoson, Szenttamáson, Jenőfalván.⁴⁴

A két világháború között Csíkban a lovak száma tovább növekedett: 1935-ben 15 050 lovat írtak össze. Megjegyezték azt is, hogy a XX. század elejére a híres székely ló már ismeretlen.⁴⁵

1943-ban, 1944- elején a német katonaság számára folyamatosan vásárolták a lovakat. Mivel a jó lóért akár áron felül is fizettek, a dánfalviak is tömegesen hajtották szemlére. A hozzáértő katonatisztek itt bőven vásároltak számukra megfelelő lovakat.

A lovak számának gyors csökkenésére a kollektív gazdaságok megalakulásával került sor. A gépi gazdálkodás hangsúlyozásával valósággal üldözték a lovakat, csak ügyeskedéssel lehetett megmenteni a gazdálkodáshoz feltétlenül szükségeseket. Így 1962 és 1992 közötti számvetés szerint átlag 356 lovat sikerült megtartani.⁴⁶

2005-ben a községben 256-ot számoltak össze.⁴⁷ Az utóbbi időben már 260–300-at is nyilvánartanak.

A lovak szaporításáról egy-egy gazda gondoskodott. A 940-es években Zsigmond Istvánnak voltak kiváló ménlovai. Manapság a közbirtokosság nem tart, ellenben a faluban 2–3 helyen található ma is.

TEHÉN

Feltételezhetően Csíkban is a magyar erdélyi szürkefajta volt az elterjedt.

Szívósságával a félszilaj állattartásba beilleszkedett, de jól lehetett hasznosítani igásállatként is, amikor a föld szántása valamelyest könnyebbedett.

A tehenek tartásáról bővebb feljegyzés található az 1619-es összeírásban. Ekkor Csíkszék gyalogpuskásainak teheneit és más állatait vették számba. Dánfalván a 19 gyalogpuskásnak 38 tehene volt, ami átlag kettőt jelent, de például Péter Tamás 7-et tartott.⁴⁸

Madarason a 40 gyalogpuskás 99 tehenet tartott, amely átlagban 2-nél többet jelentett, de Pál Istvánnak szintén 7 tehene volt. Karcfalván 21 gyalogpuskásnak 37, Jenőfalván 40 gyalogpuskásnak 81, Szenttamáson 52-nek 70, Szentdomokoson 43-nak 87 tehene volt. A hat faluban 215 gyalogpuskás 412 tehenet tartott.⁴⁹

Az 1721-es összeíráskor Dánfalván 64 családnak 102 tehene volt, Madarason 63 családnak 117, Karcfalván 32-nek 44, Jenőfalván 58-nak 93, Szenttamáson 67-nek 91, Szentdomokoson 74-nek 71 tehene volt. Ezek szerint a hat faluban 358 család 518 tehenet tartott. Alcsíkon 2108, Felcsíkon 1632, Gyergyóban 1697, Kászonban 549 a tehenek száma. Csíkban összesen 5986 tehenet írtak össze.⁵⁰

Amíg a korábbiakban átlag két tehenet lehetett számítani egy-egy gazdaságban, addig az 1750-es bővebb összeíráskor az derült ki, hogy nem volt minden családnak tehene. Dánfalván ekkor 115 családnak 105 tehene, 39 borja volt, Madarason 123 családnak 89 tehene és 26 borja, Karcfalván 62 családnak 53 tehene, 5 borja, Jenőfalván 103 családnak 97 tehene, 22 borja, Szenttamáson 117 családnak 83 tehene, 75 borja, Szentdomokoson 160 családnak 153 tehene 49 borja volt. A felcsiki hat faluban 680 család 580 tehenet és 216 borjat tartott. A lakossághoz képest igen alacsony mind a tehenek, mind a borjak száma.⁵¹

A XIX. században nagyobb figyelmet fordítottak a tehenek szaporítására. 1850-ben Felcsíkon 6042, Alcsíkon és Kászonban 6084, Gyergyóban 8363, összesen Csíkban 20 488 szarvasmarhát tartottak.⁵²

Az 1870-ben Csíkban összesen 63 732 szarvasmarhát számláltak össze.

A század végén már bizonyos területeken a magyar állam is segítséget nyújt a csíki állattenyésztésnek. Amíg korábban az erdélyi magyar fajta az elterjedt, de kedvelt a „mokány“ vagy „csángó“ is, amely kisebb alkatú, de jó tejelő, addig 1884-ben földművelési minisztérium a pinzgánit próbálta meghonosítani. Nagyobb testű, jó tejelő, de a falutól viszonylag távol eső legelőre nehezen jutott el, hisz naponta akár 5–10 kilométert is meg kellett tennie.⁵³

A szarvasmarhák száma 1901-ben 81 185, amelyből egy négyzetkilométerre 1807, ezer.lakosra 791 jutott. Országos átlag négyzetkilométerre 2092, 1000 lakosra 388.

Súlyuk: bika 349, tehén 212, ökör 245 kg. Az országos átlagban a bika 485, tehén 340, ökör 452 kg. Éretéke Csíkban: a bika 344, tehén 160, ökör 263 tinó 120 korona.

1884-ben Csíkban 65 496 szarvasmarha volt, 1901-re még 15 699-el szaporodott.⁵⁴

A Székelyföldön Erdély Romániához csatolása, majd az 1921-es földreform után 1925 és 1935 között az állattenyésztés számottevően visszaesett. Csíkban a fejőstehenek száma – a Csíki Lapok 1936. július 26-i közlése szerint – a tíz év alatt 3550-el, vagyis 11 százalékkal esett vissza. Bizonyítja, hogy az állatok tenyésztését kedvelő, lehetőségeit megteremtő vidéken az emberek életfenntartásukért kénytelenek eladni állataikat.⁵⁵

A felcsíki gazdák is meghonosították a svájci származású szimmentáli jellegű pirostarka tehenet, a bronzdereseket és az említett pinzgani fajtát. A gazdaság szempontjából fontos volt, hogy a tehén jó tejelő legyen, megfelelő erővel rendelkezék az igavonáshoz, kielégítő húsmennyiséget biztosítson.

Dánfalván az 1930-as években egy fejőstehén ára 2000 lej volt, egy liter tejért 4 lejt adtak, egy kg hús általában 1,16 lejbe került.⁵⁶

A XX. század második felében fokozatosan háttérbe szorult a teherbíró, igavonó képesség követelménye, hisz a lovakat igavonásra, földművelésre jobban befogták, mint korábban, később pedig a falusi gazdaságokban nagy szerepet kapott a gépi erő alkalmazása. Így tehát a húshozamra figyeltek. Ennek a követelménynek a pirostarka a legjobban megfelelt, hisz gyorsan nő, vágósúlya megfelelő, húsa jó minőségű, úgynevezett márványozott. Tejelés szempontjából felveszi a versenyt a világ legjobb tejelő fajtáival, ha szakzerűen táplálják.⁵⁷

A dánfalvi termelőszövetkezetben összesen 1430 tehenet tartottak, közülük 700-at fejtek.

Annyit hozzáfűzhetünk, hogy a jó tejelő tehén minden körülményben, napjainkban is jelentős pénzforrást biztosít a dánfalvi gazdáknak. Külön elismeréssel kell szólnunk Kajtár Sándor állattenyésztő mérnök tájékoztatásairól, amelyeket a Csikdánfalvi Harangszó havonta megjelenő újságban rendszeresen közölt. Tanácsokkal látja el a gazdákat a tehéntartás újabb követelményeiről, a tejelő állatok szakszerű tartásáról, az Európai Unió és az állam támogatásának kihasználásáról, amely az állatállomány további javítását, a korszerű gépesítést segíti. Tenyésztési egyesületek fontosságára hívja fel a figyelmet, amely lehetővé teszi a tejhozam gazdaságosabbá tételét. Ma már Dánfalván az Európai Unió támogatásával korszerű tejcsermók épültek. A tejbegyűjtő központ építésére a magyarországi Szülőföld Alapítványtól a Szarvasmarhatartók Egyesülete pályázattal 1 200 000 forintot nyert. Felépítéséhez hozzájárult az önkormányzat, a kormány. A beruházás összértéke 200 000 új lej.⁵⁸

Az utóbbi időben az állam is hozzájárult az állattenyésztés terjesztéséhez. 2007-ben, aki 3 tehenet vagy 6 hónapnál idősebb borjút tart – bizonyos előírásoknak megfelelően – 240–250 lej támogatást kapott. Ezt az összeget helyezték kilátásba 2008-ra is.

2008-ban minden szarvasmarha után az állam 49,5 új lejt fizetett.

Azért kérték Dánfalván a hegyvidéki övezetbe sorolást, mert ilyen címen a fejős-teheneket tartó tenyésztők számára megfelelő pályázással tehenenként még 150 lejt biztosít az állam.⁵⁹

Dánfalván 2007. november 3-ig a napi tejmennyiség, a családi használaton kívül 3100 liter, évi 1 131 500 liter. Ha literéért 0,75 lejt fizetnek, az 8,5 milliárd régi lejnek felel meg.⁶⁰

Elterjed a községben a fejőgép, a tejhűtő, a minőséget ellenőrző műszer. A Csík-dánfalvi Harangszóban szakszerű utasításokat közölnek a napi tápanyagról, a különféle hasznos takarmányokról, a vízmennyiségről stb.

A 2005-ös számbavételkor Dánfalván 910 szarvasmarhát tartottak nyilván.⁶¹

Többen a közbirtokosságtól bérlik a legelőt. Ilyenek: Ábrahám Zoltán, Albert András, Albert Vilmos, Antal Gergely, Antal László, Fülöp Zoltán, Horváth Jenő. Egymás között elosztják a területeket az állatok számától függően. Egy-egy csoportban 20–50 tehenet őriznek. A tejet naponta beszállítják a csarnokba. Havonta megállapítják, kinek melyik tehene hány liter tejet ad, azt a csarnokban nyilvántartják, annak megfelelően fizetik.⁶²

ÖKÖR

Ökör szavunk ótörök eredete bizonyítja, hogy a magyarság régi állatai közé tartozott. Szent István törvényei között így írunk róla az 1000-es évek elején: ha „hívó személy vasárnap olyan valakit találna, aki ökörral dolgozik, vegyék el tőle az ökröt.”⁶³

Abban a részben, amelyben a templomok építését tíz falunak ajánlották, még kiegészítették azzal, hogy adományozzanak 6 ökröt is.⁶⁴

Hogy ezek a törvények mennyire gyűrűdztek át a székely szokásokba, nehezen mutatható ki, de a későbbiekben a büntetésekben jelei megmutatkoztak.

Az ökör szerepe a székely mezőgazdaságban akkor növekedett meg, amikor az új területen fel kellett szántani a gyepes részeket, s amikor az erdőirtás következtében tovább növekedett a megművelhető terület. Ekkor már az önkéntesen vállalt adót is ökörral fizették, amit ökörsütésnek neveztek. Rohamosan növekedett az ökrök száma, hisz már az 1400-as években családonként egy ökröt kértek, ha a királyt megkoronázták, házasodott vagy fiúgyermek született. Olyan feljegyzés is ismeretes, hogy a székelyek az 1200-as években barmokat adományoztak a királynak.⁶⁵

Köztudomású olyan tény, hogy az 1400-as években a székelyek családonkénti adományozásából 60 000 ökör gyűlt volna össze, amiről eleve megállapítják, hogy túlzás.⁶⁶

Az 1500-as években különböző ürüggyel növekedett az ökörsütések száma. Mivel sokan kaptak mentesítést az adózástól, az 1500-as évek közepén 12 000 ökröt tudtak összegyűjteni. Olyan szokás alakult ki, hogy 4 ökör közül egyet vettek el, ebből következik, hogy a Székelyföldön 48 000 ökör lehetett. Ebbe az összesítésbe nem lehet beleszámítani a „földönlakók” ökreit, mivel ők nem adóztak.⁶⁷

Oláh Miklós azt írta, hogy amikor a királynak fia születik, minden székely ad egy ökröt. Ugyanitt arról is írt az érsek, hogy amikor II. Ulászló fia, II. Lajos született, és tiszteletére gyűjtötték be az ökröket, a székelyek ellenszegültek, a király csapatainak, majd másodszor harcban kellett legyőzniük őket.⁶⁸

1571. május 27-én a székelyek panaszukat, szegénységüket az 1562-es felkelés után ökrök felsorolásával fejezték ki. A büntetések, az adó eredménye, hogy amely em-

bernek 12 ökre volt, „négy vagy kettő ha vagyon, kinek nyolc vagy hat volt, kettő ha vagyon, de nagyobb részinek egy sincs“.⁶⁹

Ökörösítésről az utolsó híradás 1607.június 10-én Kolozsváron hangzott el.⁷⁰

A gyalogpuskások állatairól 1619-ben értékes összeírást készítettek. Az összesítésben Dánfalván ekkor 19 gazdának 46, Madarason 40-nek 123, Karcfalván 21-nek 51, Jenőfalván 40-nek 74, Szenttamáson 52-nek 107, Szentdomokoson 43 gazdaságban 82 ökröt számláltak össze. A felcsiki hat faluban összesen 215 gazdaságban 483. Hangsúlyoznunk kell, hogy ebben a nyilvántartásban csak a gyalogpuskások, tehát sem a nemesek, sem a lófők, sem más rétegek nem szerepelnek.⁷¹ Az 1721-es összeíráskor Dánfalván 119 ökröt találtak, Madarason 118-at, Karcfalván 48-at, Jenőfalván 96-ot, Szenttamáson 98-at, Szentdomokoson 60-at, a hat faluban összesen 539-et. Egész Csíkban összesen 5726-ot: Gyergyóban 1769-et, Felcsíkon 1613-at, Alcsíkon 1966-ot, Kászonban 378-at.⁷²

1750-ben egy csoportba írták az ökröket és lovakat mint igavonókat. Dánfalván ekkor 254 igavonót tartottak nyilván, az 1721-es adatokhoz képest, amikor 50 lovat és 119 ökröt írtak össze, ami 169 igavonót jelentett, összesen 85 növekedést mutathatunk ki. Ebben az évben minden faluban név szerint ismerjük az állattartókat. Az összesítőben a neveket is közöljük.

A továbbiakban Madarason 198, Karcfalván 117, Jenőfalván 162, Szenttamáson 203, Szentdomokoson 162, összesen a hat faluban 1096 lovat és ökröt tartottak nyilván, ami 1721-hez képest majdnem kétszeres növekedést jelent.⁷³

A felcsiki falvakban az ökröknek jelentős szerepük volt az erdőlésben is.

Az ökrök, általában a szarvasmarhák teletetése Felcsíkon úgy történt, hogy amely állatok nem fértek el a fedett istállóban, azok ugyan fedett, de az oldalrészekben nyitott helyen teleltek. 1776-ban, a határőrség megalakulása után, katonai úton rendelték el, hogy a szarvasmarhákat pajtában, istállóban kell teletetni.⁷⁴

A XX. században, az 1921-es romániai földreform következményeként rohamosan visszaesett Csíkban is az állattenyésztés. Ennek eredménye, hogy 1925 és 1935 között az ökrök száma 4074-el esett vissza, ami az előzőkhöz képest 27 százalékkal kevesebbet jelent.⁷⁵

A későbbiekben a gazdálkodásban egyre nagyobb szerephez jutottak a lovak, szán-táshoz a teheneket is fel tudták használni, így az ökrök fokozatosan háttérbe szorultak.

TENYÉSZBIKÁK

A tenyészbikákról is kell szólnunk. A szarvasmarha-állomány gyarapításához minden községben gondoskodni kellett a tenyészbikák tartásáról is. Év közben igen nagy becsben tartották, teletetését egyes helyeken úgy oldották meg, hogy minden tehentartó gazda megszabott időben felváltva gondját viselte a bikának.

A jenőfalvi falutörvények között a bika tartása is szerepel. 1781-ben arról írtak, hogy „minden ember elnezte, hogy az falu bikája az gabonában jár“... „senki bé nem hajtotta, eltúrték minden kártételit“. A teletetésről szintén Jenőfalván őriztek meg adatokat. 1798-ban azt jegyezték fel, hogy Karda István uram teletteti. Azért, akinek „tehenmarhája vagyon“ fizet fél véka zabot, akinek két borjúzó tehene lesz, egy szán fát szállít, továbbá a gazdák egy szekér trágyát visznek Karda István földjére.

Hallhattunk olyan esetről is, amikor a bika gondozóját halálra sebezte.

A XIX. század végén már falvanként kezdtek gondoskodni arról, hogy a falu bikáit

megfelelő külön épületben tartsák, és fizetett gondozót fogadjanak melléjük. Ezt tették Dánfalván is. Kiváló fajbikákat tartottak a községben, időközönként felfrissítették az állományt. Manapság a közbirtokosság egy bikát tart, akinek több tehene van, egyénileg is eltart egy bikát, de nagyon elterjedt a mesterséges megtermékenyítés.

JUH, KECSKE

A magyar nyelvben a juh szó bizonyára már a bolgár-török időben ismeretes volt, de ugyanebben az időben meghonosodott a török eredetű sajt, túró, gyapjú, majd a szláv eredetű bárány szó is.⁷⁶

Akik még tovább is tekintettek eredetébe, azok azt is feltételezték, hogy akár meg is előzhették a szarvasmarha tenyésztését.

Őseink elsősorban gyapjáért, bőréért, húsáért tartották, de fontos táplálékuk volt a tejéből készült sajt, túró. Bár gyapja alapvető ruházatkodási lehetőséget jelentett, napjainkban helyét egyre szélesebb körben foglalják el a műszálak.

Húsát a bibliai koroktól kedvelt táplálékként hasznosították. Erős hagyományként él mindmáig a húsvéti bárány fogyasztása falun is, városon is. Kedvelt eledel volt a juhhús kalákákban, akár trágyázáskor, szántáskor, főleg csépléskor, amikor nagyobb számban gyűltek össze a segítők. Más összejöveteleken is szintén a kedvelt ételek közé tartozott.

A sajt, a túró kellő kezeléssel sokáig eltart, nyári munkák idején számos ételformában hasznosítják, megfelelő táplálék a friss orda is.⁷⁷

A juhajták közül elsősorban az úgynevezett racka juhot kell említenünk, amelyről megállapították, hogy a honfoglaló magyarság magával hozta a Kárpát-medencébe.⁷⁸

Székelyföldön a későbbiekben elterjedt a cigája, a curkán, a birszán, de finom gyapja miatt egyes vidékeken kedvelték a berke fajtát.

A Székelyföldön a korai elterjedt állatfajták közé tartozását bizonyítja az is, hogy az esztergomi érsek a székelyektől juhadót szedett, annak tizede pedig az érseket illette.⁷⁹

Az erdélyi püspök 1283- és 1287-ben dézsmát kért a bárányok után.⁸⁰

A székelyföldi juhtenyésztésről a továbbiakban is, a XIV. században is híradást jegyeztek fel.

1562. június 20-án a Segesváron tartott országgyűlésen elhangzott: „Az községnek panaszkodásából értjük, hogy az mű dézmásink és az főnépek is, kik a bárányokat ... megszokták a dézmásoktól venni”.⁸¹

1569–1570-ben olyan határozatot hoztak, hogy az egész tartományban berbécsset eladni az urak híre nélkül nem szabad.⁸²

Később Bethlen Gábor 1623-ban elrendelte, hogy székelyföldi módra készítsék a sajtot, tömlöket, vagyis a bőrbe tömött túró.⁸³ Az 1744-es erdélyi árszabás szerint egy berbécs ára 1 forint 50 dénár, ugyanennyi a jó fejős és bárányos juh ára is.⁸⁴

Néhány szót kell szólnunk a kecskéről is, mert az összeírásokban egy fejezetben tüntették fel a juhokkal. Annál is inkább, mert feltételezik, hogy nagyjából egy időben honosodhatott meg a juhval az ember szolgálatában. Elsősorban tejéért, de húsáért, bőréért, szőréért is tartották. Tejhozama testsúlyának tízszerese, de kellő táplálék biztosításával felemelkedhet akár húszszorosára is. Hozzá tehetjük, hogy könnyen biztosítható számára a táplálék, hisz igénytelen állat. Nagyobb méretű tenyésztésére Dánfalván, Felcsíkon régebb nem került sor.⁸⁵

Néhány feljegyzésből pontos adatok maradtak ránk mind a dánfalvi, mind a felcsíki hat falu juhtenyésztéséről. Amikor 1619-ben Bethlen Gábor Erdély fejedelme összeíratta a csíki gyalogpuskásokat, akkor meglepő eredmény született a juhtenyésztésről. Dánfalván csupán 14-et, Madarason és Karcfalván egyet sem, Jenőfalván 6-ot, Szenttamáson 87-et, Szentdomokoson 82-öt írtak össze. Kiemelkedett Szenttamáson Böjte Lőrinc, akinek 50 juha volt. Annál többet írtak össze Gyergyóban. Ott például Gyergyószentmiklóson 279-et tartottak nyilván.

Ismerjük az 1721-es összeírás adatait. Mindig figyelembe kell vennünk, hogy két évvel korábban a nagy szárazság idején az állatok közül is sok elpusztult. Mégis akkor Dánfalván 745 juhot és kecskét találtak. Madarason 553-at, Karcfalván 448-at, Jenőfalván 447-et, Szenttamáson 612-öt, Szentdomokoson 729-et. A felcsíki hat faluban 358 családnak 3534 juha és kecskéje volt. Az egész Felcsíkon 12 991, Alcsíkon 14 150, Kászonban 5066, Gyergyóban 12 102 a számbavétel eredménye, Csíkban összesen 44 309.⁸⁶

Az 1750-és összeírás szerint Dánfalván 762 juhot és kecskét tartottak, alig többet, mint 1721-ben. A legtöbb az akkori 10 jobbágycsalád tulajdonában volt, 146. Közülük is kiemelkedett Boér István, kinek egymagában 64 juha és kecskéje volt. A felcsíki hat faluban Madarason 492, Gyenge Andrásnak 30; Karcfalván 492, Mészáros Péternek 38; Janőfalván 568, Dancsuly Oprának 56; Szenttamáson 612, Ágoston Józsefnek 40; Szentdomokoson 876, Găina Fodornak, aki vándor 56. A felcsíki hat faluban összesen 3377 juhot és kecskét írtak össze.⁸⁷

Csíkban 1870-ben 109 900 juhot és 16 073 kecskét számoltak meg.⁸⁸

1884-ben 113 467 juhot és 5618 kecskét vettek számba, majd 1890-ben csak juhot 85 767-et. Azt láthatjuk, hogy alig 6 év alatt Csíkban a juhállomány 27 700-al csökkent.⁸⁹

1901-re a csíki juhállomány 120 677-re emelkedett, viszont a kecskék száma 1878-hoz képest jelentősen csökkent, 7460 maradt. A juhok száma szerint 100 négyzetkilométerre 2686 esik, országos átlag 2522, 1000 lakosra pedig 1058, az országos átlag 468. Közöljük azt is, hogy 1902-ben egy bárány ára Csíkban 5 korona volt.

A kecskék állománya valószínűleg azért hanyatlott, mert a vármegye vezetői mind tenyésztésüket, mind legeltetésüket korlátozták. Dánfalván alig néhány helyen tartottak kecskét.⁹⁰

1937-ben Csík megyében 86 484 juhot tartottak, ami ismét jelentős visszaesést bizonyít. Ugyanakkor megállapították, hogy Csík lakossága gyapjúszükséglete kielégítéséhez legalább 300 000 juhra volna szükség.⁹¹

Dánfalván 2005-ben 1550 juhot írtak össze,⁹² kecskét 144-et számláltak.

Ki kell még arra térnünk, hogy Felcsíkon – Dánfalván is – minden faluban legalább egy, de több „esztena-társaságot” alakítottak. Legutóbb Dánfalván három működött: Fel-szeg–Oltfalva részen, amelynek esztenabírója Gáll Domokos, helyettese Both László, Város–Középszeg részen az esztenabíró Zsók Géza, működik a Cimborá Esztenatársaság, amelynek esztenabírója Fibula László. Az utóbbihoz 350 juh és 150 kecske tartozik. Egy társasághoz általában 400–500 juhot soroltak, újabban ezt a számot kibővítették.

Mindenik társaság önálló, saját törvényeit megszabó közösség. Vezetőiket választják, akik intézik a társaság ügyeit.

A juhok kihajtása a húsvét napjától is függ, mert a bárányok egyik részét az ünnepre vágják le. A juhok nyírását a kihajtás előtt végzik el.

A közbirtokosság 25 berbécszet tart, amelyeket a juhok számának megfelelően évente kiadnak egy-egy csoportnak.⁹³

Az állam is segíti a juh- és kecsketenyésztést: 2008-ra 43,9 új lejt fizettek.

SERTÉS

A több ezer éve ismert állat a magyarság körében már az ugor korban hasznosították, a török együttélés idején honosodott meg nyelvünkben a disznó, valószínűleg az ártány is. Korán elterjedt a Székelyföldön. Az 1562-es segesvári országgyűlésen említik a székelyek panaszaként a sertések dézsmáját. A hat székely széki főemberek és lófők azzal folyamodtak János Zsigmondhoz segítségért, hogy a „földönlakóiknak, szolgálóiknak, maguknak is disznóiból tizedet vesznek ... a dézsmások még malac korában megveszik a tizedet”.⁹⁴

Ösi fajtája a XVIII. századra nagyjából eltűnt, fokozatosan meghonosodott a mangalica, amelynek magyar fajtája a XIX. századtól ismeretes. Ez azonban inkább zsírsertés volt, amely jól megfelelt az akkori követelményeknek, de ugyanabban a században helyüket az angol hússertés foglalta el. Mára már teljesen háttérbe szorult a zsírsertés.

Csikban, Felcsíkon is szinte mindenik család legalább egy disznót tartott. Elősegítette a kapásnövények, különösen a pityóka nagyobb méretű termesztése.

Dánfalvi tenyésztésről 1619 óta vannak adataink, amikor a gyalogpuskások összeírásakor számba vették a tulajdonukban lévő sertéseket. Dánfalván ekkor 19 gazda 45 disznóját írták össze. Antal Györgynek 11 disznója volt.⁹⁵

Madarason 40 hámoron való szolganak 128, Karcfalván a 21 gyalogpuskásnak 67, Jenőfalván 40-nek 81, Szenttamáson 52-nek 87, Szentdomokoson 43 gyalogpuskásnak 90 sertése volt. A hat faluban 215 gyalogpuskásnak 498 disznóját írták össze. Csikban összesen 4099 volt.⁹⁶

Az 1721-es összeírásakor Dánfalván 69 családnak 90 sertését írták össze, Madarason 70-nek 119, Karcfalván 35-nek 60, Jenőfalván 66-nak 88, Szenttamáson 74-nek 90, Szentdomokoson 79 családnak 57 disznóját tartották számon. A hat faluban 393 családban 504 sertést tartottak. Meglepő, hogy Szentdomokoson jó néhány család nem tartott disznót. A csíki székekben: Felcsíkon 1936, Alcsíkon 3404, Kászomban 517, Gyergyóban 1646 disznót írtak össze. Csikban összesen 7503-at számláltak.⁹⁷

Ismerünk adatokat a sertés 1744-es árfolyamáról: öreg rideg sertés ára 1 forint 60 dénár, süldőmalacé 60 dénár, verőmalacé 18 dénár.⁹⁸

Az 1750-es összeírásból név szerint ismerjük a sertéstartó gazdákat. Dánfalván ebben az évben 119 családban 96 disznót tartottak, Madarason 123-ban 253-at, Karcfalván 62-ben 28-at, Jenőfalván 103-ban 129-et, Szenttamáson 118-ban 148-at, Szentdomokoson 167-ben 75-öt. A felcsíki hat faluban 692 családban 728 sertést írtak össze. Szentdomokoson, Karcfalván még két családnak sem jutott egy, ellenben Madarason minden családnak átlag kettőt lehetett volna számolni, de itt 6 telektartozékkal rendelkező zsellér összesen 217 sertést tartott.⁹⁹

1870-ben Csikban összesen 24 181 sertést tartottak nyilván.¹⁰⁰

A sertések száma 1901-re Csikban is valamelyest emelkedett, akkor 27 222-öt írtak össze.

Megállapították, hogy a mangalica jobb fajtával keveredett, amelyben a legeredményesebb a sötétszürke, hosszú testű, rövid lábú.

1902-ben Csikban egy kg serteshús 88 krajcárba került.¹⁰¹

Csikban a sertések száma 1935-re majdnem felére csökkent az 1901-es számbavételhez képest, hisz 14 569-et számláltak. A lakosság teljes ellátásához 45 000-re lett volna szükség. A 930-as évek elején egy közepes sertés ára 2000 lej volt.¹⁰²

A 2005-ös számbavétel szerint Dánfalván 856 disznót és 24 anyakocát tartottak számon.¹⁰³

A két világháború között, de a II. világháború után is szaporításukról a közbirtokosság gondoskodott, a kanokat a községházánál tartották. Manapság a közbirtokosság két kant tart.¹⁰⁴

BAROMFI

A baromfi: tyúk, lúd, kacsa, pulyka, galamb, gyöngytyúk régtől az ember táplálékai közé tartozik. A nyom, amely tojás jelentésű, már az ugor korban ismert volt, a lúd, toll, tojás szavuhkat a finnugor korból eredeztetik. A török együttélés idején honos volt a tyúk szavunk. A honfoglalás után a Kárpát-medencében a házi lúd és kacsa tenyésztése terjedt el. A galamb későbbi szláv hatást mutat.¹⁰⁵

Csikban, Dánfalván a legelterjedtebb a tyúk. Szinte minden udvarhoz hozzátartozik a több tyúk, néhány kakas. Általában az asszonyok foglalkoztak keltetésével, táplálásával, tojásaiknak felhasználásával a konyhán: rántva, főve, tésztafélékben hasznosították. Ludat, rucát kevesebb helyen, pulykát még ritkábban tartottak. Manapság a baromfi tartása, szaporítása ipari méreteket öltött.

Az 1562. június 20-án tartott segesvári országgyűlésen említették, hogy a lúdfiakat meg szokták a dézsmásoktól venni.¹⁰⁶

Az 1750-es összeírásakor szárnyasok csoportjában Dánfalván 90-et, Madarason 115-öt, Karcfalván 60-at, Jenőfalván 87-et, Szenttamáson 88-at, Szentdomokoson 55-öt soroltak fel, ami a hat falu 358 lakosához képest igen kevés, 495, egy családnak átlagban 1,30 jut, de Szentdomokoson a 74 családnak 55 szárnyasát írták össze. Felcsíkon a 963 családnak 1894 szárnyas jutott.¹⁰⁷

Az 1884-es összeírás szerint Csikban 156 316 tyúkot, 48 607 ludat, 7683 rucát, 5481 pulykát, 2914 galambot írtak össze.¹⁰⁸

Felcsíkon a legtöbb ludat Madarason szaporítottak, nyaranta a falu végétől egészen az erdei részig nagy területen legeltetik, többnyire gyermekek őrzik.

A XX. században általában a baromfitenyésztés növekedőben van: tolla, tojása, húsa egyre értékesebb. 1901-ben 10 tojás ára 40–65 fillér, korábban 15–20 fillért fizettek érte, a csirke párja 1,20–1,90 korona között volt.¹⁰⁹

Az 1930-as években Dánfalván a tyúk 50, a csirke 25, a kakas 40, ruca ára 50 lej, egy tojásé 31 bani volt.¹¹⁰

A 2008-as számbavétel szerint Dánfalván 6889 szárnyast tartottak nyilván.

HÁZINYÚL

Nem a mezei nyúl háziasítása, meghonosodása több ezer éves. Szaporaságáért, húsaért, gyapjáért, bőréért, de kedvtelésből is tartják. Az idők folyamán több fajtáját kitegyesztették. Különböző fajtája az 1 kg-ostól akár a 6–8 kg-osig is megnő. Csikban inkább a vegyes hozamú nyulakat tenyésztik: csincsillát, a bécsi kéket és fehérét stb. Sok helyen gyermekek kedvenceként tartják. Kellő gondozással Dánfalván is kiegészíti a háztartást.¹¹¹

MÉHEK

Az emberiség történetében fontos szerepet töltött be a méhekkal való kapcsolat, amely a legrégebb időig nyúlik vissza. Említik a korai irodalmi alkotások is. Az Énekek énekében ilyen sorok találhatók:

Ajkadról, kedvesem, színméz csordul,
Méz és tej van a nyelveden.¹¹²

Az istenek ajándékának tartották az Iliászban, Hipokratész mézzel is gyógyított. A kereszténység terjedésével méhviaszból készítették a gyertyát.

Az ótörök nyelvben a méhet „meh“-nek, a mézet „mer“-nek nevezték. A magyar nyelvben a legrégebb szavaink közé tartozik, a honfoglaláskor a magyarok mézzel édesítettek. Később, már 1019-ben Szent István adománylevelében előfordul a méhek gondozása. Azt is feljegyezték, hogy Mátyás király idejében elterjedt volt a méz, mézeskalács, mézsör, a viasz is. Belőle még külföldre is szállítottak.

Az erdélyi püspök rendeletében 1283- és 1287-ben közölte, hogy dézsmát a méhek után is vegyenek.¹¹³

Okiratok szerint a méhsör a jobbágyok szolgáltatásai közé tartozott.¹¹⁴

János Zsigmond, Erdély választott királya 1562. június 20-án Segesváron tartott országgyűlésen elrendelte, hogy rajméhek szerint is tized vétessék. Ahol a tíz szám be nem telik, ott a különbözetet régi szokás szerint a gazdák pénzzel váltsák meg. János Zsigmond 1566-ban is törvénybe iktatta a méhek adóztatását.¹¹⁵

1569–1570-ben olyan határozatot hoztak, hogy mézet az urak híre nélkül az egész tartományban eladni nem szabad.¹¹⁶

A XVI. században a továbbiakban is vissza-visszatérő határozat, hogy a méhek száma szerint dézsmát kell fizetni. 1595-ben Báthori Zsigmond úgy rendelkezett, hogy a méhdézsmát a régi szokás szerint kell beadni.¹¹⁷

Básta György 1602-ben elrendelte, hogy a somlyói barátoknak élelem mellett még 6 hordó sört küldjenek, hisz a régi erdélyi fejedelmek is adattak.¹¹⁸

Feljegyezték, hogy a XIV–XVII. században a megesett személyek vagy más kihágást elkövetőknek büntetésként gyakran 1–2–3 stb. font viaszt kellett az egyháznak beszolgáltatniuk.¹¹⁹

A káromkodó személynek 1680-ban büntetésképpen egy forintot vagy két font (kb. fél kg.) viaszt kellett fizetnie.¹²⁰

Csíkkozmáson 1692-ben paráznaságért „megye követése és egy font viasz“ büntetése „az első vétket elkövető tisztátalan személynek“, a második vétekért három font viaszt vagy egy forintot kellett fizetnie.¹²¹

Különböző feljegyzésekben folyamatosan találunk adatokat a méhekről. Az 1721-es összeírás szerint a felcsíki hat faluban talált méhcsaládok száma azt bizonyítja, hogy Csík ezen részén is elterjedt a méhek házi tartása. A méhcsaládok száma:

Madaras	30
Dánfalva	13
Karcfalva	7
Jenőfalva	10

Szenttamás	8
Szentdomokos	<u>6</u>
	74

Ekkor Felcsíkon összesen 408, Alcsíkon 678, Kászonban 128, Gyergyóban 330, Csíokban összesen 1544 méhcsaládot írtak össze.¹²²

Az 1750-es összeíráskor is számba vették a méheket. A hat faluban számuk növekedett:

Madaras	49
Dánfalva	57
Karcfalva	18
Jenőfalva	26
Szenttamás	19
Szentdomokos	<u>41</u>
	210

Dánfalván ekkor Szabó Jánosnak és Szabó Bertalannak 6-6, Kajtár Jánosnak és Bőjte Péternek 5-5, Gergely Péternek, Boros Istvánnak 4-4 család méhe volt.¹²³

Csíokban az 1800-as években további fejlődés tapasztalható, mézet innen még külföldre is szállítottak.¹²⁴

A XIX. század végén papok, tanítók szakszerű méhészetbe kezdenek, környezetükben terjesztik, sőt egyesületet is alakítanak. Csíokban 1870-ben 2357 családot számláltak össze.¹²⁵

1901-re a csiki méhkasok száma 4777-re emelkedett.¹²⁶

A Tuszánodon tartott Székely Kongresszuson szintén sürgették a méhészet terjesztését.¹²⁷

A XX. században Felcsíkon tovább bővült a méhészettel foglalkozók száma. Egyik felkarolója és terjesztője a dánfalvi tanító, Paláncz Sándor volt, akit 1906-ban a Méhész Egyesület elnökévé választottak.¹²⁸

Paláncz Sándor később 19 esztendőn át Jenőfalván tanított, ott is terjesztője volt a méhészetnek. A II. világháborút követően Antal Kálmán Dánfalván tovább folytatta a méhész-tanítók hagyományait: maga is számos méhcsaládot gondozott, és tanfolyamot is tartott a lakosságnak.

A csíkszentdomokosi igazgató-tanító, Blénessy Károly szenvedélyesen ismertette a méhészet egészségi, de gazdasági hasznát is. Tovább szervezte a Méhész Egyesületet, amelynek 1929–1930-ban 100-nál több tagja volt 1200 méhcsaláddal.

Blénessy Károly a Csiki Lapokban rendszeresen megjelentette a méhészetről szóló írásait, mellette tanfolyamokat szervezett, népszerűsítette az eredményeket. Az akkor Gödöllőn megjelenő Méhtenyésztés című folyóiratban a főszerkesztő székelyföldi rovatot indított, amelynek szerkesztésével Blénessy Károlyt bízta meg. Munkássága elismeréséül az Erdélyi Méhészegyesület Nagy Aranyéremmel tüntette ki.¹²⁹

A madarasi papnak, Vilman Gézának 1933-ban 65 méhcsaládja volt, amely példaként szolgált a faluban.¹³⁰

A XX. század második felében a Hargita Kalendárium közölt több alkalommal is közölt olyan ismertetőket, amelyek a méhészet népszerűsítésével foglalkoztak.¹³¹

Napjainkban a Dánfalván havonta megjelent Csikdánfalvi Harangszó című újságban Szabó Imre gyakran lőzött ismertetőt a méhészetéről. Cikkeiben kitért a csiki méhészet jelentőségére, a méhcsaládok gondozására, számos betegség megelőzésében betöltött szerepére, ugyanis növeli a vörösvérsejteket, szabályozza a vérnyomást, a szív- és érrendszer betegségeit javítja, hasznos az asztma és bőrbetegség ellen. Idézi azon szót, hogy „Egy kaptár méz tíz orvost pótol”. Kitért a fajtákra: erdei harmatméz, erdei méz, fenyőméz a közismertek Felcsíkon. Dánfalván 2005-ben 255 méhcsaládot gondoztak.

Kiváló méhészként tartják számon Dánfalván Kató Barnabást, aki Bükalatt több mint száz családot gondozott. Továbbá még méhészkedtek több-kevesebb családdal: az Abos testvérek, Gyárfás, Lázár és Ágó, Gál János, Márton József, Szabó József („Hét-harisnyás”), Szabó József, Both Károly, Dobos János, Zsigmond Áron.

A mai méhészek közül meg kell említenünk Both Csaba nevét, aki 150-re, Szabó Imre 70-re szaporította a méhcsaládok számát. Sikerrel méhészkedik Gál Jenő és fia Ervin, valamint Albert Sándor.¹³²

A XX. század második felében meghonosodott az úgynevezett „guruló méhészet” vagy vándorméhészet, amelynek során a méhcsaládokat szállítják havasokra vagy alföldi vidékekre. A guruló méhészek például 2008-ban családonként 40 kg-ot pergettek, míg a nem vándorlók csak 8 kg-ot.¹³³

A méhek pusztulásának híre – mintegy figyelmeztetőként – elérkezett hozzánk. 2008-ban közölték, hogy az Amerikai Egyesült Államokban 2006 óta folyamatosan eltűnnek a méhek. Nyomára sem akadtak, magyarázatot sem találtak. Feltételezések: okozói lehetnek a rovarirtó szerek, a parazita vagy kórokozók, lehetséges, hogy a méhek immunrendszere legyengült az elégtelen táplálkozás miatt, elősegítheti pusztulásukat a fertőzött víz is. Csupán 2008-ban az amerikai méhek 36 százaléka tűnt el nyomtalanul.

Mivel a méhek döntően befolyásolják a növények termesztését, az okok felderítésére és megszüntetésére az Államok törvényhozása több százezer dollárt szavazott meg.¹³⁴

Azzal zárhatjuk közlésünket, hogy 2005-ben Hargita megyében a Méhész Egyesületnek 220 tagja volt, és 7500 méhcsaládot tartottak nyilván, amit még mindig keveslünk a lakosság számához és a kínáló lehetőségekhez képest.¹³⁵

PÁSZTOROK

Az állattartásban fontos szerepük van a pásztoroknak. Régi hagyományra épülnek azok a szokások, amelyek a pásztorok fogadására, tennivalók szabályozására, elszámolásra vonatkoznak. Pásztorsághoz kapcsolódott Dánfalva első írásos említése is. 1535-ben György János és fia, Ferenc, valamint Ferencz Imre dánfalvi pásztorok voltak Szentmihály határában. Sőt említi a hat falu közös havasát, ahol az állatokat legeltették a pásztorok.¹³⁶

A pásztorláláshoz a falutörvények egész sora kapcsolódik. Nem véletlen, hogy már az első falutörvényben 1581-ben a 21 törvénycikk közül csupán 5 olyan van, amely nincs valamely kapcsolatban az állattartással, de azokban is közvetve utalnak a falu állataira. Ezek a szabályok kitérnek az állatok őrzésére, a szénafű és vetés védelmére, amelyek már az „ennek előtte törvényünk szerint” is érvényben voltak.¹³⁷

A pásztorok fogadása, feladataik szabályba rögzítése, a tulajdonosok jogai és kötelezettségei, az őszi elszámolás módja igen fontos mozzanat a falu életében, hisz Imreh István fogalmazása szerint „a falu vagyonát bízták néhány emberre”.¹³⁸

Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék vezetői, bizonyára a megelőző időszak gyakori vi-táinak elkerülése végett, 1650-ben, majd 1744-ben nyomtatásban tették közzé a pásztorkkal kapcsolatos követelményeket. Azt írták, hogy „Ezelőtt is volt constitucio, hogy mindenféle marhának tartanának pásztort“. Kitértek arra, hogy a megszabott szabályok be nem tartásáért 12 forint büntetést rónak ki. E szabályzatban a pásztorok kötelessége-ként írták: „kikelettől fogva a hó leestéig tartoznak pásztorni a marhát“. A „felelő pász-tor“-nak épségben kellett visszaszolgáltatnia a rábizott állatokat.¹³⁹

Dánfalván és a felcsíki falvakban az állatok egyik részét a Hargitára, másikat a tá-voli havasokra hajtották.

Külön figyelmet érdemeltek a juhászok. Róluk szól az egyik legrégebb feljegy-zés is 1549-ből, amelyben a fogarasföldi bács részesedésére utaltak: „az majornak a saj-tból heted jut.“

A juhok ügyeit a tízesekben alakult eszténa-társaságok közössége – amint már utal-tunk rá –, annak vezetői intézték.

Megfogadták a pásztort, amelyre a legtöbb helyen már decemberben-januárban sor került, megszabták a nyáj havasra indulásának idejét, legtöbbször május 1 és 15 között került rá sor, a hazatérést Szent Mihály napjában állapították meg. A bács kötelessége a nyáj őrzése mellett minden fejősjuh után 8 kg sajt és 1 kg orda átadása a gazdának, egyes helyeken 9 kg sajtot adtak.

A pásztor kötelességei között azt említették 1650-ben kiadott széki határozatban, hogy „A gyűjtők [juhászok] állapotjáról, noha ennek előtte is végezett volt a szék, hogy a munkájukban senki 10-nél különben ne adná a sajtot, tömlőt [bőrbe tömött túrót], ordát...“ A mezőn fejt juhok után tizedén, a havason legettetettnél kilencedén kell kiadniuk a sajtot és 1–2 kg ordát.¹⁴⁰

Csíkban mindenkor messze földön híres sajtot, túrót készítettek. Említettük már Bethlen Gábor elismerő szavait a székely túróról. Az 1778-ban kiadott műben azt írták a székely túróról: „A fenyvesek és borókások között elterülő száraz és napos hegyi tetőkön s a havasi legelőkön ... tenyészik a legtöbb bégető juhnyáj, amelyből áldásosan fakadnak a tejtermékek, a szopós és kétéves bárányok, a meddő juhok és a túrófélék. A túrósce-berben itt sajtokat készítettek, amelyeket aztán vagy sózva megfűstölnek és tartósítanak, s mi tulajdonképpen ezeket nevezzük sajtnak, vagy pedig sóval és kőménymaggal fűsze-rezve bevarrják fenyőkéregbe és fenyőtúró néven ismeretesek, vagy pedig az édes sajt legnagyobb részét a fa túrós késsel összegyúrva és sóval telítve, fahordócskába vagy töm-lőbe, vagy kiszáritott sima juhbőrbe helyezik, és általában tömlőtúró néven kedvelik, s Erdély több piacán minőségénél fogva szétkapkodják“.¹⁴¹

Néhol a gazda kötelességei közé tartozott, hogy az esztenára szállítson 2 és 1/2 kg kenyeret a pásztoroknak. A gyapjú és a bárány a tulajdonosé. A juhokat úgynevezett ko-sarakban helyezték el, ami azt jelentette, hogy bizonyos területet, ahová éjszakára re-kesztették a juhokat, bekerítették, az ottani trágyázást elárúsították. A kosarat „forgatták“. Szokásban volt, hogy egy heti trágyázásért 2–3 koronát kellett fizetni. A megegyezés leg-több helyen szóban történt, később írásba kezdték foglalni mind a jogokat, mind a köte-lezettségeket.¹⁴²

Napjainkig megőrizték a pásztorkodással kapcsolatos szokásokat. A gazda kötele-zettsége kiegészült azzal, hogy 2003-ban a pásztorok juhonként egy „túrókenyeret“ és 3 kg gabonát adtak, esetleg „bocskorpénzt is“. A pásztor 400 körüli juhot vállalhatott,

legalább 6 kutyát kellett tartania, mivel nagyon elszaporodtak a farkasok. Az esztenán tarthatott a juhait mellett tehenet, borjakat, sertéseket. A pakulárnak és a juhászbojtárnak megegyezés szerinti havi díj jár.¹⁴³ Dánfalván általában fejősjuhonként 7 kg sajtot, 1 kg ordát osztottak, a kecskékért 10 kg sajt és 1 kg orda járt.

A dánfalvi állatok mellé fogadnak helyi pásztorokat is, de általános a Gyimesről, Zágónból, Kovásznáról, Bodzafordulóról fogadott. Egy-egy társaság szerződést egy felvállaló pásztorral köt, ő gondoskodik a szükséges számú őrzőkről.

Az állatok összeszedése tavasszal történik. A felmelegedéstől függően legeltetnek a közeli réteken, azután az erdei kaszálókon, majd május 20-ig legkésőbb a havasokra és a nyári legelőkre hajtják.

ELVESZETT ÁLLATOK

A havasokra vagy csordákba hajtott állatokat gyakran vagy vadak támadták meg, és pusztították el, vagy tolvajok is eltulajdonították. Ilyenkor súlyos kár érte a tulajdonost, ezért a falubeliek segítségére siettek. A székely falvak ősi hagyománya volt, ha a kárt szenvedett ember egymaga nem tudott megbirkózni a baj elhárításával, a közösséget, sőt a szomszédos falvak lakóit is segítségül hívta. Kialakult szokássá vált, hogy tolvajt kiáltottak és a harangokat is félreverték, ha valakinek állatát lopták el. Elsősorban lovakat, teheneket, ökröket tulajdonítottak el, de elhajtottak juhokat, disznókat, sőt a baromfit sem kímélték.

A lovakat kellő gyorsasággal tudták elhajtani, a hegyeken át akár Moldvába is eljuttatni, mások viszont a Moldvában lopott lovat hozták Csikba.¹⁴⁴

Ilyen hívásra kötelessége volt mindenkinek azonnal segítségre sietni. Közös megegyezés szerint a távolmaradókat szigorúan megbüntették: kezdetben jog és jószágvesztéssel is járhatott, sőt a felnyársolást is törvénybe foglalták, később 200 forint büntetést, majd még kevesebbet szabtak ki. Bethlen Gábor fejedelemsége idején Gyulafehérváron foglalták törvénybe a tolvajlás üldözését, majd I. Rákóczi György 1632-ben az engedékeny bírák büntetését is törvénybe foglaltatta.¹⁴⁵

Az elveszett állatokat nyomuk szerint kezdték keresni. 1617-ben a gyulafehérvári országgyűlésen kitértek arra, hogy állatok eltűnése esetén első feladat a nyomok megtalálása, szélesebb körben keresése; ha pedig nem találják meg, a kárt meg kell téríteni. Ha a nyom a városba vezet, ahol a katonák szállása található, ott kell kideríteni a tettest, sőt ha megfelelő nyomra találnak, az eltulajdonítóknak büntetést kell fizetniük.¹⁴⁶

Az 1641-es törvény szerint az elveszett állatok nyomát követhetik a szomszédos Oláh országba is. „A tiszteknek is hírt tegyenek felőle“.¹⁴⁷

Olyan törvény is született 1668-ban, amelyben megfogalmazták: „szegénységünk gyakorta megtalálván székely atyánkfiai között gonoszul elveszett marhájokat“, s arról ha nem az előírt törvények szerint akarnak eljárni, egymás között megegyezhettek, és áldomást ihattak.¹⁴⁸

A csikiak az 1682. február 27-én Fogarason tartott országgyűlésen a Moldvába és Havasalföldre elhajtott állatok miatt panaszkodtak. Azt közölték, hogy „régóta fogva“ szenvednek különféle károkat „főként állatállományban“. Orvoslásában a fejedelem is segítsen.¹⁴⁹

Tán az eddigieknél is fontosabb a közösségnek az a segítőkészsége, amely a kárvallottak iránt kialakult. Az állatát elveszített embert gyakran a leszegényedés veszélyez-

tette. Ezért alakult ki, akár szokásnak is tekinthetően: a kárvallottat a falu lakossága anynyira segítette, hogy állatát pótolni tudja. Nem volt kötelező a segítségnyújtás, de azt is számításba kellett venni, hogy hasonló esetben, csak azt támogatják, aki maga is hozzájárult korábban falustársa megsegítéséhez.

A Felcsíkon kialakult segítő szokásról a jenőfalvi falutörvényben találunk feljegyzést. 1819. október 26-án arról döntöttek Jenőfalván, hogy mivel Szenttamási gyalogkatonára Bíró József „egy gonosz embertől eloroztatott marhájának nyoma a mű határukba kísértetett“, azért a bíró házánál megegyeztek a károssal, hogy novembernek első vasárnapján 22 rénesforintot fizetnek.

Jenőfalván 1840. november 16-án falugyűlésen tárgyaltak hasonló eseteket. Huszárkatonára Kozma István jelentette, hogy „gonosz emberek által egy tehene elkárosodott“. Kérése, hogy az eddigi szokás szerint a falu fizesse meg. A „közönségünk cassájából a nevezett károsnak“ 20 rénesforintot fizettek.

Huszárkatonára Márton Tamásnak ökre veszett el. A falugyűlés határozata szerint 15 rénesforintot fizettek. Szintén a fenti időpontban tartott gyülekezetben gyalogkatonára Gyenge Istvánnak egy elveszett hámos kancájáért 5 váltó magyar forint segítséget nyújtottak.

Jenőfalván rögzítették azt az eljárást is, amikor a kárvallottnak a falu lakói közösen adták össze a megállapított összeget. Azzal a kitételrel gyűjtöttek, hogy „erőltetés nincsen“, de aki nem vesz részt a közös segítésben, annak ha „efféle kára történnék, a nem léssen felvéendő“.¹⁵⁰

A későbbiekben a falvakban alakult közbirtokosság teremtett bizonyos alapot arra, hogy elemi csapás idején egy-egy személy segítségére tudjanak sietni.

ÁLLATI BETEGSÉGEK

Az emberi létet mind a földművelés, mind az állattenyésztés tudta biztosítani. Az időközönként jelentkező ragályos állatbetegségek jelentősen kihatottak a környezetre is. A bibliai közlésektől kezdve napjainkig számon tartott állatbetegségek jelentkezése és gyógyítása, esetleg terjedésének megelőzése az emberi közösség iránti kötelezettséget jelentette.

Erdélyben 1598-ban hatalmas járvány pusztította az állatokat. Rövid idő alatt – Szamosközy István közlése szerint – 300 000 juh és szarvasmarha pusztult el.¹⁵¹

1603-ban pestis tombolt Erdély-szerte, az éhínség „emberemlékezet óta“ nem tombolt hasonlóképpen. Kihatott az állatok pusztulására is. De az éhező emberek felfalták az állatokat, még a kutyákat is.¹⁵²

Hasonló éhségről írtak 1601- és 1602-ben. Ilyen esetet is feljegyeztek: „Nagy járvány pusztított ez esztendőben – 1604 – a lovak közt. Sok jó és értékes paripa hullott el, egész hirtelen, s nem használt semmi, amivel megmenthették volna őket a kártól. Egyesek úgy tartottak meg mégis néhányat közülük, hogy „3 napig nem adtak nekik enni, hagyták, hogy szomjazzanak“ – ezzel a módszerrel utóbb mégis sokat meg tudtak menteni.¹⁵³

Egyes esetekben bizonyos vész Európa-szerte pusztított. 1709-ben marhavész következte Európában 1 millió 500 000 állat pusztult el.

1711–1748 között sorozatos állatpusztulásról találhatunk feljegyzéseket. Cserei Mihály 1711-ben panaszkolta, hogy a históriákban sem olvasott arról, hogy „ilyen szertelen

és rendkívül való marhadöge lett volna valaha Erdélyben“ – a saját marhái is mind eldöglöttek.¹⁵⁴

Csik-, Gyergyó- és Kászsorszék küldöttei 1711. december 11-én Taplocán tartottak gyűlést. Elhatározták: képviselőiket Szebenbe küldik a Guberniumhoz, hogy közöljék: az adókövetéskor vegyék figyelembe, a szék teljesen elszegényedett, marhái a dögvész miatt elpusztultak.¹⁵⁵

Csikban 1717- és 1718-ban is az állatok „dögvészéről írtak“, és arról, hogy „szegénységünk éppen kétségbe esett, hogy az télen minden marhájok elvész“.¹⁵⁶

A következő években tovább fokozódott a panasz. 1720. májusában írták Csik-, Gyergyó- és Kászsorszék folyamodványában a Főkormányzéseknek: „ebben a hazában eddig oly mértékben nem tapasztalt szárazság miatt minden marháinkból kifogyánk, mert csak Molduvában több másfélezer marháinknál, kiket kiteleltetésnek okáért behajtottunk vala, egyszersmind oda vesze, a többi marha – kóstnak szűk volta miatt majd mind eldöglenek.“¹⁵⁷

A döghalál ezekben az években szinte állandó jelleggel rettegésben tartotta a csíkiakat. A főkormányzék 1737. november 28-án rendeletet tett közzé, amelyben felszólítja a lakosságot, hogy szombatoként háromszor minden vallás hívei összegyűljenek, és áhítatos imádkozással, böjtöléssel „az Istennek haragját egy szívvel, lélekkel engeszteljük, mind döghalál és éhség édes hazánkba ne következzen“.¹⁵⁸

A beteg állatokat minden helységben igyekeztek gyógyítani: szinte mindenik faluban élt olyan ember, aki elődjétől szerzett tudással gyógyította a különböző betegségeken szenvedő állatokat. Nagyobb járványok esetén országos, területi, széki intézkedésekre volt szükség.

Az 1700-as években jegyzett gyakori állatbetegségek és a fejlettebb gondolkodás következményeként Európában elkezdődött a szakszerű állatorvos-képzés.

Az állatbetegségek megelőzéséért és elhárításáért Csikban az 1800-as években számos intézkedést közöltek. Két Csik-, Gyergyó- és Kászsorszék főkirálybírája, csíkszentdomokosi Sándor Mihály 1809. december 1-jén levélben értesítette Felcsíkszék alkirálybíróját, a Taplocán élő Lázár Ferencet, hogy intézkedjék a szarvasmarha dögvész terjedésének megakadályozásáért. A katonai parancsnokság közölte, hogy Gyergyóban dögvész ütött ki, ezért a közelgő Luca-sokadalomban szarvasmarhák árusítását akadályozza meg.¹⁵⁹

Minden településre érvényes határozatot közöltek 1844-ben. A főhatárbíró feladatát jelölték meg. Kötelessége minden héten jelenteni az esetlege állatbetegségeket. Azt is határozták, hogy beteg állatot senki legelőre nem hajthat. Ekkor közölték a szükséges intézkedéseket a marhavész terjedésének megakadályozására és a juhhimlő kezelésére.

Nagy méretű állatpusztulásra került sor 1849-ben is. Csikban az első jelei júliusban mutatkoztak. Szeptember 13-án Felcsíkon a baromvásárokat betiltották, az állatokat pedig rendszeresen ellenőrizték.¹⁶⁰

Szeptember 20-án Kézdiszék alkirálybírája, Apor István azt közölte, hogy „Csíkszékben a marha dög kiütvén az ezen veszedelem elhárítására célzó régebbi [1839] felsőbb rendeletek pontosan teljesítenek.“ Továbbá elrendeli, hogy minden közlekedést akadályozzanak meg Csíkszékkel, amely szarvasmarhákkal történik. Csíkból bocskoros ember sem érkezhessen. Ez év november 22-én írták: Csikban 2400 szarvasmarha „elesett“, beteg mintegy 800.¹⁶¹

A marhagögvész megakadályozására Csíkban még 1850 novemberében is bizonyos intézkedéseket követeltek.

A marha-dögvész megakadályozására 1891-ben Ausztria–Magyarország, Csehország, Német császárság olyan szerződést kötött, amely szerint az állatokat eladó államok kötelesek a szállítmányt indításkor is, megérkezéskor is állatorvossal megvizsgáltatni. Amennyiben bárhol betegséget tapasztalnak, azonnal jelentik egymásnak.

Felcsíkon 1932-ben a száj- és körömfájás nagy veszteségeket okozott az állatállományban.¹⁶²

A XX. században nemzetközi egyezmények intézkedtek az állatbetegségek elterjedésének megakadályozásáért. Legutóbb állatok százait vágták le különböző betegségek elterjedésének visszaszorításáért. Ismeretes a madárinfluenza is, amikor a baromfi ezreit pusztították el ott, ahol jelentkezett a betegség.

A világon ma már bármely állatbetegség megjelenését figyelemmel követik, és azonnal intézkednek terjedésének megakadályozásáért.

KIÁLLÍTÁSOK

Az állattenyésztés fejlődésében jelentős szerepük volt a kölcsönös kapcsolatoknak. A csíkiak utazásaik során, ahol fejlettebb és hasznosabb állatokat láttak, igyekeztek maguk is meghonosítani azokat. Később már időközönként kiállításokat is szerveztek, ahol egy helyen be tudták mutatni állataikat.

Amikor Mikó Imre szervezésében 1854-ben az Erdélyi Gazdasági Egyesület új alakult, egyik feladatának azt tekintette, hogy időközönként kiállításokat szervezzen, tanácskozásokat tartson, a fejlődést elősegítse.¹⁶³

A már említett Csíki Gazdasági Egyesület szintén szervezett mezőgazdasági kiállításokat: 1882-ben Csíkszeredában, 1883-ban Gyergyószentmiklóson, 1884-ben szintén ott. Külön ki kell emelnünk, hogy ez alkalommal cselédeket is jutalmaztak.

1890. október 13-án a mezőgazdasági kiállítás színhelye Karcfalva volt.

Az akkori Gazdasági Értesítőben azt írták róla, hogy a lovakat az egész megyéből hajtották a kiállításra, mennyiségileg, minőségileg is szép, jó állatok érkeztek, kiváló tenyésztésnek, hozzáértésnek bizonyosságai.

Hasonlóan értékelték a sertésenyésztést. Évekkel korábban Felcsíkra új tenyészsertéseket vittek, amelyekkel sikerrel felújították és javították a korábbi állományt. Kielegítőnek tartották a kiállított juhokat, elismeréssel szóltak a baromfi minőségéről, és figyelemre méltónak tartották a méhészet eredményeit.

Fejlődést tapasztaltak a juhállományban is, de viszonylag keveset mutattak be. Kielegítőnek találták a baromfiállomány és a méhészet fejlődését. Ellenben a szarvasmarhák várákozások alul maradtak. Egyik okának azt tartották, hogy Felcsíkon a nehezebb megélhetési körülmények miatt a kelletténél korábban járomba fogják állataikat, megéröltető feladatok elé állítják, így nem tudnak rendesen kifejlődni. Hiányolták, hogy a községi előljárók kevés figyelmet fordítottak a tenyészbikák beszerzésére.¹⁶⁴

Csíkban állatkiállításokra sor került az 1920–1930-as években is, majd 1940–1944 között.

Napjainkban több helyen felismerték a kiállítások ösztönző erejét, állatnépszerűsítő szerepét, a jobb fajták terjesztésének lehetőségét. 2002 áprilisában Dánfalván a Szarvasmarha-tenyésztők Egyesülete második alkalommal rendezett a tavaszi gazdanapokon állatkiállítást. A kiállítókat öt csoportban díjazták. A többször ellett tehének csoportjában díjazottak:

I. díj	Antal Csaba	Dánfalva
II. díj	Szabó Attila	Karcfalva
III. díj	Gáll Árpád	Dánfalva
Különdíj	Antal Vidor	Jenőfalva

A dánfalvi gazdák jó kapcsolatot alakítottak ki a svájci állattenyésztőkkel. Ők díszokleveleket osztottak, és díszharangot adtak át a versenyen.¹⁶⁵

Újabbban Felcsík több községében is rendeznek állatkiállításokat.

Melléklet

NÉV SZERINTI ADATOK A DÁNFAALVI ÁLLATTARTÁSRÓL

1619

Gyalogpuskások

Név	Ökör	Tehén	Ló	Disznó	Juh
Kovács Mihály	4	2	–	1	–
Antal György	4	1	–	11	–
Tamás Péter	2	1	–	1	–
Péter Tamás	–	7	–	6	6
Mihály Antal	4	4	–	3	–
Both Antal	2	1	1	6	8
Máthé János	4	3	–	–	–
Both Máté	2	–	–	–	–
Both Mihály	2	1	–	2	–
Lőrincz Péter	2	–	–	3	–
Both István	4	3	1	4	–
Böjthe Márton	4	–	–	–	–
Büjthe Mátlé	2	2	–	2	–
Balázs Jánosné	2	1	–	–	–
Bíró Jánosné	2	4	–	–	–
Nagy János	2	1	–	–	–
László Márton	–	2	–	1	–
Máthé Péter	2	2	–	–	–
Bányász Miklós	2	3	–	2	–

166

AZ ÁLLATOK MEGOSZLÁSA DÁNFALVÁN 1750

I. Név	II. Ökör, ló igásállat	III. Tehén	IV. Borjú	V. Juh, kecske	VI. Disznó	VII. Méhkas
Egytelkes nemes						
Csáki Péter	1	1				
Csáki Ferenc	4	1				
Csáki Lőrinc	1	1			2	
Csáki Ferenc	1					
Csáki János	4	1				
Csáki István	1	1		7		
Szabad székely						
Fülöp Péter	3	1		11	2	2
Ambrus Tamás	2					
Ambrus István	2				1	
Ambrus Mátyás		1				
Réty István	2				1	
Both Imre	4	2		29	5	
Ferencz Gergely	2	1			1	1
László Gergely	4	2			4	
Szóts Gergely	2	1		6	1	
Both Mátyás	5	2	2	1	1	
Albert Gergely	2			13	1	1
Antal Péter	3	1		9		1
Both Benedek						
Both András	5	2		19	1	
Both István						
Bálint István	2	1				
Böjthe Mihály	4	1		16	2	1
Lukács Mihály	3			8	1	
Ferencz Gábor	5	2	1	28	1	
Lukács Tamás	2	-	-	-	1	-
Gáll György	2	2	1	3		
Abrahám Márton	6	2	3	44	3	3
Szabó Mátyás	2		3	8	1	
Zsók Imre	3			1	1	1
Szabó Jakab	2		1			
Részeg Béla	2		1			
Ferencz Pál	2	2			1	
Zsók János	2	2			1	
Varga János		2				
Lukács Balázs				3		
János Péter	2	1			1	
Imre András	5	1		6	1	
Kristóf Ilyés	2	1	1		1	
Balázs János	2					1
Simon János	2	1		10	1	

I. Név	II. Ökör, jó igásállat	III. Tehén	IV. Borjú	V. Juh, kecske	VI. Disznó	VII. Méhkas
Kristóf Mátyás	3	2				
Gergely Péter	3		1	15	1	4
Kajtár Benedek	6	1	3	24	2	3
Kajtár István			1	15	2	1
Kajtár János	3	1		12		5
Jakab Lőrinc	2	1				
Horváth Ferenc						
Horváth Mátyás	4	1		10		
Horváth István		1				
Jakab Béla	2			3		
Kajtár Mátyás	2			6		
Bójtke Péter	2				1	5
Kajtár György	4	1		12	1	1
Páll Mátyás	3	1		8	1	
Antal József	2	1		5		
Ambrus István						
Ambrus Márton	2					
Szabó Péter						
Both Tamás		1			1	
Páll Benedek	3	1		12	1	
Both András	4	1		7	7	
Páll Mihály	3	2	1	23	2	
Both Tamás	2	1				
Both István	2	1			1	
Gergely György	2					
Both Péter	4	1		18	1	
Antal Mátyás	4	2		29	2	1
Gáll Márton	2					
Kajtár Benedek	1	2				
Fülöp István	2					
Kozma Márton	2			8	1	2
Zsigmond Lőrinc	6	2	2	38	1	1
Vizi Mihály	2	2		11		
Albert Mihály	2					
Albert Mátyás	3	1		1	1	3
György István	2	1				
Zsók György						
Szabó János						
Szabó Bertalan	5	4	6	41	5	6
Mihály István	1	2				
Tankó Mihály	1			5		
Gáll Mihály	2	2	2	5		
Bartalis Márton	2	1		3	1	
Zsók Péter	2		2			

I. Név	II. Ökör, ló igásállat	III. Tehén	IV. Borjú	V. Juh, kecske	VI. Disznó	VII. Méhkas
Gábor Sándor	2	1				
Gáll Imre	2	1		2		
Gáll András						
Gáll György	2		4	7	1	
Nagy György	2	1		4		
Albert János						
Albert Péter	5	1		20		
Albert Ferenc	2	1		9		
Csok Ferenc				6		
	6	1	3	11	2	1
Dobos János		1	1		2	
Bálint Miklós						
Bíró András	2				1	
Both János	2	1		6	2	3
Ezek eltartottjai						
László János		1				
Szabad székeltek						
Wittman Károly	2	1		3		
Péter Mihály						
Jobbágyok						
Kálmány János	5	1		20	2	
Kitsin György	4	2		22	2	
Boros István	1	2		8		
Fazakas György	5	1	2	15	1	4
Lovász Béla	2	1				
Lovász János	2	1				
Boér Miklós	3	2		5		
Boér István	6	1		64	2	
Boér György	2	1		12		
Boér János			1			
Telektartozékkal rendelkező zsellérek						
Oláh Bukur	2	3		21		
Oláh István		1		8		
Telektartozék nélküli zsellérek						
Milován	1	1				
Péter András						
Vándorok						
György András		1				

Bindire Kelemen	1				
Sebestyén János	2			1	
László Márton		2			

1. EMSZT IV. 1231–1233.
2. Balassa Iván 1989. 172.
3. Benkő Károly II. 1853. 61–62; Pál-Antal Sándor–Ördög Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton 1996. 44
4. Pál-Antal Sándor–Ördög Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton: 1996. 302.
5. Connert János dr. 1906. 72–74.
6. CSÁLvt F. 28. XVI. csomag 1066. sz.
7. Szabó T. Attila 2006. 17.
8. Benkő Károly II. 1853. 36.
9. Vitos Mózes II. 2003. 190.
10. T. Nagy Imre 1902. 27.
11. Csíki Lapok XLIII. évf. 48. sz. 1931. november 29. 3.
12. Csíki Lapok XLIV. évf. 25. sz. 1932. július 10. 4.
13. Venczel József 1980. 43.
14. Garda Dezső II. 2002. 265, 304–319.
15. Az adatokat Fibula László és Zsók Géza közölte.
16. Kajtár Sándor 2005. Csíkdánfalvi Harangszó 1. évf. 3. sz. május 13. 4.

17. Csikdánfalvi Harangszó II. évf. 11. sz. 2006. 1.
18. Csikdánfalvi Harangszó IV. évf. 2. sz. 2008. 4.
19. Imreh István 1983. 277.
20. Garda Dezső I. 2002. 59–63.
21. Bővebben lásd: Csikdánfalva és adatok a felcsiki hat faluról. Ambrus-Mátyás Erzsébet Mária–Ambrus-Mátyás Árpád: Csikdánfalva mai helynevei. 233–244.
22. Garda Dezső 1999. 157. Eltér a Benkő József II. 1999. 224. adataitól.
23. Garda Dezső 1999. 175–223.
24. Imreh István–Pataki József 1992. 188.
25. T. Nagy Imre 1902. 27.
26. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 5. sz. 2005. 4. Kajtár Sándor közlése.
27. Pap István dr. 1984. 72–73.
28. SZOT I. 21.:XVIII. sz.; Egyed Ákos 2006. 41.; Szádeczky Kardoss Lajos dr.1993(1927). 39.
29. Imreh István–Pataki József 1992. 173.
30. Egyed Ákos 2006. 64.
31. Oláh Miklós 1542? 6.
32. Verancsics Antal é. n. 11.
33. EMSZT IX. 188.
34. SZOTÚS IV. 77–79.
35. Egyed Ákos 2006. 153.; SZOTÚS IV. 697–702.
36. SZOTÚS VI. 223–226. és 276–277.; a nevek az I. kötet 160–165.
37. Garda Dezső 1999. 329.
38. Garda Dezső 1999. 335.
39. SZOTÚS VII. 168. és 182.
40. EMSZT III. 643.
41. Garda Dezső 1999. 152–158; Benkő József adatai eltérnek: Felcsikon 674, Alcsikon 850, Gyergyóban 1076, Kászonban 105, összesen 2705 az összcírtak száma. Benkő József II. 1999. 225, 226, 250, 287.; Tarisznyás Márton 1982. 79. 2653-at írt.
42. Benkő Károly II. 1853. 87.; Vitos Mózes II. 2003. 209–211.
43. Vitos Mózes II. 2003. 211–212.
44. T. Nagy Imre 1902. 30.
45. Böződi György 1943. 271.
46. Az adatokat Imre Károly közölte.
47. Kajtár Sándor 2005. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 3. sz. május 13. 4.
48. A Mellékletben a neveket is közöljük.
49. SZOTÚS IV. 683–702.
50. Garda Dezső 1999. 155–157. Eltérő a Benkő József II. 1999. 225, 226, 250, 257. adataitól. Tarisznyás Márton 1982. 79. szerint 6264 tehén van.
51. Garda Dezső 1999. 175–223.
52. Benkő Károly II. 1853. 87.
53. Kozma Ferenc 1879. 216.; Vitos Mózes II. 2003. 198.
54. T. Nagy Imre 1902. 27–28. Eltérés 210.
55. Antal Imre 1979. 489.
56. Venczel József 1980. 89–91.
57. Pap István dr. 1984. 71–72.
58. Csikdánfalvi Harangszó II. évf. 4. sz. 2006. 1.
60. Gál Kálmán közlése. Csikdánfalvi Harangszó III. évf. 10–11. sz. 2007. 7.
61. Kajtár Sándor 2005. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 3. sz. május 13. 4
62. Az adatokat ifj. Zsók Géza (Kicsi) közölte.
63. Szent István király Intelmei és Törvényei. 2000. 42.
64. Szent István király Intelmei és Törvényei. 2000. 61.
65. SZOT VII. 202:1474. sz.

66. SZOT VII. 216:1488. sz.
67. Szádeczky Kardoss Lajos dr. 1993(1927). 78.
68. Oláh Miklós 1542? I. 6.
69. SZOT II. 321:CCCCVII. sz.
70. Szádeczky Kardoss Lajos dr. 1993(1927). 83–84.
71. SZOTÚS IV. 697–702.
72. Garda Dezső 1999. 133–158.; Benkő József II. 1999. adatai eltérnek:
Gyergyóban 1791, Felcsíkon 1663, Alcsíkon 1989, Kászonban 382,
összesen Csikban 5825, ami 99-el többet jelent az előzőnél. 225–226, 250, 257.
73. Garda Dezső 1999. 175–223.
74. Imreh István 1973. 49.
75. Antal Imre 1979. 489.
76. MNL I. 1977. 86; II. 689.
77. Pap István dr. 1984. 72–73.
78. Paládi-Kovács Attila 1977. 86–88.
79. SZOT I. 1–14: X. és XII. sz.
80. Györffy György 1984. 153.
81. SZOT II. 161:CCCXXXVI. sz.
82. EMSZT IX. 188.
83. Imreh István–Pataki József 1979. 147.
84. MGSz II. évf. 1895. 186.
85. Pap István dr. 1984. 75.
86. Garda Dezső 1999. 133–136, 155, 157. Eltérőek a Benkő József adatai
II. 1999. 225–226, 250, 257. Tarisznyás Márton 1982. 79. 49 451juhot közölt.
87. Garda Dezső 1999. 152–222.
88. Kozma Ferenc 1879. 216.
89. Vitos Mózes II. 2003. 190, 216.
90. T. Nagy Imre 1902. 31–32.
91. Venczel József 1980. 45.
92. Kajtár Sándor. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 3. sz. 2005. május 13. 4.
93. Az adatokat Fibula László és ifj. Zsók Géza (Kicsi) közölte.
94. SZOT II. 161:CCCXXXVI. sz.; uo. 182:CCCL. sz.
95. A neveket a Mellékletben közöljük.
96. SZOTÚS IV. 697–702; Egyed Ákos 2006. 153.
97. Benkő József II. 1999. 225–226, 250, 257. Tarisznyás 1982. 79.
kimutatása szerint Csik négy székében 7436 disznót irtak össze.
98. MGSz II. évf. 1895. 186.
99. Garda Dezső 1999. 175–223.
100. Kozma Ferenc 1879. 216.
101. T. Nagy Imre 1902. 30.
102. Venczel József 1980. 44.
103. Kajtár Sándor. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 3. sz. 2005. május 13. 4.
104. Az adatokat ifj. Zsók Géza (Kicsi) közölte.
105. MNL I. 1977. 225–228.
106. SZOT II. 161:CCCXXXVI. sz.
107. Garda Dezső 1999. 157.
108. Vitos Mózes II. 2003. 190.
109. T. Nagy Imre 1902. 32.
110. Venczel József 1980. 90.
111. Pap István dr. 1984. 75.
112. Énekek éneke 1962. 17.
113. Györffy György 1984. 153.
114. Endes Miklós dr. 1994(1938). 380.
115. Mikó Imte (szerkesztette és kiadja) 1855. 363, és 369.
116. EMSZT IX. 188.

117. Szádeczky Kardoss Lajos dr. 1994(1927). 158–159.
118. Endes Miklós dr. 1994(1938). 147.
119. Vitos Mózes II. 2003. 225.
120. Tarisznyás Márton 1982. 80.
121. Imreh István 1987. 236.
122. Benkő József II. 1999. 225–226, 250, 257.
123. Garda Dezső 1999. 175, 181, 188, 191, 193, 219.
124. Benkő Károly II. 1853. 88.
125. Kozma Ferenc 1879. 228.
126. T. Nagy Imre 1902. 32.
127. Székely Kongresszus. 2001. 43.
128. Csiki Lapok XLV. évf. 42. sz. 1933. október 15. 2.
129. Csiki Lapok XLIV. évf. 1932. 13, 17, 22, 34, 48., száma; a
XLV. évf. 1933. 4, 6, 18, 32, 36, 42, 43, 46; XLVI. évf. 1934. 19, 23, 32, 33, 41. sz.
130. Csiki Lapok XLV. évf. 4. sz. 1933. január 4. 2.
131. Hargita Kalendárium 1970. 222.; 1974. 227.; 1978. 169.; 1982. 156.; 1985. 92.
132. Csikdánfalvi Harangszó I. évf. 3. sz. 2005. május 13. 4., az I–IV évfolyamai. Az adatokat Szabó Imre közölte.
133. Hargita Népe XX. évf. 209. sz. 2008. szeptember 9. 1.
134. Háromszék 5415. sz. 2008. július 1. 6.
135. Biró Blanka Krónika VIII. évf. 30. sz. 2006. február 14. 9.
136. Benkő Károly II. 1853. 61–62.; Garda Dezső 1999. 41.
137. Imreh István 1983. 275–278.
138. Imreh István 1973. 186.
139. Imreh István–Pataki József 1992. 194.
140. Imreh István–Pataki József 1992. 197.
141. Benkő József II. 1999. 209–210.
142. T. Nagy Imre 1902. 31.
143. Kristó Tibor 2004 XV. évf. 21. sz.; 2003. január 28. és XVI. évf. 14. sz. 2004. január 20.
144. Imreh István–Pataki József 1992. 288–292.
145. Kiss András 1999. 232–236.
146. Aprobata, Compilata 1815. 259–260.
147. Aprobata, Compilata 1815. 176–177. Art. XIX.
148. Compilatae Constitutiones... 1779.. II. rész 51. III. Tit. VIII. Art XIV.
149. EOE. XVII. 257.
150. Imreh István 1973. 104–106.
151. Garda Dezső 1999. 26.
152. Krauss György é. n. 80–81
153. Krauss György é. n. 83.
154. Idézi Imreh István–Pataki József 1982. 182.
155. SZOT VII. 179:1460. sz.
156. SZOT VII. 237:1502. sz.
157. SZOT VII. 238:1521. sz.
158. SZOT VII. 387:1603. sz.
159. CSÁLvt F. 28. V. csomag 363. sz.
160. SÁLvt F. 28. Nr. 109. 13.
161. SÁLvt F. 29. Nr. 767. és 788. sz. 6. és 29. 1849.
162. Csiki Lapok XLIV. évf. 22. sz. 1932. június 19. 4.
163. Egyed Ákos 2004. 77.
164. Endes Miklós dr. 1994(1938). 375.
165. Kristó Tibor 2002. Hargita Népe XIV. évf. 91. sz. április 22.
166. SZOTÚS IV. 698–699.
167. Garda Dezső 1999. 175–178.

AZ ERDŐ

ÖSFOGLALÁS, KÖZÖS HAVASOK

A Felcsíkra érkező székelyek többnyire az Olt közelében s a beleömlő patakok mentén telepedtek le. A völgyeket dús erdők vették körül. Ha a letelepedők kezdetben a legelőkre és a szántható földekre figyeltek, a legfontosabb szükségleteket az erdők is segítették. A fokozatosan kialakuló községi határok azonban jó ideig nem jelentették az erdők felosztását is. Az erdők hosszú ideig még a Hargitán vagy a Keleti-Kárpátok hegyvonulatain egységben maradtak, és a terület döntő részét alkották.

A felcsíki erdőről írta Szabó Dezső a XX. század elején: „A bor nem részegíti úgy meg az embert, ahogy ezek az erdők megmámorosítottak engem... Mert ezek aztán erdők voltak, a szó világteremtés értelmében. A falu körül egy jó darabig inkább lombos erdők voltak, óriási szálfákkal, áttörhetetlen csalitokkal, hegyhátakra mászva, fennsíkokon elterjedve, szakadékokba zuhogva“.¹

Azt nem lehetett nyomon követni, hogy mekkora erdős területek kerültek irtás alá, de a mai adatok sejtethetik nagyságát. 1902-ben a Székely Kongresszuson elhangzott jelentésben azt közölték, hogy a Székelyföld 55 százalékát erdők borítják. Kimondottan erdős rész Csíkban az egész terület 47,62 százalékát tartalmazta, de ha hozzászámítjuk a havasi legelőket, a nem termő területeket, lényegesen megnő a földművelésre nem alkalmas terület nagysága.

A közös erdőről már a XV–XVI. századból maradtak fenn okiratok, ezek azonban nem az egész székre, hanem falucsoportokra vonatkoztak.

1571-ben még így fogalmaztak: „Székelységnek nagyobb része havasok között és havasok alatt vannak és bőven való erdős földek között élnek“.²

Bizonyára határviták követelték azt, hogy 1592-ben dánfalvi Domokos Péter nemes ember vallomása szerint szenttamási Lázár Farkas és karcfalvi Ferencz Geréb a felcsíki hat község képviselőiben a szentmihályi küldöttekkel közösen „kihatárolják“ Hosszúhavast. Említik a Fekete-erdőt is. Ekkor utalnak e havasokkal kapcsolatban az 1535-ik évre.

Felsorolják a hat falu: Madaras, Dánfalva, Karcfalva, Jenőfalva, Szenttamás, Szentdomokos tulajdonát képező havasok egyik részét: Ivános, Csík, Vete, Gusás, Pávás, Kerek stb.³

A felcsíki hat falu tulajdonát képezte a Tyúkos-patak nevű havasrész is.⁴

A havasok határait pontosan még a XVIII. században sem jelölték meg, újabb határviták keletkeztek. 1714-ben tanúkihallgatás bizonyosága a hat falu közös havasának. A vallomás szerint a felcsíki „hatközségek“ (Szt.Domokos, Szt.Tamás, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras) pásztorolták a gyergyói részekben fekvő Gyermán havasát, makkos bükkerdeit is eljárták. 1713-ban a gyergyószentmiklósiak sertéseit a Keményes-pataka helyről behajtották. A gyergyóiak az említett havasokat Gyergyószentmiklós, Tekerőpatak és Kilyénfalva határához tartozónak tartották.⁵

A hat község tulajdonaként említik 1733- és 1748-ban is Hosszúhavast.

A hat falu közül négy: Madaras, Dánfalva, Karcfalva, Jenőfalva egy másik havasrész közösen bírta, amelyet Tarkőnek neveztek. Egy ideig közösen osztottak jövedelmén, később évente felváltva egyenként birtokolták. A közös használatot egyesek biztosra

visszavezetik az 1332-es pápai tizedjegyzék készítésének időszakára. A havast a négy község még a két világháború között is magáénak tartotta.⁶

1811-ben újból napirendre került a revendikált havasok visszaszerzése. Ekkor igényt nyújtott be Madaras előljárósága is.⁷

Vita alakult ki Szenttamás és Szentdomokos között. 1833-ban az erdélyi kancelláriának kellett döntenie Botyalja peres ügyében, amelyre a Kedves család fellebbezése következtében került sor.

1853-ban a Tarkőről azt írták, hogy Szentdomokos és Szenttamás közös tulajdona.⁸

A közös határt hosszú ideig igyekeztek egységben tartani, bár többször felvetődött falvankénti szétosztása. A XVII. században még a fejedelmek is akarják a közös havasok egységben tartását, sőt figyelmeztetik a felosztásra törekvőket. 1666-ban azt írták, hogy ha valamely falu a havasok megosztását kezdeményezné, büntetése 100 aranyforint legyen.⁹

A XIX. században a hat község egységes havasát falvanként felosztották, de továbbra is gyakran közös havasnak emlegették. Használták például a Dánfalvi-Naskalat elnevezést. Karcfalva határához tartozott a Keleti-Kárpátokban Királykút-havasa.¹⁰

A jenőfalviak vonó marháikat egészen Szt. János napig a Háromkút közelében található Vete-havasán legeltették.¹¹

A Bedő Albert által 1896-ban közzétett térképen Dánfalvához tartozott a Hargita részen 3356,46 kat. hold fenyőerdő.¹²

Csik vármegyében 1901-ben 402 105 katasztrális hold erdőt vettek számba. Ebből 389 161 hold tülevelű, 42 216 hold bükk- és más lombos fa, 1728 hold tölgy. Hozzáfüztek: jelentős rész olyan területekből áll, amelyeket letaroltak, az újonnan ültetett erdő csak évek múlva „sarjadzik“, továbbá felhívták a figyelmet a csiki nép életében az erdő fontosságára: „Az erdők okszerű kihasználása mellett örök időig fakereskedés lesz a lakosság legelső jövedelmi forrása“.¹³

Csik területén 1938-ban 162 280 ha erdőt állapítottak meg.¹⁴

Jelentős kárt okozott Csik erdőgazdálkodásában a romániai földreform. Csikdánfalva határából például az 1922-es agrár kisajátítások során 200 hold erdőt és legelőt Közeplok községnek adományoztak. Bizonyos változtatások során az erdőket néhány gazda tulajdonába juttatták. A későbbiekben tovább bővítették az erdők kisajátítását. A dánfalviak is perelték vissza régi birtokukat.¹⁵

1948-ban az erdőket államosították, jelentős kereseti, megélhetési lehetőségtől fosztották meg általa a csikiakat is. Az 1968-as megyésítéskor a határokat kijelölők arra törekedtek, hogy a csiki erdőkből minél többet a szomszédos megyékhez csatoljanak. Amikor 1989 után a törzskönyvek szerint követelték vissza a csikiak is jogos tulajdonukat, a hatóságok az akadályok sokaságát gördítették eléje, s gyors intézkedésekkel minél több fát szállítottak el a csiki községek területeiről. Egyes részeket még 2000-ben sem sikerült visszaszerezni. Erőszakosan tartották magukénak Neamț, Suceava, Máramaros, Vrancea megyék vezetői. A hatóságok arra törekedtek, hogy minél tovább húzódják a zavaros időszak, így továbbra is szállíthatják e területekről a fát.

Az 1991-ben közzétett 49. számú határozat szerint – a régi tulajdonviszonyt figyelembe véve – Dánfalva határához tartozó havasok: Kishavas 304,40 ha, Hidlás 51,30 ha, Naskalat 108,60 ha, Bükkhavas 255,40 ha, Bükkhavas(2) 41,20 ha, Sűgő 32,10 ha, Hosszúhavas 263,60 ha.

Akkor Dánfalva és Madaras közös határa 3079 ha volt.¹⁶

FOGLALÁSOK

Az ősfoglalást követő századokban gyakori viták alakultak ki az erőszakos kisajátítások miatt. Már 1499. július 13-i keltezésű levélben a székelyek azért kértek segítséget II. Ulászlótól, mert a nemesek erőszakosan foglaltak el a közösből területeket. A király kiváltságlevelében azt közölte: ha erdők és más területek foglalását tapasztalják, azt az erdélyi vajda és székely ispán eredeti állapotába köteles visszaállítani.¹⁷

A felcsíkiaknak gyakori vitáik voltak a szomszédos moldvai lakókkal. Mindegyre bizonyos területeket szó nélkül elfoglaltak, visszaszerzése sok vitát váltott ki. Néhány adatot közlünk a foglalásokból.

Különösen vonatkozik ez zavaros, háborús időszakokra. Kendi Ferenc és Dobó István erdélyi vajdák és székely ispánok levélben figyelmeztették 1554. március 22-én a csíki és gyergyói székelyeket arra, hogy jobban őrizzék a moldvai határt, mert máris elraboltak javaikból.¹⁸

Okirat készült 1670-ben, amelyben Apafi Mihály erdélyi fejedelmet tájékoztatták, hogy a Beszterce-átjárótól Háromszékig minden részen vegyék számba a Moldvából érkezett „Károsítatások“-at, Csíkban, Gyergyóban is rendezzék a Moldvával való viszonyt.¹⁹

1682. február 17-én a Fogarason tartott országgyűlésen ismételt elhangzik a moldvaiak foglalásáról a panasz.²⁰

Orbán Balázs közlése szerint a „Dunafejedelemség“ lakói a XVII. és XVIII. században, főleg II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején „a havasokból olyan darabokat foglaltak el, ami megközelíté a 200 négyszögöl mérföldet“. Mindez bőven érintette Dánfalva és a felcsíki hat falu havasait.²¹

1725. április 9-én Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék folyamodványban fordult a főkormányzékhez, amelyben sérelmezték a moldvaiak területfoglalását. Azt írták: „Ennek előtte is sok ízben instáltuk az mélt. regim. Guberniumnak és mélt. Státusoknak az moldvaiak által elfoglalt határaink felől, de még eddig semmi consolatiót nem obtineáltánk ... sőt most legközelebb is egy néhány havasainkat elfoglalták, marháinkat elhajtották; akik cselekszik, ha közinkbe jönnek is, nem szabad bántanunk; nevezet szerint Borda havasát is az idén foglalták el“.²²

1728. augusztus 30-án Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék gyűlésén panaszként közölték, hogy „az moldvai szomszédink ottan-ottan mind tavaly s mind az üdén is újabb-újabb foglalásokat téznek havasainkon“, fokozatosan haladnak előre, „elkövetnek rajtunk, amit akarnak“, az itteniek tétlenül nézik, s ráadásul a csíkiakat vádolják területfoglalással.²³

A székek küldötteit 1729. május 30-án a szebeni országgyűlésbe indulásukkor azzal bízták meg, hogy közöljék: „Mind Csíkban, Gyergyóban és Kászonban az moldvai szomszédok havasainkba igen beharapóztak ... meg nem tartván a régi határokat“.²⁴

1769-ben az osztrák-török határkiigazítás során az úgynevezett revendikált (vissza-bebelezett) havasok a moldvaiaktól tárgyalás útján jutottak újból a székelyek birtokába. A vissza-bebelezett havasok legnagyobb része korábban Csíkhhoz tartozott. A felcsíki hat falu szintén követelte havasai teljes egészében visszajuttatását és az okozott kár megtérítését.²⁵

II. József 1783. március 27-én 3680. sz. legfelsőbb elhatározással a határöröknek átadásra rendelte azokat a havasokat, amelyeket a török birodalomtól szerzett vissza. 1784-ben a katonai vezetők irányításával a „hatóságok közbejötté nélkül“ vették birtokukba.²⁶

A csíkiak II. József halála után újból kérik a havasok ügyének tisztázását. A hat falu küldöttei külön is követelik, hogy „ősfoglalás“ jogán a havasokat, közöttük a Tyúkospatak részen lévőket a moldvaiak visszaszolgáltassák.²⁷

1842. május 18-án széki gyűlésen tárgyalták Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras község lakosságának azon igényét, hogy a Titkos nevű havast – amely kiváló legelő is – tulajdonukba visszaadják. Ezt az országgyűlési küldöttek utasításába rögzítették.²⁸

A székely falvakban egymás között is alakultak ki határkérdésben viták. Meg kell jegyeznünk a Dánfalva és Gyergyóújfalu között támadt ellentétet. 1833-ban Sólyom Ferenc katonabíró oklevéllel igazolta, hogy Kishavas Újfaluhoz tartozik. Ennek ellenére a Dánfalviak jelentős mennyiségű fát szállítottak el onnan, amit az újfalviak 1846-ban is sikertelenül próbáltak megakadályozni. Később megegyeztek.

A határellentétek során szokássá alakult, hogy a panaszló falu és a megjelölt fogláló 15-15 legényt küldött a határra, s az ott megjelenő bizottság a határhalomra fektetve őket, 10-10 pálcaütéssel szentesítették, hogy a megegyezés után a határvitákat elkerülik. Ilyen vitamegoldásra került sor Karcfalva és Gyergyóújfalu határvitájának megoldása során is.²⁹

IRTÁS

Egyik elfogadott álláspont: az erdők irtására azzal a céllal került sor, hogy az egyre szaporodó lakosság ellátására szükség volt a termőföld gyarapítására, amelyet az erdők irtásával lehetett elérni. A nemzeti vezetőik több hatalommal és munkaerővel rendelkeztek, hozzákezdtek bizonyos részek irtásához, amelyek már nem a köz birtokát jelentették a továbbiakban. Hasonló felfogásról ismereteink vannak más vidékekről is. 1271-ben írták: „az összes erdők a nemzetség közös tulajdonát képezik ezután is, kivéve az orotvákat, vagyis irtásokat“.³⁰

Azok a családok, amelyek nagyobb erővel és befolyással rendelkeztek, egyre nagyobb területeket kapcsoltak a megszerzett birtokukhoz, s ezt már a család tagjai örökölték. Így fokozatosan kialakult a társadalmi különbség, amely oda vezetett, hogy az 1300-as évek elején már három társadalmi réteget különböztettek meg.³¹

Ezt követően a közös és az egyéni tulajdon – amint arra már utaltunk – egymás melletti léte a mindennapok része volt, s az arányok módosulása tart mindmáig.

Minden falu határában, még inkább az erdős részekben, számos személyi eredetű helynevet találunk, amelyek egyrészt a régi hagyományokat, másrészt a szokást őrzik a későbbi eredetű elnevezésekben. Dánfalva határában számos családi eredetű helynév található. Ilyenek közül csak mutatványként említünk néhányat: Bálint Félicé, Bartó-szege, Bot-vesze, Bőjte-homloka, Nagy György kaszálása, Szentes-kösziklája stb.³²

Természetes, hogy az említett helymegjelölések későbbi keletűek, vagy korábban más nevük volt, és az újabb irtás vagy vásárlás útján kapták későbbi nevét.

Az 1300-as években már található olyan feljegyzés, hogy a Székelyföldön egyes személyek adományoznak bizonyos erdőrészeket, esetleg kolostoroknak, vagy egy-egy közösség ad el birtokában lévő erdőt.³³

Úgy is fogalmaztak az egyik 1569-es oklevélben, hogy „mind szegénnek, mind gazdagnak szabad volt irtani”.³⁴

Azonban a gazdagabbak mindvégig előnyösebb helyzetben voltak, hisz több állatjuk, több segítőjük volt. Olyan feljegyzést is ismerünk 1572-ből, hogy az erdőt mindenki szabadon vághatta és hordhatta.³⁵

Más helyen az egész falunak irtania kellett az erdőt, hogy földesura területe tovább gyarapodjék.³⁶

Amikor már jó ideje falvanként is tiltották az erdő irtását, a határőrség szervezését és megalakulását követően, 1771. június 2-án Csíkszeredában olyan átiratot fogalmaznak a falvak vezetőihez, hogy a közelben lévő erdőket irtsák, s általa szaporítsák a szántóföldeket.³⁷

Carattó ezredes, a csiki határőrség parancsnoka a fenti rendelkezést az Olt menti községekre is kiterjesztette.³⁸

Az erdélyi főkormányshé 1784-ben bizonyos szabályozást írt elő az erdők védelmében. A gyergyószékiek a főkormányshét az erdőirtás további biztosítására kérik. Azzal indokolják, hogy a fák értékesítése megélhetést jelent, a kiirtott erdő helyén a legelő az állattenyésztést segíti. Csík-, Gyergyó- és Kászonszék vezetősége 1801-ben felterjesztésben kéri, engedélyezzék, hogy „az szükség felett való és a gazdaság előmenetének akadályára szolgáló erdők pusztíthatnának”.³⁹

A jenőfalviak a távoli havasok egyik részét rendszerint bérbe adták. Egyik feltételük az volt, hogy a megjelölt havasról takarítsák le az erdőt, hogy ott kaszálni, földet művelni lehessen. Ezen a vidéken a fa levágása, kiszáritása, égetése az elismerést jelentő szokások közé tartozott. 1821-ben Jenőfalván a falujegyzőkönyvben rögzítették, hogy „azon kaszálóhelyeken levő nyers erdőt leaszalták; a környékbeli erdőket aszalni, pusztítani kezdték”. Az Osztorosba pedig a falutagok kötelessége volt „tavaszonként kimenni, hogy ottan a Söröt (sűrűt) felpörzsöljék, hogy az is hadd pusztuljon”.⁴⁰

Az időközben bevezetett tiltások ellenére még a XX. században is ismerünk adatokat az erdők irtásáról.

AZ IRTÁS TILTÁSA

Az irtás ellensúlyozását tapasztalhatjuk azokban a rendelkezésekben, amelyekben tiltják azt.

Gyergyóújfaluban már 1581-ben megfogalmazták, hogy senki erdőn és más helyeken „a falu hite nélkül örökséget ne foglaljon”. A falutörvényben arra is hivatkoznak, hogy ez a követelmény már a régi szabadság idejében is szokásban volt.⁴¹

A XVI. században más vonatkozásban is tilalmasnak mondták ki egyes helyeken egész erdőrészeket.⁴²

Büntetést nemcsak azokra szabtak ki 1620-ban, akik az erdő fát kivágták, hanem azokra is, akik a tilalmasnak kijelölt helyen marháikat legeltették.

A hat felcsiki falu szomszédságában, a Kődön túl fekvő faluban, Szentmihályon 1639. február 10-én szintén törvénybe foglalták, hogy: „Az falu határán az gypükerti széllyeket senki se ne irtsa, se ne erdölje egy hajításni földön 6 forint bírság alatt”.⁴³

1669-ben olyan törvény jelent meg, amely nem valamely erdőrészt tiltását jelentette, hanem a csoportos, erőszakos foglalásokat büntette. Ebben a törvényben azt hangsúlyozták, hogy található olyan helység, amelynek teljes lakossága felkel, és túlerő tudatában a szomszéd faluk valamelyikének erdőjét elfoglalja. Ilyen esetben 100 forint bírságot szabnak ki.⁴⁴

További tiltásokat fogalmaztak meg Csíkszenttamás falutörvényében 1670-ben és 1676-ban. Arra figyelmeztettek, hogy a falu határa közös, az egész falué. Csereerdőket senki ne vágjon.⁴⁵

A katonai parancsnokság 1698-ban rendeletben adja tudtára a lakosságnak, hogy a „Tilalmas erdőkben fák ne vágattassanak, annál inkább onnan fák ne hordassanak”.⁴⁶

Az erdélyi főkormánysszék annyira fontosnak tartotta 1765-ben az élőfák engedély nélküli kivágásának eltiltását, hogy elkövetőiket harmadnapos perre ítélte, ami azt jelentette, hogy a legrövidebb időn belül tárgyalni kell róla, és a megfelelő büntetést ki kell hirdetni. Vonatkozott ez a felcsiki hat falu hatóságaira is.⁴⁷

Az erdők védelmére bizonyos szabályokat ugyan közöltek a fejedelemségek és a főkormánysszék működése idején is, de az első törvény 1791-ben jelent meg, mégpedig a XXX. tc. megfogalmazásában; gyakorlati alkalmazására még további évek eltelte után került sor. Addig is – főleg az irtás időszakában –, a falutörvények próbáltak bizonyos szabályokat felállítani az erdők védelmére.

A hat faluból csupán egy törvényt említünk meg. Jenőfalván 1838. július 8-án fogalmazták meg egy bizonyos erdőreszt tilalmassá tételét: „Terts egész környékével együtt, úgy Gyertyános egészen tilalmas alá tételét”. A legkisebb fa levágásáért is három forinttal büntették a határozat áthágóit.

A bükkfáról külön pontban határoztak: sem kaszálón, sem erdőn nem vághatnak ki belőlük, büntetéskor három forint fizetésére kötelezik. Osztorosban a nyírfák kivágását tiltották, s az elkövetőket szintén három forintig büntették.⁴⁸

A későbbiekben, az 1800-as, 1900-as években az erdőtörvények és a helyi szabályok akadályozták meg az irtást, és gondoskodtak a kivágott erdőrészek utánpótlásáról.

ASZALÁS

Az erdők irtásának egyik legrégebbi módja a fák aszalása. Maga a szó egészen a finnugor korba nyúlik vissza. Aszaltak azért, hogy háttérbe szorítsák az erdőreszteket, szaporítsák a szántóföldeket vagy kaszálókat, másrészt azért, hogy az aszalt kiszáritott fákat hazavihessék szükségleti vagy eladási céllal, mivel az élőfák kivágását tiltották.

Az eljárást nevezték még kérgezésnek, lekérgezésnek, gyűrűzésnek, kéreghántásnak. Helynevekben is megmaradt elnevezése: Aszalószer, Aszalónál, Aszaló felett, Aszalások köze.⁴⁹

Az aszalás elterjedt módja a fák egyenkénti körbehántása vagy egész erdőreszteket elégetése.

Aszaláskor a fák kérget körbehántották, így életfolyamatát megszakították, melynek eredményeként fokozatosan kiszáritották: „A fák kérget 3–4 lábnyira a földtől körülfaragják; a fák életerejét ezáltal megszakadván, kiaszik, s csakhamar rothadva hajtja le századokon át büszkén hordozott üstökét”.⁵⁰

Az aszalás módját Jenőfalván 1837. november 19-én Szabó János elmondása szerint is leírták: „...a fáknak a tövéről a földön a lapit és muhát elhajtotta, s úgy aszalta meg, s megint bétakarta; azt mondja, azért cselekedte, hadd tanuljon más is, hogy kell aszalni“.⁵¹

Egyes helyeken azt vallották, hogy a gyors kiszáritáshoz legjobb az Illés napi [július 20.] körbehántás, mások a kezdési időpontot a hold fogyatkozásához kötötték.

Bár korábban már alkalmazták az aszalást, oklevelekben 1589 óta a Székelyföldön gyakran utalnak rá.⁵²

Jenőfalván írták le 1772. május 25-én, hogy Korda [Karda] Márton „falu engedelméből nagy erdőt aszalt el“ a Kőd felé forduló karcfalvi határban.⁵³

Az egyéni kezdeményezések mellett nagyobb csoportok is irtottak. 1627-ben jegyzték le, hogy két falu két nap „mind aszalta vala“ az erdőt.⁵⁴

Jenőfalván 1784. március 27-én írásba foglalták, hogy a Kőd felé fordulóban, Gyertyános nevű helyen egy erdőrészt „egyenlő akaratjából az nemes falu leaszalt“, amelyből a későbbiekben bonyodalmak is keletkeztek.⁵⁵

Azt igazolták 1785. április 30-án, hogy Karcfalván egy kaszálóról a „falu aszalta le az erdőt“. Hasonlóképpen 1788. március 28-án rögzítették, hogy a „teljes falu“ vonult ki erdőt aszalni.⁵⁶

A határórség megalakulása után az osztrák tisztek gyakran irtatták az erdőt, s aszalásra is egy-egy falu egész lakosságát kirendelték.⁵⁷

Hasonló eljárást figyelt meg Orbán Balázs is: keserűen írta le, hogy van olyan terület Csíkban, ahol néhány ezer ember főleg a térségbe lenyúló fákat mind kiaszalta.⁵⁸

Az erdők aszalásában rendszeresen részt vettek a dánfalviak is a kezdetektől egészen a XX. századig.

AZ ASZALÁS TILTÁSA

Egyes falvak lakói idejében ráébredtek arra, hogy a pillanatnyi előnyök mily nagy kárt jelentenek a későbbiekben, ezért gyakran a saját alkotta törvényekbe iktatta az aszalás tiltását.

Felcsíkon, Szentmihályon 1622. március 22-én megfogalmazták, majd 1639. február 10-én „pótolatott“, hogy „Senkinek ennek utána bükkfát aszalni szabad ne legyen“.⁵⁹

A felcsíki hat faluban az aszalás tiltása Szenttamás falutörvényéhez kapcsolódik. 1667. január 23-án írásba foglalták madarasi és szentdomokosi nemesek, valamint a falu lakói előtt 4. pontként: „Keskeny bükköt senki ne aszalhassa 3 forint büntetés alatt“.⁶⁰

Az 1700-as években az aszalás tiltásába már az erdélyi főkormányszék is beavatkozott. 1765-ben azt közölték, hogy a fák „kérgézését“ a harmadnapos törvényszék elé utalják, amely tehát a gyors pert jelentette. Az 1808. január 5-i rendelet is a fák kérgézésének tilalmára hívta fel a figyelmet.⁶¹

Törvénybe idézték 1777. június 14-én Jenőfalván azon lakosokat, akik a „közönséges falu aszalásából lett helységeket felfogták“. Határozatot fogadtak el arról, hogy a 30–40 esztendővel ezelőtti aszalási területekbe beállók, kötelesek azt „a falu kezére bocsátani“.⁶²

Jenőfalván különösen a bükkfát védték az aszalástól. 1837. november 19-én arról írtak, hogy azokat az erdőket már őseik is szoros tilalom alatt tartották. A következő

évben, 1838. július 8-án Imreh János falusbíró és az esküdtek „bizonyágot“ tettek erdői védő rendtartásról. Ebben kimondták: A bükkfát az egész határban, akár kaszálón, akár erdőben legyen, nem szabad kivágni, „sem pedig megaszalni“. Aki azt teszi, attól a fát elveszik, és három rénesforinttal büntetik.

Védik a nyírfákat is. Aki meghántja vagy levágja, három forintot fizet.

Ha korábban az aszalásra azért került sor, hogy azzal a területet egyes személyek maguknak lefoglalhassák, újabban megtiltották, mert annyira megfogyatkoztak az erdők, hogy miatta már épülethez szükséges fát is alig lehet találni. Aki továbbra is aszal, az az egész erdőrészt megfizeti.⁶³

Csíkban más településeken is szigorúan tiltották az aszalást. 1842-ben minden fáért külön-külön 12 ezüst rénesforint büntetést kellett fizetni.⁶⁴

Minden tilalom és büntetés ellenére egyesek a fákat továbbra is aszalták.

ÉGETÉS

Az erdős területek háttérbe szorítása gyorsabban megvalósíthatóvá vált, ha belőle bizonyos részeket felégették. Ez a mód azonban azt a veszélyt is magában rejtette, hogy a tervezettnél nagyobb, esetleg egész határrész leégett.

Korábbi erdőtüzek gyakoriságát megakadályozandó határozott úgy a főkormány-szék 1720-ban, hogy a cserjék és erdők gyújtogatását megtiltja, mert a nagy szárazság miatt jelentős területek égtek el. Keserű tapasztalataik voltak 1718–1719-ben.⁶⁵

Az 1700-as években gyakran feljegyezték, hogy az avar égetése következtében számos helyen erdőtüzek keletkeztek.⁶⁶

Olyan oldalas helyeken, ahová szekérrel az állatok nem tudtak felkapaszkodni, a gazdák gyakran a szőrfüvet égették el trágyázás céljából. De az ilyen égetés sokszor okozott erdőtüzet. Éppen ezért a Gubernium 1809-ben más tiltásokat követően szigorúan megtiltotta az ilyen égetéseket.⁶⁷

Az Erdélyi Országgyűlés 1812-ben a XXXIV. törvénycikkben ismételten törvénybe iktatta az erdők égetésének tilalmát, amelyet „ő felsége kegyelmes helybenhagyásá“-val tettek közzé. Az 5. pontban írták: „Mivel a tűznek erőre kapott lángját határok közé szorítani nem lehet, s többnyire a szélnek erre vagy amarra való fűvásától függ az, hogy éppen másfelé harapózik, mintsem amerre terjedése intéztetett volna, erre nézve senkinek is, még a tulajdon erdejét is meggyújtani nem szabad; aki ez ellen cselekednék, 200 forint artikuláris büntetésen marasztassék, és a másnak netalán okozott kárnak megfordítására szoríttassék.“ Büntetést szabtak ki azokra is, akik száraz füvet vagy leveleket égették, de akaraton kívül belőle erdőtűz keletkezett. Ilyen esetben „az okozott kárnak megtérítésén kívül a nemesek, városi polgárok és más szabad emberek 24 forintokkal, a parasztok pedig 24 pálcza, korbács vagy vessző ütésekkel büntettesenek meg“. Külön csoportban szabták meg azok büntetését, akik szántszándékkal gyújtják meg az erdőt.

Az erdőtüzek okozta károk megfékezéséért az 1812-es Országgyűlés az általános, már szokássá alakult törvényt kiterjesztette az erdőtüzek oltására is. „Amidőn pedig a láng a meggyújtott erdőkben harapózni kezdene, ha azon helységeknek, a melyeknek határin a meggyújtott erdők lesznek, lakosai a harangszóra vagy lármaszóra, avagy más évégre adandó jelekre a tűz megoltása végett azonnal megjelenni és annak megfojtására alkalmas akármely eszközöket alkalmaztatni elmulatnák, a közönségek az Approbata 2-

dik része 43-dik tit. 6.art. írt törvény hasonlatosságára 200 frrtal fognak megbüntetettetni, a különös személyeknek pedig állapotjukhoz képest a fennebb meghatározott testi büntetéssel léssen illetetéseik [24 pálca-, korbács- vagy vesszőütés]“.⁶⁸

Jóllehet a főkörmányszék gyakran felhívta a figyelmet az erdők védelmére, mégis 1825-ben arról írtak, hogy az „erdőpusztító rossz szokás“, az égetés mily nagy károkat okoz, mégis a XIX. században nem gyérülnek, hanem egyre szaporodnak az erdőtüzek.⁶⁹

Szentiváni Mihály székelyföldi körútja idején szerzett tudomást arról, hogy a havasokon 1825- és 1834-ben egész nyáron égtek az erdők, s „ezerek kenyérét emésztette el“.⁷⁰

A jenőfalviak 1837-ben arról határoztak, hogy aki erdőt égetett, azt meg kell fizetnie.⁷¹Szintén Jenőfalván 1838. július 8-án foglalták törvénybe, hogy Gyertyános egészén nem szabad a fákat „felperzselni“.⁷²

Azt írták 1867-ben, hogy a Székelyföldön átutazó legalább 50, sőt 70 helyen is láthat irtózatos erdőégetéseket, amelyek akár négy-öt héten át pusztítják az erdőt.⁷³

Orbán Balázs fájdalommal írt az erdők tűz általi pusztításáról: „Az orotás pedig úgy történik, hogy meggyújtják a gyönyörű őserdőket; a szél tovakapja a lángot, több száz, néha ezer hold eredőséget hamvasztva el“. A lakosság pedig úgy vélekedik: „ördög vigye az erdőjét, hisz átok az rajtunk, mivel haszonvehetés nélkül adóznunk kellettén“. Az adózást tartották okozójául Csíkban a „hihetetlen mérvben folytatott erdőirtásnak“.⁷⁴

Más vonatkozásban szintén Orbán Balázs mutatja be az erdő fájdalmas pusztulását: „előállott a természet is rögtönzött nagyszerű tűzjátékával, mert a szoros melletti hegyek vagy nyolc ponton égtek ... De hát mik azok az ijesztő recsegések? Azok az ágyúdördüléshez hasonló, hegyeket visszhangoztató durranások? Mi az a félelmes zaj az est csendjében? Azok a fáknak utolsó sóhajtásai a megmelegedő százados törzsek szétrepedései ... Borzasztó nagyszerű egy fenyves erdőnek éjjeli égése!“⁷⁵

Az erdő tudatos égetésének megakadályozásában csak akkor következett be gyökeres fordulat, amikor az 1879-es törvény betartását az állam határozottan megkövetelte.⁷⁶

Az Erdély című folyóiratban 1893-ban arról számoltak be, hogy Csík egyik erdejében rosszakarátú ember perzselte, amelynek következtében 300 méter szélességben és 6–7 km hosszúságban égett el jelentős rész.⁷⁷

Megemlíthetünk egy-két erdőtüzet a XX. századból, az 1930-as évekből. Az 1935. augusztus 11-ét megelőző héten Madarason volt erdőtüz, melynek oltásáért a falu lakossága a helyszínre vonult. Azt is kiderítették, hogy okozója Sztójka Mátyás szénégető volt. 1935 októberében Ditró határában 5000 m³ fa égett el, Kászonban pedig ugyanezen év júniusában 10–15 ha erdő gyermekek gyújtogatása következtében kapott lánggra.⁷⁸

Dánfalva határában az egyik erdőrészt Égésnek nevezik. Hogy mikori erdőégetésre vonatkozik ez az elnevezés, nem tudhatjuk, de bizonyosága annak, hogy valamikor erdő égett ezen a területen. Dánfalván később is érvényben volt szokásként az az 1812-es törvény, amely kötelezővé tette a lakoságnak az erdőtűz oltásában való részvételt.

A felcsíkiak, így a dánfalviak életében is igen emlékezetes maradt az 1946–1947-es szárazság, s a vele kapcsolatos egymást követő erdőtüzek. Többnyire véletlen folytán a mindennapi melegtől kiszáradt avar egy kis szikrától is könnyen lánggra kapott. Egész nyáron, különösen a Hargitán nappal a füstjét, éjjel a fényét lehetett látni az erdőtüzeknek. Dánfalván, de a felcsíki hat falu határában azt mondhatni, folyamatosan, legalább egymást gyorsan követően égtek az erdők. Oltására rendszeresen járt a falvak lakossága. Ha éj-

szaka kapott lángra valamely erdő rész, a éjjeliőrök a falun végigjárva hangos szóval adták tudtára a lakóknak, hogy közösen indulnak az erdőtűz oltására.

SZÉLVIHAR

Az erdőkben időközönként nagy kárt tett a pusztító szélvihar. Róla régebbi korokból alig ismerünk adatokat. Orbán Balázs arról írt, hogy 1739-ben hirtelen érkezett orkán oly erővel pusztított, hogy Csík erdősegeinek egyik részét teljesen kidöntötte. Arra is felfigyeltek, hogy ennek következtében a korábbi zordabb éghajlat is változott, enyhébbé alakult.⁷⁹

A XX. században a Csíki Lapok több alkalommal beszámolt a szél döntötte erdő-részekről. 1915-ben november 17–19-én Csobányoson volt olyan nagy szélfúvás, hogy 300 000 m³ fát döntött le. 1938-ban Szentdomokos határában pusztított a szélvihar, 1939 október 29–30-ára virradó éjszaka a szél gyökerestől tépte ki a fákat, s ennek következtében Tusnádfürdön 40 000 m³ fa dőlt ki. Bár nem soroltak fel minden helységet, de közölték, hogy egész Csíkban hasonló erdőpusztításra került sor.⁸⁰

A XX. század végén, a XXI. században is néhány esetben Hargita és Kovászna megyében számos helyen több tízezer fát döntött ki a szél. Ilyen pusztításra rövid időközönként többször is sor került: 1995., 1998., 2002. év ilyen fadöntő esztendő volt.

KECSKÉK

Az erdők védelmében rendeletekkel és falutörvényekkel próbálták megakadályozni a kecskék erdei legeltetését, mert sok kárt tettek a fáknak. Az erdélyi Főkormánysház 1767. augusztus 28-án közölte, hogy a kecskék legeltetését az erdőkben eltiltja. Egyes helyeken Csíkban is megszabták, hogy a gazdák hány kecskét tarthatnak. Tusnádon csupán 4 kecske tartását engedélyezték, de az erdőn nem legeltethették. Ha valaki mégis áthágta a szabályt, 5 forintot kellett fizetnie. Más helyen ugyan engedélyezték 10 kecske tartását, de a faluban csak négy lehetett.

Különös figyelemmel tiltották a kecskék legeltetését a nemrég ültetett csemetések közelében. Az 1812-es törvény kimondja, hogy a kecskék legeltetése a csemetéknek különösen ártalmas, a kiveszését eredményezi.

1844-ben így fogalmaztak a kecské tartásáról és legeltetéséről: „Minden napi tapasztalatból által látván nagy közönségünk között iszonyú módon elszaporodott kecskék száma s az által erdőnk pusztulása ennek megakadályoztata ... határozat tétetett.“ 1847-ben Kőváry László írt arról, hogy a kormány többször tiltotta már a kecskék erdei legeltetését, hisz pusztítják az erdőt, de mindeztidőig haszталannak mutatkoztak az intézkedések. 1875-ben azért panaszkodnak a kecskékre, mert télen is kihajtják őket a fiatal erdőkbe, általa veszélyeztetik a fák megmaradását. A kecskék jellemzésekor arra is kitértek, hogy leginkább a patakok völgyében található rakottya-, mogyoró-, nyír-, nyár-, fűz-, akáclevelet, a tövises bokrokat: kőkényt, galagonyát, csipkerózsát, kecskerágót, borsikát, fenyőlombot szereti – írta Gazda Klára. Az is közzájön járó megjegyzés, hogy a Székelyföldön kecskét csak a szegény emberek szoktak tartani.

Számos helyen, számos módon és számos időpontban tiltották a kecskék legeltetését a XX. században is.⁸¹

CSEMETE

Az erdő utánpótlása hosszú időn át természetes úton történt, de később az emberi beavatkozással kiszámíthatóbbá alakult a hiányok kiigazítása. Különösen a szervezett erdővédelem idején rendszeressé tették az utánpótlást. Adatunk van arról, hogy – bár ebben az időben az erdők szabad prédát jelentettek – már 1231-ben leírták az eresztevény szót, amely „sarjadzó, fiatal erdőt jelentett”.⁸²

Arról is van ismeretünk, hogy már 1497-ben a Székelyföldön saját kezüleg „plántált” erdőrész található.

Marosvásárhelyen 1611-ben jelentettek meg olyan erdészeti szabályrendeletet, amelyben utalnak az erdők ember általi pótlására. Ebben arról írtak, hogy az erdő fája azt illeti, aki „nevelte”, vagyis a csemetéket ültette és gondozta.⁸³

Benkő Ferenc 1781-ben Göttingában írt, kéziratban maradt könyvében megfogalmazta: „Az elültetendő fákat Oskolában kell nevelni”.

Az erdőgazdálkodás, az utánpótlás biztosítása szempontjából igen fontos az erdélyi Főkörmányszék 1788-ban kiadott rendelete, amely szerint a „növedékeny élőfák” területén megtiltják az állatok legeltetését, mert azok „kárba mehetnének”.⁸⁴

1791-ben szigorú törvénnyel próbálták megakadályozni az újonnan ültetett erdőrészekben a legeltetést. A rendelet be nem tartóit a kár megtérítésére, 10 krajcár hajtópénzre büntették, de a nemes, a polgár vagy szabad személy még 24 forintot fizetett, a „Paraszt ember” pedig 24 pálcaütést kapott.

Ugyanakkor kötelezték mind a szabad személyeket, mind a „Parasztok”-at, hogy házuk előtt, kertjükben, csűrjük körül és a réten minden esztendőben 10 füz vagy más gyorsnövésű fát ültessenek, megnevezték az eperfát is. A nem teljesítőkre büntetést szabtak ki: szabad személy 6 forintot fizetett, a „Paraszt” 12 pálcaütést kapott. A termelésre nem alkalmas területek fával beültetését is kötelezővé tették. Ezeket a területeket őrizni kellett mindaddig, amíg erdővé nem nőttek.⁸⁵

Szintén a Gubernium határozott úgy 1812-ben, hogy a már levágott erdőrészekben, ha újabb gyarapításra hagyták, legeltetni nem szabad, mert azzal az erdők gyarapodásának ártanának. Az esetleges legeltetőt a kár megtérítésére és 10 krajcár hajtópénz megfizetésére kötelezik. Ráadásul a nemes, polgár és szabad személy 24 forintot fizet, a „Paraszt ember” 24 pálcaütéssel büntetendő.⁸⁶

Bolyai Farkas szintén felfigyelt az erdők pusztítására. Könyvet is írt az erdőről, amely csonkán maradt, de a gyarapításának lehetőségét így fogalmazta: „legjobb a magról költ iskolát tartani, sőt még a tövi vágású erdőkben is a vakon maradó pusztaságok pótlására szükséges”.⁸⁷

Az 1879-es évi XXXI. Törvénycikk kimondja, hogy a gabonatermesztésre nem alkalmas területeket erdősíteni kell, tehát be kell ültetni csemetékkel.

Már a XIX. század elején fokozatosan kiszélesített erdőgyarapítási mozgalom eredményeképpen Csikban is hozzákezdtek csemetekertek létesítéséhez, amelyekben százezres számban tudták biztosítani a kivágott erdőrészek pótlását. Ilyen kert működött Csíkszeredában, ahonnan milliószámra díjmentesen adtak az igénylőknek csemetéket. A lakosságra csak elültetése és megvédése hárult.⁸⁸

A falvak többségében pontosan elvégezték az erdőgyarapítási munkálatokat, de a csíkszeredai főerdész hanyag hozzáállásról is készített jelentést. Közölte, hogy mester-

séges úton 500 katasztrális holdat beerdősítettek, 345-öt vetéssel, 155-öt ültetéssel, de a közmunkát hanyagul végzők következményeként a csemeték egyik része nem fogant meg, kiszáradt.⁸⁹

A csíkiak is csatlakoztak azon javaslatához, hogy 1935-től kezdődően március 15-e és április 15-e közötti időszakot az erdők hónapjának minősítsék. Ebben a hónapban ültették a csemetéket.

A dánfalvi régebbi csemeteültetésről külön nincsenek adataink, de az erdők állapotáról megállapíthatjuk, hogy a dánfalvi erdőgazdálkodást a szervezethez, az utánpótlásról való gondoskodás, az erdők óvása jellemezte. Beosztással, a rend szigorú betartásával közösen határoztak a vágterek kijelöléséről. A közbirtokosság megszabta, hogy milyen területeken kell végeznie minden tagnak közmunkát, ehhez tartozott a csemeteültetés is.

A Dánfalván működő közbirtokosság vezetői nagy figyelmet fordítottak a legelő takarítására, a csemeték ültetésére, az erdei utak javítására, amit közmunkával oldottak meg. Határozatukat 1936-ban így fogalmazták meg jegyzőkönyvükben: „, a ki nem megy közmunkára, azokon végrehajtást kell eszközölni: 10 szavazatra 1 nap, 20 szavazatra 2 nap [...] díjat készpénzben föl kell hajtani “. Tehát a terheket is az arányjog határozta meg, mert ettől függött a szavazatok száma.⁹⁰

Rendszeressé vált a fiatalok csemeteültetésében való részvétele. Dánfalva erdejében 1950-ben is a fiatalok hagyományos csemeteültetésen vettek részt.⁹¹

A dánfalviak napjainkban is továbbfolytatják az évenként sorra kerülő csemeteültetést. 2006 tavaszán Bükkpatakján, Hídlásvize-pusztáján, Jegesmarton 6000 csemetét ültettek el.⁹²

Az utóbbi években a közbirtokosság szervezte a csemeteültetést. Felhagytak a hagyományos, önkéntes ültetéssel. Előfordult, hogy napszámra ültettek két héten át. Újabban árverést hirdetnek. Egy-egy csoportba 20–40-en tömörülnek, a fizetést aszerint állapítják meg, hogy milyen helyen ültetik, és a csemetét milyen áron kapják az elosztótól.

A XX. század második felében Erdélyben, Romániában annyira letarolták az erdőket, hogy a legújabb felmérések szerint az elkövetkező 25 évben kétfélmillió hektár erdőt kell telepíteni, ha az európai átlagnak eleget akarnak tenni. Jelenleg Románia nagy területén 6,3 millió hektár erdő található, ami 27 százalékot jelent, az Európai Unióban 35 százalékos erdőrészeket tartanak nyilván. Tervezték, hogy 2008-ban 15 400 hektár területen ültetnek erdőt gyarapító csemetéket.⁹³

AZ ERDŐK ŐRZÉSE

Az erdők kivágásának szabályozását, a csemeték őrzését már a tiltások idején megkezdték. A védelem többnyire a falvak vezetésére hárult. Ők szabták meg az erdő kivágási területeit, az erdőlési időszakokat, napokat, megállapították a büntetéseket, a jogokat és tilalmakat közölték a lakossággal, amelyeket gyűléseken vagy hirdetés útján ők hagytak jóvá.

Az erdők őrzéséről is a falvak vezetői gondoskodtak. Az őrzőket erdőpásztoroknak nevezték. Erdélyben róluk már az 1500-as évek végén feljegyzések találhatók.⁹⁴

Az erdőpásztorság bizonyos előre megszabott kötelezettséggel járt. Legtöbbször nem szívesen vállalták. Gyakran közös akarattal kérték fel a lakosok közül megbízható embereket, de ezt egyesek visszautasították. 1663-as feljegyzés, hogy a falvak lakói elmarasztalták azt, aki nem akarta elvállalni az erdő őrzését. Ilyenkor úgy fogalmaztak, hogy a „falu bosszúja maradjon“.⁹⁵

Bizonyos helyeken a falu közössége, a vezetők gondoskodtak arról, hogy az örnek valamely juttatást biztosítsanak. Ilyenről tudunk már 1667-ben is.

1788-ban arról írtak, hogy az erdő őrzését erdőbíróra és erdőpásztorra bízta.⁹⁶

Legtöbben azért óvakodtak az erdőbíróságtól és pásztorságtól, mert a kihágók nemegyszer valamely formában bosszút álltak rajtuk vagy családjukon. Egyik helyen meg rongálták és megkínózták a pásztort (1827), más helyen lakása „gonosz ember tüze által megégettetett (1810)“.⁹⁷

Az erdőöröknek megválasztásukkor a bíró előtt esküt is kellett tenniük, amely szerint vállalták, hogy az erdőkihágozókat, ha megtalálják, vagy másoktól hallanak róluk, „minden félelem, szeretet, barátság, atyafiság félretételével“ megbüntetik vagy az előjáróságnak jelentik, de a hatalom birtokában igazságtalanul senkit nem vonnak felelősségre. Ha pedig megszegnék esküjüket, akkor „szerencsét sem ezen, sem a másvilágon boldogságot és lelki nyugalmat“ ne találjanak.

Az 1800-as évek elején több helyen szükségesnek látták, hogy az erdőpásztoroknak „meghatározott, illendő fizetésük legyen“. Ugyanakkor a helységekben tartózkodó hártörtiszteknek feladatul adták, hogy minden esztendőben egyszer általánosan ellenőrizzék az erdőpusztítókat.⁹⁸

A községi előjárók választásakor 1807-ben azt is követelték, hogy falvakbanban egy-két hűséges és az erdőgazdálkodáshoz értő esküdtet is jelöljenek.

Csikban 1842. május 3-án készült falutörvényből az olvasható ki, hogy a közösség igen fontosnak tartotta az erdők megvédését, s ahhoz megfelelő emberek biztosítását. Erdőfőfelügyelőt, erdő-vicefelügyelőt, erdőpásztort a gyalogok közül 8-at, a huszárok közül 2-öt, a jobbágyok közül egyet neveztek ki. A kinevezetteknek arról, hogy tisztességgel végzik feladatukat, senki iránt elnézőek nem lesznek, a bíró előtt meg kellett esküdniük.⁹⁹

1869-ben Csikmadaras lakosságát arra figyelmeztették, hogy hatalmas erdőjüket pásztorolják.

A XIX. század végén már egyre többször lehet olvasni arról, hogy az erdőörököt kiképezzék feladatuk elvégzésére. Annál is inkább szükség volt erre, mert 1884-ben Csikban az erdőörök nagy része még feladatát kényszerítve végezte, évi bére alig volt 1–15–20 forint, más esetben egy fél öl fa és a büntetések fele, de nem rendelkeztek kellő szakképzettséggel sem, így a kihágások több mint felét elhallgatták.¹⁰⁰

Brassóban 1889-ben szakoktatást szerveztek, amelyen a csiki erdőörök közül 19-en jelentek meg, 18-an oklevelet is szereztek. Velük együtt Csikban 22 szakképesített erdőőrt tartottak számon.

Az erdők állami kezelésétől, vagyis 1889-től kezdődően bizonyos ütemtervet is elkészítettek az erdők kivágásáról és újraültetéséről. A csiki Magyar Királyi Erdőgondnokság csikszépvízi járásában, Csikszereda székhellyel egész Felcsík szerepelt a nyilvántartásban, közöttük Madaras, Dánfalva, Jenőfalva, Szenttamás, Szentdomokos, Balánbánya.¹⁰¹

A XX. században rendszeressé vált az erdők tervszerű kivágása, csemetékkel pótlása. A román csendőrok a két világháború között előszeretettel büntettek – amint korábban már erről írtunk – Csikban és a székely megyékben.

Kurkó Gyárfás a Nehéz kenyér című művében beszámolt arról, amikor a bélyegzés és bárca nélküli fát a 930-as években az erdőörök Szentdomokoson a szekérről lerakatták.¹⁰²

A 930-as években a Csikban megjelenő újságok sorban számoltak be az erdőkihágásokról, azok következményeiről, az erdőpásztorok és csendőrök ellenőrzéseiről és a büntetésekről, esetleg börtönbe zárásról. Ha csak egy-két esetet említünk, akkor is láthatjuk az intézkedéseket. Fibula József dánfalvi lakost „erdőrontásért” 1937-ben 500 lejjel bírságotlák.¹⁰³

A szentmihályi Kósa Joachimot 5 napra elzárták és 1300 lej befizetésére kötelezték.¹⁰⁴

Az újságok arról is beszámoltak, hogy Gyergyóalfaluban az erdőpásztor megveréséért Borzas András 1 hónapra és 800 lej befizetésére ítélték.¹⁰⁵

Dánfalván 1935-ben kijelölték azt a napot, amelytől senki nem mehet a közbirtokosság erdejébe „semminemű fáért”, ez évben jegyzőkönyvben rögzítették azt is, hogy Dánfalva erdeiben a határjeleket elhelyezték, 1941-ben pedig azt foglalta jegyzőkönyvbe a dánfalvi közbirtokosság vezetősége, hogy a károkat okozók felfedőit, tanúként hallgassák ki, mivel a hatóságok háttérbe szorították őket.

Közbirtokossági jegyzőkönyv őrzi azt is, hogy Dánfalván hatósági ellenőr működött, és melléje felfogadtak „felelős helybéli erdő pásztort”.¹⁰⁶

Az államosítás után az állam gondoskodott az erdők őrzéséről, inkább arról, hogy a régi tulajdonosok nehoj fához jussanak.

1989 után az erdőket sok vita és időhúzás után nagyrészt visszaadták az újjászervezett közbirtokosságoknak, illetve a magánszemélyeknek is, bár még mindig maradtak elintézetlen ügyek. Őrzését is újja kellett szervezni.

FAFAJTÁK

A magyarság életében ősidők óta kialakult az erdőkkel való kapcsolat. Már a finnugor korban ismertek voltak nyelvünkben a fenyő, nyír, nyár, hárs, szil, meggy, fűz fafajták. A letelepedést követő idősakra utal számos felcsiki határnév is, amely a fafajtákkal került kapcsolatba. Dánfalva határnevei közül fafajtákra utalnak: Magyaróbokor, Nyíresoldal, Nyír, Bükkorka, Bükkháta mejjéke, Cseretető, Egermelléke, Fügéskert, Várbüкке. Horváth-magyarósa. Erdőhöz kapcsolódik: Ágköze, Csutakköze, Bojtkert, Fűrészoldal.

Dánfalva határában, elsősorban a Hargitán található fafajták: erdei fenyő, jegenyefenyő, luc- vagy lucsfenyő, fehérfenyő. vörösfenyő, használják az ezüstfenyő elnevezést is. További elnevezések: tölgy, cser, nyír, hárs, nyár, nyír, bikkfa, szilfa, juhar, eger, borsika, som, újabb keletű az akác, gyertyán, ritkán tiszafa.

A Dánfalvához tartozó erdők jelentős része, 80–90 százaléka fenyő, az alacsonyabb részeken található a mogyoró, a nyár, nyír. Bükkfa a dánfalvi részen alig fordul elő, inkább a jenőfalvi erdőkből ismert.

A falvak életében az erdő termékei: a borona, a deszka, a fenyő kérgéből készült kászu, amelyben erdei gyümölcsöt, gombát gyűjtenek, a túrót benne tartósították, kászutúrónak nevezték, sótartó védőfedelének, kéregcsatornának is használták, tímárok a bőrt cserlében érlelték. A fiatal fenyők évente százezreit vágják ki karácsonyfának. A fenyőfákon kialakult szurkot a gyermekek, korábban ritkán a felnőttek is rágták; elhelyezték fáklyákban is, vele világítottak, belőle terpentinjat főztek. 1807-ben Erdélyben egyedül Gyergyóban ipari méretekben is feldolgozták. Hasznosították a gyógyszeriparban, élvezeti cikkek előállításában. Feljegyezték, hogy a Lázár család jobbágyainak csa-

ládonként évente egy-egy ejtel [kupa, 1,4 liter] szurkot kellett beszolgáltatniuk. Még 1945 után is felvásárlók nagyobb mennyiségben gyűjtötték, és a vegyiparban hasznosították.

A borsikafenyő magjából pálinkát, közkedvelt fenyővizet főztek. Előfordult – ilyen feljegyzések is ismertek –, hogy inséges időkben a fenyő kérgét is megőrölték, kenyér pótlásaként eledelnek hasznosították. A fenyő tobozát, csalókját megszáritották, magját a melegben kipergették, újabb fenyőt, csemetét ültettek. A még zöld csalókat sok helyen szirupnak főzték. Egyes helyeken a bükk magjából tészta készítették.

A fűzfát is több formában hasznosították: kerteket kötöttek össze vele, különböző méretű kasokat, halászathoz varsákat, méhkaptárokat fontak belőle. Barkáját gyógyszernek is hasznosították, virágvasárnap megszentelték, amelyet a házban helyeztek el.

A nyírfa kérgét még katonai levélként is küldték, gyógyszert is készítettek belőle. Tavasszal megcsapolták, viricselésnek nevezték, édes levét szívesen itták, gyógyítottak is vele. A juharfát is megcsapolták, nedvét hordókba gyűjtötték, és cukrot főztek belőle.

A hársfa levelét teának főzték. Felhasználták tetszhalottak ébresztésére. A Lázár család jobbágyaitól évente megszabott méretű hársfakötelet is követeltek.

Az akácfa Csíkban csak az 1600-as években honosodott meg, virágja édes nedvét a gyermekek kedvelik, belőle teát is készítenek. A méhek kitűnő tápláléka.

A bodzafa virágjából víz és cukor hozzáadásával üdítő italt készítettek.

A mogyorófa erdőszéleken honosodott meg, termését a lakosság évszázadok óta hasznosítja. Szeptember-októberre érik meg, tészta készítésére igen alkalmas. Újabban csokoládé, fagyalt közé vegyítik.¹⁰⁷

ERDEI GYÜMÖLCSÖK

Az erdei gyümölcsök értékét Csíkban is a lakosok letelepedésük óta hasznosították. Gyűjtésébe szívesen vettek részt a gyermekek is. A gyűjtögető életmód egyik részét képezték. Idő teltével háttérbe szorult, de még a XXI. században is hasznosítják az erdő ilyen termékeit.

A felcsíkiak, dánfalviak elsősorban a Hargitát járva gyűjtötték össze az erdő különféle gyümölcsseit. Jól tudták az érés időpontját, aszerint indultak szedésére.

Közkedvelt a málna, eper, fekete és vörös áfonya (kokojsza), vadegres (füge), havasi meggy, hamvas és erdei szeder, kökényszilva, vadrózsa vagy ecsempeccs, vadalma, vadkörte, galagonya. A vadalmafa gyümölcséből ecetet készítettek. A vadkörtét szénában érelték megérve vackorként kedveno gyümölcs volt, levét vásárokon üdítőként árusították.

A fenti erdei termékek egyik részét elfogyasztották, másikat télire konzerválták, aszalták is.

GOMBÁK

Csíkban, Felcsíkon, Dánfalván kedvelt eledelnek tartották a gombát. Egyeseknek szedése, eladása pénzkereseti lehetőséget is jelentett. Napjainkban sokaknak egyes fajtái ételcsemegéknek számítanak. A dánfalviak a Hargitán, Kőd részein, kaszálókon gyűjtöttek gombát.

Legismertebb a szentgyörgygomba, szekfü-, csiperke-, (csapirka), fenyőalja, (rizike), galamb-, keserű-, kékhátú-, vereshátú-, szarvas-, lasa-, laska-, kakastaréj-, fenyőalja, róka-, őzláb-, öznyelv, hirib, kenyér-, kucsma-, medvegomba, tapló, pöfeteg stb.

Mérgesgombák: légyölő galóca, csikarógalóca, gyilkos galóca, mérges tinorú, farkasgomba stb.

Egyes gombafajtákat szárítanak, télen levesnek főzik. Másokat szénen vagy kályhán, lábosban sütik, közepébe túrót, szalonnát helyeznek, a pásztorok forrósitott kövön is megsütik. Néha összevegyítik hússal, tokánynak, paprikásnak készítik. Kenyérrel, rizsszel, laskával, puliszkával fogyasztják.

A gombák közül, értékénél fogva tán a legkiemelkedőbb a szarvasgomba. Többször is említik, hogy Felcsíkon, a szentmihályi részen nagyobb mennyiségben is megtalálható. Lelőhelyként Benkő József Szentdomokost, Szenttamást, Jenőfalvát is megjelöli.¹⁰⁸ Szarvasgomba Dánfalva határában is található.

A szarvasgomba kedveli a meszes talajt, azokat a helyeket, ahol a szarvasok párosodnak. Mivel szabad szemmel nehezen lehet látni, a szarvasok „kivakarásai“, a disznók „feltúrásai“ a lelőhelyük. Szedésének időszakát a zab aratása kezdésére állapították meg. Mivel rendkívül értékes gombák közé tartozik, szedői kellő pénzkeresethez juthatnak. Feljegyezték, hogy Csíkban az örmény kereskedők a XIX. század második felében szívesen vásárolták, majd kellő jövedelemmel árusították.

A gomba értékére vall az is, hogy a jobbágyoknak évente megszabott mennyiségben kellett földesuraiknak átadniuk. 1820-ban két sing [egy sing 62 cm] cérnára fűzött szárított gombát kellett elkészíteniük.

A keserűgombát a pásztorok a sajt készítéséhez oltóanyagként használták.

Napjainkban a gombagyűjtés a hozzáértő embereknek fontos pénzkiegészítő forrás. Az értékes vargányafajtákat olasz cég számára nagy mennyiségben vásárolja fel egy madéfalvi közvetítő Antal Elvira segítségével. A július–szeptember közti időszakban megfelelő időjárás mellett napi több 100 kg. gombát is begyűjtenek a falubeliek, amiért jó pénzt kapnak.¹⁰⁹

1. Szabó Dezső 1982. I. 611–612.
2. EMSZT IV. 1231.
3. Benkő Károly II. 1853. 36, 60–61.
4. Kocsis Lajos 2003. 117.
5. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 42.
6. Balázs Dénes 1996. 302.; Szabó Miklós–Jakab Sámuel 2001. 16.
7. Endes Miklós dr. 1994(1938). 241.
8. Benkő Károly II. 1853. 47.
9. Garda Dezső 2002. 59.
10. Csíki Lapok XLIV. évf. 17. sz. 1932. április 24. 3.
11. Balassa Iván 1989. 172.
12. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 141.
13. T. Nagy Imre 1902. 36.
14. Venczel József 1980. 43.
15. Csíki Lapok XLVII. évf. 12. sz. 1935. március 24. 3.
16. Közölte Süket Jenő.

17. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 12.
18. SZOT VIII. 285:161. sz.
19. SZOT VI. 328–329:1265. sz.
20. Benkő József II. 1999. 212.
21. Orbán Balázs II. 1869. 128–129.
22. SZOT VII. 318:1554. sz.
23. SZOT VII. 337:1567. sz.
24. SZOT VII. 339: 1570.sz.
25. Kocsis Lajos 2003. 116.
26. Csíkvármegye XIV. évf. 27. sz. 1918. július 7. 1.
27. Kocsis Lajos 2003.117.
28. Endes Miklós dr. 1994(1938). 260.
29. Garda Dezső 1998. 196–197.
30. Garda Dezső I. 2002. 14.
31. Egyed Ákos 2006. 45.
32. Ambrus-Mátyás Mária közlése a Csikdánfalva és adatoka felcsiki hat faluról című I. kötetben a 227–238.
33. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 11–12.
34. SZOT II. 283.
35. EMSZT III. 281.
36. Tarisznyás Márton 1982. 53.
37. Szádeczky Lajos dr. 1908. 843.
38. Endes Miklós dr. 1994(1938). 225.
39. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 58. és 65.
40. Imreh István 1987. 180–181.
41. Imreh István 1983. 278.
42. Garda Dezső 2002. 67.
43. Imreh István 1983. 295. és 300.
44. Közli Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 32.
45. Imreh István 1983. 319. és 327.
46. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 39.
47. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 54.
48. Imreh István 1983. 497.
49. EMSZT I. 454.
50. Orbán Balázs II. 1869. 56.
51. Imreh István 1973. 119.
52. EMSZT I. 454.
53. Imreh István 1973. 134.
54. EMSZT I. 454.
55. Imreh István 1973. 136–137.
56. Imreh István 1987. 157.
57. Tarisznyás Márton 1982. 53.
58. Orbán Balázs II. 1869. 56.
59. SZOT VI. 65:1080. sz.
60. Imreh István 1983. 318.
61. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 54. és 68.
62. Imreh István 1973. 135.
63. Imreh István 1983. 497.
64. Imreh István 1973. 120.
65. SZOT VII. 281:1518. sz.
66. EMSZT I. 508–509.
67. Tarisznyás Márton 1982. 77.
68. Kádár Zsombor: 1999. XXXIX. 50.
69. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 157.
70. Vándor [Szentiváni Mihály] 1939. 161.

71. Imreh István 1973. 120.
72. Imreh István 1983. 497.
73. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 157.
74. Orbán Balázs III. 1869. 70.
75. Orbán Balázs II. 1869. 133–124.
76. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 51.
77. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 157.
78. Csiki Lapok XLVII. évf. 26. sz. 1935. június 29.; uo. 32. sz. 1935. augusztus 11.; uo. 41. sz. 1935. október 13.
79. Orbán Balázs II. 4.
80. Csiki Lapok LI. évf. 45. sz. 1939. november 5. 2.; uo. 47. sz. 1939. november 19. 3.
81. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 159–160. és 471.
82. Imreh István 1983. 247.; Kádár Zsombor 1999. XLIII. 126.
83. Kádár Zsombor 1999 XXXIX. 87–88.
84. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 163. és 471.
85. Provisionalis Articulusok 1835. 41. és 43.
86. Provisionalis Articulusok 29, 41. 34. Art. 2. pont 55.
87. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 163.
88. Benkő Károly II. 1853. 154.
89. Garda Dezső I. 2002. 142.
90. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 240.
91. Albert Ernő 2004. 335.
92. Csikdánfalvi Harangszó. II. évf. 5. sz. 2006. 1.
93. Háromszék 5399. sz. 2008. június 12. 2.
94. EMSZT III. 293.
95. SZOT IV. 302:861. sz.
96. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 202. és 209.
97. EMSZT III. 293–294.
98. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 204, 206, 208.
99. Imreh István 1983. 501.
100. Kádár Zsombor 1999 XLIII. 202, 209.
101. Garda Dezső I. 2002. 140, 153.
102. Kurkó Gyárfás 1970. 149.
103. Csiki Lapok XLIX. évf. 16. sz. 1937. április 18. 4.
104. Csiki Lapok XLIX. évf. 12. sz. 1937. március 21. 3.
105. Csiki Lapok XLIX. évf. 46. sz. 1937. november 14. 4.
106. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 203, 206, 221, 269.
107. Tarisznyás Márton 1982. 32–38.
108. Benkő József II. 1999. 244.; Balassa Iván 1989. 173.; Kádár Zsombor XLIII. 486–490.
109. Az adatokat Ambrus-Mátyás Erzsébet Mária közölte.

VADAK

A VADÁSZATRÓL

Az emberré válás folyamatában igen fontos szerepe volt a vadak elejtésének. A későbbi fejlődés eredményeként a vadászat történetében visszatekinthetünk Mezopotámiára, ahol a vadászat az uralkodó kiváltsága, az Egyiptomban a Kr. e. 3000 körül kialakult viszonyokra, a görög Artemiszre, a termékenység és a vadászat, a hold istennőjére, a Római Birodalomban a rendszeres élelemszerzés ilyen módjára, a magyarság életében az alapszókincsben található ugorkori vagy korábbi íj, ideg, nyíl, tegez, ló, les szavunkra, a sztyeppei népeknél, a magyar hagyományban is a szarvasünő és egy héja forma turulmadár említésére, az Anonymus említette Hunor és Magor vadászatról szóló mondára stb. (Faragó Sándor).

A vadászat történetében hivatkozhatunk arra, hogy II. Endre magyar király (1205–1235) uralkodása idején adóba nyestbőrt lehetett fizetni, amint az Kálmán király (1096–1115) uralkodása idején szokásban volt.¹

A korábban általánosan kialakult szabad vadászat után korlátozta a vadászatot II. Ulászló V. törvénye 18. cikkelye, amely a székely nemtelenekre is vonatkoztatta tilalmát, és biztosította a nemesség előjogát.

Az erdélyi fejedelmek rendszeresen részt vettek a Székelyföldön, Csikban, Gyergyóban szervezett vadászaton.

Amikor 1571. május 27-én a székely küldöttek: főnépek, lófők, községi megbíztak egész Tővisig vonultak a fejedelemválasztáskor, elkészítették folyamodványukat is, amelyben amiatt emeltek panaszt – más kifogások mellett –, hogy a vadászatot, halászatot törvényileg megtiltották. Tiltották továbbá a farkas, róka, nyest, vidra, evet, nyúl és mindenféle vad bőrének eladását. Ekkor már említik a vadászaton használt puskát, port, golyóbist.²

Az 1571-es panaszok között a székelyek arra is kitértek, hogy a főnépek megkövetelték: ha „valamely lófő atyánk fia“ valami vadat vagy madarat fogott, azt az „urakhoz“ kellett adni, de csak tetszésük szerint fizettek érte. Ha pedig másnak adta, azt „erősen büntették fogsággal és bírsággal, házakra mentenek, nyakon kötték, úgy vitték az urakhoz, és istrangot hoztanak elé, kivel felakasztják, felakasztására harangoztanak“.³

Említsük meg mint kiváló vadászt I. Rákóczi Györgyöt, aki 1640-ben két nap alatt egymaga 10 medvét, négy őzet, két rókát és két farkast lött, de még számtalan apró vadat ejtett el.

Máskor a szék kötelezővé tette elővásárlási jogának érvényesítését. 1689-ben tiszti parancsra be kellett mutatni az elejtett vadak bőrét.

Az 1691–1705 közötti országgyűlési határozatokban kitértek a vadászatra is: tiltják a vadak üzését, elejtését, viszont medvére, farkasra, nyestre, hiúzra, vadmacskára, gőrényre engedélyezték.⁴

1725. április 9-én Csík-, Gyergyó- és Kászonszék vezetőinek közös panaszja, hogy a vadászatot és halászatot tiltják, a következő évben, 1726. február 11-én Kolozsváron kibocsátott rendelet tovább fokozza az elégedetlenséget, amikor azt közlik, hogy be kell gyűjteni a puskákat és egyéb vadászati eszközöket, a büntetés kiszabása úgy történjék, hogy a kiszabott díj mellett a vétkes testi szenvedésben is részesüljön.⁵

Az idegen tisztek előjogokkal vadászhattak, sőt hatalmukkal visszaélve arra kényszeríthették a falvak szegénységét, hogy az erdőre vonuljanak, és eléjük hajtsák a vadakat.⁶

1701. április 14-i feljegyzés, hogy a Dánfalván tartózkodó német tisztek rendszeresen vadásztak, s ilyenkor több napi élelemmel, az ebek tartására szükséges táplálékkal felszerelve vitették magukat a Kárpátok havasaira, ahol legalább négy napig tartózkodtak.⁷

A későbbiekben gyakran visszatérő intézkedés volt a parasztok eltiltása a vadászattól, illetve büntetése egy-egy vad elejtése miatt. 1725-ben arról panaszkodtak a csíkiak, hogy a Mikó-várbeliek nem engedik a lakosságot vadászni.⁸

A polgárosodás következtében a XIX. század óta általánossá vált a vadászat sportzerű üzése. Egyesületek, társaságok alakultak, szabályokat dolgoztak ki.

Napjainkban Hargita megyében, Csikban a Csíki Vadászok és Horgászok Társulata vagy Sporthorgászok és Vadászok Egyesülete működik az országos egyesület szabályzata szerint, de alkalmazzák a Nemzetközi Vadászati és Vadvédelmi Tanács (CIC) 1992-ben megfogalmazott Vadászati Kódex szabályzatát is.

VADAK

Amikor az erdőket irtási területnek tekintették, pusztítása a legelők és szántóterületek gyarapodását szolgálta, az erdő vadjai húsát tápláléknak, bőrét és szőrétét ruházati szükségletek kielégítésére hasznosították. A vad ősidők óta az emberi léthez kapcsolódott.

A felcsíki hat községbe települt emberek elsősorban a Hargita vadjaival ismerkedtek, de eljutottak a Keleti-Kárpátok havasai közé is. Ismert vadak: bölény, medve, farkas, róka, őz, szarvas, vaddisznó, vadmacska, hiúz, borz, nyest, vadnyúl, mókus (evet), hörcsög stb.

Oláh Miklós esztergomi érsek arról írt az 1540-es években, hogy Erdély „vadban bővelkedik“.⁹

Az 1500-as évek második felében Arató (Szántó) István Erdélyről azt közölte, hogy „erdeiben hemzseg a mindenféle vad“.¹⁰

BÖLÉNY

Az 1600-as, 1700-as években még gyakran írtak létéről. Különböző okiratokban neveztek belidnek (1632), belin- (1686), begyennek (1699), begyinnek (1752).¹¹

Vadászata mindig jelentős esemény volt. Majláth István 1534-ben a régi vajdák szokása szerint a Gyergyói-havasokban Fábián napján nagy vadászatot rendezett. Akkor itt még nagy csordákban éltek. Mátyás király idejében Bonfini is bizonyára bölényekről írt, amikor a Erdélyben élő „vad tulkok“-at említette, mások kapcsolatba hozzák Szent László mondájával is.¹²

A XV–XVI. században a Hargitáról tél elején csordáslag vonultak az enyhébb éghajlatú moldvai részekre.

I. Rákóczi György egyik levelében azt közölte, hogy a Csíki- és Gyergyói-havasokban sorra kerülő vadászatra fegyverekkel, ebekkel jelenjenek meg mindazok, akik értenek a „begyin“-, vagyis a bölényvadászathoz. Közöttük volt Bornemissza Pál is.¹³

Bőrét tímárok feldolgozták. 1686-ban „Cserzett Belin Bör“-ről írtak.¹⁴

Csíkban-más helyeken is maradt emléke a bölénynek. Szenttamáson máig hagyományként él, hogy a Feneketlen-tóban bölény csontvázára bukkantak.

Azt is feljegyezték, hogy az igazi nagy vadászok álma az volt, hogy bölényt ejtsenek el. Próbálkoztak elfogásával a járatába ázott veremmel is. Ilyenkor a gödröt ágakkal takarták be, s az arra járó bölény beleesett.

A vadászegyesületek napjainkban is foglalkoztak visszatelepítésével. Erdélybe Lengyelországból szállítottak a Görgényi-havasokba és Hátszeg (Déli-Kárpátok) vidékére.

Mivel Erdélyből s a Székelyföldről teljesen kiveszett, az utolsó jelenlétét is megpróbálták megjelölni. Vannak, akik azt írták, hogy a Székelyföldön az utolsó bölényt 1762-ben lőtték ki.¹⁵

Benkő József arról írt 1778-ban, hogy a csíki hegyekben már csak néha található bölény.¹⁶

László Gyula 1988-ban írta: „Erdélyben jó 200 éve ejtették el az utolsó bölényt“.¹⁷

A Magyar Vadászlapban megjelent Vadlexikon rovatban azt írták, hogy az utolsó bölényt a Madarasi Hargita udvarhelyi szakaszán 1814-ben lőtték le.¹⁸

MEDVE

Az Ural környékén élő nyelvrokonaink szent állatnak tartják, a róla szóló énekeknek varázserőt tulajdonítanak.

A medvék vadászatáról is régi adataink vannak. Már II. Béla magyar király 1138-ban elrendelte, hogy Erdélyből évente legalább egy medvebőrt küldjenek a dömösi apátságának.¹⁹

A csíki, dánfalvi lakosok körében sok történet maradt fenn mindmáig a medvékkel való találkozásokról, támadásaikról, az emberek védekezéséről.

Dánfalván az egyik határnevet Medvegödörnek nevezik, amelyről azt írta Ambur-Mátyás Erzsébet Mária, hogy „a kárpáti barnamedvék kedvenc tartózkodási helye“.²⁰

Medvéről más településeken is neveztek el határrészeket: Medvetel-pataka (1489/1783), Medveszeg (1645), Medvegödör (1744), előfordult már korán személynevekben is: Medve Lőrinc (1585), Medve Dániel (1590), Medve György (1602).

A medve nyelvi hagyományainkba is beépült. Hasonlatokban, szólásmondásokban régóta előfordul: Nyulat kergetve medvét ne költsünk (1584), Vitéz Teleki Mihály, ki úgy szereti a szép lányt, mint az medve az mézet, mely még az hógolyóbist is megnyalja érte (1657), Én már fel lévén mérgelődve, mint a meglőtt medve, csak magamba fűvódtam, és egyet se szóltam (1823–1830).²¹

Színét tekintve Csíkban megkülönböztetnek barna, sötét sárga, fehérszínű, vörhenyes, sárgás-szürke, fekete-szürke stb. színűeket. Nagyságuk: öreg medve 170–300 kg-ra megnő, hossza 170–220 cm is lehet.

Ősszel, rendszerint október és december között bizonyos megszokott helyeken összegyűlnek, hogy télire táplálék-tartalékot gyűjtsenek magtermésből vagy gyümölcsből. Tavasszal lesóványodva érkeznek a természetbe, sarjadzó füvel, gyökerekkel, hangyatojásokkal, erdei patakokból halakkal táplálkoznak. Később májustól augusztusig gyakran támadnak háziállatokra. Nyáron málnázó emberek többször számolnak be arról, hogy

medvékkel találkoztak. Szabó Dezső a XX. század első éveiben nyáron Szentdomokoson tartózkodott. Azt írta: „Aztán mindegyre számócamezőkre és málnatelepekre bukkan az ember, melyeknek szétmargangolt indái mutatják néha, hogy medve úr itt méltóztatott belenyalakodni az erdő jó ízeibe”.²²

Számos olyan feljegyzés maradt ránk, amelyek azt bizonyítják, hogy a medvék rátámadtak a lakosság állataira. 1590-ben két harmadfü tinót szagatott szét a medve, 1574-ben az ökröt marta meg, 1687-ben a bárányt rabolta el.²³

Szabó Dezső is arról írt a 900-as évek elején szentdomokosi tartózkodására emlékezve, hogy „A hegyi pásztorok jószágaiban és éppen az Egyeskö vidékén is, gyakran csúnyául garázdálkodtak a medvék. Hol egy borjú, hol egy bárány volt az áldozat, de néha megölték a nagy lábasjószágot is”.²⁴

Oklevelekben, más feljegyzésekben számos adat található a medvevadászatról vagy annak tiltásáról. 1504-ben II. Ulászló V. törvénye 18. cikkében kitért arra, hogy medvére ugyan szabad vadászni, de jobbágyoknak és székely nemteleneknek tilalmas.²⁵

1616-ban Tekerőpatakon Orbán Mihályt azért nem írták a katonák közé, mert a „medve szagatta meg”.²⁶

Oklevél őrzi, hogy 1650-ben Csikban a medvék kártevéséről panaszkodnak. Azt írták, hogy nagy kárt okoz az állattartóknak és a földműveseknek. A károkért a pásztorokat is felelőssé tették.²⁷

Vargyason 1653-ban Györke Tamásról a katonai összeírásakor jegyezték meg, hogy „nyomorú, medve szagatta volt meg”.²⁸

Főnépek vadászatáról őrizz emléket az a levél, amelyben Bánffy Dénes arról számolt be barátjának 1674-ben, hogy szép vadászatai voltak, hisz tíz medvét és más vadat is lőtt.²⁹

A későbbiekben országgyűlési határozatba rögzítve ugyan tiltották a vadászatot, de az 1691–1705-ös jegyzőkönyv szerint a medve kilövését engedélyezték.³⁰

Az 1700-as évek végén az oltfalvi Albertek perében szenttamási, de Oltfalván lakó Albert György 32 éves vallomásában utalt arra, hogy a Herke nevű területen a föld művelését azért hagyták abba, mert a medve gyakran bejárt a Hargitáról odáig, és károkat okozott.³¹

A medve vadászatáról több módot közöltek. Arról írtak 1600-ban, hogy Bánffy Farkas idejében medvét kergettek, vagyis hajtóvadászatot szerveztek. Elterjedt volt a verem ásása. 2–3 m mély vermet ástak, aljába hegyes cöveket helyeztek el, vékony ágakkal, gallyakkal, gazzal, levelekkel befedték, közepére mézet, méhkastró helyeztek, a medve odaérkezve a mélybe esett. Több helységben azt a helyet ma is Medveveremnek nevezik.

Medvére lesből is vadásztak. Olyan helyre készítettek fődött állványt, ahol a medvének átjáró útja volt, vagy bizonyos helyre rendszeresen kedvenc táplálékát helyezték el. Így a medve előbb-utóbb puszkavégre került.

A XIX. században még jutalomban is részesítették azt a személyt, aki bizonyította, hogy medvét ejtett el. Egy medve elpusztításáért 1850-ben 4 forint 3 krajcárt fizettek. Azt is kérték a hivatalok, hogy a hirdetést minden faluban közöljék.³²

Szabó Dezső szentdomokosi élményeiről beszámolva a medvevadászatról is írt: „A környező falvak Csíkszentdomokost bízták meg a medvék irtásával. Itt bizonyos időközönként, a bíró szervezésével hatalmas hajtóvadászatot rendeztek a medvékre. A falu

minden hímnemű lakosa részt vett benne, vagy mint vadász, vagy mint hajtó... Maga a kivonulás is rendkívül érdekes volt. A hajtók kiáltásait harsogva verték vissza a hegyek... A vadászat leghatalmasabb látványa az volt, mikor az Egyeskö oldalán, elég jó messze, túl a szakadékon egy meredek hágón láttam elrohanni az üldözött medvét. Az idomtalan állat oly villámgyorsan futott, hogy tovatűnő barna vonalnak látszott. Ha egy útjába eső kőre vagy fatönkre rápofozott, az mint ágyúlöveg irtózatos erővel repült a levegőbe... ha sikerült legalább egyet elejteni, amint nekem elbeszéltek: egész vogulosan felvirágozva énekekkel, diadalmasan vitték be a faluba, és a napszámra ráadásul egész napon szabad pálinka volt³³.

Vadászatáról azt jegyezték fel, hogy Csíkban évente 4–5 kilövésére került sor. Egy-egy jól szervezett vadászidényben azonban megnövekedett a kilőtt medvék száma. Ilyen esztendőben közölték, hogy Felcsíkon, Madéfalván 92-öt, másik alkalommal 54-et lőttek meg. Csíkban 1935-ben hajtásban már 25 éve üldözött medvét ejtettek el, amelynek hossza 240 cm, súlya 300 kg volt.³⁴

A Hargitán 1933 nyarán dánfalvi gazda ökrét tépte szét a medve, június 30-án Szabó János madarasi lakosnak a lovát marcangolta össze.³⁵

Tovább folytatva a medve nagyságát őrző adatokat, 1939-ben Jenőfalva határában hasonló nagyságút ejtettek el. 1939. április 28–29-re virradólag olyan medvét lőttek meg, amely a világversenyen az ötödik helyet foglalta el. Hossza 241 cm, súlya 270 kg volt. Figyelembe vették, hogy minderre a téli éhezés után, kora tavasszal került sor. A falu lakossága hálásan köszönte a vadászoknak, hisz ez a medve három éve rettegettségben tartotta a környéket, s a havasi legeltetést megbénította a szarvasmarhákra és lovakra támadásai miatt. Csak az előző évben 16 lovat ölt meg a Fábián nevű erdőrészen.³⁶

Arról is van adatunk, hogy Gyergyóban kiveszőben lévő sötétfekete medvét lőttek, amely 20 fuvaros állatát pusztította el. 1909. február 15-én lőtték ki a vadászok. Ugyanabban az évben érdekes medvekalandot rögzítettek az újságok. Erdőt járó emberek medve tartózkodási helyét közölték a vadászokkal. A vadász gyertyával kereste a barlangban tartózkodó medvét, de megbotlott és ráesett. A medve menekült, s a vadászt a hátán vitte ki a barlangból. Társai meglőtték, de a hátán ülő társuknak is kalapját találat érte.

Köztudott, hogy a medve nem támad emberre, csak akkor, amikor bocsait félti. Mégis számos kalandot őriztek a falvakban olyan eseményekről, amikor a medve emberközelségbe került. Szabó Dezső is leírt ilyen történetet: „A vadászok közt [Szentdomokoson] leghíresebb volt Ördög Balázs, abból a családból, melyből egy hasonló nevű őse egy társával megölte Báthori Endrét. Kemény kis fekete, jó humorú ember volt. Egyik kezén pár ujja nyomorékra volt marcangolva, arcán is mély sebbarázdák voltak: emléke egy e vidéken híres esetnek, amikor kézi birokra került a sor a medvével³⁷”.

Legtöbbször a pásztorok helytállásáról szólnak ezek az esetek. Dánfalván olyan történetet is elmondtak, amikor a XX. század elején a nagyapa hogyan védte meg unokájával állataikat a medve támadásától. Támadásakor szenes, lángoló fadarabokkal álltak szembe vele, s sikerrel üzték el. A 940-es években kerek történetben beszéltek arról, hogy a dánfalvi Imre Ferencet, midőn védte állatait, átölelte a medve, és feje egyik részéről a bőrt leszakította. A Both János tinójjára támadó medvét a pásztoroknak sikerült elűzniük, de a tinó egyik feléből úgy szakított ki egy húsdarabot, hogy le kellett vágni. Ferencz Imre a Hargita Kalendáriumban írt le érdekes történetet a medve támadásáról. Magos Györgyre kidőlt fa sötét lyukából támadt a medve, de olyant ütött fejszéjével hozzá, hogy

„azt nem felejt el“. A medve mégis feléje indult, átölelte, tépte, ütötte. A kutyák mentették meg életét, de a kórházban kötött ki. A szerző azt is megjegyzi, hogy a megyei kórház sürgősségi osztályára gyakran szállítottak olyan pásztort, akit medve sebesített meg.³⁸

Történetet mondtak el arról, hogy az erdőben kifeszített lepedőre elhelyezett síró babát hogyan ringatott a medve. De a másik esetben már tehenet támadott meg, és disznót cipelt magával.³⁹

Zsögödön 2005-ben egyetlen udvarba 11-szer látogattak a nyár folyamán. Egy esetben megrongálták a ház ajtaját is, a szekrényben lévő befőttes üvegekre rátaláltak, s ott össze is törték.

Még 2006-ban is arról írtak Csíkban, hogy medvék csoportosulnak, riogatják az embereket, hajkurásszák a kutyákat, törik a kerítéseket, elviszik az állatokat.⁴⁰

Dánfalván az utóbbi években is számos esetben támadt emberre a medve. 1999-ben Zsók Gyulát sebesítette meg, kórházban gyógyították. 2000-ben szintén medve támadása miatt jutott kórházba Zsók Béláné, és ugyanebben az évben Kúshegyen Kajtár Anna kb. 65 éves asszonyt szabályosan megölte a medve. 2005-ben Páll Jánost és Gáll Domokost kellett kórházban kezelni, 2006-ban Albert Mártont szállították kórházba medve támadása miatt.⁴¹

Brassóban még 2008-ban is a medvék rendszeresen látogatták a szemégyűjtő-helyeket, esténként nagy közönség gyűlt össze látásukra. Abban az évben egy anyamedve bocsával emeleti részen helyezkedett el, honnan elaltatva tudták elszállítani. Évtizedek óta rendszeres éjjeli látogatók a Szent Anna-tó környéki kirándulók sátrai mellett is.

Gyakran csoportosan, 4–5-en járnak, úgy próbálnak ételmezt szerezni. Brassóban egyik este 15 gyűlt egy olyan helyre, ahol rendszeresen táplálékhoz jutottak.

Hargita megye különböző területeiről gyakran érkeznek panaszok a medvék támadásairól, de kilőni nem szabad, mivel védett vad. Kilövésükhöz engedélyt kell beszerezni, amelyet a Román Tudományos Akadémia bocsáthat ki. Védelmét azzal indokolják, hogy külföldi vadászok 5–7000 Eurót fizetnek egy-egy sikeres vadászatért, sőt rendkívüli példányért akár 20 000 Eurót is. Éppen ezért idegeneknek 80–85 medve kilövését engedélyezik, elsősorban a jó üzletért.⁴²

Azonkívül tovább növeli értéküket, hogy versenyeken világszerte előkelő helyen szerepelnek a Hargita megyében kilőtt medvék. 1986-ban a Nürnbergben rendezett Vadász Világkiállításán az innen származó medvék 13 aranyérmet szereztek különböző kategóriákban. A világrekordot jelentő medvét is a Hargitán lötték ki. Államfők, vezető európai személyiségek gyakran jelennek meg Hargita megyében vadászaton.

Hargita megyében 2002-ben 736 medvét tartottak számon 593 944 ha vadászterületen,⁴³ 2008-ban Csíkban már 1000 medvéről írtak.

Szaporaságukhoz az is hozzájárul, hogy az utóbbi években nem ritka a 3 bocsos medve. A továbbiakban is szaporodnak a vadak okozta károk és támadások, hisz a megyében évente 2–4 kilövését engedélyezik. A vadkárok megelőzéséért gyakran a vadakat az erdőben mesterségesen táplálják.⁴⁴

Több nyilatkozat szerint Romániában 6000–6300 medve él, közülük Csíkban 1000-nél több, Kovászna megyében meghaladja a 900-at.⁴⁵

Említsünk meg még két medvetámadást és következményét. 2008. november 13-án Marosfő és Szenttamás között a Nagyhegy-tetőn két juhászbojtárt támadott meg a medve. A megtámadott és a segítségére siető társa is súlyos lábsérülést szenvedett, a

szenttamási, szentdomokosi orvosok segítségükre siettek, végül a csíkszeredai kórházban gyógyították. Amikor a medve kilövését kérték, azzal indokolták megtagadását, hogy nem történt halálos baleset, tehát a medvét nem lehet kilőni. 2009. január 19-én arról értesülhettünk, hogy a Kommandó közeli erdőben szolgálaton kívüli csendőrt halálos sebeket okozva támadott meg egy medve.⁴⁶

Fokozatosan a központi szervek is figyelembe veszik, hogy egyre nagyobb veszélyt jelent a lakosságra és állataikra a medvék túlméretezett szaporulata. 2005–2006-os vadászidényben az országban 250 medve kilövését engedélyezték, amelyből Hargita megyében 32 jutott.

2008-ban emelték a kilöhetőek számát, azt közölték, hogy a Környezetvédelmi Minisztérium az országban 357 medve elejtését engedélyezte, ebből Hargita megyére 57, Kovászna megyére 50 jutott.⁴⁷

Gyergyószentmiklós határában 2009 áprilisának első napjaiban, téli pihenő után a medve 34 juhok, 17 bárányt ölt meg egyetlen éjszaka. Néhányan kételkedtek abban, hogy medve volt-e az elkövető, de a kivizsgálók a nyomokkal bizonyították.⁴⁸

2009 tavaszán ismételtelen megszámozták a Hargita megyében élő medvéket. Ekkor 1135-öt találtak a tavalyi 1096-hoz képest – írták. Egyesek véleménye szerint 339 volna a megfelelő szám ekkora területre. 2009-re a megye erdészei 85 kilövését kérték, a környezetvédők 52-öt javasoltak.⁴⁹

Utaljunk egy régi közmondásra is:

Csíkban a sör nem ital, a leánka nem gyermek, s a medve nem játék...

FARKAS

A támadó vadak között gyakran együtt említik a medvét és a farkast. Dánfalván határnevet is neveztek el a vadról: Farkasföldelem, amely Gyergyó útja és Fügéskert között található.⁵⁰

A Farkas családnév mára az elterjedtek közé tartozik, de személynévként is – inkább régebb – gyakran előfordult: Lázár Farkas (1577) Zalai Farkas, (1612), Cserei Farkas (1717), Deák Farkas (1854) stb.

Régi hagyománya lehet Csíkban a farkasok tiszteletének. László Gyula közölte, hogy „csíkszentgyörgyi pásztorok még ma is ünnepet ülnek a farkas tiszteletére”.⁵¹

Amikor általában tiltották a vadászatot, a farkas akkor is a kivételek közé tartozott. II. Ulászló 1504-ben kiadott V. törvénye 18. cikkében a vadászható vadak közé sorolták a farkast. Hasonlóképpen jártak el az erdélyi országgyűlésen 1691–1705 között. Csíkban 1729-ben kötelezővé tették minden faluban a farkasverem megásását, sőt a nagyobb falvakban akár kettőt is megköveteltek.⁵²

Csíkban 1650-ben a medve mellett a farkast is az okiratokban úgy emlegették, mint amelyek kárt okoznak az állattenyésztőknek. Kártevésükért a pásztorokat is felelőssé tették.⁵³

A farkasok rendszeres vadászatát az tette szükségessé, hogy gyakran támadtak háziállatokra, néha emberekre is. Feljegyezték, hogy a farkas három disznót mart meg (1568), majd egy ökröt (1589), egy lovat (1603), csikót evett meg (1629), a juhok közül sokat lever, halva szaggatta szét (1708).

Időközönként tömeges hajtóvadászatot szerveztek. Arról van adatunk, hogy 600 embert vontak be a farkasok üldözésébe.⁵⁴

A farkasverem azt jelentette, hogy a vadnak a megfigyelt járóhelyére 2–3 m mélységű gödört ástak, befedték ágakkal, levelekkel, gazzal, közepére élő állatot: bárányt, libát kötöttek.⁵⁵

Vadászták farkasgombával is. 1807. február 23-án egyenesen az Erdélyi Főkormányzók ajánlotta a farkasok pusztítását farkasgombával. Leírták módját is: a farkasgombát meg kellett szárítani, majd törni, a korábban lőtt farkas megnyúzása után annak belső részébe porát el kellett hinteni. A mérgezéshez 12 lot (300gramm) por elegendő. Ezt a földtől bizonyos magasságra, esetleg csapató ágra kell elhelyezni. Elfogyasztása után a farkas elpusztul. Mivel a többi állatokra is veszélyes, ezért a farkasgombával mérgezett hús elhelyezéséről a környék lakosságát tájékoztatni kellett. A farkas elpusztítása után a mérgezett húst a földbe jó mélyen kellett elásni.

A főkormányzók rendelete arra is kitért, hogy a katonai vezetőkkel egyetértésben a falvak lakói minden ősszel a farkasokat „lödözzék és pusztítsák“, ha pedig bizonyos személyek hitelesen bizonyítják, hogy ők vesztettek el egy-egy farkast, két rénesforint jutalomban részesülnek.⁵⁶

Szóban lehetett hallani, leírásban is olvasni, hogy a lovak rendszerint úgy védték csikóikat a farkasok támadásától, hogy csoportba verődtek, körbeállták a csikót, és folyamatosan rúgtak hátra a farkas közeledtekor. Téli időszakban egymást érték a hírek különböző helyeken a farkasok támadásáról.

A XX. században a korábban leginkább üldözött vad, a medvével együtt a védettek közé került. Mára már rendszeresen számba veszik őket, és külön engedélyt kell kérni kilövésükhöz.

Sikeres felcsíki vadászatról számolt be a csíki újság 1936-ban. Azt írta, hogy farkasokról hallva Csíkszeredából 4–5 vadász érkezett, akik Hosszúaszó közelében hajtók segítségével 4 hatalmas farkast lőttek.⁵⁷

A felcsíki pásztorok azért panaszkodtak 1941 tavaszán, hogy a farkasok falkákban járva támadnak a juhnyájra, szemük láttára viszik el az állatokat, nem tudnak védekezni, mert nincs fegyverük. Kérik a közösséget, biztosítson fegyvereket.⁵⁸

1942-ben arról írtak az újságok, hogy egy teherautó sofőre a Hargitán áthaladva 5 farkast ütött el. Közülük 3-at a falka felfalt, kettőt hazavihetett.⁵⁹

A farkasok a későbbiekben is gyakran támadtak házi állatokra, különösen a juhokra. Leginkább akkor, amikor télen az erdőben nem találtak táplálékot. Jegyezték fel olyan történeteket, amikor télen erdei ösvényeken haladó személyekre támadtak rá, egyes esetekben az eltűnt személy nem érkezett meg a kitűzött célba, csak tavasszal találták meg ruhadarabjait. Ez történt a Delnéről Borzsovába látogató asszonnyal is, aki télen eltűnt, s keresésekor „a hóba megkapták a csizmáit. A csizmába a lábszárát, s a tarisnya tovább ott a hoba belé... De a testrészeiből csak alig-alig, a csontot kapták meg s a ruhát szétszagatva.“⁶⁰

Dánfalván és környékén gyakran lehetett hallani farkas történeteket, amelyek többnyire pásztorokról szóltak. De előfordult személyek megtámadása is.

Hargita megyében 2002-ben 220 farkast tartottak számon, országosan 2000-ben 3700-at számláltak.⁶¹

Legutóbb 2007-ben közöltek olyan eseményt, amelyben a farkasok juhnyájra támadtak, egyetlen támadáskor 43-at pusztítottak el a nyájból, majd 2008. augusztus 29-én ugyanazon nyájból 25 juhot mészároltak le. Kilövésük tilos, hisz ma védett vad, de kártérítést is nagyritkán kap a kárt elszenvedő.⁶²

Hargita megyében rég megállapították, hogy a túlzott védelem következtében a területhez képest is túlnépesedtek a farkasok, kilövésüket szükítetten engedélyezik. A 2005–2006-os vadászidényben mindössze 29 kilövését hagyták jóvá, az egész országban 400-ét.

A 2008. szeptember 25-i adatok szerint a minisztérium országosan 505 farkas kilövését engedélyezte, amely Hargita megyében 57-et, Háromszéken 50-et jelent.⁶³

2009 tavaszán Hargita megyében 397 farkast számláltak össze, az előző évinél 23-al többet. Előző évben a központi szervek 57 kilövését engedélyezték, de 27-et lőttek ki. Ebben az évben 62 kilövéséhez járultak hozzá.⁶⁴

Gyakran együtt emlegetik a medve és farkas kártevését. 1943-ban arról írtak, hogy Csíkban úgy lehetséges az állatok védelme a vadaktól, ha a havasi legelőkön is istállót és más védőhelyeket építenek. Szintén ez évben a medvék és farkasok támadását úgy említik, hogy 80 nagyállatot pusztítottak el.⁶⁵

VADDISZNÓK

A magyar történelemben jeles személyiségek halála kapcsolódik a vaddisznóhoz: 1031-ben Szent István fia Imre herceg, 1664-ben a költő és hadvezér Zrinyi Miklós életét vadászat közben oltották ki.

Csíkban viszonylag kevés vaddisznót tartanak számon. Okát abban kereshetjük, hogy különösen a felcsíki részeken nem sok olyan lombhullató erdő található, amely számukra kellő táplálékot tudna biztosítani. De itt is hosszú időn át folyamatosan tiltották kilövését. Már az 1691–1705-ös országgyűlési határozat szerint 25 forinttal büntették a vaddisznó elejtését. A későbbiek során, akár napjainkig a védett vadak közé sorolták. Talán ennek is tulajdonítható, hogy mára Hargita megyében 2014 vaddisznót tartanak számon, országosan 2000-ben 36 800-at számláltak.

Manapság szinte állandó jellegű panaszról hallhatunk – különösen a bükkerdők vidékén –, hogy gyakran igen nagy kárt tesznek a fálvak lakossága által megtermelt mezőgazdasági javakban. Előfordul, hogy kitérjék a tavasszal elültetett ptyókát, sőt ősszel is kiszedik termését. Mégis csekély számban engedélyezik kilövésüket, inkább a mezők őrzésének hiányában keresik a felelősséget.

A vaddisznók által okozott kár a 2000-es években is, különösen ősszel, állandóan felszínen található Csíkban is, Háromszéken is, Dánfalva határában is. Ellene vajmi keveset tudnak tenni a gazdák, legfeljebb őrzik a határ egyik részét. Kilövésükre nem kapnak engedélyt, kártérítésre nem számíthatnak.

MÁS VADAK

RÓKA

Röviden szólnunk kell más vadakról is. A róka vadászata szintén régóta tilalmas. Az erdélyi országgyűlés 1691–1705 között hozott határozata szerint kilövéséért 6 forint büntetést kellett fizetni.⁶⁶

Vadászatával, bőrével katonai szolgálat alóli felmentést lehetett szerezni. 1587-ben bőrét feldolgozták.⁶⁷

Jenőfalvi Barlok Demeter 1683-ban a bécsi hadjáratból azért kapott felmentést, mert rókabőrrel fizetett. 1685-ben néhányan szintén rókabőr ígéretével nyertek felmentést a nyugati hadjáratból. Kozma Bálint az 1685-ös összeírás szerint a táborba induláskor azért térhetett haza, mert kapitányának 3 rókát ígért. Szintén jenőfalvi Péter Ferenc egy rókát adott „Kapitányné aszszonyomnak“. Szentes Péter a második hadjárat idején 2 rókát adott Erős Györgynek, de a harmadik hadakozás idején Esztergomnál elesett. A karcfalvi Bíró Péter mivel hazatért a táborból, azért „két rókát vont rajta Boros György, az Hadnagya“. A szentdomokosi János Balázs azért adott rókát Sándor Mihály uramnak, mert a táborból felmentette. Hasonló ajándékért más községekben is biztosítottak távolmaradást a hadakozásból.⁶⁸

1746-ban jegyezték fel, hogy a jobbágyoknak az udvar számára évente 4 rókabőrrel kellett beadniuk. Mindezt tiltott körülmények között kellett teljesíteniük.⁶⁹

Bőréhez azért ragaszkodtak Csíkban és más helyeken, mert régóta keresett árucikk volt. Kedvelték színéért, szépségéért, tömörségéért. Különösen szívesen vásárolták a Csíkban található szenes rókabőrt.

Országosan 2000-ben 43 000-et számláltak.

Engedélyezett vadászatokon hozzáértő hajtókat alkalmaztak, ilyeneket bőven találtak Felcsíkon.⁷⁰

SZARVAS-ŐZ

A magyar krónikákban a szarvasról szóló történet az eredetmondák közé tartozik. A gímszarvas üldözése által jutott a magyarság Meotiszba.⁷¹

László Gyula leírta, hogy a szkíta fejedelmek pajzsain megtalálható az aranyszarvas.⁷²

A Hargita felcsíki részén gyakran lehet látni őzet is, szarvast is. Már 1504-ben a védett állatok között említették, azóta is különböző törvényekben gyakran megismételték védelmét. Az erdélyi országgyűlés határozata szerint az 1691–1705-ös törvények között 6–25 forintos büntetést kellett fizetnie az elejtőnek.

Napjainkban országosan, 2000-ben, őzet 142 300-at, szarvast 33 000-et tartottak nyilván.

Időközönként napjainkban is Hargita megyében mind a szarvast, mind az őzet összeszámlálják. 2002-ben 4505 őzet, 2854 szarvast tartottak nyilván. Azt is hozzátették, hogy évente 8–10 százalékkal növekednek.⁷³

VADNYÚL

Az erdei és mezei vadnyulat különböző csoportokba sorolják. Bizonyos időszakokban tiltották vadászatát. Az 1691–1705-ös országgyűlési határozat szerint elejtéséért 2 forint büntetést kellett fizetni. A kollektív gazdaságok idején, különösen a műtrágya és a növényvédők szerek használata következtében számuk megcsappant, újabban ismét látványosan szaporodik.

Országosan 1968-ban számuk 2 millió körül lehetett, a 2000-es években mintegy 500 000-et számláltak

MÓKUS

Erdőkben, de gyakran lakhelyek közelében, parkokban is megtalálható. Felnöttek, gyermekek kedvenc állata. Többnyire fák magvával táplálkozik, kedveli a gyümölcsök egyik részét is. Faodúkból telel, ahová tápláléknak magvakat gyűjt. Évente 2–3-szor is szaporít, egy-egy alkalommal 3–7 kölyke születik.

SÜN

Sündisznónak is nevezik. Hasznos a mezőgazdaságban. Azért kedvelik, mert kiválóan tudja pusztítani az egereket, csigát, békát, kisebb madarakat, de a cserebogarat, más rovarokat, gilisztát szívesen fogyasztja, elfogja a viperát is. Viszont a róka, vadmacska, hiúz, füles bagoly gyakran megtámadja. Régebb tuskés bőrét a kender tisztításánál hasznosították.

NYEST

Néha háziállatokra is rátámad. Vadászata azért is nehéz, mert többnyire éjszaka szerzi be táplálékát. Kedveli a lakott helyeket.

Azért is meg kell említenünk, mert Csíkban viszonylag ritkán található, viszont legrégebb vadászati emlékeink közé tartozik. Már II. Endre (1205–1235) uralkodásai idején elrendelték, hogy a nyestbőrt adóban is lehet fizetni, vagyis a korábbi Kálmán király (1096–1115) által meghonosodott szokást kövessék. II. Béla (1131–1141) 1138-ban elrendelte, hogy Erdélyből évente legalább 20 nyestbőrt a dömösi apátságnak küldjenek.⁷⁴

A XVII. században Csíkban az elterjedt vadak közé tartozott, s eredménnyel is tudtak vadászni rá, mert több esetben a lakosok bőréért sikerrel tudtak felmentést szerezni a hadba vonulástól. Jenőfalván 1683-ban Gergely Imrét kapitánya kétszer is felmentette a katonaságtól, mivel 5 nyestbőrt adott, Barlok Demeter pedig hármat. Ugyanekkor Karda György is kétszer kapott felmentést 5 nyestbőrért. A szentdomokosi Bíró János 7 nyestet adott 1685-ben kapitányának.⁷

Mára vadászatát csak a Román Tudományos Akadémia engedélyezheti.⁷⁶

VADMACSKA

Dánfalva egyik határneve Macskalik.

A ritkán elejthető vadak közé tartozik, vadászatát kezdettől fogva engedélyezték a nemteleneknek is. Rendszerint kutyák segítségével fáról lötték.

Országosan 2000-ben számukat 9600-ra becsülték.

A 2005–2006-os vadászidényben Romániában 500 vadmacska kilövését engedélyezték. Hargita megyében 25-ét. Számuk 2008-ra sem növekedett, országosan 459, Csíkban 10, Háromszéken 21 elejtési engedélyt bocsátottak ki.

2009 tavaszán Hargita megyében 497 vadmacskát számláltak össze, amelyből 56 kilövését megengedték.⁷⁷

HIÚZ

A Hargitán régi vadként tartották számon, vadászatáról ritkán lehetett hallani. Európa legnagyobb macskaféléje, nálunk hivatalosan Kárpáti hiúznak nevezik.

Országosan 2000-ben számukat 2000-re becsülték.

A 2005–2006-os vadászidényben országosan 150 hiúz kilövését engedélyezték, Hargita megyében 10-ét, 2008-ban elszaporodásáról írtak, mégis országosan 132-öt, csíkban továbbra is 10-et lőhettek meg.⁷⁸

BORZ

Csíkban vadásztak borzra, vidrára is.

A menyétfélék csoportjában tartják számon, fekete-szürke-fehér színű emlős. Csíkban ritkán vadásszák. 1747-ben „veres nagy szőrű borzzal prémezett süveg“-ről írtak.⁷⁹

Országosan 2000-ben 18 000-et számláltak.

*

A Székelyföldön, Csíkban nagy számban található pézsmapocok, amely tulajdonképpen a XX. században terjedt el. Tápláléka a vízi és szárazföldi növényzet, rovarok is. Országosan számukat mintegy 60 000-re becsülik. A szücsök bundákat, gallérokat készítenek bőrből.

Meg kell még említenünk az ürgét, görényt, hörcsögöt, menyétet.

HÓD

A hód a hivatalos adatok alapján 1824-ben pusztult ki Erdélyből. Ez a védett rágcsáló az 1996-tól induló újraterelítési programoknak köszönhetően jelent meg újra a vidéken, az Olt középső, Brassó megyei szakaszáról indulva. 2004 tavaszán már Csíkdánfalva határában is észlelhető volt jelenlétük. Jelenleg az Olt folyó teljes hosszában, valamint az összes beleömlő patak mentén találkozhatunk velük. Gyakran a lakott területek közvetlen közelében is megfigyelhetjük nyomaikat, a jellegzetes módon lerágott fákat, bokrokat. Jelentősebb mezőgazdasági kárt a hódok ezen a vidéken nem okoznak, bár néhány esetben a gátak megrongálásával, a csatornák vizének felduzzasztásával illetve az általuk összehordott ágakon fennakadó hordalék révén árvízvédelmi problémákat okozhatnak.

A hódok dánfalvi jelenlétét Ambrus-Mátyás Árpád és Szabó Szilárd kutatta.⁷⁹

VIDRA

Kisebb kutya nagyságú, hegyes orrú éjjeli állat.

Szintén a menyétfélék csoportjába tartozó ragadozó, teste hosszú, szőre barna, karcús természetű. Halakkal táplálkozik. Értékes bőréért vadásszák.

Napjainkban állománya annyira megcsappant, hogy vadászatához különleges engedély szükséges. Az 1900-as évek elején 5000-nél többen élhettek, 2000 körül 2500-at tartottak számon.

HALAK

Gyakran emlegették, hogy a csikhal sokasága miatt nevezték el a területet Csíknak. Mondáinkban, meséinkben többször szerepel a hal. Csikban található halak: patakokban a pisztráng, pér, az Oltban a paduc, csuka, ponty, fejes domolyko vagy balin, márna, menyhal, kárász, cigányhal, egri, csík, szélhal, botfejű stb.

A magyar nyelv legrégebbi szavai közé tartozik a hal, keszeg, kecsge.

A birtokosok a vizeket is maguknak tulajdonították, halászatát kedvük szerint szabályozták, vagy pedig falvak tulajdonát képezték az erdei patakok s vele együtt a halak.

Halászatát gyakran tiltották, vagy bizonyos részeken bérbé adták.

A Székelyföldön sokszor hangzott el panasz a halászzal kapcsolatban. II. Ulászló 1499. július 13-án a székelyek kérésére kiváltságlevelet bocsátott ki, amely szerint amennyiben a nemes új határokat állít fel, és az ott lévő halászbhelyeket lefoglalja, kötelezi az erdélyi vajdát és székely ispánt, hogy azokat a részeket eredeti állapotába állíttassa vissza.⁸⁰

Számos feljegyzés olvasható arról, hogy az 1500-as években egyes helyeken hogyan tiltják a halászatot, máshol pedig hogyan kényszerítik a nemtelen embereket halászatra.⁸¹

Oláh Miklós az 1540-es években azt írta, hogy Erdély vizei halban bővelkednek.⁸²

Amikor Báthori István fejedelemmé választására nagy tömegben indultak a székelyek, 1571. május 27-én Tövisnél átadták folyamodványukat, amelyben a halászatra is kitértek. Azt írták, hogy a főnépek a „halas folyó vizeinket nagy sokakat sok helyen megtiltották tőlünk“. Másik helyen szintén panaszként írták, hogy Moldva határáról az eleven halakat cseberben kellett kihordaniuk. Ha valaki nem teljesítette az utasítást, megbüntették.⁸³

Báthori Andrásról 1599-ben azt írták, hogy „piros pettyekkel csepegtetett pisztrángokat halászott nagy buzgalommal“.⁸⁴

Találunk utalást arra, hogy az Olt vizében rendszeresen halásztak, de 1667. január 23-án Szenttamás falutörvényében közölték, hogy az Olt vizében senki „szigonnyal és kappagatóval vagy maszlaggal halászni ne merészeljen maga jószágán kívül; egyébformán garküvel, habval halászhasson három forint büntetés alatt“. Továbbá: tilalmassá nyilvánították Lesőd patakában a halászatot, a határozat megszegőit három forinttal büntetik. Csak abban az esetben engedélyezik, ha rá a falunak van szüksége.⁸⁵

Az 1676. július 9-én készített falutörvényben szintén a tilalomról és büntetésről írtak, és arról, hogy az ellenőrzők és bejelentők jutalomban részesülnek. „Az falu patakát, Babora patakát, Leped patakát, Kőd patakát ha ki halászná, megtudják, és behozzák azokat, per flor. 3 a falu megbüntesse“.⁸⁶

1680-ban azt jegyezték fel, hogy dánfalvi Kovács András a háromi fűrésznél szolgált, olykor az Oltban halászott kapitányának.⁸⁷

Az erdélyi országgyűlés 1691–1705-i határozatai között szerepel, hogy paraszt embernek halászni nem szabad.⁸⁸

De az idegen tisztek jogot formáltak a rendszeres halászatra, vagy a falvak lakóitól követelték a számukra szükséges hal kifogását. 1701. április 14-i feljegyzés, hogy a Dánfalván tartózkodó német tisztek az egész faluval halásztattak, minden héten hol egyszer, hol kétszer. Amikor pedig nem sikerült megfelelő mennyiségű halat fogni, akkor a lakosságnak pénzével kellett megvásárolnia a szükséges adagot.⁸⁹

A Mikóvár parancsnokai 1725-ben maguknak tartották fenn Csíkban a halászati jogot.⁹⁰

Dánfalva határában az Oltban hosszú ideig lehetett halászni paducot, márnát, balint, menyhalat stb. de a Balánbányáról az Oltba eresztett rézgálic tartalmú üledék már kezdetben mérsékelte, majd teljesen kiölte a halakat. Mérgezése oly erős volt, hogy egész Háromszéken is pusztította a különböző halfajtákat. De a rézgálic mérgezése kihatott az erdei patakok halállományára is.

A halászati mód bizonyos vonatkozásáról már korábban is tájékozódhattunk. Sokan úgy is halásztak, hogy bizonyos helyeken még az ivadékokat is kipusztították, hogy néhány halat megfoghassanak. A község egyes helyeket bérbe adott, amelyeken a bérlők halászhattak. Néhány helyen a patak két ágra szakadt, az egyik részt eldugták, víz hiányában a halakat könnyen meg lehetett fogni, de ilyenkor a kisebb halak is elpusztultak.

Halásztak mérgeggel is. Összevagdalták, szárították, majd összetörték, vászonzacskóban a vízbe eresztették, hogy a halak tőle elkábuljanak. Fogtak halat halálfüvel, melyet Dánfalva határában szintén lehetett találni. Ismerték a szigonnyal való halászást is.⁹¹

Az oltatlan meszet üvegbe helyezve vízbe dobták, robbanásától a halak elpusztultak.

Az erdei patakokban elszaporodott a pisztráng, amelynek halászása külön előjogot jelentett. Szaporításáról a csíkszeredai földműves iskolában is gondoskodtak, ahol keltező helyet készítettek a XIX. század végén. Telepítésüket az állam is támogatta. Nagyobb mennyiségben a Madaras-patakba szállítottak. Próbálkoztak Dánfalva patakaiba is telepíteni. Mindmáig az egyik leginkább védett hal a pisztráng.

Az éghajlati viszonyoknak és a víz állásának jól megfelelt volna a törpeharcsa, amelyről ismeretes, hogy az Oltba 1911-ben 30 000 példányt állami segítséggel telepítettek, de sikeres halászatáról nem közöltek hírt,⁹² sőt valamely ismeretlen ok folytán Felcsíkon nem is szaporodott el.

Csíkban néhány helyen halastavakat is létesítettek vagy maguktól alakultak. Felcsíkon közismert a Lucsostó, Szenttamáson a Feneketlen-tó, Dánfalván, Felszegben pedig a Halastó emléke maradt meg. Törvénnyel szabályozták védelmüket. 1616-ban hozott szabályzat: „A' Halas Tókban sok károkat szoktanak tanni a' halat lopok, kiváltképen a Tóknak áradása, és a halaknak tenyésztésének vagy ívásának idején ... ha megfogattatik, díjának letételével szabaduljon s nem különben“.⁹³

Felcsíkon bizonyára nagy számban lehetett fogni vizát, hisz 1685-ben a jánófalvi Péter Ferenc „Kapitányné aszszonyomnak“ 180 vizát adományozott, hogy a hadi úttól mentesítsék.⁹⁴ Folyókban ma már a ritkán előforduló halak közé tartozik.

A szenttamási Lázár Farkas tulajdonában 1633-ban „feldugott tó volt“ a jénófalvi határban, de Ladó Gergelyék „hatalmasul elfoglal“-ták, majd 1633. január 25-én meg egyeztek abban, hogy a területet bizonyos szántófölddel elcserélik. Ladó Gergely 1633. január 3-án elhangzott vallomásából azt is tudhatjuk, hogy Székaszó mellett nagy tó volt.⁹⁵

Manapság Csíkban is egyre több helyen létesítenek mesterséges tavakat, azokba halakat telepítenek, annál is inkább, mert az Oltot gyakran veszélyezteti a környezet szennyezése.

Csíkban az Oltban is, a patakokban is rákásztak. Az 1940-es években Dánfalva határában, Fűrészoldal-patakában még nagy számban lehetett találni. Elterjedt fogási módszer a rácsázás volt. Valamely faág végét bevágták, oda szalonnadarabot vagy májat

helyeztek, s ha beleeresztették a vízbe egymás után lehetett kiszedni a rákot. Fogták hálólóval, kézzel is.

A balánbányai mérgezés után a rák nemcsak az Oltból, a patakokból is eltűnt.

MADARAK

Alapszókincsünk közé tartozik a daru, fajd, fecske, fogoly, holló elnevezése. Vitos Mózes az 1894 és 1900 között kiadott Csikmegyei Füzetekben számos madár csiki voltát csoportokba sorolva közölte, hozzátéve, hogy ez mind rövid vázlat.

Ragadozók: barna keselyű, szakállas keselyű, kígyósas, királysas, parlagi sas, méhész kánya, vércse, ölyv, héja, vörös lábú sólyom, vadász sólyom.

Baglyok: keleti madár, füles bagoly, közönséges bagoly, lángbagoly, közönséges kuvik, törpe kuvik.

Kúszók: nagy harkály, nagyobb harkály, zöld harkály, fekete harkály, (harukály), kakukk.

Éneklő madarak: örgébics, tövisszűrő gébics, sárgarigó, fenyves rigó, feketerigó, kendermagos rigó, csalogány, pacsirta, barázdabillegető, sárga billegető, cinke, kék cinke, búbos cinke, függő cinke, pinty, zöld pinty, veréb, tengelice, csíz, kenderi vörösbegy, serregély, rózsaseregély, ökörszem, selyem madár, fekete holló, fekete varjú, csóka, szarka, mátyás madár, búbos banka, házi fecske, füstí fecske, parti fecske, házi galamb, gatyás galamb, kacagó galamb, vadgalamb, gerle, süketfajd, császárféje, fűrj, pitypalatty, szelíd és vad páva.

Vízi madarak: daru, fehér gólya, gém, vízicsirke, bibic, erdei, mezei, mocsári szalonka, vadlúd, vadruca, hattyú, sirály, halászmadar, búbos vöcsög.⁹⁶

Említsük meg a vadrucák telelését 2009-ben Szenttamáson, annál is inkább, mert Csikban a ritka települések közé tartozik az a helység, ahol a vadrucák a hideg hónapokat töltik. Szenttamáson a község központjában úszkálnak, ott, ahol a Hővíz-patak az Oltba ömlik. Másik kedvelt helyük a Feneketlen-tó, amelynek vize télen nem fagy be.⁹⁷

A felsorolt madarak bejárják Csikot, egyesek télen is ott maradnak, mások rövidebb-hosszabb ideig tartózkodnak a vidéken. A madár név a nyelvhasználatba is korán bekerült: egyik helységet Madarasnak Felcsíkon, másikat Verebesnek Alcsíkon nevezik. Bizonyára a foglalkozás vagy elterjedtség jelölésére. Névhasználatba is korán bekerülhetett, még akkor, amikor a XIV–XV. században szokássá vált a vezetéknevek használata. Ilyen nevek: Madaras Máthé (1549), Madarász János (1597), Madarász Bálint (1602) stb.⁹⁸

A szabad madarászást követően 1571. május 27-én a székely küldöttség azért emelt szót, hogy a főnépek büntetik a madarászókat. Aki madarat fogott, az nem adhatta el, hanem az uraknak kellett bemutatnia, ők pedig kedvük szerint adtak valamely árat érte. De ha a madarász nem tartotta be az urak által kijelölt szabályt, „azokat erősen büntették fogsággal és bírságolással“, sőt házától vonszolták el, és akasztással fenyegették.⁹⁹

A felsorolt sok madár közül külön csupán néhányat említünk.

SÓLYOM

Történelmi jelentősége volt a sólyomnak. A magyar hagyományban a turulmadár azonos a sólyommal. Emese álma is a turulmadárral a sólyomhoz kapcsolódik. László Gyula utal arra, hogy Attila pajzsán is turulmadár látható, az Árpád család ősei is a turulról származtatták magukat.¹⁰⁰

A sólymot korábban – tulajdonságát felismerve – betanítás után vadászatban hasznosították. Szelidítésével kapcsolatban írták le, hogy a megfigyelt fészekből a fiókákat akkor kellett kivenni, amikor már megtollasodtak. Kivételkor magas fákra, sziklára kellett mászni. Majd hosszas türelemmel és hozzáértéssel tanították meg az ember szolgálatában végzett vadászásra.¹⁰¹

Különösen az követelt türelmes szoktatást, hogy a vadász lóháton haladva a karról elszálló sólyom a kijelölt vadat elfogja, majd visszatérjen ugyanoda.¹⁰²

Korai elterjedtségét bizonyítja, hogy helységeket és személyeket neveztek el róluk már a XVI. századi lejegyzés szerint is: Antonius Sólyom (1566), Sólyomtelke (1589), Sólyomkő (1592), Sólyom-pataka (1754); Sólyom Péter (1567) stb.¹⁰³

A sólyommal való vadászat királyi, főúri körökben korán elterjedt. Adatunk van arról, hogy II. Béla (1131–1141) magyar király elrendelte, 1138-ban, hogy az erdélyi solymárok évente annyi sólymot küldjenek a dömösi apátságnak, ahányat az apátúr rendel.¹⁰⁴

Egyesek európai meghonosítását vadászatra a francia királynak, Merész Fülöpnek tulajdonították, akit 1270-ben kiáltottak ki királynak.¹⁰⁵

További feljegyzések bizonyítják, hogy Mátyás király idejében gyakran vadásztak sólyommal, felesége, Beatrix pedig Erdélyből származó sólymokat küldött Ferrarába.

A sólymot mindvégig értékes madárnak tekintették. Feljegyezték, hogy II. Lajos (1516–1526) magyar király egy sólyoméért 40 000 arany tartozását engedte el az egr-i tisztviselőknek.¹⁰⁶

A sólyommal való vadászat mind a főnépek, mind a köznépek körében elterjedt volt. Amikor Tövisen megírták 1571. május 17-én Báthori István fejedelemmé választásakor a székely nemzet folyamodását az ország rendeihez, akkor sok más mellett arra is kitértek a falvakat is képviselő küldöttek, hogy a főnépek kötelezik a lakosságot karvalyoknak, ölyvöknek, sólymoknak keresésére és megszerzésére, de ha nem tudják a parancsot teljesíteni, még bírságot is vesznek, fogságban tartják, sőt kínozzák.¹⁰⁷

A török szultánok rendszeresen megkövetelték az erdélyi fejedelmektől a betanított sólymok szállítását, amelyeket „az aranynál, ezüstnél is többre becsültek“, a kötelező adó egyik részébe is beszámították.¹⁰⁸

Bizonyára ennek köszönhetően a Székelyföldön, Csikban, Háromszéken különösen az erdélyi fejedelmek idején igen nagy becsben tartották a solymárokat: teljes adómentességet és katonaságtól felszabadítást élveztek. 1699. augusztus 10-én a Lipótféle oklevél alapján a megalakult erdélyi főkormánysszék a csiki, gyergyói solymárok kiváltását megerősítette, ők hivatkoztak „régii szabadságuk tartására“ is.¹⁰⁹

Éppen ezért a székelyek életében igen fontos volt a sólymok vadászata, hisz hozzájárulhatott a töröknek begyűjtendő adók csökkentéséhez. Bethlen Gábor idején, 1614-ben „az hatalmas császár ... Három esztendeig az adót tiz-tízezer arany forintra engedi, azmellert az régi mód szerint való sólymokat, aranyos kupákat“ stb. megkívánja. 1620-

ban pedig Bethlen Gábor azt adta utasításba, hogy a Csíkban, Gyergyóban, Kászonban fogott sólymokat igen jó gondviselés alatt meghitt ember kíséretében szállítsák, az úton igen jól tartsák, nehogy éheztessek.

Nagy gondot fordítottak a sólymok szaporítására és szelidítésére I. Rákóczi György idejében is. Számos kedvezményt biztosítottak a csíki sólymárokra. Fia, II. Rákóczi György tovább folytatta apja törekvését, felújította a sólymárok kiváltságlevelét.¹¹⁰

Bizonyára már rég kialakított szokásról szerezhetünk tudomást Apafi Mihály 1676. augusztus 22-én írt leveléből. Azt közölte, hogy régi szokás szerint a török udvarba küldendő adóval együtt minden esztendőben 8-8 sólymot is útra kell indítani. A sólymárok a madarakkal szeptember 25-én Brassóban okvetlen jelen legyenek, hogy onnan a török birodalomba induljanak.¹¹¹

Az 1680-as években a kászoniak közül Gergely Mihályt azért mentik két eszten-deig a hadba vonulástól, mert Kálnoki uram madarásza, Sigmund Ferencet „mind a háromszor Kapitány uram mentette, utolszor madarásza volt”.¹¹²

A sólymárok megbecsülése folyamatos akkor is, amikor az erdélyi fejedelemséget követően a Főkormányzók is megerősítette kiváltságaikat.¹¹³

VEREBEK,

amelyeket általában madaraknak hívnak, minden faluban s határban megtalálhatóak. Tekintettel arra, hogy nagy csoportokban repülve jelentős kárt tudnak okozni a termésben, ezért hivatalos iratokban is „kártékony madarak”-nak nevezték, s korábban irtani kellett őket. Hogy szervezett irtásokat mikortól vezették be, arról nincsenek adataink, azonban legtöbbször az időpontot úgy jelölik meg: „az elmúlt századokban”, „valamikor”, „hagyomány szerint”.

Az országgyűlési követeket az 1714. január 6-i szebeni országgyűlésre azzal bízták meg, hogy szorgalmazzák a kártékony madarak irtását: tetessék kötelezővé, foglaltassák törvénycikkbe.¹¹⁴

1723. május 5-én Csík-, Gyergyó- és Kászonszéknek címezve a Főkormányzók Nagyszebenből rendeletben közölte: „A verebeknek mind búzában és egyéb gabonákban való kártételek nem kevés kárt importál: ezért az előbbeni kiküldött guberniumi com-missiójának terora szerint a verébfejeknek szedését” a tisztek rendszeresen ellenőrizték. Alá-írta Sigismund Kornis.¹¹⁵

1729-ben Csíkban minden faluban kötelező volt 500 verébfejet beszo-gáltatni, amely érvényes volt a felcsíki dullókra is. Nem képeztek kivételt a jobbágyok sem.¹¹⁶

1768-ban a verébfejek beszo-gáltatása mellett a verébfiókák és -tojások ösz-szegyű-jtését is kérték.¹¹⁷

Előfordult, hogy időközönként egész falu népét kirendelték verébüzésre.¹¹⁸

Felcsíkszék kerületében 1812-ben az első részben mindenik faluban külön kimu-tatást készítettek az elpusztított verebekről:

Szentdomokos	800	Karcfalva	700
Szenttamás	1200	Dánfalva	736
Jenőfalva	600	Madaras	1870

Összesen: 5906

Ugyanekkor még 15 felcsiki falut soroltak fel, amelyekben további 13 170 „kártékony madarat“ elpusztítottak, így összesen 19 076 a Felcsikon elfogott madarak száma. Ugyanennyit a következő „második részben“ is el kellett pusztítani, így csupán Felcsikon körülbelül 38 152 veréb esett a törvény áldozatául. Ha pedig mindézt 1723-tól számítanók, és Csik mindnégy székére kiterjesztenők, elképzelhetetlen mennyiségű veréb pusztult volna el.

A jelentés, kimutatás aláírója Csató Antal nemes Felcsiksзык dullaója, aki hozzátette, hogy a fenti szám valóban teljesedett, arról „becsületesen subscribálok“.¹¹⁹

A verébfajok gyűjtését a későbbiekben is folyamatosan követelték. Az összegyűjtött fejeket minden évben kétszer kellett beszolgáltatni: tavasszal és ősszel. Amennyiben a kimutatások szerint számba vehetők az elpusztított verebek, úgy megállapíthatjuk, hogy 1833–1837 között, öt év alatt, csupán egyetlen székben 289 925 verebet szolgáltatottak be. Hihetetlen nagy szám.

A beadott madárfejeket bizonyos időszakokban a papok kertjében kellett elásni, átadási számukat aláírásukkal bizonyították. Egyes esetekben a papok aláírták ugyan a kimutatást, de megjegyezték, hogy a madárfejeket nem látták, más helyen arra derült fény, hogy számbavétel után a gödröt valakik kiásták, és más falu nevében újból átadták.

A rendszeres gyűjtésről 1848- és 1850-ből is vannak adataink.¹²⁰

Olyan feljegyzést is ismerünk, amely szerint az összegyűjtött madarak combját forró vízbe mártva megkopasztották tolluktól, majd megsütve elfogyasztották.

Számos hiedelem kapcsolódik a gabona védelméhez a kártékony madarak ellen. A húsvéti szentelt étel morzsáit összegyűjtötték, megszáritották, nyáron a gabonaföldeket kereszt alakban meghintették, és azt mondták: „Távozzatok innen kártékony madarak!“ Más helyen ugyanezért a sonka csontját a búzába vették, miután visszafele haladva megkerülték a földet.¹²¹

A továbbiakban csupán egy-egy adatot közlünk néhány madárról különböző időszakokból.

FAJDKAKAS

Nagy hozzáértést követelt a fajdkakas vadászata. A Hargita minden részén található, de sikeres vadászatáról kevés adat marad fenn az amúgy is védett vadmadárról. 1599-ben Báthori András Erdély fejedelmének ajándékba küldtek egy fajdtyúkot.

1703-ban hármat szintén ajándékként adtak át barátságból.¹²²

Vadászatához ma is külön engedély szükséges, elejtése a vadásznak, midig nagy élményt jelent. Az elejtett kakast kitömik, szobák díszét jelenti.

Országosan 2000-ben számukat 7800-ra becsülték. Húsa külön csemege.

FOGOLYMADÁR

A fogolymadár nagy mennyiségben fordul elő erdőinkben, havasainkon. Régebb vásárokon is árusították, kedvenc táplálék volt. Az 1500-as évek végéről számos adat ismert róla.¹²³

Bocskai István 1605-ben a székelyektől azt kérte, bizonyos előzetes tájékozódás után, hogy más eledel biztosítása mellett még küldjenek mezei madarakat és „4000 foglyot és egyebféle madarakat“.¹²⁴

1764-ből ismeretes, hogy Kászonban a Bornemisza családnak jobbágyaik évente 12 fogolymadarat szolgáltatottak be.¹²⁵

ÉNEKES MADARAK

A székelyek különösen kedvelték az énekes madarakat. Örömmük, fájdalomuk megszóllatását hallották ki énekeikből, tán ezért fordulnak elő gyakran a népdalokban szép változatokban. De fára faragták alakjaikat, galambdúcos kapukat készítettek, cserépedénybe formálták vagy rajzolták s égették ki dísznek, emlékeknek, számos fajtájukat pedig kivarrták.

GÓLYA

A vándormadarak közül a gólyát Csíkban is a kedvelt, védett madarak között tartották számon. Kőváry László azt írta, hogy a XIX. században a barmok hiányát a réteken a gólyák hada pótolja.¹²⁶

A Csíki-medencében 1962-ben 89, 1973-ban 77, 1988-ban 80, 2008-ban 120 gólyafészket számláltak össze. Úgy tudják, hogy Romániában körülbelül 4500 pár tartózkodik, Lengyelországban 50 000.¹²⁷

Romániában egyetlen településen a legtöbb gólya Csíkban található. 2008-ban Csíkszentsimonban 37 fészket számláltak össze, ezeket párok lakják, tehát 74-en, általában két-három fiókat szaporítanak, ami körülbelül 165 gólyát jelenthet.¹²⁸

Vitos Mózes említett tanulmányában még felsorolja a Csíkban élő lepkékek: nap-pali, éjjeli, esti lepke, pillangó, fecskefarkú, halálfej, pávaszemű, selyembogár, moly, ruhamoly, magtári moly, szücsmoly; szelíd- és vadméh, darázs, rózsaméh; szürkelégy, házilégy, sajtlégy, lólégy, marhalégy, bögöly; szúnyog; szitakötő, házi- és mezei tücsök, szöcskék, sáskák, vadsáska; lótetű, tetű; poloska, ágyi poloska, földi poloska, vízi poloska, feketecsápú poloska; földi giliszta, pióca, lópióca; csupasz csiga, kerti csiga, vetési csiga, békateknő; erdei béka, gyepi béka, kecskebéka, tavi béka, varasbéka [varangyok]. Elterjedt táji szókapcsolat: „váljak varasbékává“ vagy „te kicsi varasbéka“.

1. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 235.
2. SZOT II. 325:CCCCVII. sz.
3. SZOT II. 321:CCCCVII. sz.
4. Imreh István–Pataki József 1992. 204, 206.
5. SZOT VII. 317:1552. sz.; 321:1557. sz.
6. SZOT VII. 12:1361. sz.
7. SZOT VII. 69:1393. sz.
8. Cs. Fodor Sándor 1974. 219.
9. Oláh Miklós 1542? I.
10. Arator (Szántó) István é. n. 149.
11. EMSZT I. 1060–1061.
12. Pallas Nagylexikon 1893. III. 615. bölény szó
13. Györffy István 1942. 29.
14. EMSZT II. 118.
15. Selmeczi Kovács Attila 1982. MNL V. 453.

16. Benkő József II. 1999. 207.
17. László Gyula 1988. 144.
18. Magyar Vadászlap 1999. december.
19. Cs. Fodor Sándor 1974. 219.
20. Ambrus-Mátyás Erzsébrt Mária–Ambrus-Mátyás Árpád 2007. 240.
21. EMSZT VIII. 269.
22. Szabó Dezső I. 1982. 615.
23. EMSZT VIII. 269.
24. Szabó Dezső I. 1982. 615.
25. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 236.
26. SZOTÚS IV. 576.
27. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 112.
28. SZOT VI. 310.
29. EMSZT VIII. 269.
30. Imreh István–Pataki József 1992. 204.
31. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1047. sz. 6.
32. SÁLvt F. 377. Nr. 8.
33. Szabó Dezső I. 1982. 626.
34. Endes Miklós dr. 1994(1938). 471–472.
35. Csíki Lapok XLV. évf. 28. sz. 1933. július 9. 3.
36. Csíki Lapok LI. évf. 19. sz. 1939. május 7. 4.
37. Szabó Dezső I. 1982. 626.
38. Ferencz Imre 1988. 130.
39. Albert Ernő 1997. 40–46.
40. Hargita Népe XVIII. évf. 123. sz. 2006. június 9. 3.
41. Az adatokat ifj. Zsók Géza (Kicsi) közölte.
42. Barabás István 2005. július 2. 4.
43. Kovács Attila 2002. május 30. 3.
44. Forró-Erős Gyöngyi 2008. június 19. 1.
45. Csíki Hírlap III. évf. 149. sz. 2008. augusztus 1. 1.; Háromszék 5591. sz. 2009. január 30. 2.
46. Hargita Népe XX. évf. 269. sz. 2008. november 18. 2.; Háromszék 5581. sz. 2009. január 19. 2.
47. Háromszék 5489. sz. 2008. szeptember 25. 2.
48. Hargita Népe XX. évf. (XXI). 71. sz. 2009. április 11.
49. Daczó Katalin 2009_b. június 9. 3.
50. Csikdánfalva és adatok a felcsiki hat faluról. Ambrus-Mátyás Erzsébet Mária–Ambrus-Mátyás Árpád 2007. 230.
51. László Gyula 1997. 188.
52. Imreh István–Pataki József 1992. 204
53. SZOT VI. 350.
54. EMSZT III. 705.
55. MNL V. 454.
56. Székely Nemzeti Múzeum iratai 1615, 1807. Nyomatott.
57. Csíki Lapok XLVIII. évf. 9. sz. 1936. március 1. 4.
58. Csíki Lapok LIII. évf. 18. sz. 1941. május 4. 4.
59. Csíki Lapok LIV. évf. 1942. 6. sz. február 8.
60. Albert Ernő 1997. 46.
61. Hargita Népe XIV. évf. 121. sz. 2002. május 30. 3.; Kászoni Zoltán 2005. 50.
62. Háromszék 5473. sz. 2008. szeptember 6. 3.
63. Háromszék 5489. sz. 2008. szeptember 25. 3.
64. Daczó Katalin 2009_b. június 9. 3
65. Csíki Lapok LV. évf. 43. sz. 1943. október 24. 4.
66. Imreh István–Pataki József 1992. 204.

67. EMSZT I. 576.
68. SZOTÚS VIII. 233–234, 242, 244.
69. EMSZT VIII. 270.
70. Endes Miklós dr. 1994(1938). 469.
71. Kézai Simon 1901. 11.
72. László Gyula 1997. 186.
73. Hargita Népe XIV. évf. 121. sz. 2002. május 30. 3.; Kászoni Zoltán 2005. 15. és 20.
74. Cs. Fodor Sándor 1974. 219. -
75. SZOTÚS VIII. 88, 232.
76. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 235.
77. Daczó Katalin 2009_b, június 9. 3.; Kászoni Zoltán 2005. 55.
78. Hargita Népe XX. évf. 139. sz. 2008. június 19. 1.; Kászoni Zoltán 2005. 53.
79. EMSZT I. 1039. A hódhoz az adatokat Ambrus-Kis Mátyás Árpád közölte
80. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 12.
81. EMSZT IV. 954, 968–973.
82. Oláh Miklós 1542? 1.
83. SZOT II. 321:CCCCVII. sz.
84. Szamosközi István é. n. 185.
85. Imreh István 1983. 319.
86. Imreh István 319 és 327.
87. Pataki József 1971. 83.
88. Imreh István–Pataki József 1992. 204.
89. SZOT VII. 69: 1393. sz.
90. Cs. Fodor Sándor 1974. 219.
91. Benkő Károly II. 1853. 37.
92. Endres Miklós dr. 1994(1938). 473–474.
93. Compilata Constitutiones 1815. 127.
94. SZOTÚS VIII. 233.
95. Sánta Imre 1910. 22–23.
96. Vitos Mózes II. 2003. 184–186.
97. Daczó Katalin 2009_a, március 4. 1.
98. EMSZT VIII. 13.
99. SZOT II. 321–331:CCCCVII. sz.
100. László Gyula 1997. 186.
101. Imreh István–Pataki József 1992. 59.
102. Szabó T. Attila 1974. 208.
103. EMSZT XI. 867–868.
104. Cs. Fodor Sándor 1974. 219.
105. Biás István 1914. 4.
106. Biás István D. 1921. 44.
107. SZOT II. 330:CCCCVII. sz.
108. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 236.
109. SZOT VII. 39:1379. sz.
110. Cs. Fodor Sándor 1974. 219.
111. Jakab Elek–Szádeczky Lajos 1994(1901). 396.
112. SZOTÚS VIII. 123. és 227.
113. Biás István 1914. 10
114. Egyed Ákos–Magyari András 2001. 13.
115. SZOT VII. 312:1544. sz.
116. Conner János dr. 1906. 85.
117. Szádeczky Lajos dr. 1908. 836.
118. Tarisznyás Márton 1982. 82.
119. CSÁLvt F. 28. VI. csomag Nr. 446.

120. Albert Ernő 1994. 295.
121. Bálint Sándor 1976. 309.
122. EMSZT III. 630.
123. EMSZT IV. 200.
124. Szádeczky Kardoss Lajos dr. 1993(1927). 246.
125. Imreh István–Pataki József 1992. 204.
126. Imreh István 2001. 188. idézet Kőváry László 1984. 133.
127. Demény László. Csiki Hírlap III. évf. 149. sz. 2008. augusztus 1. 3.
128. Háromszék 5461. sz. 2008. augusztus 23. 2.

KÖZBIRTOKOSSÁG

A székelyek az új hazában – amint már utaltunk rá – ősfoglalók voltak. A szántásra alkalmas területek, legelők, erdők közösek voltak, a szántóföldeket a lakosok között évente vagy nagyobb időközben kiosztották. A terület jelentős részét települések szerint is körülhatárolták, de egyes részek Felcsíkon továbbra is a hat község tulajdonát képezték. Gyarapodott a magántulajdon is: irtották az erdőt, az jelentett egyéni gyarapodást, majd a megszerzett területeket örökléssel a család tulajdonává alakították. Vásároltak is földeket. „A magántulajdonban lévő székely örökség és a közbirtoklás jól megfér egymás mellett, s a székely családi gazdaságnak századokig folyamatosságot és stabilitást biztosított”.¹

Ez azt is jelentette, hogy a művelhető föld aránylag csekély voltát és silányabb minőségét a közös erdő szűkítésével tudták bővíteni, gyarapították irtással a legelőket is.

A közös földre a falvak vezetői vigyáztak, törvényeket szabtak, azt az egész falu lakossága elfogadta, és döntő részben betartotta. Védelméről az előző századok során számos példát találhatunk a felcsíki okmányokban – amelyekre korábban több helyen is utaltunk –, de a megmaradt viszonylag kevés szántó, annál több erdő és legelő fenntartása a XIX. század második felében megalakult államilag ajánlott közbirtokossági formában erősödött meg.

A közbirtokosság előfutárai az 1898-ban a XIX. törvénycikkben foglaltak alapján alakultak meg. A szabályzat elsősorban az erdő- és legelőgazdálkodásra vonatkozott, kevésbé a szántóföldekre. A szabályzatban az ésszerű gazdálkodást, szervezettséget, felelős vezetést hangsúlyozták. Sok vitát váltott ki a későbbiekben is, hogy minden községben kialakították: a közös erdőből csak az részesülhetett, akinek magánbirtoka volt, mégpedig a tulajdonában lévő szántóföld arányában. Közbirtoknak nevezték, de ebből a közösségből kizárták azokat, akik a falu közösségében éltek ugyan, de saját földdel nem rendelkeztek.²

Az ellentétet fokozta az, hogy korábban a közbirtok használatában mindenki részes volt, aki a településen belfőséget szerzett. Az arányosítást követően azonban a föld nélkülieket kizárták a közbirtokosságból, legfeljebb ágfajuttatásból részesülhettek.³

A közbirtokosság működésében fontos szerepet játszott a szavazati jog. Egyes községekben ahhoz, hogy valakinek egy szavazati joga legyen, legalább 5 hold földdel kellett rendelkeznie. Akiknek kevesebb földjük volt, azoknak egy szavazat úgy jutott, hogy ketten, esetleg hárman összeálltak. Viszont számosan voltak olyanok, akiknek több szavazati jog jutott, egyes esetekben elérhették a húsz jogot. A szavazati jogot lehetett szaporítani öröklés, házasság, vásárlás révén. Végül is az eredményezte, hogy a gazdagok további gyarapodási lehetőséghez jutottak a köz javaiból Dánfalván is. Többnyire ők töltötték be a vezetőségi szerepet is.

A közbirtokosság gyakran segítséget jelentett a falvak lakosságának. Támogatták a tűz- és árvízkárosultakat, fiatal házасokat építkezéskor, az árvákat és hadi özvegyeket, a nágycsaládosokat, kifizették a tagság állami és egyházi adóját. Segítették a kulturális törekvéseket. A fennmaradt jövedelemből pénzt is osztottak a tagok között.

A közbirtokosságnak mint szervezetnek megalakulását a XIX. század végére a XX. század elejére tehetjük. Dánfalván 1904-ben már működő közbirtokosságról értesülhetünk. Azt közölték a Gyergyó című újságban a fenti év októbere 23-án, hogy november

5-én 11 órára árverést hirdetnek, amely szerint eladnak a Bogáros nevű erdőrészen 3102 m³ fát. Kikiáltási ár 8810 korona. A felcsíki falvakban a következő években is működő közbirtokosságokról tudunk.

A szabályzat előírta a vezetőség megválasztását: elnököt, jegyzőt, pénztárnokot szavaztak meg, akik kezdetben a falu bírái, jegyzői, pénztárnokai voltak, annál is inkább, mert működését önkéntesen végezték. 1913-tól némi juttatásban részesültek a fenti vezetők. A későbbiekben már külön vezetőség vezette a közbirtokosságot. Alakítottak igazgatótanácsot is, gyakran 5 tagból. A felügyelő bizottságba 3 rendes és 3 pótagot választottak, akik havonta egyszer ellenőrizték a pénztárt, vizsgálták a terveket, a szabályzat betartását. Azt is megkövetelték, hogy a felügyelő bizottság tagjai között ne legyen az elnök rokonai közül senki.

A vezetőség gondoskodott az erdők védelméről, a vágterek évenkénti kijelöléséről. Úgy kellett gondolkodniuk, hogy a közösség erdeit beosszák meghatározott vágterületekre, hogy 50 vagy 80 éves fordulókkal minden évre jusson az erdő fájából. Törödniük kellett a kivágott erdők pótlásáról is. Úgynevezett csemetekerteket tartottak fenn, gondoskodtak arról, hogy lehetőleg közmunkával ültessék el a csemetéket. Kijelölték a legelőterületeket a szarvasmarháknak, növényeknek, juhoknak, kecskének stb. Megszabták a kihajtás idejét az időjárástól függően: mivel Csíkban később tavaszodik, a kihajtási időt általában Szent György napjához igazítják. Ekkor a rétekre hajtják, majd az erdei kaszálókra, míg végül legkésőbb május húszig felhajtják a havasi vagy hargitai legelőkre. A közbirtokosság vezetői állapítják meg a hazahajtás időpontját is.

A közbirtokosság támogatta a művelődési törekvéseket, döntően hozzájárult a középületek elkészítéséhez. Dánfalván a községháza, a templom, majd az iskola közbirtokossági kezdeményezéssel és jelentős támogatással készült el.

A közföld számba vételekor kiderült, hogy egyes községekhez jelentős közbirtokossági területek tartoztak. Felcsíkon az 1895-ös összeírás eredménye szerint a közbirtokosság megalakulásakor a szentdomokosiak 12 268, a madarasiak 13 354 holddal rendelkeztek. Az utóbbiak birtoka 1908-ra 16 664 holdra és 783 négyszögöltre gyarapodott.⁴

A közbirtokosságok erősödése után működésében rendkívüli zavart okozott az 1921-es földreform. Ekkor a Székelyföldön a román állam a földreform törvénybe iktatása nyomán 1 516 971 katasztrális hold (47,5 százalék) erdőt, 563 378 katasztrális hold (17,6 százalék) legelőt, 935 283 katasztrális hold szántót és rétet, összesen 3 192 508 katasztrális hold területet sajátított ki, de 1924-ben a kisajátítást még tovább folytatták.⁵

Csík megyében 1921. június 30-tól 1923. december 1-ig 66 391 katasztrális holdat sajátítottak ki, a lehető legkevesebb díjat fizetve érte, vagyis értékének 2–10 százalékát. Néhány adat a felcsíki községek kisajátítási területéről: Madaras közbirtokossági területéből Gyergyóbékás falunak 5154 holdat, Gyimesközéplonknak 649 holdat.⁶

Jenőfalva határából 1921-ben 311 hold erdőt sajátítottak ki, amelyet csak 1943-ban sikerült visszaszerezniük.

A karcfalvi közbirtokosság területéből 450 hold erdőt és legelőt vettek el, amelynek jelentős részét szintén Békás községnek adták át. A legfelsőbb agrárkomité törvénytelennek ítéli a kisajátítást, és visszaitéli a karcfalviaknak. Visszavételkor a békásiak a legelőre vonultak, s megakadályozták. A karcfalviak segítségért a román királyhoz fordultak, aki megígérte, hogy tanulmányozza az ügyet.⁸

A Csíki Lapok megírták, hogy a karcfalvi közbirtokosság négy tagú küldöttsége március 18-án délután 4 órakor a királynak mondta el panaszát a földreform során igazságtalanul kisajátított, és a békásiaknak átutalt területéről.⁹

Érdekes történet kapcsolódott a közbirtokossági legelőhöz. Miután a harmadfokú agrárbizottság visszaitélte a legelőt, az előjárók a karcfalvi csendőr kíséretében indultak tulajdonuk visszafoglalására, de a békásiak ellenálltak.¹⁰

A békásiaknak Dánfalva határából is kisajátítottak 300 hold erdőt — amint utaltunk rá — a Naskalat részen. Ellene a dánfalviak is pert indítottak. Ez a per sikerrel járt, mert a Semmitőszék ítélete visszautalta Dánfalvának az 1921-ben kisajátított területet.¹¹

Az 1920-as években a közbirtokosság léte került veszélybe. 1924-ben három javaslat is elhangzott működéséről: államosítsák a közbirtokossági vagyonekat, helyezték közösségi tulajdonba, esetleg osszák fel a tulajdonosok között. Megrettenve figyelt a lakosság a fejleményekre, hisz „mégiscsak ez az ottani székelyek igazi és úgyszólván egyetlen aratása”.

A megoldási híreket minden községben elégedetlenséggel fogadta a lakosság. Madarason már eleve elégedetlenséget váltott ki az 1921-es földreform. A lakosság jelentős része a fajutalékból pótolta megélhetésében mutatkozó hiányokat. A nyilvántartásokban, kimutatásokban a valóságnak nem megfelelő arányrészek szerepeltek: mintegy 360 család 5–20 hold közötti illetménnyel maradt, néhányan pedig egészen 120–200 hold aránnyel rendelkeztek. Ezért azt követelték, hogy a közbirtokossági arányrészeket egyenlően osszák fel.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a zavaros körülmények között egyes közbirtokosságok átgondolatlanul kezelték a közbirtokosság vagyont. Madarason 3450 holdas erdőt valósággal elpazaroltak.¹²

A sokáig elhúzódó perlekedés mellett súlyos teherként nehezedett a közbirtokosságokra a gyakori tudatos büntetéseket kereső törvényesség alkalmazása. Büntették a közbirtokosságokat azért, hogy valamely jelentésben hibát találtak, esetleg nem tartották be a kijelölt határidőt, az adóbevallás nem volt teljes mértékben pontos. A közbirtokosságra Csík megye területén 1931-ben különböző ürüggyel 25 millió lej bírságot szabtak ki.¹³

Jó lehetőségnek bizonyult a székely falvak lakossága ellen az erdőkihágások szigorú ellenőrzése és a büntetések sorozata. 1925–1936 között erdőkihágásért 226 000 esetben büntettek, ami azt jelentette, hogy a csíki megbüntetettek az országos átlagnak a 40 százalékát tették ki.¹⁴

A közbirtokosság működését gátolta egyes helyeken az is – például Szenttamáson –, hogy az 1930-as években az erdőgazda összejárzott a gyárosokkal a közösség kárára.¹⁵

Mindezek ellenére, különösen Csíkban, jelentős számban növekedett a közbirtokosságok és a tagok száma. 1936-ban 54 közbirtokosságnak 32 104 tagja és 104 000 hektár területe volt. Az erdőkitermelés oly méreteket öltött, hogy szakértők szerint egy-két év múlva kivágnák az utolsó számottevő erdőt is a havasokon, így a gazdasági nehézségek pótlására sem marad lehetőség.

Az állami hivatalos szervek büntetései mellett nagyban segítette a közbirtokosság gyengülését a belső ellentétek növekedése. Ilyen jellegű ellentétek abból fakadtak, hogy szinte minden falu közbirtokosságában jelentkeztek a többség számára a „jog” szerinti elosztásból származó hátrányok. Viszonylag nagy számú sok joggal rendelkező gazda nagy terület fájából részesült, míg a kevés földdel rendelkezők alig jutottak a közös birtokból származó jövedelemhez. Csíkban 25 000 kiscsászának 1–5 holdig terjedő birtoka

volt, ebből következően alig juthatott egy vagy két joghoz a többség, vagy mások csak birtokuk összeadásával kaphattak esetleg egy jogot, illetve annak megfelelő fát.¹⁶

Nem kevesebb romlást jelentett az adóterhek növekedése. 1925-ben Csík megyének 21 000 000 lejt kellett fizetnie, amely összeg 1930-ra már 68 000 000-ra emelkedett. Ezekben az években a lakosság még annyi összeget sem tudott megkeresni, amennyit adóba követeltek. Olyan adóterheket közöltek 1930 táján, amely szerint minden egyes eladott köbméter fáért kapott összeg 51–52 százalékát adóba kellett fizetni az államnak.¹⁷

Ebből következően egyes helyeken a kialakult ellentéteket bizonyos csoportok politikai célokra is felhasználták.

Valamely mértékig javított a közbirtokosság működésén az, hogy a 930-as években Csíkban is kibontakozóban volt a szövetkezeti mozgalom. Ennek eredményeként 1933 áprilisában Dánfalva, Karcfalva, Jenőfalva, Szenttamás közbirtokosságai szövetkezetbe tömörültek. Erdély-szerte a kezdeményezést úgy köszöntötték, mint az Első Székely Fakitermelő Szövetkezet-et. Kezdetre az előző év tavaszára nyúlt vissza. Amikor a négy község lakossága elhatározta az összefogást, döntő szempontjuk a közösség megteremtéséhez az volt, hogy közösen védjék meg gazdasági érdekeiket. Az erdőkitermelés, különösen az értékesítés egységes legyen. Különösen a távolabb eső erdőrészek kitermelésében, a termékek eladásában ne az idegen tőkés cégek nyereszkezjenek a felsorolt falvak lakóinak kárára, hanem a lakosságot illesse. Elhatározták, hogy a kitermelést házilag végzik, amelynek révén számos embernek biztosítanak munkát. A gömbfát lehetőleg fűrészárúként értékesítsék, amely értékét is növeli, s további lehetőséget biztosít munka végzésére. A fát egységesen adják el, a lakosság falvanként részesüljön a nyereségből.¹⁸

A felcsíki szövetkezet megalakulásának gyorsan híre kelt, mindenütt úgy emlegettek, mint olyan gazdálkodási formát, amely megakadályozza a székelység kiszolgáltatottságát ezen a területen. Meg kell említenünk, hogy létrehozásában döntő szerepe volt dr. Pittner Árpád ügyvédnek és Sztankó Zoltán erdőmérnöknek. A négy község szövetkezetbe tömörülését Kacsó Sándor író külön is üdvözölte: „Végre megtalálták Csíkban azt a formát, amivel megmenthetik a közbirtokossági vagyionokat, és kenyeret tudnak adni [...] az éhező székelység kezébe“. Tovább folytatva írta: „a szövetkezeti rendszerből egyetlen közbirtokosság se maradjon ki“. Kacsó Sándor a következő időszakban is lelkes híve volt a székelység szövetkezetbe tömörülése ügyének.¹⁹

Ezt követően 1935-ben Szentdomokoson is hasonlóképpen alakították meg a Victoria Általános Szövetkezetet, amelynek szervezője és vezetője dr. Karda Ferenc, a kiváló és a közért sok áldozatot hozó ember volt. Célja, megszüntetni a kiszolgáltatottságot, növelni a kereseti lehetőséget. A fát a szövetkezet tagjai vágták ki, és szállították haza, a saját fűrészükön dolgozták fel deszkának, így terméküket maguk juttatták piacra. A szövetkezet ténykedését kiszélesítette: malmot, mézrészleget, tejfeldolgozót létesített. A malmot a fűrészüzem hajtotta, 1936-tól a községnek villanyáramot szolgáltatott. A szövetkezet tagjainak kedvezményesen örölt, és adott gabonát is. A mézstelepen évente 80–100 vagon meszet égettek, amely megfelelő jövedelmet jelentett. A tejfeldolgozónak az állatok legeltetését a közbirtokosságtól bérelt területen biztosították, szövetkezetben dolgozták.

A különböző részlegek egymást kiegészítették, a jövedelmet szaporították. Egy év alatt, 1936-ban a szövetkezet jövedelme több mint félmillió lej volt.²⁰

A dánfalvi közbirtokosság működéséről néhány jegyzőkönyv valamely kivonatából tájékozódhatunk. Dánfalván megszabták az erdölés időpontját, ezzel igyekeztek megelőzni a fa engedély nélküli hazaszállítását. 1935-ben azt írták a közbirtokossági jegyzőkönyvbe: „A mai naptól kezdve a közbirtokosságra semmi nemű fáért menni nem szabad“. 1936-ban ebbe a jegyzőkönyvbe írták: „a kettős gyűlés [...] jónak látja az első részen lévő csutak vizsga megtartását. Lukács Sándor: a csutak lehet a földszintjétől 20–25 cm. (karácsonyfával kapcsolatos ellenőrzés).“ Ugyanebben az évben rögzítették: „az 1936–37. évi vágásterületet a régi szokás szerint fölmérve és arány szerint kibárcázva felosztatik a birtokosok között“.

Amint említettük, a közbirtokosság gyakran a közösség közügyeinek rendezéséből fontos szerepet vállalt. Madarason 1938-ban az évi költségvetésben ilyen tételek szerepeltek: segély a politikai község számára 400 000 lej, a csendőrségi laktanya építésére 60 000 lej, a községi jegyző átköltöztetésére 30 000 lej. 1942-ben a dánfalvi közbirtokosság jegyzőkönyvbe foglalta, hogy „a község részére is úgy, mint az egyházzemélyzet részére tűzifa – általában felosztjuk“.

Figyelmesen vezették a nyilvántartást. Dánfalván utólag közölték az erdöléskor: „amik a bárcában szám hiba lesz, azt minden egyén jelentse be a kitermelés idejéig“.²¹

1940 és 1944 között a mezőgazdasági minisztérium rövid idő alatt számos olyan területen intézkedett, amelyek a közbirtokosságok korábbi helyzetén javítottak, segítettek az erdő- és legelőgazdálkodást – pedig háborús időszak volt.

A II. világháború idején a front előrehaladásával egy időben a békási románságot a törvényes utak megkerülésére, és a magán és közösségi tulajdon erőszakos kisajátítására ösztönözték. Így történt meg, hogy fejszékkel felfegyverkezve több ezer holdas területeket vettek birtokukba a csíki falvak közbirtokosságaiból.

Jelentős kár érte a felcsíki hat falu közbirtokosságait az 1946–1947-es nagy szárazság idején. Több ezer köbméter fa került az égés martalékául az egymást követő erdőtüzek következtében. A felcsíki falvak lakossága áldozatos hozzáállásának köszönhetően csökkent a szinte állandó jelleggel fel-fellobbanó erdőtüzek okozta kár.

A II. világháborút követően megalakult Magyar Népi Szövetség figyelemmel követte a közbirtokosságok működését. 1947. április 13–14-én Csíkszeredában Erdő- és Közbirtokossági Kongresszust tartottak, amelyen több mint 300 erdészeti, gazdasági, közbirtokossági és szövetkezeti szakember vett részt. Ekkor mondott beszédet a csíkszentdomokosi Kurkó Gyárfás mint a Magyar Népi Szövetség elnöke. Közölte: „A kiszakított erdőket vissza kell juttatni a közösségeknek“. Továbbá, megfogalmazta azt is, hogy a közbirtokosság a faluban élő lakosság, szegény és gazdag közös tulajdona. Ennek következtében alakult ki minden faluban az úgynevezett „jog“- és „koponya“-vita, amely az erdők kitermeléséhez kapcsolódott.

Ezen a kongresszuson hangzott el a közbirtokossági szövetkezetek megalakulásának szükségessége, amely védelmet biztosíthat minden lakosnak. Számos felszólaló hangzott, hogy új alapokra kell helyezni az oly nagy értéket jelentő erdei fa kitermelését. Ne a lábán adják el a közösség fáját, hanem szállítsák haza, dolgozzák fel, hisz ily módon sok embernek munkát és nagyobb jövedelmet biztosíthatnak.

Tán ezen elgondolás következtében, s a korábbi idők tapasztalatait felhasználva 1947-ben Csíkszentdomokos központtal megalakult a Felcsíki Erdőipari és Általános Gazdasági Szövetkezet, amelynek 3000 tagja és 3 000 000 stabil lej tőkéje volt.

A közbirtokosságok minden ellentmondások, hatalmi támadások ellenére a felcsiki lakosság életében hosszú időn át jelentős szerepet töltött be. Amely faluban vezetői kellő körültekintéssel és hozzáértéssel irányították, ott az egész lakosságnak megelégedésére kellő jövedelmet jelentett, viszont ahol csak az egyéni érdekeket helyezték előtérbe, ott a köz javára nem tudtak felmutatni eredményeket.²²

1948. június 11-én a közbirtokosságokat mint intézményeket, velük együtt az erdőket és legelők döntő részét államosították. A sokszor emlegetett erdő értékének eltulajdonítása súlyosan érintette a csíki székelység életfeltételeit, hisz a kevés, nem jó minőségű, gyengén termő föld termékeinek erdő általi kiegészítése megszűnt. A lakosságnak nagy számban máshol kellett megélhetési lehetőséget találnia.

Újabb reményt jelentett az 1989-es változás, azonban elég sok időhúzással juttatták vissza az erdőket a közbirtokosságoknak. Gyakori szóbeszéd volt ezen a vidéken: egyik napról a másikra el lehetett venni, még évtized múltán sem tudják visszaadni saját, sok évszázados tulajdonukat.

Tisztázni kellett azt is, hogy a megyésítés idején, 1968-ban avatatlan kezek úgy rajzolták meg a megyék határait, hogy Csík régi területéből minél többet a moldvai szomszédos megyékhez csatoljanak. Soha nem fordult elő, hogy az újabb határvonal a csíkiak javára történt volna. Ma hosszas herce-hurca, pereskedés után sem sikerült teljesen visszaszerezni a közbirtokossági területeket.

1999 tavaszán a román parlament végre megszavazta, hogy a közbirtokossági területeket vissza kell utalni eredeti tulajdonosaiknak, amely részeket a csíkiak is ezer év óta magukénak vallottak.²³

A határozat nyomán a felcsíki hat község mindenikében újjászervezték a közbirtokosságot, számba vették korábbi vagyonukat. A 2000/1. sz. törvény közlését követően Szentdomokos, Karcfalva, Dánfalva közbirtokossága előkészítette a birtokba helyezési jegyzőkönyvét. Rövidesen meg is választották a vezetőket is: Szentdomokoson Ferencz Lajos, Szenttamáson Terkő a közbirtokosság neve, elnöke Bíró Károly, Jenőfalván Teres Közbirtokosság alakult, elnöke Gegő Jenő, Karcfalván Larix a neve, Miklós Árpád az elnöke, Dánfalván Zsók Jenő, Madarason Miklós Gergely az elnök.

Csíkban a korábbihoz hasonlóan 54 közbirtokosság alakult újra, de egy-egy faluban több is, mint például Bánkfalván 5.

A Csíkdánfalvi Harangszó időközönként beszámolt a közbirtokosság működéséről. 2006 tavaszán új vezetőséget választottak. Elnök Zsók Jenő, alelnök Szabó Tibor, pénztárnok Bőjte Csongor, erdőgazda Zsók Géza, jegyző és könyvelő Csáki József. Értékeltek a 2006. év intézkedéseit, tervet készítettek a 2007. és később 2008. évre.

A 2009 tavaszán megválasztott új vezetőség: Elnök Lukács Gábor, alelnök Bőjte Csongor, titkár Szabó Tibor, erdőgazda Antal László, könyvelő Csáki József, pénztáros Zsók Géza. Ellenőrző bizottság: Fülöp László, Dobos László, Abos Jenő.

Csíkmadarason a következő három évre megválasztott vezetőtanács: elnök Sándor János, tagok: Bálint József, Imreh Loránd, Bálint Árpád, Antal Imre. Az ellenőrző bizottság: Bíró Gábor, Antal József és Péter Sándor.

Hozzáértő gazdálkodással a dánfalvi és a felcsíki községek gazdasági fejlődését jelentősen elősegítették az újonnan szervezett közbirtokosságok.

1. Egyed Ákos 2006. 40.
2. Egyed Ákos 2006. 203.
3. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 141.
4. Pál-Antal Sándor–Ördög Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton: 1996. 94.
5. Garda Dezső II. 2002. 15–19.
6. Pál-Antal Sándor– Ördög Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton 1996. 128.
7. Szabó Miklós–Jakab Sámuel 2001. 103.
8. Csíki Néplap II. évf. 7. sz. 1932. március 23. 2.
9. Csíki Hírlap XLIV. 12. sz. 1932. március 20. 2.
10. Csíki Lapok XLIV. évf. 17. sz. 1932. április 24. 3.
11. Csíki Lapok XLIV. évf. 25. sz. 1932. július 10. 4.
12. Antal Imre 1979. 488–489.; Uő. 1980. 142.
13. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 195. 1928-ban egy köbméter fáért 300 lejt fizettek.
14. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 203.
15. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 232.
16. Venczel József 1980. 45.
17. Antal Imre 1979. 489.
18. Csíki Lapok XLV. évf. 15. sz. 1933. április 9. 1.
19. Székely Zsombor 1999. XXXIX. 175.
20. Antal Imre 1979. 491.
21. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 198, 215, 220, 221, 232, 238, 240, 251.
22. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 231–232.
23. Búzás László 2008. május 17. 3.

TÁRSADALMI VISZONYOK

FŐNÉPEK ÉS NEMESEK

Amint már korábban utaltunk rá, a székelység vérrokonság szerinti csoportosulásban érkezett mai lakhelyére. A hat nemzetség és 24 ága vezetőinek jelenléte töredékeiben megtalálható a felcsíki falvakban is. Szervezettségüket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy területüket egymás között felosztották, kialakultak a falvak közösségei, évente más-más nem és ág tagjai biztosították a vezetőket, ismereteink szerint két területen: a hadak ügyében és az igazság kimondásában. A nemzetségfők előnyös helyzetbe kerültek a többi tagokhoz képest, több állatuk, tán nagyobb részesedésük volt az esetleges zsákmányból, a nyílföldek kiosztásakor is nagyobb részre tarthattak igényt. Fokozatosan kialakult a székelység három rendje: a főemberek (primorok), a lófők, vagyis lovas katonák (primipili), a közszékelyek, tehát a gyalogok (pedites). Azt hozzá kell tennünk, hogy a főemberek, illetve nemesek rendje a lófők felső rétegéből fokozatosan alakult ki.

Az erdős területeket szabadon irthatták, több állattal rendelkező családok nagyobb területekre tudtak szert tenni, így a vagyoni különbözőség hozzájárult a rendek elkülönüléséhez. A vérségi öröklés helyét a vagyoni öröklés foglalta el, bár sokáig párhuzamosan is léteztek.¹

A székely főemberek megnevezésére 1407-ben került sor, amikor oklevélben előbbkelőket (seniores) írtak.

De előkelők vettek részt a jenőfalvi határban ítélezők között is 1406. július 1-jén.

Bizonyára a királynak tett szolgálatokért V. László király 1456. március 30-án több csíki személynek, közöttük a felcsíki, Szenttamási Szilveszternek és fiának, Lázárnak nemesi címet adományozott.²

1462-ben a szenttamási Lázár Bálintot említik nemesként, aki később Kászonban hadnagyí és bírói tisztséget töltött be. 1563-ban a Lázár családról Szenttamással kapcsolatban írtak.³

1464-ben Mátyás király a csíki főembereknek is parancsot közölt a brassói kereskedők kéréséről.⁴

Mátyás király uralkodása idején számba vett csíki főemberek: szenttamási, illetve szárhegyi Lázárok, csíkszentkirályi Andrások, zsögödi Mikók, csíkszentmihályi Sándorok, csíkszentmártoni és csíkszentgyörgyi Beczék, ajnádi Bernádok, szentléleki Czakok.⁵

A vagyoni különbségből adódó ellentétek fokozatosan erősödtek, a főnépek előnyeikkel visszaéltek, az elégedetlenség odáig fokozódott, hogy a székelyek Háromszéken 1465-ben Szolga Miklós vezetésével felkelésbe kezdtek, felégették a főemberek kastélyait. Mátyás király megbízásából Szentgyörgyi és Bazini János, erdélyi vajda és székelyek ispánja 1466. január 20-án megjelent Zabolán, odahívta a többi székely székekkel együtt a csíkiak képviselőit is, s régi törvényekre hivatkozva nemzetgyűlést tartottak, amelyen jelentős határozatokat fogadtak el. Megkövetelték, hogy a főrendűek megszabott törvények betartásával éljenek, szabadságot biztosítsanak a közrendűeknek.⁶

Mátyás király akkor is intézkedett a székelyek ügyében, amikor 1473-ban elrendelte, hogy a főemberek tartsák be a székelyek régi hagyományait, írják össze külön a lóföket és külön a gyalogokat, és a főnépek azon ne merjenek változtatni, vagyis ne rendeljék egyik rendből a másikba őket a székely ispán tudta nélkül.

1495. szeptember 25-én keltezett levélben a jenőfalvi ítélkezéskor említik Lázár András, Lázár Balázs, Blaskó János és Imre csiki főnépek nevét.⁷

Ott voltak a csiki „első” az 1505-ös udvarhelyi és az 1506-os agyagfalvi székely nemzetgyűlésen is.⁸

Az 1506-ban tartott nemzetgyűlésen résztvevő csiki főemberek között a fentiekén kívül még ott találjuk Győrfi Sándort, Betz Imrét, Cakó Jánost, a nemzetgyűlést pedig Lázár András vezette.⁹

Időrendben az első dánfalvi nemes Domokos Péter volt, akinek neve 1535-ben írásban szerepelt.¹⁰

A későbbiekben, az 1500-as évekről még számos adatot találhatunk a csiki eseményekről és főemberekről.¹¹

János Zsigmond 1566-ban azért jutalmazott csiki főembereket, mert harcaiban korábban támogatták. Jobbágyokat adományozott Lázár Istvánnak, Farkasnak és Balásznak, János Gerébnek, Balaskó Ferencnek, Fejér Györgynek, Andrassy Mártonnak és Péternek, Becz Pálnak.¹²

1569-ben Dánfalva jelzéssel először találunk 16 nevet oklevélben, akikről azt írták, hogy főemberek vagy lófők, a felcsíki hat faluból 71-et. Hogy hányan voltak közülük főemberek és hányan lófők, nem tudjuk megállapítani, bár a későbbi összeírások azt sugallják, hogy többségük lófő volt, elvéve lehetnek főnépek is közöttük.¹³

1562 után a csiki, gyergyói, kászoni főemberek rövid idő alatt újabb jobbágyokra tettek szert, birtokuk is jelentősen gyarapodott. A király, a fejedelem parancsára birtokuk arányában megfelelő számú lovast kellett táborba küldeniük. Ez kapcsolódott egyben ahhoz, hogy a székekben a legjelentősebb állásokat ők töltötték be, döntéseik a saját érdeküknek megfelelően alakultak, szoros kapcsolatot alakítottak ki a nemesekkel, a nemzetgyűlésben is az ők akarata szerint születtek a határozatok.

1569-től a nemeslevéllel rendelkezők is ebbe a rendbe tartoztak. Ilyenkor a levél mellé csatolták címerüket is. A XVI. században nemesnek tartották a lóföket, darabontokat is, de összeíráskor külön fejezetben csoportosították.

A Székelyföldön 1566-ban 56 főembert számláltak össze, amely szám 1602-ben 162-re emelkedett. Csíkban viszonylag kevés főember élt, 1566-ban 9-ről írtak.

1570. június 16-án azt jegyezték fel, hogy János Zsigmond szenttamási Lázár Farkasnak és Lázár Balásznak Jenőfalván nagyszámú jobbágyot adományozott. Csíkban Lázár Farkas hosszú ideig (1570–1597) főkirálybírói tisztséget is betöltött.¹⁴

Alig 7 évvel később ismét összeírást készítettek Csíkban, ekkor az 50 dénáros adót fizető „főemberekről” készült kimutatás. A nevek nélkül készített számadat szerint Dánfalván 24 olyan család élt, aki 50 dénáros adót fizetett, és akiket főembereknek (?) tekintettek. Felcsík hat falujában összesen 123-an szerepeltek a nyilvántartásban.¹⁵

1577-ben a szenttamáson élt Lázár Farkas főember.¹⁶ 1586-ból két nemesembert említettek: Bogáts Jánost Madarásról és Sook [Zsók] Tamást Dánfalváról.¹⁷ 1587. október 6-án Szenttamáson Bíró Pált nemesemberként tartották számon.¹⁸

Ugyanebben az évben, október 6-án Szenttamáson készült az a jobbágykötő levél, amelyben Lázár Farkas főnemes Csurra Mihályt „jobbágyul köti”. A megbízott is nemes ember volt. A levél így kezdődik: „Mű Bíró Pál nemes ember...”¹⁹

Lázár Farkas 1591-ben, 1594-ben is sorra köti birtokára szerződéssel a jobbágyokat.²⁰

A székely oklevéltárban őrizték meg azt az okiratot, amely szerint Szenttamáson Lázár Farkas mint főember 1594-ben Molnár Balázst megmentette a haláltól, és ezért Molnár magát jobbágyul kötötte. Az egyezséget Szász István jenőfalvi nemesember és Varga Ferenc szenttamási ugyancsak nemesember írta, s levelükkel igazolták, hogy az örökös jobbágyságra szegődés megtörtént.²¹

1597-ben szentdomokosi Keresztély Pált és Istvánt nemes személyekként jegyezték a kolozsvári tárgyaláson.²²

Báthori Zsigmond 1591. november 15-én Gyulafehérváron kiváltságlevelet bocsátott ki, amelyben hű szolgálataikért kitüntette nemes és nemzeti dánfalvi Kovács Gyulát, Istvánt és Balázst, Antal Jánost, Lőrincz Istvánt, Móré Pétert, Miklós Lukácsot, Jenőfalváról Béres Tamást.

Csikban 1602-ben a felesküdek között 15 nemesember írtak össze, de megjegyeztük, hogy ekkor az összeírás hiányosan jelent meg a lakosság.²³

Rákóczi Zsigmond 1607. november 21-én a dánfalvi nemeseket a háborús felkeléstől, köz- és magántartozás alól felmentette, tekintettel a vasbányászatra. Bár időközben új fejedelmet választottak Erdély élére Báthori Gábor személyében, az előbbi felmentést ő is 1609. május 3-án megerősítette.

Rákóczi Zsigmond 1607. október 1-jén szenttamási Albert Tamást és Boros Mihály udvarát bizonyos kötelezettségek alól mentesítette. Rákóczi Zsigmond 1607. november 21-én a dánfalvi bányászokat a háborús felkeléstől a nemesekkel együtt felmentette.

1608-ban Báthori Gábor is tovább folytatta a nemesítést.²⁴

Szenttamáson Lázár Farkas fiát, Jánost 1609-ben a főemberek között említették. Róla peres ügyben Báthori Gábor fejedelemnek készítettek jelentést.

Elég gyakran ellentmondásos eredmények születtek az összeírásokon. Alig néhány év különbséggel készített kimutatások jelentősen eltérnek az előzőtől. 1614. február 17-én Bethlen Gábor erdélyi fejedelem megbízásából kezdtek hozzá a csíkiak összeírásához. Dánfalván egyetlen nemeset sem találtak, ellenben Madarason Zavar Fryderiket, Szenttamáson Lázár Jánost.²⁵

Ekkor a Székelyföldön összesen 392 főembert számoltak össze.²⁶

Szenttamáson 1630-ban Lázár Farkas leányának, Juditnak második férje, Damokos István is főember volt.²⁷

A csíkszenttamási Damokos Tamás, Lázár Farkas unokája 1635-ben Csík főkirálybírája.²⁸

I. Rákóczi György időközönként a csatában kitűnt katonákat azzal is jutalmazta, hogy nemesi címet adományozott. Bizonyára a fejedelem előtt jelentős volt néhány dánfalvi haditette, mert a nemesség mellett címert is adományozott 1638. május 12-én. Ez alkalommal Kovács Mátyás, Ferenc és István, valamint Ferenc István kapta meg a nemesi címet és a címert. A címer leírása: zöld alapon egy katonásan öltözött férfi, jobb kezében görbe kardot tart, a balban lándzsát piros zászlócskával.²⁹

1640-ben szintén két dánfalvi kapta meg a nemesi címet: Csáki Lőrinc és János.

Az 1643-as I. Rákóczi György idejében készült összeírás a falvak teljes férfilakosságát nyilvántartásba vette.³⁰

Ebben az összeírásban a felcsíki hat falu lakosai közül csupán Madarason találtak nemeseket: Baksa Jánost és Radó Istvánt. Nem írták össze a szenttamási nemeseket vagy főembereket, legalábbis a kimutatásban nem szerepelnek, holott a szenttamási Damokos

Tamás és a család például jelentős befolyással volt a felcsíki hat falura, de az egész Csík-székre.³¹

Az 1600-as évek közepéig az erdélyi fejedelmek fokozatosan bővítették a nemesi rendet, de csak időközönként egy-kettővel. Csupán néhány adat: 1615-ben 1 nemesítésre került sor, 1627-ben 2-re, aztán 1635, 1651-ben egy-egy személy kapott nemesi címet. De II. Rákóczi György egyszerre jelentősen megnövelte a nemesség számát. 1655-ben Csíkban 223 katonának adományozott nemesi címet, a felcsíki hat falu kitüntetettjeit név szerint is közöltük (I. kötet 48–49. oldal).

A szenttamási Damokos Tamás nemes ember 1657-ben II. Rákóczi Györggyel részt vett a lengyelországi hadjáratban, következményeként 10 évig tatár fogságban kellett várnia szabadulását.³²

1658-ban, háborús időszakban, a csíkiak tatár fogságba jutásakor újból összeírásról határoztak. Ekkor Csíkban 32 nemest írtak össze, a felcsíki hat faluból egyet, mégpedig Madarason. Feltételezhetjük, hogy a lengyelországi hadjárat vagy a tatár fogság következtében fogyatkoztak meg, hisz Dánfalván az 1655-ben talált 11 nemesített személyből egyet sem találhatunk a kimutatásban és a hat falu 38 személyéből is csupán egyet.³³

Időközben, az 1600-as években a Székelyföldön tovább bővültek a nemesi rendek. Számon tartottak főnemeseket, birtokos köznemeseket, városi nemeseket, bebírók nemeseit is.³⁴

1667. január 23-án Szenttamás falutörvényét Borbély János madarasi és Barabás György, Nagy Péter, Tamás István, Kedves Miklós szentdomokosi nemes írta alá.³⁵

Amikor 1681-ben a katonáskodó székelyeket összeírták, Csíkban 101 nemest találtak, s közöttük 9 neve után az szerepelt, hogy szolgál, 1683-ban 89-re csökkent a csíki nemesek száma, Felcsíkon 1685 decemberében 16 nemes személyt tartottak nyilván.

Dánfalvi Lukács Péterről és Istvánról úgy írtak 1699. május 11-én, mint akik „lófőnemesek”, és pénzért adnak el jobbágyot.³⁶

Fennmaradt egy 1702-ben Csíkban készített összeírás is. Ebben a felcsíki hat faluból 12 nemest említettek. Nevüket is rögzítették. Szentdomokoson Sándor Mihály, Szenttamáson Abafi János, özvegy Damokos Tamás, Boros Pál, Boros György, Lászlófi András, Ádám Literátus Mihály, özvegy Gurzó István. Dánfalván Bodor Péter, Csáki Mihály, Madarason Sándor Dávid, Sándor Kristóf a nemesek.³⁷

A következő, az 1703-as összeírás adatai ismét lényeges eltérést mutatnak az előzőhöz képest, ez alkalommal egy csoportba sorolták a nemeseket az armalistákkal. Az utóbbira még kiterünk. A Csíki-medencében 75 nemest és armalistát írtak össze, a felcsíki hat faluból 3-at.: Szentdamokosról 1-et, Dánfalváról 2-öt.³⁸

Az 1705-ös újabb osztrák támadás idején jelentős szerephez jutott a szentdomokosi Sándor, a szenttamási Boros nemesi család a többi csíki ellenállók között. 1712-ben Dánfalván számon tartották Kovács Gergelyt mint nemest és Szentdamokosról Sándor Mihályt, aki egyben Felcsík-szék hűtes nótáriusa is volt.

Amikor 1712. május 10-én a hámor múltját kutatták, akkor kihallgattak dánfalvi nemeseket is: Kovács Gergelyt, Jakab Istvánt, Szócs Györgyöt, Bíró Istvánt, András Miklóst, Both Pált, Both Máthét.

Továbbá: szintén 1712-ben a dánfalvi vashámor régi birtokosai ügyében kihallgatták a dánfalvi nemeseik közül Mihály Jánost, Szabó Tamást. Az okmányt aláírta dánfalvi nemes Kovács György és szentdamokosi nemes Sándor Mihály.³⁹

A súlyos következményekkel járó pestis járványt követően, 1721-ben a Conscriptio Carolina áll rendelkezésünkre. Benkő József közlése szerint ekkor a felcsíki hat faluban, de egész csíkban nem írtak össze egyetlen nemest sem. Erről az időszakról három összeítő kimutatást hasonlítottunk össze, mindhárom más-más adatokat tartalmaz.⁴⁰

Endes Miklós közlése szerint viszont Felcsíkon 28, Csík négy székében összesen 140 nemes élt.⁴¹

A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc bukása után a Bécsből irányított Főkormányzék pontosan igyekezett végrehajtani az udvar kívánságait. Főtámaszát a nemességben látta, ezért a székek vezetésében is egyre nagyobb területet biztosított számukra. A székekben a főkirálybíró a nekik tetsző főemberek közül jelöltették, nemesek álltak az alszékek élén, nemesek közül kerültek ki az adóbehajtók is. Peres ügyekben a nemesek érdekei érvényesültek.

A nemesség száma azzal is növekedett, hogy a szabadságharc bukása után külföldre menekült főemberek birtokait a Habsburgokhoz hű vagyonosoknak adományozták, s a birtokoknak megfelelően jutalmazták őket grófi és bárói címmel. 1698-ban Mikes Mihály már grófként írta alá leveleit, 1701-ben Alcsíkon 3 gróf élt, majd a következő években több családot emeltek grófi és bárói rangra. Ilyenek voltak: Ferrari, Kálnoki, Lázár, Mikes, Petki grófok, majd Henter, Apor, Bornemisza, Korda bárók.⁴²

Amikor a határőrség felállítására került sor 1762–1764-ben, Mária Terézia első-sorban a székely nemességtől várta a támogatást. Azonban az is világossá vált, hogy a katonai szervezés a nemesség befolyását korlátozta, ezért a főemberek rövidesen a határőrség felállítása ellen fordultak. Ellentét alakult ki a bécsi udvar és a székelyek között – általában, és fokozódott a szembenállás a nemesek és a közszekelyek, jobbágyok között is. A katonai vezetés céljai eléréséhez a nemességgel elégedetlen székelyeket felhasználta. Ez történt Csíkban, Felcsíkon is.

A katonai vezetők útjukból igyekeztek félreállítani mindazokat, akikben az ellenállás támogatóit látták. Jelentések nyomán a bécsi udvar már 1762. december 1-jén felfüggesztette tisztségéből a felcsíki alkirálybíró, a szenttamáson élő nemest, Boros Ferencet. Felfüggesztették Szabó Ferencet is, az alcsíki alkirálybíró.

1762 végére a falvak többségében a katonai vezetőknek sikerült kialakítaniuk egy-egy olyan csoportot, akik hajlandók voltak az osztrák küldötteket támogatni és felvenni a fegyvert, készek voltak beállni a határőrök közé. Őket is felhasználták a megbízottak a további szervezésben.

Ott voltak a felcsíkiak is, amikor Várdotfalván 1763. január 11-én a szék vezetői gyűlést tartottak. Ezt követően hangzott Dánfalván egyre gyakrabban, hogy a nemesek ellen kell fordulni, akár ki is lehet üzni őket a falvakból. Dánfalván Kovács Józsefet és Bodor Mátyást mint nemest támadták. Bíró András azzal fenyegette Kovács Józsefet, hogy „nem fogom úgy megbecsülni a nemes embert, mint eddig, mert eleget húztak és vontak eddig minket“. Szintén Dánfalván mondotta Both István társaival: „ki kell hajtani az ilyen adta nemesembert a faluból“.

Szenttamáson Boros Ferencre is rátámadtak. Csak előzetes tájékoztatás révén sikerült elmenekülnie a felbízottat üldözők elől.

1767-ben ismét számba vették a Székelyföld lakosságát. Viszonylag kevés úgynevezett mágnás élt, összesen 33. A birtokos nemesek száma 1072, a lakoságnak 2,89 százaléka.⁴³

A XVIII. század második felében Csíkban számos főnemes és nemes érdekeltsege található. Felcsíkról több falu nemesei közül a dánfalvi Kovács, a szenttamási Bojtj, a szentdomokosi Sándor családot említették. A szentdomokosi Sándor család már az 1700-as évek elején elismertette főnemesi címét.⁴⁴

A csíksomlyói Scholában az 1700- as évek végén több felcsíki nemesember gyermeke tanult. Josefus Gidró 1771-ben Csíknagyboldogasszonyról nemes ember gyermeke, ugyanitt szintén nemes családból 1772-ben Bartholomeus Szekeres, majd 1774-ben Franciscus Guzrány Szenttamásról, 1775-ben Johannes Bőjte és Tomas Bara Csíkszentdomokosról.⁴⁵

Amikor 1779-ben a dánfalvi hámorokról leltárt készítettek, akkor a dánfalvi Kovács Jánost mint nobilest említették. Ugyanakkor rögzítették szenttamási Bőjthe Mihály nevét is mint nemesét.⁴⁶

A somlyói scholában 1797-ben Franciscus Bőjte dánfalvi diákot úgy tartották számon, mint nemes ember gyermekét, úgyszintén Stephanus Török nevűt Szentdomokosról.⁴⁷

Dánfalván 1800. március 14-én dánfalvi nemes emberről, Csáki Albert 69 évesről írtak. 1801. november 14-én tanúkihallgatáson Csáki Mátyás 72 éveset nemes személyként tartották számon, 1804-ben karcfalvi Bíró Samelné szintén nemes volt.

1804-ben Dánfalván Kovács Jánost mint nemesembert említették.⁴⁸

A somlyói scholában az 1800-as években is folyamatosan lehetett találni felcsíki nemes családokból diákokat. 1800-ban Szentdomokosról Johannes Kedvest, Stephanus Kedvest, 1809-ben Szenttamásról Alexius Botskort, 1812-ben Dánfalváról Ludovicus Kovátsot, 1823-ban Szenttamásról Bíró Thamást, 1824-ben Szentdomokosról Kurko Dominicust és Kurko Joannest, 1827-ben Szenttamásról Szekeres Johannest, 1828-ból Madarásról Barátszi Josephust, 1837-ben Nagyboldogasszonyfalváról Lukats Ignatiust, 1839-ben Szentdomokosról Darvas Johannest és Darvas Josephust, Jenőfalváról Nagy Josephust, 1840-ben Szentdomokosról Bács Josephust, 1844-ben Nagyboldogasszonyfalváról Márton Ferencet, 1845-ben Dánfalváról Both Ferencet.⁴⁹

Madarason 1817-ben a következő jobbágytartókat említették: Kozma József, Barátszi István, Cserei Pál, Bíró László özvegye.

Az 1820-as években „földesúrnak” nevezték a jobbágytartó gazdákat. Dánfalván Cserei Pál, Cserei Mihály, Bíró László, Székely Lajos, Kovács Antal, Kovács Lajos, Beczmond hadnagy, Barabás Lajos, Lukács István viselte a „földesúr” címet.

A felcsíki hat faluban a „földesúr”-nak nevezettek száma:

Madaras	16
Dánfalva	9
Karcfalva	7
Jenőfalva	5
Szenttamás	7
Szentdomokos	7 ⁵⁰

Az 1830-as években a csíkiak egymás után kaptak nemesi címet. 1832. február 8-án például 15-en. Bőjthy Imre 1830-ban Szenttamáson volt nemes, tisztségét Alcsikon kapta. 1834-ben felcsíki nemesek különböző tisztségeket töltöttek be a törvényhozásban. Név szerint: Abos Antal, Bocskor Elek, Domokos Elek, Sándor Ferenc, Biális László, Bőjthy Imre, Sándor József, Barabás János, Székely Lajos, Balázs Lajos, Boros Elek, Geréb Elek, László Lajos, Biális Ferenc.

A csíki nemességtől azt is kérték, hogy a közügyeket támogassák: 1837-ben elvárták tőlük, hogy a székház építésében segítkezzenek.

Egyre többen kaptak nemesi igazolványt. 1838-ban karcfalvi Gidró Jánosnak és Györgynek állították ki, Mihály Gergelynek a táblabírói címet közölték, aki a későbbiekben is fontos szerepet kapott a csíki közügyek intézésében.⁵¹

Dánfalvi „földesúr“-nak írták 1841-ben Kozma Gábort, 1843-ban nemes embernek Kovács Györgyöt, valamint Baritz Mihályné Kovács Annát.⁵²

1845-ben madarasi Bogács József, 1846-ban szentdomokosi Kedves Lázár kapott nemességéről igazolványt.⁵³

A csíki nemesség az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban is fontos szerepet vállalt. A szabadságharcban hősiiesen harcolt Pókakeresztúri nemes Székely Lajos, akiről azt írták: „Született 1795. r. kat. Földbirtokos. Nős, felesége br. Apor Anna (+1840), majd Veress Teréz. 1849. jún. 24.(május 1.) – hadnagy a 4. székely határvédő zászlóaljnál a székelyföldi hadosztályban.

Táblabíró és csikdánfakvi birtokosként halt meg Csikkarcfalván, 1850. Sírja a csikkarcfalvi r. kat. Vártemplom kertjében.“⁵⁴

Sírkeresztén az olvasható: „szabadságharcban honvédszázados“. Március 15-én sírjánál ma is elhelyezik a kegyelet virágait.

Egy ideig a későbbiekben is nyilvántartották a nemességet, egyesek napjainkban felújították, de mára már jelentőségét teljesen elvesztette.

A NEMESSÉG VAGYONSZERZÉSE

A nemesség birtokát gyakran királyi vagy fejedelmi adományként kapta. Legtöbbje a későbbiekben is sikerrel gyarapította. Aki megfelelő anyagi tartalékkal rendelkezett, a bajba jutott emberektől, kényszerhelyzetben lévőkötől vásárolta meg birtokát, vagy kötötte magához jobbágnak. A szenttamási főemberek számos példával igazolják: 1577. szeptember 13-án a halálraítélt Bodó Ferenc magát Lázár Farkasnak „jobbágyul köti“. 1591. október 9-én, Szent Dénes napján éhség miatt Benő Péter szükségből Lázár Farkasnak a szenttamási határban egyik földjét 1 forint 30 pénzért adta el. 1592. július 25-én szenttamási Széles Máté fejedelmi veres darabont két földjét 2 forintért adta zálogba Lázár Farkasnak. A zálogba adott földek kiváltására ritkán kerülhetett sor. 1592. július 4-én jenőfalvi Bernárd János peres ügy miatt magát Lázár Farkasnak jobbágyul kötötte.

1592. szeptember 2-án többen bizonyították, hogy Benyő Mihály a korábban kölcsön kért 2 forintnyi adósságát nem tudta megfizetni, ezért a szenttamási határban két földjét örök áron Lázár Farkasnak átadta.

Mások lakóházukat kénytelenek adósság törlesztéséért odaadni. Így járt 1611. április 14-én szentdomokosi Katori Antal, a felesége és az anyja, Katori Domokosné.

A szenttamási főnépek őseikre hivatkozva a szentdomokosi határban található Nagybükk nevű helyet sokáig perlik a falutól, arra hivatkozva, hogy az a Damokos Tamás, Lázár Judit, Kőpeczi János és Abaffi János ősi birtoka.⁵⁵

A lengyelországi hadjárat idején, 1657-ben Csík főkirálybírája, Damokos Tamás is tatár fogságba jutott. Hosszas előkészület után, csupán 9 év múlva sikerült a családnak előteremtenie azt az összeget, amit a tatárok váltságdíjba kértek, s így hazatérhetett.⁵⁶

Számos okmány bizonyítja, hogy az 1600-as évek második felében a kellő pénzzel rendelkező főnépek a tatár rabságba jutott székelyek kiváltásáért földet vagy örökös jobbágyságot követeltek. 1677. november 15-én készült az az írás, amely szerint tanúk bizonyították, hogy szenttamási szintén fogságban volt Damokos Tamás száz tallért fizetett szépvízi Péter Balázs tatár fogságból szabadulásáért, ezért a kiszabadított holtáig kötelezte magát és feleségét, Geréb Katát hűséggel szolgálni, mivel Damokos Tamás másfélszáz tallért fizetett „Tatárországból való kiváltásáért”.⁵⁷

A tatár fogságban lévők szabadulásáért feltűnően nagy összegeket fizetett gróf Apor István. A szabadulni akarók szabadságukért vagy földjeiket kötötték le, vagy szolgaságot vállaltak. Felcsíki, borzsovai Tatár András folyamodott Apor Istvánhoz segítségért. Szerződésben rögzítik, hogy a borzsovai határban lévő kaszálórétjét átadja a grófnak.⁵⁸

A tatár fogsággal kapcsolatos ügyek rendezését Erdélyben törvénykönyvbe is foglalták. Kitértek arra, hogy egyesek kezességgel kiszabadultak a tatár fogságból azzal, hogy társaiknak váltságdíjat visznek, de nem segítettek. Mások az összegyűjtött összeget elveszítették, esetleg elköltötték. Ha ilyeneket találának, idézzék a törvényhatóság elé, javaikat foglalják le, ha az nem elég az összeg visszafizetésére, zárják el.⁵⁹

ARMÁLISOK

A székely rendek között külön csoportban tartották számon az armálistákat. Írták armális vagy armalis formában is. A címeres leveles szegény nemest nevezték így, de az egytelkes, egyházhelyi nemeseket is. Őseik többnyire szabad székelyek voltak, szabadságukat címeres levéllel próbálták megőrizni. Találhatók közöttük vagyonnal rendelkező, néhány jobbággal dolgoztató is, de többségük viszonylag szegény sorban élt. Ha legalább két jobbágya nem volt, adófizetésre is kötelezték. Többször említik egy-egy oklevélben, hogy kötelesek a falusbírói tisztséget is elvállalni.⁶⁰

A székelyek mai földjükön meglepedésük idején az előkelők, lófők és gyalogok rendjét ismerték. Az 1600-as években már újabb rendeket is számon tartanak: főnemeseiket, birtokos köznemeseket, armálistákat, egyházi nemeseket stb.⁶¹ 1640-ben dánfalvi Lőrinc János kapott armálist.⁶²

Találunk olyan összesítő kimutatást is, amelyben a nemeseket és armálistákat egy csoportban tartották számon, például az 1703-ban készített összeírásban,⁶³ vagy az 1721-esben csak az armálistákat tüntették fel.

Egyes szövegekből az is kiderült, hogy a közvéleményben az armális levelet nem tartották egyenlőnek a nemesivel.⁶⁴

Feljegyzésekben folyamatosan találunk armálistáknak adott címeres levélről közlést az 1600-as, 1700-as, sőt az 1800-as évekből is. Azt is meg kell említenünk, hogy hadviselési szempontból nem jelentett külön csoportot az armalista: voltak közöttük lovasok és gyalogosok is.

A felcsíki hat faluban 1703-ban mindössze hármat írtak össze: 1-et Szendomokoson, 2-öt Dánfalván.⁶⁵

Meg kell jegyeznünk, hogy egy évvel korábban, az 1702-es összeírásakor a két faluból ugyanannyien szerepeltek a nemesek között, viszont a szenttamási 7 és a madarasi 2 nemes egy év különbséggel már nem szerepelt. Feltételezhetjük, hogy az 1703-as össze-

íráskor a főnemeseket nem írták össze, ugyanis az 1702-es kimutatásban az Abafi, Domokos, Lászlófi családok megtalálhatók a nemesek között.

Megmaradt az 1704-es összeírás is. Leírták, hogy ekkor a lustrán nem jelentkeztek mindannyian: voltak, akik a szolgaságot választották, mások igazolatlanul hiányoztak. De nem jelölték a társadalmi hovatartozásukat sem, így mindössze a számszerű jelenlétet tudjuk összehasonlítani az előző két év nyilvántartásából.⁶⁶

A Budapesti Országos Levéltárban az 1721-ben készített összeírás iratait őrzik.⁶⁷

A kimutatás szerint Madarason 2, Dánfalván 3, Karcfalván 2 armalista volt, a másik három faluban nem írtak össze egyet sem. A többi felcsiki falvakat is figyelembe véve, itt összesen 26 armalista volt.

Az 1721-es összeírást Benkő József is közölte, azonban a végső számadatok eltérnek az Országos Levéltárban őrzött összeírástól.⁶⁸

Az armalisták adózásán úgy módosítottak, hogy akik 1735 után kapták meg címeres levelüket, csak abban az esetben mentesítették az adózástól, ha legalább tíz szolgáló emberük volt.⁶⁹

1750-ben összesen 6 dánfalvi egytelkes nemeset írtak össze, nevük az I. kötet 177. oldalán található.

A címeres leveleket a Habsburgok viszonylag könnyen osztogatták, hisz nem járt az birtokadománnyal is.

1767-ben a Székelyföldön 3335 egytelkes nemeset írtak össze, amely szám a lakosság 9 százalékát tette ki.⁷⁰

A későbbi adatok: 1791-ben 2610, 1808-ban 3053, 1821-ben 3128 armalista.

Dánfalván 1801. november 14-én Kisebb Csáki János 50 esztendőst mint armalistát tartották számon.

LÓFŐK

Már a letelepedéskor a nemzetségek vezetői több lóval rendelkeztek, mint más tagok, így a közös földből is nagyobb juss járt nekik, hisz egymást követő harcokban helyt kellett állniuk. Rövidesen kialakult – mint már korábban említettük – a három rend: a nemesek, a lófők és gyalogok. Feljegyzések találhatók arról, hogy a nyílföldekből a főembereknek három, a lófőknek kettő, a gyalogoknak egy rész járt. Birtokukat gyarapíthatták erőviszonyaiknak megfelelően erdőirtással is, így fokozatosan tovább növekedtek a vagyoni különbségek. S mivel a föld egyik része örökölhető volt, a vagyoni különbség tovább növekedett.

A lófők jelentős számát tették ki a székely társadalomnak.

Oklevelekben a megkülönböztetett három társadalmi rendről 1339-ben írtak, de már a letelepedést követően a hat ősi nemzetség és a hozzájuk tartozó négy-négy, összesen 24 ágban a rétegek csirái megtalálhatók.⁷¹

Az 1407-ben oklevélben is rögzített főemberek és lófők közötti megkülönböztetés arra bizonyos, hogy a feudális viszonyok már megerősödtek.⁷²

A mindennapi használatban a lófő mellett a lófej, lúfú formában is leírták, később használatos volt a lovag megnevezés is. Megállapították, hogy már 1353-ban közismert a lófő nevezet.⁷³

A XV. századi feljegyzés szerint Mátyás haderejében 16 000 lovas székely harcolt, amely szám túlzó is lehet, de a nagy király bizalmát is jelentette a székelyek iránt.⁷

Ebben a számban megfelelő arányt képviseltek a csiki, felcsiki lovasok is.

A Felcsíkon kialakult lófőség bizonyítéka, hogy szenttamási lófő, Lázár Bálint 1462. december 9-én – Mátyás király uralkodása idején – megerősíteti a kászoniak Zsigmond királytól 1395-ben megszerzett különállási jogát, azzal a feltétellel, hogy őt a kászoni lófők maguk közé fogadják, és a hat nemben, illetve a 24 ágban folyamatosan tisztségbe helyezték.⁷⁵

Mátyás király felfigyelve a székelyek körében mutatkozó elégedetlenségre, 1463-ban parancsba adta összeírásukat: „Késedelem nélkül megvizsgálván általánosan hív székeinket – a lovagokat –, kiktől azon állapotban születtek külön sorba jegyezzétek – követelte Mátyás király –, kik megmaradandó különböztetésül primipilusoknak fognak nevezetni, a gyalogokat ismét más sorba, melyeket az elsők közül senki meg ne változtasson“.⁷⁶

Ekkor azt is megfogalmazták, hogy az összeírás rendjéből csak azok léphetnek feljebb, ha „három örökségbeli résszel és tehetséggel bírnak esmértetnek“, mégpedig az erdélyi vajda és a székelyek ispánja tudtával. Mindezek vonatkoztak a csiki falvakban élő katonákra is.⁷⁷

1495-ben Bertalan nagyboldogasszonyi plébános, aki egyben Csík-, Gyergyószék esperese, a jenőfalvi malomügyben hozott döntésekor bizonyítja, hogy jelen voltak Csík-szék lófői közül 9-en. Nevüket is felsorolta.⁷⁸

II. Ulászló 1499-ben közölt kiváltságlevelében szintén különbséget tett nemes és nem-nemes székelyek között, s ettől kezdődően rendszeresen visszatérő a székelyek három rendjének megemlézése, közöttük a lófőké (primipili, equites) is. S amikor „Székelyország“ képviselői 1505-ben Udvarhelyen nemzetgyűlést tartottak, ott is megkülönböztették a már kialakult „elsők“-et, a „lófejek“-et és a közrendűeket. Ekkor az évenként egymást váltó főtörvényszéken 13-an a lófők és 4-en a főemberek közül ültek.⁷⁹

Ezek a gyűléseken ott voltak a felcsiki székelyek is.

A lófőséget meg is lehetett vásárolni. Ilyen feljegyzést ismerünk 1508-ból, amikor Lázár Ádám három lófőséget vásárolt Székely Ferentől.⁸⁰

Erről közölte Benkő József: „1507-ben Ulászló király alatt gyergyószárhegyalji Lázár András, akinek az utóda manapság grófi ranggal tűnnek ki, Marosszéken örök áron 1000 aranyforintért megvásárolta Székely Ferentől Kisfalud birtokot, és abban három székely örökséget, azokkal az örökségekkel együtt vásárolt három lófőséget is“.⁸¹

Lófőket bíztak meg a törvénykezés végzéséhez az 1562-iki Segesváron tartott országgyűlésen. A végzés szerint „minden széken tizenkét fő személyek legyenek törvénytudók, istenfélő jámborok a fő népek és lófők közül“.

Segesváron arról is határoztak, hogy a lófők a főnépekkel együtt jobbagyokat tarthatnak, adót nem kell fizetniük.

A harcokban lóháton, megszabott fegyverekkel: páncéllal, sisakkal, pajzzsal, kopjával vegyenek részt. A harcok során egy hónapon át a saját költségükön éljenek, majd minden lóra egy-egy forintot kapnak segítségül. „Nyargalásul“ évenként minden lóra 8 forintra szert tehetnek, a harcok idején pedig „hópénzként“ 2-2 forintot kapnak.⁸²

Ez az intézkedés a fejedelemség idején mindvégig érvényben maradt.

Az 1500-as évek közepén a lófőket csoportosították. 1545-ben három csoportot különböztettek meg: az elsőbe azok tartoztak, akiknek legalább 50 forint, a másodikba, akiknek 12 forint értékű vagyonuk volt. A harmadikba azok tartoztak, akik lóval vettek

részt a katonai táborban, de kevés vagyonuk volt, vagy egyáltalán nem rendelkeztek birtokkal.⁸³

Az 1500-as évek második felében a lófőséget több úton-módon is ki lehetett érdemelni. Volt olyan, aki vitézségért kapta a címet, mások kapitányuk kedvezményéből, de meg lehetett szerezni a madarasi vagy dánfalvi vashámornál végzett szorgalmas munkával is, hisz többnyire e hámorok a fejedelmek tulajdonában voltak.⁸⁴

A felcsiki lófőknek is részt kellett venniük az 1562 utáni események alakulásában. A Székelytámadt és a Székelybánja várhoz 400-400 lovaszt osztottak be.⁸⁵

János Zsigmond az 1564. és 1565. évi hadjáratban való részvételért számos csiki lófőnek adományozott jobbágyságot. Lófőként tartották számon 1577. április 28-án szentdomokosi Kedves Lukácsot, 1578. május 13-án, Báthori Kristóf idejében Jenőfalván Ladó Pétert, Gergely Tamást, Ladó Barabást, Lőrincz Domokost, Bálint Imrét, Kaba Márton, Szentes Antalt, Gergely Bálintot, Péter Ferencet, Csonka Péter bírót, Szenttamáson Gurzó Mátét.⁸⁶

Amikor a csíkiak 1571-ben korábbi jogsérelmeik miatt fegyvert fogtak, Báthori István a nemesek és a lófők katonai erejével verte le a lázadást.⁸⁷

1587. május 1-jén a főkirálybíró bizonyította, hogy Kósa Bálint lófő, fejedelmi darabont a szenttamási örökséget eladta Lázár Farkasnak.⁸⁸

Báthori Zsigmond Erdély fejedelme figyelemmel követte a vashámor eredményeit. Bizonyára a hámor vezetőinek javaslatára szorgalmas munkájukért a hámorban dolgozó 8 dánfalvit 1591. november 15-én a lófők sorába emelt.⁸⁹

Dánfalváról írták: „Nyugatra bőven található vaskő, itt is volt hámor még Báthori Zsigmond ideje alatt, melyekért és csikmadarasiért 1591-ben azoknak több művelőkkel együtt a dánfalvi Kovács család ugyanezen fejedelemtől Primipiláris levelet kaptak“.⁹⁰

Báthori Zsigmond jobbágnak is adományozott lófőséget. Gyulafehérváron 1594. november 1-jén olyan oklevelet állított ki, amelyben közölte Lázár Farkassal, hogy a szenttamási Bőre [Bőjte?] Máté jobbágyságot lófőségre emelte, helyette jobbágytelket adományozott szintén Szenttamáson.⁹¹

Báthori Zsigmond 1601-ben az előkelők megnyeréséért tömegesen adományozott lófőséget a székelyeknek, közöttük a csíkiaknak is. Kapcsolatba hozhatjuk ezzel a korábbiakkal is, hogy a Basta-féle összeíráskor számos lófőt találhatunk a felcsiki falvakban. ((A dánfalvi ekkori lófők nevét közöltük az I. kötet 156. oldalon, 29 lófőt soroltunk fel.) Ezen összeíráskor Madarason 8, Karcfalván 4, Jenőfalván 14, Szenttamáson 9, Szentdomokoson 5 lófőt vettek számba. A felcsiki hat faluban tehát összesen 69 lófőt tartottak számon. Bizonyos eltérés lehetséges a valóságtól, hisz az összeírásról megjegyezték, hogy többen maradtak távol a számbavételkor. Ha pedig figyelembe vesszük mind az alsíki, mind a felcsiki lófőket, akkor meglehetősen magas számot kapunk: 519-et.⁹²

Az 1602-es összeíráskor a hat székely székben a lófők száma 2172 volt, közülük Csikban 519-et írtak össze.

A székely katonákat — a csíkiakat is — 1604-ben ismét összeírták. Számba vették a lovasokat is, azonban a felcsiki falvak nevét külön nem tüntették fel, csak a századokat közölték név szerint.

A székely lófőkről levelek segítségével is lehetett tájékozódni. Bocskai István 1606. március 9-én az erdélyi rendekhez azt közölte, hogy táborába a székelyek 2000 lovas küldjenek, ezen kívül Petki János 200 lófővel harcra készen álljon.⁹³

A csíki székelyek az 1600-as évek elején számos alkalommal különböző csatákban kitűntek. Ennek jutalmaként a továbbiakban is a nemesek és lófők közé emeltek néhány katonát. A Csíki-medencében 1607-ben 12 családot soroltak a lófők közé. Majd 1608-ban 3-at, 1610-ben 3-at, 1614-ben szintén 3-at.⁹⁴

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem utasítására 1614. február 17. és 23. között írták össze a székely férfiakat. A számbavétel során külön csoportba sorolták a lóföket. Ennek eredményeként Madarason 12, Dánfalván 43 (nevek az I. kötet 157–158. oldalon), Karcfalván 10, Jenőfalván 38, Szenttamáson 20, Szentdomokoson 6 lófőt írtak össze, vagyis a hat faluban összesen 129 a lófők száma.

Ha összehasonlítjuk a dánfalvi 1602-es számba vételt az 1614-essel, jelentős növekedést állapíthatunk meg: 1602-ben 29, 1614-ben 43.

Hasonló növekedés tapasztalható a többi csíki faluban is, hisz 1602-ben összesen 519 lófő volt, 1614-re már 909-re emelkedett. A Székelyföldön összesen 4131 lófőt számláltak össze.⁹⁵

A lófők száma a következő években is folyamatosan emelkedett: Csíkban 1616-ban 2 családot emeltek a lófők közé. 1618-ban 1-et, 1620-ban 2-öt, 1621-ben 3-at, 1622-ben 1-et, 1625-ben 2-öt, 1626-ban 7-et, 1627-ben 1-et, 1631-ben 3-at.⁹⁶

Mivel az 1619-es összeírásakor kiderült, hogy nem mindenik lófőnek volt lova, azért egyeseket a gyalogos lófők rendjébe soroltak.⁹⁷

Báthori Gábor, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György folyamatosan arra törekedett, hogy megerősítse az erdélyi hadsereget, s ebben jelentős helyet kapott mind általában a székely, mind a csíki katonaság. Amikor 1643-ban I. Rákóczi György utasítására ismét lustrát rendeltek el a székelyek, így a csíkiak összeírásáért, kiderült, hogy a lófők száma tovább növekedett. Ekkor az új lóföket külön írták össze. A növekedés jól látható a három összeírás eredményéből:

Falvak	1602	1614	1643	új	összesen
Madaras	8	12	53	5	58
Dánfalva	29	43	54	2	56
Karcfalva	4	10	14	2	16
Jenőfalva	14	38	46	7	53
Szenttamás	9	20	26	4	30
Szentdomokos	5	6	12	4	16
Összesen:	69	129	205	24	229

Megállapíthatjuk, hogy az 1602-es összeíráshoz képest a 40 év alatt megháromszorozódott a felcsíki hat falu lófőinek száma, amely annak köszönhető, hogy a székelyeket a továbbiakban nem súllyesztették jobbagysorba, inkább előbbre léptették.

II. Rákóczi György is feladatának tekintette a hadsereg további erősödését. 1655-ben stroesti és a ploesti táborban a csíki és gyergyói katonák közül összesen 147-en kaptak lófőiséget.

Közben a csíkiak közül 1648-ban 1, 1649-ben 3, 1650-ben 2, 1656-ban ismét 1 katonát léptettek elő lófőnek.⁹⁸

További adatunk van arról, hogy a dánfalvi Mihály János 46 éves lófőt 1712-ben tanúként hallgatták ki a vashámor ügyében. Szintén dánfalvi lófők voltak Ambrus Márton 68, Szabó Tamás 72, Jakab István 65, Both Pál 70 évesek.⁹⁹

Az 1658-as összeírás lényeges törést mutat a korábbi fejlődés után. Ekkor Madarason 6, Dánfalván 21, Karcfalván 17, Jenőfalván 43, Szenttamáson 32, Szentdomokoson 23 lófőt vettek számba, összesen 142 az 1643-ban összeírt 228-hoz képest. Felcsíkon ekkor 1240 lófőt számoltak össze.¹⁰⁰

A csökkenéshez jelentős mértékben hozzájárult a lengyelországi hadjárat. A további fogyatkozást a török–tatár csapatok támadásai és a belharcok idézték elő. Amikor 1661 júniusában Kemény János fejedelem összeíratta a székelyeket, megfogyatkozott lófőkre találtak. Bizonyosság a felcsiki hat falu adatai: Madaras 6, Dánfalva 16, Karcfalva 8, Jenőfalva 31, Szenttamás 17, Szentdomokos 17, összesen 95.

Ekkor összeírták a lovas puszkásokat és a gyaloglófejeket is, majd 1702-ben a dánfalviak közül 41 lófő nevét közölték.¹⁰¹

Az 1670-es országgyűlés határozata szerint a korábbi lófők, akik valamely ok miatt a gyalogok közé kerültek, ha teljesítik a követelményeket, újból a lófők közé sorolhatók. A lófőnek előírás szerinti felszerelésről kellett gondoskodnia. A ló szerszáma: szíjak, kenyelel, nyereg, kantár; fegyverzete: védő és támadó szerrel, kopjával kellett rendelkeznie; ruhája: tisztességes. A harisnyán és kabáton vidékenként megállapított különböző színű zsinór és szegély, megkülönböztető zászló és parancsnokság jele.

1680-ban a csíki vashámor nyilvántartásában dánfalvi lófőket soroltak fel. Ilyenek voltak: Albert István, Balázs János, Both András, Both Lőrinc, Both Tamás, Ferenc Márton, Gál István, István Péter, János Ferenc, Lőrincz István, Márton András, Márton Ferenc, Márton Imre, Péter Gergely, Zsók György, Zsigmond Ferenc.¹⁰²

Dánfalván 1681. január 21-én a „Fel Csíki Lovas százak. Sándor János Úr[am] száza“ címmel a következőket írták össze:

Danffalua:

Gyeörgj Istuan, T[ekintetes] N[agysagos] Nemes Janos ur[am] sz[olgaja]

Gaál Andras, Hamoros

Both Ferencz, Hamori Banyasz

Kristoph Balas, Hamori Banyasz

Teőke Istuan

Bertalan Peter

Czako Marton, Hamoros

Ambrus Ferencz

Soók Peter

Soók Janos, Hamoros

Lukacz Istuan Judex [bíró]

Horuat Ferencz

Lukacz Marton

Ambrus Andras, Hamori füreszes

Kaitar Janos

Kaitar Leörincz

Kajtar Benedek
Mihaly Janos
Antal Peter oby [meghalt], fia Istok puer[gyermek]
Antal Istuan
Csaki Mihaly, Hamori Banyasz
Ferencz Peter, Hamorra ualo szabados
Balint Istuan ciuis [kisbíró]
Istuan Peter, Hamorra ualo kouacz
Ferencz Thamas, Hamoros
Janos Ferencz, Banyasz
Varadi Peter, Hamoros
Janos Gyeorgj
Janos Peter
Janos Balas, Hamori forrasztó
Both Thamas
Both Leórinicz
Both Andras
Albert Istuan, Hamoros Rostalo
Marton Peter
Gaál Jstuan Junior, ciuis [kisbíró]
Marton Imreh
Gaál Ferencz
Ambrus Janos, Rostolo Hamoros
Kouacz Gergely, Hamori Rationista [számadó]
Thamas Mathe
Gyeórgj Ferencz
Balas Imreh kómiues
Gyeórgj Andras

A Sándor János uram százához tartozott még Szentdomokosról 23, Szenttamásról 29, Jenőfalváról 44, Karcfalváról 20, Dánfalván 44 és a Bodó Mihály uram százához Madarásról 10 lovas katona.

A továbbiakban a felcsíki gyaloglófejek Miklós Balázs uram százához tartoztak: Szentdomokosról 11-en, Szenttamásról 14-en, Jenőfalváról 27-en, Karcfalváról 7-en, Madarásról 1. Az 1683. évi bécsi hadjárat után újból összeírták a csíkiakat. Közöttük a dánfalviak kimutatásában változás: most a Sándor János uram százában nem szerepel a nyilvántartottak között Sok Péter, Both András, Both Máthé, Albert István, viszont újabakat neveztek meg: Lukács Márton, Ferencz Thamást, Váradi Pétert, Kórodi Pétert, Csáki Istvánt, Szabó Márton.

Némi változás a hat faluban szereplő nevek között is található: Szentdomokoson 24, Szenttamáson 31, Jenőfalván 45, Karcfalván 23, a Bodó Mihály százában Madarásról 15 az összeírtak száma.

Az 1685-ös kimutatásban Felcsíkról a gyalog lófejek között Balázs Márton uram százában Szentdomokosról 12-en, Szenttamásról 12-en, Jenőfalváról 24-en, Karcfalváról 8-an szerepelnek.

Az 1685. február 16-i összeírásban szintén Gyaloglófejek tartoztak Erős Péter uram százához: Szentdomokosról 34-en, Szenttamásról 31-en, Janófalváról 8-an, Karcfalváról 13-an, Dánfalváról 24-en.

Dánfalviak neve:

László István – Mind a 3-szor hámosos bányász volt az hadakozásokkor

Boros Tamás – Kétszer polgár volt, egyszer odavolt a táborban

Ambrus Mihály – Hámori fűrészkes volt, cédulás

Csiszér János – Régi hámosos

Kömües Albert – Vágó bányász volt

Sigmond Ferenc – K[apitány] ur[am] kömüese

Kömües Albert – Végő Bányász (!)

György András – 2-szer odajárt, 3-szor hámori cédulás szolga volt

Bott Péter – Hámorra faragó

László János – Hámorra faragó

Holló Balás – előszöri táborozáskor urunk cédulás hámososa volt.

Harmadszor Nemes János ur[am] mentette, mivel az eökegyelme hámorán lakott.

Gál István – nagyobb fia, György, de maga megvált, az fia 12 esztendő

Mihály György – Cédulás Hámosos volt mind 3-szor

Márton István – 3 esztendőben urunk Hámososa volt

Ferencz Márton – Cédulás Hámosos

Nagy György – Először oda járt, 2 uttal urunk cédulás Hámososa volt

Csáki György – Mind az Három táborozásokban Fő K[apitány] ur[am] jó akarattából Csicsói Czákó János mentette

Péter György – Mind az Három úttal cédulás hámori béres volt, egy fattyu fia vagyon, János Péternek hijják

Bott Lőrincz – Hadban nem volt edgyszer is, most akar hámososs lenni

Gáll Péter – Cédulás Hámosos volt mindenkor

János Mihály – Cédulás Hámosos ez is, mint az előtte való

Máthé Mihály – Táborban nem volt, Cédulás Hámosos

Ferencz János – 2-szer oda járt, 3-szor K[apitány] ur[am] béresse volt

Mihály István – Recens [új (jobbágy)].¹⁰³

1685. december 25–29 között ismét elkészítették a hadkötelesek jegyzékét. A felsíki lófők egyik része a Sándor János uram százához tartozott: Szentdomokosról 4, Szenttamásról 6, Janófalváról 13, Karcfalváról 5, Dánfalváról 30 nevet írtak össze. A madarasiak a Bodó Mihály uram százához tartoztak, és egy lófő volt.¹⁰⁴

1721-ben a Székelyföldön 7406 lófőt írtak össze.¹⁰⁵

A szabdságharc leverése után a Habsburg hatalom megszüntette a székely haderőt. Az 1750-es összeírásban már nem csoportosították külön a lóföket, hanem csak „Egytelkes nemesek“, „Szabad székelyek“ stb. nevét közölték.¹⁰⁶

A határórség szervezése idején huszár- és gyalogezerdedeket alakítottak, az összeírásakor anyagi helyzetének megfelelően a személyek maguk döntötték el, hogy melyik csoportba iratkoznak fel. Az 1764-es összeírásakor Dánfalván a huszárok közé 33-an, számon felül 14-en kerültek, többnyire a korábbi lófők közül. A dánfalvi huszárok száma

1773-ra 38-ra emelkedett. Csíkban ekkor a huszárokhoz 770 fő tartozott. A huszárok már nem alkottak külön társadalmi réteget, a gyalogokkal együtt a katonai csoportot képviselték, számukra külön katonabírót is választottak, de bizonyos mértékű különbség továbbra is megmaradt a gyalogok és közöttük. A huszárok több elismerésben részesültek. Öltözetük is elütött a gyalogokétól, vonzóbb, szebb volt. Még a templomban is megkülönböztetett helyen ültek. Ilyenkor arra is lehetőség kínálkozott, hogy magukat ünnepi öltözetükben is megmutassák, még a házaikat is eltérően építették a gyalogosokétól. Lovukat jól táplálták, fényes szőrűek voltak, egész életvitelükkel érzékeltették előkelőbb voltukat.

Szerepük a hadjáratokban továbbra is kiemelkedő volt. Az 1767-es összeírásakor a lófők rendjéhez, a huszárokhoz a Székelyföldön 8692 katona tartozott, ami a lakosság 23,46 százalékát jelentette.

1779-ben megemlíti még madarasi, most Dánfalván lakó lófő Bőjthe Mihályt, hasonlóképpen ekkor írták le dánfalvi Ferencz György és Márton lófő nevét is.

Dánfalván készített jegyzőkönyvekben vagy törvényszéki iratokban, többnyire tanúként, számos dánfalvi lófő nevét írták le.

Lófő oltfalvi Vizi Imre vallomásából az derült ki, hogy Pál Mihály 1703-ban előkerült iratok szerint lófő volt. Hasonlóképpen huszárkatona Gáll Ferenc is dánfalvi volt.

Az 1780-as években lófő volt oltfalvi Albert Péter. Ez oltfalvi Páll Ádám 1842-ben 81 éves korában elhangzott vallomásából derült ki.

Most Oltfalván lakó, de szenttamási huszárkatona Albert György vallomása szerint nagyapja idején, az 1780-as években Dánfalván lófők voltak a Bőjték, Pálok.¹⁰⁷

1780-ban szentdomokosi lófő Bíró Nicolaus 20 éves diák volt a somlyói scholában.¹⁰⁸

1800-ban Dánfalván lófők: Bőjte Péter, László András, Gál András 76, Both József 70, Kajtár György 74, Vizi Mihály 80, Bodor Márton 76, Boér István felesége, Csáki Rozália 30, Zsók Antal felesége, Lukács Zsuzsanna 70 éves.¹⁰⁹

1801. november 14-i periratban található számos dánfalvi lófő neve. Ilyen Kajtár Antal. Mivel az eddigiekben ritkán találoztunk a feleségek nevével, említsük meg, hogy felesége Baka Anna volt. Szintén lófő volt Szabó Ádám, Zsók József 61, Kajtár Lajos 20, Kajtár Mihály, felesége Ágoston Zsuzsanna 32, Kajtár János, felesége Zsók Anna 32, Dobos Gergely, felesége László Kata 58, Csáki Mózes, felesége Bíró Borbára 34, Kajtár Tamás, felesége Vizi Kata 50, Kajtár József 25, Ambrus Antal, felesége Guzrán Éva 24, Kovács Mátyás, felesége Fülöp Anna 48, Kristóf Péter 44, Zsók János 27, felesége Kajtár Katalin 28, Bodor József, felesége Kajtár Erzsébet 22, Gáll Ferenc 51, Kajtár Péter, felesége Silló Judit 54, Kisebb Csáki Józsefné 20, Kajtár József, felesége Török Zsuzsa 46, Csáki Mátyás 42, Csáki Albert, felesége Bara Anna 62, Kajtár Antal, felesége Baka Anna, Abos Ferenc, Ambrus Bertalan 50, Bálint Mátyás, felesége Lukács Katalin 40, Bálint János, felesége Imre Zsuzsanna 42, lófő személy Pál Terézia hajadon 16, Ambrus Antal, felesége Török Zsuzsanna 46, Kajtár Ferenc 76, Csáki Tamás, felesége Juhász Anna 26 éves.¹¹⁰

Születésüket tekintve visszavezethető jelenlétük akár az 1750-es, 1740-es évekre.

1804-ben Dánfalván tartózkodott Tynvári Hand lovas kapitány. Ugyanakkor Kovács főhadnagy, Gáll Simon huszárkáplár, további lófőként tartották számon Dánfalván Albert Jakobot, kinek felesége Barabás Erzsébet 46 esztendő, valamint Both Mátyást, felesége Ambrus Kata 40, Abos Ferencet 40, Páll Istvánt 61, Vizi Imrét 57, Bálint Józsefet

50, Albert Gergelyt, akinek felesége Gergely Klára 50, Szóts Ferencet, felesége Ferentz Erzsébet 46, Both Márton 41, Ambrus Lászlót 42, Bálint Józsefet 50, Bíró Albertet 45, Albert Pétert 34, Szóts Pétert, felesége Ferencz Erzsébet 36 éves, Albert Jakabot, Szabó Ádámot 45, Pál Istvánt 61, Ábrahám Antalt 40, Gál Jánost, Both Ádámot, Gál Mátyást, Gáll Simon és József huszárokat, Dánfalván lakott, de szenttamási Albert Mihály, Horváth Péter 40 éves Oltfalvában lakó lófőt, Vízi Péter 48 esztendőst, Csáki Albert lovas katonát.

Szendomokosi lófők voltak 1804-ben Bara Márton, Boross Márton 29 évesek, Ferencz András 56, Ferencz István 25, Bodó Péter 56, Kedves András 55, Bara Máté 62 éves. Szenttamáson Kozma János 27 éves huszárkatonája.

Jenőfalván lakott lófő Vízi Imre, Borboly Ferenc 44, Géber Imre 60, Bíró András 52 éves, 1805-ben Karda István.

1804. március 13-án karcfalvi Gidró István 31 évest és Györgyöt említették mint huszárkatonát, valamint Karda Jánost 50, Bálint Albertet 54, Gáll Pált 68, Karda Józsefet 54, Lukács Ferencet 55, László Jánost, karcfalvi Kálmán János lófőt, 66 éves, a háborúban elesett.

Madarason lófő volt Bálint Ferenc 20, Máthé István, Kozma Ferenc 40, György Péter 45 éves. 1805-ben Madarason huszár volt Bálint Ferenc.

Szintén 1804-ben volt lófő Dánfalván Imreh István 64, Lukács Mátyás 46, Bőjte Jakab 26 éves.

Jenőfalván 1804-ben lófő volt Vízi János.

1806-ban Kovács Eleknek Dánfalván kúriája volt és több jobbágya. Itt volt lófő Zöld Pál, Jakab Ferenc, Ferentz Péter, Balázs Péter, Kovács Simón 40, Eröss Máté 40 éves.

Szintén 1806-ban volt lófő Dánfalván Antal Gergely, Albert János, Eröss István, Eröss Albert, Zsók József, Abos Ferenc, Both Mihály.

Jenőfalván ekkor Antal Albert volt lófő.

1808-ban Dánfalván János Péter 55, Pál István 63 éves, Oltfalván lófő Antal Péter, Szabó János 55 éves, Kajtár János, Simon Ferenc, Antal Gergely, felesége Gergely Klára, Both Márton, felesége Szabó Erzsébet 44 éves.

Madarason 1808-ban lófő Csáki Albert, Dombi János 47, Lőrincz József 64, Bogáts Ferenc 52, 1809-ben Fülöp Péter 44, Bíró Albert 52 éves.¹¹¹

1810-ban szenttamási lófő Johannes Ágoston 18 éves lófő diák volt a somlyói scholában.¹¹²

1837. április 1-jén oltfalvi huszár Gáll Álózit említették, majd huszár Kristóf Józsefet, valamint huszár káplár Szabó Józsefet, Zsók Ferencet, felesége Bokor László Karalin, jenőfalvi Vízi Antalt, felesége Bokor László Anna, szenttamási Török Istvánt.

A Sepsiszentgyörgyön működő 11. székely Huszár Ezred Hadi Törvénytörése 1840. október 29-én a dánfalvi huszárkatonája Bőjte Györgyöt az 1-ső őrnagy II. századából maga elé rendelte, mivel „szerencsétlen kereskedés“ folytán elszegényedett. Ezért öröksége kezelését elvették, felvigyázóul káplár dánfalvi Bőjte Mihályt bízták meg.

Oltfalvában lakott 1840-ben lófő Albert János és György.

1841-ben jenőfalvi lófő Kosza Domiabus 19 éves diák volt a somlyói scholában.¹¹³

Dánfalván 1841-ben huszár volt Zsigmond István.

1842-ben Oltfalván lakó lófő Imre Mihály, Dánfalván lófő volt Gáll Tamás, Gáll József, Eröss Mihály.

1842-ben a dánfalvi bíró, Szöcs Gergely is lófő volt, hasonlóképpen Albert Elek káplár, felesége Lukács Terézia.

1843-ban Dánfalván Szabó Albert huszár strázsamester volt. Lófőnek említették Albert Istvánt, felesége Lukács Anna.

Szintén 1843-ban Oltafalvában élt Fülöp Péter és huszárkatona Pál Ádám 82 éves, Dánfalván Sánta Szöcs Ferenc, lovaskatona Gál Álózi, huszárkatona Lukács Ferenc. Oltfalvában lakott lófő Albert János, Dánfalván Gál Albert huszár, felesége Both Anna, Kajtár Ábrahám káplár.¹¹⁴

Az 1853-ban megjelent könyv szerint Dánfalván „Érdekesebb birtokosok“ voltak: 1. Zsigmond Ferenc, 2. Kovács György, 3. Szöcs Ferenc, 4. Szöllősi vagy Veinzel Ferenc, 5. Székely László, 6. Antal János, 7. Bot István, 8. Bot Mátyás, 9. Székely Lajos, 10. Horváth István, 11. Imre Ferenc, 12. Zsigmond Albert, 13. Szabó, 14. Zsók, 15. Kajtár családok.

Ugyanekkor szintén így jelölve, hogy „Érdekesebb birtokosok“ Karcfalván 1. Mihály Gergely, 2. Lukács István, 3. Karda Károly, 4. Bálint Ferencné, 5. Gidró István, 6. Mészáros József neve található.¹¹⁵

A huszárok sikeresen harcoltak az 1848–1849-es szabadságharcban, még az I. világháború kezdetén, sőt volt huszár alakulat a II. világháború idején is, de jelentőségük egyre inkább háttérbe szorult.

A huszárság emlékét tisztelettel őrzik mai utódok is. Egyre gyakrabban alakul kisebb-nagyobb csoport, amelynek tagjai lovaikkal, viseletükkel felelevenítik a dicső múlt hagyományait. 2009 tavaszán megalakult a Csíki Huszártoborzó, amelynek tagjai bejárták Alcsík falvait ilyen beköszöntéssel: Polgármester úrnak jelentem, a székely huszárság hatvanöt lóval és négy hintóval bevonult falujába! A tusházi búcsú-tábornál mellett határozta, hogy a következő évben Felcsíkon folytatják toborzó útjukat.¹¹⁶

Dánfalván március 15-én a Dánfalva Napokon minden évben lovasok vonulnak fel az ünneplők köszöntésére.

GYALOGOK

A gyalogokat közszekelyeknek is nevezték, a legnépesebb társadalmi réteg volt. Megélhetőségükhöz szükséges nemzetség földjét közösen használták, a nyílföldek osztásakor számukra 1 részt mértek, szemben a lófőkkel, akiknek 2 rész járt, a főembereknek 3. Az öröklés folytatólag a közszekelyek felemelkedése egyre nehezebbé vált, bár lehetősége megmaradt.¹¹⁷

Az 1339-ben közölt három társadalmi réteg egyike a közszekely volt, ez azonban nem azt jelenti, hogy létét attól kell számítanunk.¹¹⁸

Annál is inkább, mert 1227-ben a „giarlog“ szót leírva találjuk, a „gyal“ alapszó a fűnyugor korból ősi örökségként maradt ránk.¹¹⁹

A közszekelyek egyben a földet művelték, állatokat tenyésztettek, lényegében az élelmet is biztosították, de a katonai feladatok elvégzésében is részt vettek.

A közszekelyek is szabadok voltak, s az egyenlőtlen erőesésének láttán lázadtak fel, törvényt igyekeztek szabni jogaikról. Következésképpen volt a Zabolán 1466-ban tartott nemzetgyűlés, amelyen Mátyás király személyét az erdélyi vajda és székely ispán képviselte. Ekkor fogalmazták meg, hogy a közszekelyeket nem kötelezhetik az előkelők a főnépek szolgálatára.

Mátyás király a katonáskodó közszekelyek panaszait is meghallgatta, 1473-ban ezért rendelte el a lovas és gyalogrétegek külön-külön összeírását. Azt is megparancsolta, hogy e renden nem változtathatnak a főnépek, de lehetséges a felemelkedés, ha három örökségbeli részt szerez a gyalogos, és még megfelelő tehetséggel rendelkezik.

Azt is feljegyezték, hogy Mátyás király seregében 16 000 gyalogszekely harcolt,¹²⁰ amelyben lakosságához mérten megfelelő arányban voltak jelen a felcsíki szekelyek is.

A szekely haderő belső szervezettségéről a XIV–XV. századból keveset tudunk, legfeljebb annyit, hogy a gyalogkatonák közé azok kerültek, akik nem rendelkeztek anyyi vagyoni alappal, hogy a harcokban lovasoknak előírt módon tudjanak részt venni.¹²¹

Jelentőségüket azonban ez nem csökkentette, hisz napjainkig fontos szerepük volt a hadjáratokban a gyalogos katonáknak.

Báthori István erdélyi vajda és szekely ispán 1487-ben megkülönböztette a közszekelyt, köztük a gyalogkatonákat.

Említették 1506-ban az agyagfalvi szekely nemzetgyűlésen is a „Szekely Ország földének lakói“ között a „közönséges renden lévő emberek“-et, akik közül kikerültek a hadak gyalogosai.¹²²

Amíg Mátyás király idejében a lófők és gyalogok aránya 50 százalék volt, addig 1562-re a gyalogok a szekely sereg kétharmadát alkották.¹²³

A közszekelyek az önálló erdélyi fejedelemség megalakulása után fokozatosan háttérbe szorultak. Amint Izabella királynő fiával együtt 1556 októberében visszaérkezett Erdélybe, intézkedéseivel a szekely főnépeknek és a lófők egyik részének kedvezett, de a közszekelyekre egyre több terhet rótt. Magyarázták azzal is, hogy a szekelyek korábban Frater Györgyöt, a királynő ellenségét támogatták, de inkább azzal, hogy az újonnan alakuló udvarnak nagyobb számú adózóra volt szüksége, s ezt a közszekelyektől nyerhette. Tehette azért is, mert a haditechnika fejlődésével, úgy vélték, kevesebb gyalogra volt szükség. Ennek eredménye, hogy 1557-ben a gyulafehérvári országgyűlésen 5000 forintnyi adót szabtak ki a közszekelyekre, hisz a főemberek és lófők jelentős része továbbra is adómentességet élvezett.

Az elégedetlenség más intézkedések folytán is állandóan fokozódott, s hogy általános volt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1562 áprilisában körülbelül 40 000 szekely gyűlt össze. Döntő részben a sok sérelem érte közszekelyekből, a gyalogosokból került ki. A felkelést János Zsigmond leverte, az igazi megtorlás ezek után következett.

1562. július 20-án Segesváron tartott gyűlést követően, ahol törvényesítették a megtorló intézkedéseket, folyamatosan fosztották meg korábbi jogaiktól a szabadosokat, s egyben csökkentették a gyalogosok számát. Az egymást követő években 10 000-nél több szabados szekely jutott jobbágy sorba, s ezzel gyakorlatilag megszűnt a gyalogkatonaság.

Mivel Báthori István nem mutatott készséget a szabadság visszaállítására, a szekelyek az ellene forduló Bekes Gáspárt támogatták. A kerelőszentpáli vesztes csata után Báthori István bosszút állt a szekelyeken: büntette a vezetőket, a köznépet tovább sodorta a jobbágyi sors felé.

Mindezek a törekvések érvényre jutottak Csíkbán, Felcsíkon is. Arra már korábban utaltunk, hogy a felcsíki falvak köznépe hogyan vesztette el szabadságát.¹²⁴

Most még kiegészíthetjük néhány személyi adattal is. Mivel Antal Pál csíki birtokos 1577. április 28-án Bekes Gáspár oldalán harcolt Báthori István ellen, azért a jenő-

falvi, szenttamási, szentdomokosi, amadéfalvi, rákosi birtokát szenttamási Lázár Farkasnak adományozták. Az adománylevelet Báthori Kristóf írta alá.¹²⁵

Lázár András szenttamási főember azokban az években szintén jelentősen gyarapította vagyonát. Többnyire úgy, hogy kiszolgáltatót körülmények között élő felcsíki, elsősorban szenttamási személyektől feltűnően alacsony áron vásárolt földeket, vagy kötött jobbágyszerződést, amely a köznép, egyben gyalogság további fogyását eredményezte.

Báthori Zsigmondnak a török elleni harcokhoz katonai erősítésre volt szüksége, s ezért a korábban jobbágysorba taszított székelyeknek szabadságot ígért, hogy gyalogosként seregében harcoljanak. 1595. szeptember 4-ére 14 700 székely gyűlt össze a fejedelmi táborba. Nagyrésztük régebbi és 1562 utáni jobbágy volt, aki szabadságáért többségben gyalogos harcosként indult háborúba. A győzelem után a megígért szabadság megtagadása vezetett a véres farsanghoz 1596-ban, mivel az újból szabaddá vált székelyek nem voltak hajlandók visszatérni a jobbágyi sorba. A szabadság ígérete vezetett oda, hogy a székelyek 1599. október 27-én még a sajátjaik ellen is harcoltak Mihály vajda oldalán.

Egy kimutatásból név szerint is ismerjük a dánfalvi gyalogokat 1619-ből:

Kovács Mihály, Antal György, Tamás Péter, Péter Tamás, Mihály Antal, Bot Antal, Máté János, Bot Máté, Bot Mihály, Lőrincz Péter, Bot Istvánné, Bőjte Márton, Bőjte Máté, Balás Jánosné, Bíró Jánosné, Nagy János, László Márton, Máthé Péter, Bányász Miklós.

Az összeírásban Karcfalván 21, Jenőfalván 40, Szenttamáson 52, Szentdomokoson 43 név szerepel. Összeírtak Madarason is 40-et, de háromnál való szolgáltnak nevezik.¹²⁶

Bethlen Gábor látva a székely társadalom erőteljes jobbágyosodását, több formában is próbált ez elé gátat vetni. Törvénnyel tiltotta, hogy a nemesek szabad székelyt fogadjanak jobbágyinak. 1623-ban Csíkban a főemberek ellenében intézkedtek újabb jobbágyok kötésének megakadályozásáért, még a főbírókat is kötelezték: jobbágyait helyezze vissza a gyalogok közé.¹²⁷

Más körülmények között 1707. szeptember 4-én a széki határozat szerint Csíkszeredába összegyűjtötték a rendeket, de el kellett nézniük, hogy puska helyett eléggé nagy számban lándzsával, vasvillával vagy fejszével jelentek meg a hadba vonulásra.¹²⁸

A székely hadban a gyalogok rendjét az úgynevezett darabontok foglalták el. A XVII. századi összeírásokban találunk libertinusoknak nevezett külön csoportot is, akik az 1562-es jobbágyosítás után elnyerték szabadságukat, és földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoztak, szükség esetén hadba is vonultak.

Egyes összeírásokban továbbra is szerepelnek a gyalogok, de ők bizonyára többségben a darabontokhoz tartoztak. Ilyen összesítő kimutatásban Dánfalváról 15 gyalogot jelöltünk az 1658-as összeírás alapján, de őket gyalog lófejek (11) és puskás gyalogok (4) között említették.¹²⁹

Ilyen jellegű és arányú a megoszlás a felcsíki hat falu gyalogosainak összeírásában is.

Kimutatás maradt az 1702 és az 1704-i összeírásról is. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc idején visszatértek a fejedelmi kor hadszervezési szokásaihoz; ekkor Dánfalván 4 szabadost írtak össze, a katonák száma 53 volt. 1704-re már a kimutatásban csak 29-en szerepeltek, azt nem lehetett megállapítani, hányan voltak közöttük gyalogok. A ránk maradt összeírás szerint a felcsíki hat faluból meglepően kevesen vettek részt a szabadságharcban.

A gyalogok újabb összeírására a határőrség szervezése idején került sor. Az 1764-es nyilvántartás eredményeként Dánfalván 89 gyalogkatonát tartottak számon. Madarason 68-at, Karcfalván 47-et, Jenőfalván 67-et, Szenttamáson 86-ot, Szentdomokoson 143-at. Végül a csiki gyalogrendbe 4212 katonát soroltak be, a növendékek közé 5166 személyt írtak. 1767-ben 16 558 szabad székely családot írtak össze, ez a szám a székely lakosság 44,67 százalékát jelentette. Közöttük a gyalogokhoz 7866 család tartozott, ami a lakosság 21,23 százalékát jelentette.¹³⁰

Arra is bizonyosság ez a szám, hogy a székely gyalogság jelentősen csökkent a korábbi századokhoz képest. 1773-ban Dánfalván 103 gyalogoscsalád élt.

A határőrök részt vettek az 1788–1790 közötti osztrák–török, majd 1793–1815 között az osztrák–francia háborúban. Bizonyos adatok fennmaradtak a harcokban elért sikerekről, a hősi halottakról is, de általánosan azt rögzíthetjük, hogy 1000-nél több székely katona idegen érdekekért folyó harcokban lelte halálát.¹³¹

Meg kell említenünk még, hogy 1779-ben Szenttamási Adam Mihael gyalogkatonacsalád gyermekeként tanult a somlyói scholában.

1780-ban Dánfalváról szintén gyalogkatonacsaládból tanult somlyón Fülöp Gregorius 19 évesen, Karcfalváról Kováts Joannes 20 évesen, Szentdomokosról Kedves Ladislaus 19 évesen.¹³²

1804-ben Dánfalván gyalogkatona volt Simon Ferenc 46, Dobos Ferenc 40, Vizi Imre, Szabó Ádám 45 éves gyalogkáplár, Abos Ferenc 40, Vizi Imre, Bíró Albert 46, Both Ferenc 45, Antal József, felesége Eröss Erzsébet 42, Albert János 54 éves.

Ebben az évben Madarason volt gyalogkatona Kádár Péter 83 éves, valamint Bogáts Ferenc, Horváth Péter 30 éves, György Péter.

Karcfalván Gidró Ferenc, Kálmán János, fia Kálmán András, aki a háborúban meghalt, Jenőfalván gyalogkatona Gegő Tamás 53 éves, Szentdomokoson Ferenc Antal 26, Kristály András 22 éves.

1810-ben Szenttamáson gyalogkatona Bíró György.¹³³

1811-ben szentdomokosi Franciscus Márton 18 éves a somlyói scholában gyalogkatonaként szerepelt.¹³⁴

Az I. székely Határőr Ezred parancsnoksága a szeredai várban működött. 1812-ben egyes parancsnokok azt kérték, hogy a gyalogkatonákat ne engedjék szabadságra, mivel többen nem a szülőkhöz, hanem idegen helyre, esetleg barátokhoz távoznak, sürgős esetben nem lehetne rájuk találni, másrészt egyik faluból a másikba kerengésekkel kárt okoznak.

1822-ben Szenttamáson gyalogkatona volt Bőjthe Tamás, Szabó György 43, Ambur Péter 72, Báts Márton 15, Tamás József 60, Tamás János 20, Kristály József 68, Katona Tamás és Tamás József 24 éves.¹³⁵

Somlyón tanult, gyalogkatona családból származott 1825-ben szenttamási Karáton Johannes 21 éves, 1826-ban dánfalvi Bodor Andreas 18, 1827-ben szenttamási Szekeres Joannes 21 éves, 1836-ban dánfalvi Marton Franciscus 16 évesen tanult Somlyón, nagybaldogasszonyi Wencser Josefus 20, szenttamási Bőjte Matheus 17, 1837-ben szentdomokosi Aikler Josephus 20, Szóts Josephus 17, madarasi Fazakas Andreas 16 éves.¹³⁶

Ugyanebben az évben, 1837. április 1-jén volt gyalogkatona oltfalvi Deák vagy Simon András és Simon István.¹³⁷

A korábbi felsoroláson kívül 1838-ban dánfalvi Albert Ladislaus gyalogos 20 évesen volt a somlyói schola tanulója, 1839-ben szenttamási Karácsony Teodor 17, 1841-

ben oltfalvi Ferenczi Antonius 20, szenttamási Ferenczi Antonius 17, szentdomokosi Márton Ladislaus 17 és Márton Ludovicus szintén 17, 1842-ben nagyboldogasszonyi Vencser Stephanus 19 éves szintén gyalogkatonára volt.¹³⁸

1840-ben dánfalvi János Péter és Gábor Antal, 1842-ben Both Márton 77, Both Máté 66 éves, az Albert fiak, 1842-ben madarasi Ambrus, 1843-ban dánfalvi Bálint Ábrahám gyalogkatonára volt, 1843-ban Madarason gyalogkatonára Kozma István, szintén madarasi Császár Péter 65 éves, dánfalvi Both József,¹³⁹ 1844-ben nagyboldogasszonyi gyalogkatonára Márton Ferenc 16 éves diák volt a somlyói scholában.¹⁴⁰

1845-ben madarasi Lőrincz Antal, valamint dánfalvi János Péter gyalogkatonára volt,¹⁴¹ és a somlyói scholában tanult dánfalvi gyalogkatonára Both Ferenc 19 éves.¹⁴²

Az 1848–1849-es szabadságharcban a csíki korábbi határőrkatonák nagy számban vettek részt. Batthyány Lajos miniszterelnök hívására már 1848. augusztus 14-én 6 századból álló, 1200 gyalogot jelentő zászlóalj elindult a Délvidékre.¹⁴³

Ebben Kiss Antal vezetésével a 4. századot felcsíki katonák alkották. A délvidéki harcok után a csíki gyalogok Bem tábornok seregéhez csatlakoztak, s az 1849. márciusi harcok során tevékenyen részt vettek az orosz–osztrák katonák kiűzésében Erdélyből.

A dánfalviak, a felcsíki hat falu katonái a szabadságharc idején végig harcoltak. A kimutatásokból pontosan nem állapítható meg, kik tartóztak a gyalogokhoz, de bizonyára a Dánfalván számon tartott 67 honvédből a többség gyalogos volt.

Ugyanez érvényes a felcsíki hat faluból összesen résztvevő 229 honvédre is.

A dánfalvi katonák jelentős számban részt vettek gyalogosokként mind az első, mind a második világháborúban, az elesettek között a faluban az I. világháborúból 26, a II.-ből 27 személyt tartottak nyilván.¹⁴⁴

A gyalogkatonaság egészen napjainkig rendes alakulat volt, manapság már hivatásos katonák a gyalogosok is.

DARABONTOK

A darabontok vagy gyalogpuskások elnevezés a székely katonai rendek között a XVI. század közepén honosodott meg. Egyes esetekben azonban már korábban is neveztek darabontoknak katonákat. Gyalogkatonára jelölésére 1439-ben már használták a darabont szót.¹⁴⁵

A későbbiekben találunk utalást arra, hogy Hunyadi János seregében már 1442-ben harcoltak darabontok, majd Mátyás király a moldvai hadjárat idején, 1467-ben országba darabontokat állított fel.¹⁴⁶

De a tulajdonképpeni darabont alakulatok megszervezése János Zsigmond nevéhez fűződik. Amikor az 1562-es felkelés után a közszékelyeket, egyben a gyalogos rendet azzal büntette, hogy tömegesen jobbágyosorba süllyesztette, akkor döntött úgy, hogy a tehetősebb székely jobbágyok közül a katonai feladatok teljesítésére alkalmas férfiakat új katonai rendbe osztatja be. Ők voltak a puskás gyalogok vagy darabontok.

Kialakulásának több oka is lehetett, kettőt említsünk meg: a XVI. században Európa-szerte fejlődött a haditechnika, amellyel Erdélyben is megpróbálták lépést tartani. A korábbi úgynevezett hideg fegyverek: a kézj, gerely, tör, kiegyenesített kasza, balta stb. már idejétmúltak bizonyult, bár egyik része még e későbbi századokban, 1848–1849-ben is szerepelt a harcok során, de fokozatosan a tüzfegyvereket is meghonosították a székely hadak, elsősorban a gyalogok körében, ezért is nevezték használóikat puskás gyalogoknak.

A darabontok megszervezésének másik oka az volt, hogy megalakulásuk és működtetésük kevesebbe került, mint a zsoldos katonákra fordított összeg, ráadásul a katonaság mellett földet is műveltek. A darabontok a felszerelést és egyenruhát maguk vásárolták meg,

A hadviselésben előnyt jelentett, hogy közvetlenebbül függtek a fejedelmi hatalomtól, mint a korábbi gyalogosok, így rövidebb idő alatt mozgósíthatóak voltak. Számuk fokozatosan gyarapodott. Például 1566-ban Udvarhelyen az 573 lófő mellett csupán 26 gyalogpuskás volt, de 1602-re már 221. Vagy Bocskai István seregében 1606-ban 2000 veres ruhába öltözött darabont „jó székely gyalog“ harcolt.¹⁴⁷

Megkülönböztettek vörös, kék és zöld darabontokat.

A vörös darabontok többségben voltak, és az ellenséggel harcoltak. Ruházatok egységesen vörös posztóból, sőt csizmájuk és cipőjük is vörös bőrből készült. Tiltották a katonáknak korábban szokásos bocskor viselését. A harctereken oly sikeresen küzdöttek, hogy elérték a külföldön toborzott zsoldosok eredményét. Ez annak volt köszönhető, hogy rendszeres képzésben részesítették őket.

A székely darabontok Báthori Istvánt elkísérték Lengyelországba, amikor ott királlyá választották, és eredményesen harcoltak az 1579–1581 közötti orosz hadjárat idején, de a későbbiekben is a kiválóan harcoló katonák közé tartoztak. 1569-ben a felcsíki székely darabontokról írtak.¹⁴⁸

1602-ben Csikban összesen 194 darabontot írtak össze.

A kék darabontok szintén ruhájuk színéről kapták megkülönböztető nevüket, és a fejedelem testőrei vagy a várak őrei közé tartoztak. Ott találtuk a Székelytámadt, a Székelybánja, valamint a Görgényi vár őrzői között, de említették Báthori István bátor katonái között is a vörös darabontokkal együtt.

Írnak a zöld darabontokról is,¹⁴⁹ de bővebb ismereteink megkülönböztetésük okáról nincs, legfennebb annyi, hogy a szászok fizetett katonái voltak, vagy a lengyelországi hadjáratban zöld puskások is harcoltak 1657 nyarán.¹⁵⁰

1666–1681-ben arról írtak, hogy „lovak hátán ha mikor kívántatik gyalog is jó készülettel fegyveresen, puskával, zöld köntösben híven, tökéletesen szolgáljanak“.¹⁵¹

Ismeretes, hogy Felcsíkon 1587. május 1-jén Kósa Bálint fejedelmi darabont, akit lófőként is számon tartottak, szenttamási örökségét eladta Lázár Farkasnak. 1587. október 6-án Szenttamáson Gecző Antal, Bőjte Ferenc nevét a darabontok között találhatjuk.

Szintén Lázár Farkas nevéhez kapcsolódik az a feljegyzés is, hogy 1592. július 25-én szenttamási fejedelmi veres darabont, Széles Máté 2 forintért egy földet adott zálogba neki.¹⁵²

1594-ben Szenttamáson írták le: „Rákosról Mikely Jósa urunk ő nagysága darabontja“.¹⁵³

Amikor 1602. augusztus 7-én összeírták a felcsíkiakat, a nyilvántartásban Szenttamáson 4, Szentdomokoson is 4 darabont szerepelt, de a többi 4 faluban egy sem. Ha pedig az Al- és Felcsík darabontjait összesítettük, akkor Csikban 149 nevet találhattunk.

Az 1614-es Bethlen Gábor-féle összeírásban gyalogpuskásnak nevezik a darabontokat. Dánfalván 4 nevet írtak le: Varga Ferenc, Lukács György, Pál Mihály és Tamás János árvái. A továbbiakban Jenőfalván 1-et, Szenttamáson 22-öt, Szentdomokoson 6-ot írtak össze.

A gyalogpuskásokat Csíkban „pixidari“ jelzéssel 1619-ben is összeírták. A dánfalviak neve: Kovács Mihály, Antal György, Tamás Péter, Péter Tamás, Mihály Antal, Bot Antal, Máthé János, Both Máté, Both Mihály, Lőrinc Péter, Both István, Bőjthe Márton, Bőjthe Máté, Balázs János, Bíró János, Nagy János, László Márton, Máthé Péter, Bányász Miklós.¹⁵⁴

Összesítve a hat falu darabontjait 1619-ben: Madaras –, Dánfalva 19, Karcfalva 22, Jenőfalva 40, Szenttamás 52, Szentdomokos 43, összesen 176.

A csíki veres darabontok részt vettek Bethlen Gábor vezetésével a Habsburgok elleni harcokban 1622-, 1624-, 1626-os táborozásban.¹⁵⁵

Az I. Rákóczi György szervezte 1643-as összeírásban a felcsiki darabontok számbeli növekedését követhetjük. Ekkor a dánfalvi katonarendüek közül 30-at a régi, 12-öt az új puskás gyalogok közé írtak.¹⁵⁶

A felcsiki hat faluban 114 régi és 14 új gyalogpuskást írtak össze. Számuk 29 év alatt 95 fővel gyarapodott, hisz 1614-ben a hat faluban 33-an voltak.

Ki kell egészítenünk az 1643-as dánfalvi gyalogpuskások számát még 13 fővel, akik abban az időben távoztak az élők sorából.¹⁵⁷

I. Rákóczi György a következő években tovább bővíti a gyalogpuskások számát, Csíkban is több személyt emelt ki a jobbágyok sorából.¹⁵⁸

A fejedelem hadsereg-újító törekvését az is bizonyítja, hogy 1636-ban az országgyűlés határozata szerint Lengyelországból a székely gyalogosoknak 2000 puskát rendeltek. Megkövetelték, hogy hosszú puskával, elégséges porral, és „golyóbissal“ jól készüljenek fel a harcokra.¹⁵⁹

Az 1661-es összeírás a gyalogpuskások további apadását bizonyítja. Ekkor Dánfalván 4 főt írtak össze: György Balázs, Mihály Máté, Miklós János, Kőműves Pétert, a felcsiki hat faluban összesen 61-et.¹⁶⁰

II. Rákóczi György 1655-ben mintegy 500 személyből álló lovas puskás alakulatot is szervezett. Egyesíteni próbálta a lovasság gyorsaságát és a gyalogok erőteljes harcát. Egy század után a lovas-puskás alakulatokat ugyan a lófők közé emelte, de azután is, ha a harci helyzet megkívánta, a parancsot teljesíteniük kellett: a gyors hadba állás után le kellett szállniuk lovaikról, és a harcot gyalogosan kellett folytatniuk.¹⁶¹

1681. január 21-én Dánfalván ismét összeírták a darabontokat:

László István – Bányász

Boros Tamás – Bányász

Ambrus Márton – Hámori fűrész

Csiszér János – Hámoros

Kőműves Albert – Vágó Bányász

Sigmond Ferenc

György András

Both Péter – Hámorra faragó

László János – Hámorra faragó

Holló Balázs

Csáki István – Hámorra vaskőhordó

Gaál István

Mihály György – Hámorra faragó

Márton István – Tekintetes Nagyságos Nemes János uram szolgálója

Ferencz Márton – Hámorra járom, csiga aly és vállú csináló
Nagy Gyögy – Bányász, csigatekerő
Csáki György – Czakó János uram szolgája
Péter György – Hámori béres
Both Lőrinc – major
Gaál Péter – Hámoros
János Mihály – Hámori béres
Máthé Mihály – Hámorra faragó
Ferencz János – Hámoros
Mihály István

A felcsíki hat faluban ekkor összeírt darabontok: Szentdomokoson 34, Szenttamás 30, Jenőfalva 7, Karcfalva 12, Dánfalva 24, Madaras –.

Az 1685. december 27–29-es összeíráskor a fenti névjegyzékből hiányzik Kőműves Albert, Csáki István, Máthé Mihály neve. A felcsíki hat faluban kevés eltérés az előzőtől mindenikben megtalálható: Szentdomokoson Miklós Balázs uram százában 25, Erős Pál uram százában 33, Szenttamáson 32, Jenőfalván Miklós Balázs százában 25, Erős Péter százában 9, Karcfalván Miklós Balázs uram százában 7-en, Erős Pál uram százában 13, Dánfalván 21-en.¹⁶²

A szabadságharc idején nem csoportosították külön a darabontokat, a székely katonáskodás később, tulajdonképpen 1711-es szatmári béke után megszűnt. Az 1721 összeíráskor még számon tartották a lóföket és gyalogokat egy csoportban, mégis 1231 darabontról is tudnak a székelyek között.¹⁶³

A székely katonaság újjászervezésére 1762–1764-ben került sor.

LIBERTINUSOK

Libertinusoknak, szabadosoknak a jobbágysorból felszabadított székelyeket neveztek. 1562-ben a székely község, a gyalogság jelentős része jobbágysorba került. Kevesen maradtak földművelő, állattenyésztő, adót fizető szabadok.

Báthori Zsigmond 1601. december 31-én Déván kiadott levelében Csík-, Gyergyó- és Kászsónsék lakosait és maradárait felszabadította a jobbági sorból, és mindazon kiváltságokban és jogokban részesítette, amelyben őseik éltek a régi magyar királyok idején.¹⁶⁴

Őket nevezték libertinusoknak, szabadosoknak, akiket bizonyos ideig a székely összeírásokban külön csoportként fel is tüntettek. Már az 1602-es Basta-féle összeírásban szép számmal találunk csíki libertinusokat. Ekkor Al- és Felcsíkon 791 főt számoltak, Dánfalván 27 szabados szerepelt. Hogy közülük hányan lehettek gyalogkatonák, nem tudtuk megállapítani.¹⁶⁵

Később a Bethlen Gábor szervezte lustrán 1614-ben a dánfalviak közül 23 szabados írtak össze,¹⁶⁶ de hiányzik a felsorolásból Antal István, Mihály Antal, Máthé János, Bot István, Mihály Gergely, Bőjthe Tamás neve.

A felcsíki hat faluban libertinusok szám szerint:

Falu	1602	1614
Madaras	21	32
Dánfalva	27	22
Karcfalva	19	12
Jenőfalva	24	28
Szenttamás	18	6
Szentdomokos	28	34
Összesen:	187	134

A csiki falvak jelentős részében a libertinusok voltak többségben. Annak volt köszönhető, hogy a fejedelmek is felismerték szükségességét: Bethlen Gábor erősíteni kívánta az erdélyi haderőt, amely törekvésében különösen figyelt a székelyföldi lehetőségekre. 1622. október 8-án Besztercén kelt országgyűlési előterjesztésében arról szövelt, hogy az ország terheinek viselésében a kevés lófő, a veres darabontok és a szabad székelyek vesznek részt. Többen önkéntesen hagyják el régi helyzetüket, csak Bocskai halála óta is, 1606-tól hatezer székely a jobbágyságot választotta. Annál is inkább meglepő ez a szám, mert Báthori Gábor már 1609-ben elrendelte, hogy szabad székelyt, libertinust senki jobbággyá ne tehesen. Aki pedig e rendeletét megszegné, 500 forint büntetést fizessen.¹⁶⁷

Az 1643-as összeírásban nem tüntetik fel külön sem a gyalogosokat, csak gyalogpuskásokat, sem a libertinusokat. Pedig a falvakban számon tartották, hisz elszórtan egy-egy név után megjegyzik, majd az 1702-ben készített összeírásban külön is feltüntetik. Ekkor Dánfalván Szabó Györgyöt, Antal Istvánt, Benedek Pált írták a libertinusok közé. Szám szerint a hat faluban a közvetve is oszlanak meg: Dánfalva 3, Jenőfalva 2, Szenttamás 5, Szentdomokos 9, összesen 19, ami elenyészően kevés az 1602- és 1614-es összeíráshoz képest.

Mivel a libertinusok hadakozások idején a gyalogok sorába tartoztak, az 1721-es összeírásban a külön csoportban felsorolt lófők és gyalogok közt kell keresnünk létüket, ámbar akkorra tulajdonképpen a szabadságharc után megszűnt a székely had.

Az összeírtak azok közé tartoztak, akik a katonaság mellett földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. A szabad székelyekről mégis külön kimutatást is készítettek.¹⁶⁸

A felcsíki hat faluban található szabad székelyekről kimutatás szerint követhetjük a szabad székelyek számát és az összlakossághoz viszonyított százalékát:

Falu	Szám	Százalék
Madaras	35	55,56
Dánfalva	56	87,50
Karcfalva	22	68,75
Jenőfalva	51	87,93
Szenttamás	54	81,60
Szentdomokos	63	85,13
Összesen:	281	77,74

169

Ezek szerint a felcsíki hat faluban a szabadosok száma a lakosság több mint ¼-ét tette ki.¹⁷⁰

A határőrség megszervezése előtt még 1750-ben is összeírták a székely lakosokat: Madarason 72, Dánfalván 95, Karcfalván 37, Jenőfalván 76, Szenttamáson 81, Szentdomokoson 123 az összeírtak száma. A 484 lakos ugyan több a korábinál, de a lakosság számához viszonyítva kevesebb, mert 69,75 százalék a szabadosok száma.¹⁷¹

Az 1762–1764-es összeírásban a huszárok és gyalogok szerepelnek, mégis a libertinus minősítést még az 1800-as években is megtalálhatjuk egy-egy név után.¹⁷²

Példaként említsük meg dánfalvi libertinus Bojér Jánost feleségével, a 70 éves Kovács Annával, akit 1800. március 14-én említettek, Kató János- és Istvánt 1834. augusztus 22-én szintén libertinusnak írták.¹⁷³

FELMENTETTEK

A különböző időszakokban készült katonai kimutatásokban többször lehet találni olyan feljegyzést, hogy felmentett. Az 1681–1685 között készített összeírásokban gyakran közölték azt is, hogy ki és miért mentette.

1681. január 21-én.

A 101 összeírt nemes között 9 felmentett, mivel szolga. A lófők közül felmentettek: a 23 közül Szentdomokoson: 2 bányászt, 2 szolgát, 1 bírót, 1 kisbíró, 3 beteget, a 29 közül Szenttamáson 5 szolgát, 1 gyermeket, Jenőfalván a 44 közül 3 szolgát, 6 hámosi bányászt, Karcfalván a 20 közül 5 hámosost, 1 bírót, 1 postást, 1 beteget, Dánfalván 45 közül 16 hámosost és bányászt, 1 bírót, 1 kisbíró, 1 szolgát, 1 beteget, Madarason 10 közül 4 bányászt, 1 bírót, 1 kisbíró, 1 beteget.

Ugyanekkor a gyaloglófejek közül felmentettek Szentdomokoson a 11 közül 1 bányászt és 1 szolgát, Szenttamáson 14 közül 1 kisbíró, 1 szolgát, 1 kivételet, Jenőfalván 27 közül 1 kisbíró. 6 bányászt, 1 szolgát, 4 beteget, Karcfalván 7 közül 1 bányászt, 1 beteget, Madarason 1 nevet írtak, őt is hámosként felmentették.

Ugyanekkor a darabontok közül felmentettek Szentdomokoson a 34 közül 4 hámosost és bányászt, 2 szolgát, 4 beteget, Szenttamáson a 30 közül 1 hámosost, 7 szolgát, 2 beteget, Jenőfalván a 7 közül nincs felmentett, Karcfalván a 12 közül 1 kisbíró, 2 hámosost és bányászt, 1 szolgát, Dánfalván a 24 közül 15 bányászt és hámosost.

1683. évi bécsi hadjárat után 89 nemes közül felmentettek 40-et. Néhány példa: Sándor Mihályt felmentették 3 lóért, egyszer kapitányának fizetett 12 forintot, Veres Pétert mind a háromszor kapitánya mentette 3 lóért, Balás Mátét kétszer kapitánya mentette 10 forintért, egyszer ökröt adott, Balás István egyszer kapitánya mentette hó pénzért, egyszer egy jobbágyot adott, Bálint Ferencet egyszer kapitánya mentette 1 lóért, másodszor Szentdomokosi Sándor Mihály uram mentette, Mihály Deákot háromszor mentette kapitánya 2 lóért, Szabó István kapitányának kétszer hóra fizetett 5 forintot, egyszer jószágot adott, Szőcs András kapitányának egyszer hópénzt adott, kétszer pedig 2 lovat, többen adtak egy-egy lovat, gyakran szolgaság miatt kaptak felmentést: István Deák például 2 lovat adott, egyszer Nemes János uram szolgája volt, Gergely Deák 1 lovat adott, egyik esztendőben Béli Kelemen „asszonyom szolgája“ volt, de Szőke András kapitányának egy fűrészhelyet adományozott stb.

Hasonlóan mentesítették a lóföket is: Szentdomokoson a 24-ből felmentettek 17-et, például ilyen indokokkal: János Cristan [Kristály?] egyszer kapitányának hópénzt fizetett, óra 5 forint, másodszer Szentdomokoson lakó Sándor Mihály mentette hó pénzért, Barla Bernárd egyszer kapitányának lovat adott stb.; Szenttamáson a 31-ből felmentettek 10-et. Például: Guzorán András kapitánya akaratából Domokos Tamásnak 1 lovat adott, Ferencz Péter egyszer egy „paripát“, másodszer 2 ökröt, harmadszer óra 5-5 forintot fizetett kapitányának, mások szolgának álltak. Jenőfalván 45 közül felmentettek 9-et. Például: Gergely Imre kapitányának adott 5 nyestet és óra 5 forintot, egyszer pedig szentdomokosi Sándor Mihály uram mentette, Barlok Demeter kapitányának 3 nyestet, 1 rókát adott, és fizetett 8 forintot. Karcfalván 23 közül felmentettek 2-öt.: Márton János egyszer 1 lovat adott, majd 2-2 forintot fizetett. Dánfalván 46 közül felmentett 14-et. Például: Mihály Péter egyszer egy lovat adott Szopos János uramnak, többen a háromnál dolgoztak. Madarason a 15 közül 8-at felmentettek. Például: Varga András kapitányának fazékkal fizetett, többen a háromnál dolgoztak.¹⁷⁴

A későbbiekben is gyakran említenek felmentést, de nem tudhattuk meg, hogy mi volt az ára.

HALOTTAK

Különböző csatákban számos székely katona vesztette életét. Egyes esetekben csak szám szerint írták le a halottak számát, máskor abból következtethettünk számukra, hogy a következő névjegyzékben már nem szerepeltek, de ez nem biztos, hogy az elhunytakra vonatkozott. Az 1683. és 1685. évi jegyzékekben feltüntették a név után, hogy halott.

1683-ban a csiki nemesek közül Bodor János neve után írták, hogy „megholt“. A lófők közül szenttamási Guzorán Mihály fia az utolsó táborban „oda maradt“, dánfalvi Antal Péter szintén az utolsó táborban vesztette életét.

Az 1685 február 14-i jegyzékben írták, hogy jenőfalvi Karda János fia Bécs alatt veszett, továbbá megemlítették, hogy Antal Balázsnak és Bíró Györgynek Bécs alatt lova veszett.

Az 1685. február 16-i jegyzékben említették, hogy szentdomokosi Dobos Ferencet Kálló alatt lőtték meg, Albert Péter „Bécs alá holt“. A szenttamási Leveles István apja Biahegyin halt meg. A nyári táborban halt meg jenőfalvi Bíró Balázs.¹⁷⁵

A dánfalviak és a felcsikiak a továbbiakban is részt vettek a különböző harcokban, számosan vesztették életüket is, de kevésről maradtak adatok. Annál többet tudhatunk az 1848–1849-es szabadságharcban résztvevőkről és hősi halottakról, valamint az I. és II. világháború áldozatairól.¹⁷⁶

JOBBÁGYOK

A jobbágy mint személy a föld műveléséhez kapcsolódott, bizonyos időszakban feladat elvégzésére kötelezett, szabadságában korlátozott volt. Külön rendet képezett a társadalomban. A Székelyföldön a rend később alakult ki, mint Magyarországon. Létre kellett jönnie a vagyoni különbségnek, amely szükségessé tette, hogy a több földdel rendelkezők a műveléséhez segítőket alkalmazzanak.

Fokozatosan alakult ki ez a viszony. Az első lejegyzések csupán arra bizonyítékok, hogy akkor már létezett, de korábbi eredetű. Az 1400-as években írtak a „földön lakók” rétegéről. A zabolai nemzetgyűlésen 1466. január 20-án a határozatban az szerepelt, hogy a főemberek földjén lakók se legyenek örökös szolgák, hanem szabadon költözhessenek.

A földön lakók közé a legszegényebb székelyek vagy idegenek kerültek, maguknak bizonyos szabadságot követeltek. Soruk folyamatosan növekedett, egyre többen kerültek közéjük azok, akik a katonai feladatok helyett a szolgáló szerepet vállalták, akik a hagyományos törvények szerint nem jelentek meg a hadakozásban, hanem inkább vállalták a büntetést, a más földjén dolgozást, akik szegénységük miatt nem tudtak eleget tenni a katonai kötelezettségnek, akik valamely súlyos vétségük miatt így kerültek el a halálbüntetést, akik szorult helyzetükben kölcsönt vettek fel, de nem tudták törleszteni, helyette vállalták a földön lakókra háruló feladatok elvégzését, később némelyek azért szerződtek önként jobbágnak, hogy ne kelljen hadba vonulniuk.

Ebből a felsorolásból az is kiderülhet, hogy ekkor még adományos forma nem létezett a Székelyföldön. Bár növekedett a földön lakók száma, a székelység döntő részét a szabadok alkották.¹⁷⁷

Mátyás király halála után a székelyek ispánja és erdélyi vajda a székelyeket előjogaitól akarta megfosztani, s ezért a hatalom tudatában nem válogatott a támadó eszközökben. Eredménye: a földön lakók elégedetlensége sokasodott.

A más, tehetősebb családoknál való szolgálat vállalása tulajdonképpen önkéntes volt még az 1500-as évek elején is, amelynek fő oka a népszaporulat növekedése, a föld szűkössége. De az önkéntességet már a követelés követte. Sokan a szolgaságot vállalók földjét is magukénak tekintették.¹⁷⁸

Az 1500-as évek elején még egymást követték az elégedetlenkedők lázadásai, de a székely társadalom életében a nagy fordulatot az 1562-es esztendő jelentette. Később is úgy emlegették ezt az évet, mint a székely szabadság elveszésének kezdetét.

1562 áprilisában a Székelyudvarhelyen tartott nemzetgyűlésen egyes források szerint 40 000 székely gyűlt össze. Mivel elsősorban a közszekelyek fejezték ki sorsuk miatti elégedetlenségüket, közülük legalább 20 000–30 000-en vagy még többen lehettek. A felkelés leverését megtorlás követte, mégpedig a köznép eljobbágyosítása. 1562. június 26-ára Segesvár városába összehívott újabb nemzetgyűlés határozott úgy, hogy a köznép jelentős részét jobbágyi sorba kell juttatni, de a korábbi viszonylag szabadabb földön lakók is ezután jobbágmódra éljenek, sőt a gyalogrend tagjai is hasonló sorsra jussanak.¹⁷⁹

Így írták: „Az fő népek az ő főiségekben és az lófejek az ő lófőségekben minden székben szabadon éljenek, úgy mint a nemesség az ő nemességében, és az földön lakók, kiket jó igazságban bírnak, úgy mint a nemesség az ő jobbágyokat, ők is jobbágyul bírják, kik az rovásnak idején az több községgel együtt megróttassanak“.

Korábban már utaltunk arra, hogy János Zsigmond 1566-ban fejedelmi hatalmánál fogva adományozott közszekelyeket jobbágyokként főnépeknek: Jenőfalván 32, Karcfalván 30 házat, amely összesítve legalább 300 személyt érintett csak a két településen. A gyulafehérvári gyűlésen 1566. július 11-én Csíkbán csupán egy alkalommal 215 családot szintén jobbágysorba rendelték, ami legalább 1000 személy sorsának alakulását rendítette meg.¹⁸⁰

Az adományozás a következő években is folytatódott. Eredménye nyomban érződött Felcsíkon is.

Az 1566–1567. évi hadjáratok után János Zsigmond a főembereknek újabb közszékelyeket, gyalogokat adományozott: „csak két-három év leforgása alatt több mint kétezer szabad székely jutott így jobbágyi sorba”.¹⁸¹

1566-ban János Zsigmond Gyergyóban 57 családot Lázár Istvánnak adományozott, Csíkszékben pedig 156 családot kényszerített jobbágyi sorba ismert főembereknek. Itt is a szenttamási Lázár Farkas részesült előnyben. Még jobbágyokat kaptak Lázár Balázs, János Geréb, Balaskó Ferenc, Fejér György, Andrásy Péter és Márton, Becz Pál főemberek is.¹⁸²

Szintén az 1566-os évhez kapcsolódik az a folyamodvány, amelyben a hat székely széki főemberek, a számukra jobbágyosorba kényszerített „földön lakók” védelmében, de a maguk hasznára azt panaszták, hogy állataikból a hatóságok tizedet vesznek.¹⁸³

A jobbágyok körében különböző csoportokat tartottak számon: ősjobbágy, fejedelmi, konfiskált, földesúri.

Egy-egy főember e törvény szellemében tovább növelte birtokát, és szaporította a rajta dolgozó jobbágyok számát. Bizonyos számítások szerint 1576-ban Csíkban összesen 1931 jobbágy lehetett, a legtöbb Felcsíkon, 842-en, Dánfalván pedig 48-an. Madarason 46, Karcfalván 30, Jenőfalván 67, Szenttamáson 47, Szentdomokoson 40.¹⁸⁴

A jobbágyvá válás különböző formáiról Felcsíkon számos példát találunk az 1500-as évek második felében. 1577. április 28-án Báthori Kristóf adománylevelet írt szenttamási Lázár Farkasnak, amely szerint Bekes pártján álló Antal Pál jenőfalvi, szenttamási, szentdomokosi stb. birtokát Lázár Farkasnak adományozta, mivel Antal Pál Bekes Gáspár mellett harcolt. Egyben jobbágyokká váltak a birtokon dolgozók is. 1577-ben a szenttamási Lázár Farkas főembernek a halálra ítélt Bodó Ferenc magát örökös jobbágyul kötötte.

1587. május 1-jén Opra Pál, Bíró János, Varga Balázs fejedelmi jobbágyok bizonyították, hogy Csurra Mihály magát Lázár Farkasnak jobbágyul kötötte. 1593. december 20-án Tőke Mihály szintén nála vállalta a jobbágyi sorsot. Külön figyelmet érdemel a Szenttamáson 1594. január 28-án keltezett írás, amely szerint Havasalföldi Mihály jobbágyul köti magát Lázár Farkasnak, ha a főnemes beleegyezik abba, hogy jobbágyának, Böre Benedeknek leányát feleségül vegye. Ez esetben meg is keresztelkedik.¹⁸⁵

A különböző formákban és körülmények között kialakult jobbágyvá kötés az 1500-as évek végén minden székben jelentős méreteket öltött. További felcsíki jobbágyokat név szerint is ismerünk. 1576-ban Szentdomokmoson lakott Vizi Mihály, Polyák Lukács, Barla János, Nagybenedek Bertalan, Jakab Gáspár, Nagy Tamás, Bácsi Miklós, Ince Tamás, Dienes György, Lukács Márton; Szenttamáson Vizi Palkó. Őket Báthori Kristóf parancsa szerint karcfalvi Ilyés Jánosnak, dánfalvi Domokos Péternek, Lázár Farkasnak stb. kellett átadniuk az Antal Pál tulajdonából.

1578. május 13-án Jenőfalván Kedves Antal, Jakab István, Csomor Péter, Jakab János jobbágy volt.¹⁸⁶

1594. december 20-án fogott bírák készítették azt a jobbágyul kötő levelet, amely szerint „vitézli szenttamási Lázár Farkas”-nak Tőke György feleségével, gyermekeivel magát jobbágyul köti. A levélben azt is kikötötték, hogy Lázár Farkas a megírt jobbágy-nak gondját viseli. Tőke György „szabad és jó akaratja szerint” köti magát, de ha eltávozna Lázár Farkas uram földjéről, akkor „minden falun, mezőn, városn, erdőn malomban, mindenütt” megfoghassa.

1594. december 1-jén Karda Lukács Szenttamáson jobbágyul köti magát Lázár Farkasnak. Ottmaradásáért kezességet vállaltak 25 forintig jenőfalvi Márkos Emre, Fe-

rencz Geréb uram jobbágya és madarasi Dobra János. Amennyiben Karda Lukács eltávozna, a 25 forintot a kezesek megfizetik.¹⁸⁷

1598. január 20-án Nagy István két ökörért és egy borjús üszőért kötötte magát jobbágyul szenttamási Lázár Farkasnak.¹⁸⁸

Amikor 1595 szeptemberében Báthori Zsigmond hívására, amely tartalmazta a szabadság ígéretét is a jobbágyok számára, körülbelül 20–24 000 székely jelent meg a feketehalmi táborban, többségben fejedelmi vagy földesúri jobbágyok lehettek.

A székelység újabb összeírását Basta tábornok 1602. augusztus 7-én végeztette el. Bár megjegyzik, hogy az összeírás azért is igen hiányos, mert sokan távolmaradtak az eskütételről, mégis körülbelül tájékoztat a jobbágyság helyzetéről. A korábbihoz képest a jobbágyság száma változott, mert Báthori Zsigmond 1601. december 31-én a csíki, gyergyói, kászoni jobbágyokat felszabadította. Ez egyben azt jelentette, hogy a 40 évi jobbágyi élet során ezek a férfiak elszoktak a katonaságtól, az élet-halál harctól, ezért jelentős részüik továbbra is inkább választotta a jobbágyi sorsot. Hiába fenyegették, még a halálbüntetést is kilátásba helyezték, mégsem álltak a katonák közé.¹⁸⁹

1602. augusztus 7-én a felcsíki hat falu közül csak Madarason számoltak össze 25 jobbágyot és Karcfalván 4-et, Csikban összesen 136-ot.¹⁹⁰

A jobbágyság helyzetéről kiemelkedő adat, amely szerint az 1600-as években Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben Beldi Kelemennek 10 helységben volt birtoka, amelyen 104 jobbágy dolgozott. Csíkcsicsóban Petki Jánosnak szintén számos jobbágya volt.¹⁹¹

A székelyeket összeszámolták 1614. február 17-én is. Ebben a kimutatásban Dánfalváról négy feje kötött jobbágy szerepelt. Egyikük gyilkosságért, ketten a hadba vonulás elöl, egy önként kötötte magát jobbágynek. Meg kell jegyeznünk, hogy László János még a had előtt Gergely Deáknak jobbágya lett.¹⁹²

Ebben az összeírásban a felcsíki hat falu jobbágyai is név szerint szerepelnek, számuk a következő: Madarason 37, Karcfalván 12, Szenttamáson 10, Szentdomokoson 3, összesen 66. Szembetűnő, hogy Jenőfalván sem 1602-ben, sem 1614-ben nem írtak össze egyetlen jobbágyot sem.¹⁹³

Az 1614-es összeírásban már megkülönböztettek ösjobbágyot, konfiskáltat, feje kötöttet, amely csoportosítás később még tovább bővült. A fenti számok úgy alakultak, hogy az ösjobbágyokhoz hozzáadtuk a feje kötötteket. Ilyenek volta: Madarason 5, Dánfalván 4, Karcfalván 3, Szenttamáson 2, Szentdomokoson is 2. Így jött ki az 50+16, vagyis a 66.

Ha figyelembe vesszük, hogy 1614-ben a Székelyföldön 5068 jobbágyot írtak össze, közöttük feje kötöttet 787-et, akkor megállapítható, hogy jelentős átalakuláson ment át a társadalom és a csíki falvak lakossága is.

Az 1614-es összeírás alapján tudhatjuk, hogy a korábbi ítélezések, jutalmazások után mely okokból jutottak jobbágyi sorba a korabeli emberek: adósságért, akasztófától való megmentésért, hadtól távol maradásért, a mustráról hiányzásért, emberölésért, éhség miatt, erdő tilalma megszegéséért, felesége elhagyásáért, mert két felesége volt, paráznaságért, kölcsön vett pénzért, kezességért, tisztartóra támadásért stb.

Bővebb összehasonlítás eredményeként megállapítható, hogy 1602 és 1614 között a jobbágyság az első évben 9 százalék volt, 1614-ben számuk ötszörösére emelkedett. Fájóan állapították meg, hogy a székely nagy véráldozattal évtizedeken át harcolt szabadságáért, s amikor törvény biztosította azt, önként állt a jobbágyok közé.¹⁹⁴

Bethlen Gábor elsősorban erős haderővel akarta biztosítani Erdély függetlenségét. E hadsereghez a legerősebb forrást a székelység jelentette. Viszont egyre nagyobb volt a jobbágyorszamba jutók száma. 1616-ban olyan összeírás készült, amelyben számba vették a jobbágyorszamba jutott csík-, gyergyó- és kászsónszéki lófők és gyalogok, illetve szabad székely örökségeket. Eszerint Dánfalván Péter István, Bodor János fiai Bartalis, István, Máthé, valamint Tamás János felesége örökségét bírja, Mikó Ferenc, Kornis Péter, Nagy Péter és öccse, János örökségét bírja, továbbá szintén Mikó Ferencnek kötötte magát jobbágyul Mihály Gergely fiával, Mártonnal és Ferencz Péterrel, László Jánossal, László Mihály fiával, Gergellyel és Tamással.

Mikó Ferenc Madarason, Karcfalván is örökséghez jutott. Szenttamáson Domokos István, Incze Gáspár, Gúrzó Gergely, Kristály János, Kelemen Mihály, Jenőfalván Damokos István, Szentdomokoson Both András, Kelemen Máthé, Gúrzó János, Sándor János, Barabás György örökségét bírta. A megjegyzésekből kiderül, hogy az örökségre zálogba adott pénzért tartottak igényt, esetleg megvásárolták azt.¹⁹⁵

Bethlen Gábor serege szervezésekor megtiltotta, hogy a nemesek szabad székelyt fogadjanak jobbágyaik közé. Megkövetelte, hogy a rendeletét megszegőket 400 forinttal büntessék meg. Mégis azt kellett tapasztalnia 1622-ben, hogy a székelyek körében már a 10 000-et is meghaladja a jobbágyok száma, és nem erősödik kellő mértékben a hadsereg. Arról is meggyőződött, hogy a jobbágyi életmódot sokan önként választják, mert hadba nem kell vonulniuk, biztonságban érezhetik magukat, sőt adót sem kell fizetniük, lényegében a közösség terheinek viseléséből nem kell kivenniük részüket. De most is fennállott az a körülmény, hogy egyesek elszegényedés, adósságaik miatt vagy valamely vétségért váltak jobbágyokká.¹⁹⁶

Minden ellentmondás ellenére Bethlen Gábor fejedelemnek sikerült erős hadsereget szerveznie.

Az erdélyi haderő erősítését I. Rákóczi György is tovább folytatta. A székely jobbágyokat ő is bevonta a katonaságba. A földesurak egyik része neheztelt is érte, hisz csak azok dolgoztak földjeiken akik 1614 előtt önként álltak a jobbágyok közé.

Az 1643-ban készített lajstrom szerint, a „hadköteles férfi lakosság összeírása“ során külön nem is tértek ki a jobbágyok számbavételére.

E század peres ügyei vagy más iratok alapján néhány adatot megismerhetünk a felcsíki jobbágyokról. 1609. június 6-án szenttamási Lázár Farkas fia, János jobbágybirtokok miatt pereskedett.¹⁹⁷

1635. április 12-én kelt bizonyító levélben igazolta Petki István főudvarmester és Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék főkapitánya, hogy szenttamáson élő Damokos Tamás, aki itt főkirálybíró a Szárazajtán lakó „Boda alias nagy Balázs“ nevű jobbágyát három fiával együtt elcserélte Kálnoki Mihály Barabás Ferenc nevű jobbágyával s ennek három fiával.

1646. május 12-én szenttamási Damokos Tamásnak más vidéki két szabad személyt magát jobbágyul kötötte.

1647. augusztus 2-án Damokos Istvánné elszökött jobbágya, Komics János miatt szendomokosi Sándor János és Barabás György közbírák tartottak tanúvallatást.

Nagyboldogasszony helyjelöléssel 1649. március 28-án készült az a bizonyító irat, amely szerint rákosi Benkő István deák, nagyboldogasszonyi iskolamester, szentmihályi Barla János deák, karcfalvi Imreh Péter és jenőfalvi Barla Bálint azt erősítették meg,

hogy dánfalvi Szentes Gergelyné Katalin asszony és fia, Bíró János magukat jobbágyul kötötték dánfalvi Lukács Péternek és fiának, Mártonnak.

Elszökött jobbágyról tárgyaltak szenttamási Damokos Tamás kérésére Besztercén 1649. november 11-én, mivel birtokáról Kocsis György eltávozott, de e kérvény megbeszélése idején már visszafért urához.

1652. június 30-án Damokos Tamás csiki főkirálybíró cigányjobbágyának megöletése ügyében tartottak tanúvallatást.

1654. december 30-án azt bizonyítják hivatalnokok, hogy Mihály alias Tankó János magát, feleségét és utódait Szenttamáson Damokos Tamásnak örökös jobbágyul kötötte.

Arról is feljegyzés maradt, hogy 1674. július 7-én rákosi Bodó Mihály, felcsiki alkirálybíró bizonyította, hogy szenttamási Damokos Tamás Vaszil nevű cigányjobbágyával kiegyezett.¹⁹⁸

Jól kimutatható a jobbágysághoz való viszony a Felcsíkra, Csicsóba 1675. március 7-én Petki János és özvegy Petki Anna által küldött utasításból, amelyet az udvarbírónak, Farkas Máténak küldtek: „A jobbágyokat annak rendi és módja szerint szolgáltatassad ... Ha kik szófogatatlankodnak, azokat értésemre adván, azalatt az olyanokat megtömleneztesd...”

Folytatva tovább: „Azt el ne hitesd magaddal, hogy jobbágy vagy, s nem bánanak, mert bizony a híjával fennakadsz, mivel jobb egy jobbágynek például meghalni, mintsább sok kárt vallani”.¹⁹⁹

Külön is ki kell térnünk arra, hogy Felcsíkon a jobbágyok földek foglalásába kezdtek. 1677. április 5-én azt jegyezték fel a csiki hámmal kapcsolatban, hogy Rákoson az udvarházhoz tartozó földekből a hámmori jobbágyok elfoglaltak bizonyos részeket. A Kismezőben Donáth Farkasné földjeiből 10 darabot: Varga András és Csuka Péter egy-egy darab földet, majd ugyanők Bogát mellett elfoglaltak három darab lókeretet stb.

1677. november 15-én a szenttamási plébános, Kari Péter, jenőfalvi Barlók János azt bizonyította, hogy szépvízi Péter Balázs kötelezte magát: holtig szolgálja Damokos Tamást és feleségét, Geréb Katát, mivel Damokos Tamás másfélszáz tallért fizetett azért, hogy tatár fogságból kiszabadítsa.

1681-ben Perényi Ferenc és neje, Károly Zsófia, valamint Csíkszenttamáson lakó Abaffi János két jobbágy ügyében megegyeztek. 1682. október 9-én többen is bizonyították, hogy Csorba István magát és mindkét ágon utódait szenttamási Abaffi Jánosnak jobbágyul kötötte.²⁰⁰

A csiki nemesek közül azért mentesítették 1683. évi bécsi hadjáratból Balás Istvánt, mert egyszer kapitány uramnak hópénzt fizetett, egyszer „edgy jobbágyot adott”. 1685. december 26-án írták, hogy Szenttamáson Szakáll Miklós jobbágya volt Damokos Tasmásnak.²⁰¹

Dánfalvi jobbágy vásárlásáról szól az 1699. május 11-én Szentmihályon kötött szerződés. Eszerint Sándor Mihály kúriájában arról írtak szerződést, hogy dánfalvi Lukács Péter és István lófő-nemes személyek a tőlük elbujdosott Bíró Balázs nevű jobbágyukat alsótorjai Mihálcz Miklósnak és feleségének, Sándor Borbárának eladják 8 próbált körmői aranyért, „mely téssen mostani üdőben flor hungaricales 40.”²⁰²

Az 1703-as összeírás szerint még mindig elég nagy számban találni függő viszonyban élő székelyeket, csíkiakat is.

Falu	Jobbágy	Százalék
Madaras	37	39,4
Dánfalva	6	7,0
Karcfalva	8	22,2
Jenőfalva	12	15,6
Szenttamás	29	29,8
Szentdomokos	14	15,9
Összesen:	105	21,6

203

A szabadságharc, majd az 1717–1719-es nagy pestisjárvány előidézte a felcsiki hat falu lakosságának csökkenését, a jobbágyokét is, mégis ahhoz képest, hogy a pestis idején minden faluban a lakosság majdnem fele eltávozott az élők sorából, 1721-ben viszonylag nagy számban található jobbágy.

Falu	Jobbágy	Százalék
Madaras	25	39,68
Dánfalva	5	6,25
Karcfalva	8	25,0
Jenőfalva	7	12,07
Szenttamás	12	17,91
Szentdomokos	6	8,11
Összesen:	63	14,04

Acsádi Ignác az 1720-as összeírás szerint megállapította, hogy Alcsikon 506, Felcsikon 239, Gyergyóban 218, Kászonban 109 jobbágy található.²⁰⁴

Meg kell említenünk egy másik jelenséget is a jobbágyok sorsáról: 1726. december 6-án azt írták le, hogy „Vacsárcsi Bíró János és szenttamási László István tanúvallatást tartanak Abaffi László hatalmaskodási ügyében“, aki „vérbe kergette“ Abaffi Sándor jobbágyait Szenttamáson.²⁰⁵

Benkő József a jobbágyok és zsellérek számát együtt közölte a felcsiki hat faluban az 1721-es összeírás szerint: Madarason 54, Dánfalván 29, Karcfalván 20, Jenőfalván 19, Szenttamáson 40, Szentdomokoson 53, összesen 215 volt.²⁰⁶

Viszonylag békés időben 1750-ig a jobbágyok száma:

Falu	Jobbágy	Százalék
Madaras	30	24
Dánfalva	10	9,16
Karcfalva	15	22,95
Jenőfalva	18	17,48
Szenttamás	32	24,78
Szentdomokos	16	8,52
Összesen:	121	17,81

207

Nyomban meg is állapíthatjuk, hogy közel 30 év alatt a jobbágyok összlétszáma a korábbi duplájára emelkedett, de az összlakossághoz való viszonya nagyon kevés eltéréssel változott.

A jobbágyiség sorsáról egy-egy eseményről továbbra is maradtak feljegyzések: 1740. június 17-én Szenttamáson készült okirat szerint Mikó Tamás a Szenttamáson élő Abaffi Sándornak egy jobbágyot ajándékozott, továbbá 1741. november 5-én ketten bizonyították, hogy az Abaffi család birtokának megosztásakor Gáborffi Gábornak két jobbágy jutott.²⁰⁸

A jobbágyi kötelezettségekre utal az az okmány, amelyet 1750-ben írtak: 1750 körül a szárhegyi Lázár család utasításba adta birtokfelügyelőjének, hogy a jobbágyok beadási kötelezettsége: „bő magyaró idején fél véka, mikor kevesebb, ahhoz képest legalább egy ejtel, egy-egy mokus bőrostól ősszel, egy-egy ejtel száraz szentgyörgy gomba, egy véka zab, egy fias juh, egy ejtel száraz komló, tíz-tíz font szurok, ebből pedig senki sincs exemotus [mentesítve], szőlőkaró öt-ötszáz“.²⁰⁹)

A későbbiekben még összeírt jobbágyok: 1767-ben a Székelyföldön 10 722 fő, 28,92 százalék; 1791-ben 12 145, 38,96 százalék; 1808-ban 13 022, 35,22 százalék, 1821-ben 13 069 fő, 34,30 százalék.²¹⁰

Amint látható a határőrség felállítását követően is folyamatosan gyarapodott a jobbágyok száma, és rendszerint meghaladta a lakosság egyharmadát.

1785. szeptember 22-én érkezett Csíkba II. József rendelete a jobbágyossággal kapcsolatban. Ennek eredményeként ez év november 11-én a gyergyói alszolgabíró, László Elek jelentette az udvarhelyi állandó táblának és a főispánnak, csíkszentdomokosi Sándor Lászlónak, hogy a jobbágyok az említett rendelet nyomán a földesuraknak nem hajlandók dolgozni, azt beszélik, hogy a föld őket illeti meg, azokat is, akik dolgoznak, megveréssel fenyegetik. Biztatást a katonai vezetőktől is kaptak.²¹¹

A felcsíki hat falu jobbágyairól a XIX. század elején számos peres irat tudósít. Közülük sorolunk fel:

1803-ban Karcfalván lakó Blága György dánfalvi Kovács György jobbágya.

1804. március 13-i lejegyzés: Dánfalván Boér Isván 60 éves méltóságos Cserei Pál jobbágya, hasonlóképpen Cserei Pál jobbágya a 27 éves Boér József is. Dánfalván Kovács Elek jobbágya az 52 éves Tódor János és István, szintén Dánfalván Szóts János 40 éves a zaláni Apor familia jobbágya, Gutzuj János 50 éves Székely Miklós jobbágya, Blága Tódor Kovács György jobbágya, a Kovács György jobbágya Bodor Mátyás is, hasonlóképpen az ő jobbágya a karcfalván lakó Blága György és felesége, a 40 éves Boér Borbála, továbbá Dánfalván a 33 éves Kató Péter jobbágya Bíró Lászlónak. Oltfalvában az 56 éves Kálmán Imre és felesége Kajtár Borbála a Bíró László jobbágya, Madarason a 38 éves Kásás Miklós Cserei Pál jobbágya.

Karcfalván Bíró László úr jobbágya Mészáros László, 39 éves és a 61 éves Mészáros József, Kálmán József is, a 60 éves Kató Márton és az 50 éves Székely Ferenc szintén jobbágyok. Ugyanitt Bíró Samelné asszony jobbágya: Mészáros Márton, a 22 éves Mészáros József, a 61 éves Mészáros Péter, a 64 éves Kálmán József, Lakatos István jobbágya a 40 éves Székely András. Jenőfalván az 50 éves Kőrösi József szintén jobbágy, 1806-ban Dánfalván Kovács Elek jobbágya volt az 50 éves Tódor János, Tódor Ferenc, lófő Ferencz Péter jobbágya Tódor Simon.

1808-ban Dánfalván Iófi Kovács Antal jobbágya volt Bodor András 45 éves, Bodor Ferenc 30 éves pedig a Kovács Györggyé. Jobbágy volt Simon János is.

Oltfalván ugyanebben az évben volt jobbágy Hella György és felesége Boér Mária.

Madarason 1808-ban Kűs Ferenc 45 éves a Cserei familia jobbágya, jobbágy Kálmán István 38 éves is. Szintén Madarason Fazakas József 50 éves és Fazakas Ádám 53 éves a Bíró familia jobbágya volt.

Dánfalván élt 1809-ben rövid ideig Ötvös Ferenc és felesége Tódor Margit, akik a gróf Gyulai házhoz tartozó jobbágyok voltak.

Felcsíkon is gyakran éles ellentét alakult ki a jobbágyok és a katonai rendhez tartozók között. 1811-ben a „Karcfalván lakó jobbágy részen való személyek minnyájan“ folyamodtak „Tekintetes Csík Taplotzai Lázár Ferenc Úrhoz“, aki Felcsíkszék királybírája volt, hogy a katonai renden levők háttérbe szorítják a jobbágyokat. Azt kifogásolják, hogy a falu közös jövedelméből nem részesülhetnek, viszont a terhekből, például útszínalásból, harmadrészt tőlük követelnek. Ha jobbágy megy olyan helyre kaszálni, ahol a falu csordái és igavonó marhái nyaralnak, nyomban „megzálogosítják“, Székely Andrásnak kaszáját elvették, vissza sem adták, de a katonarészen ott kaszálókat nem bántották, a havasokból „legkisebb részt“ sem kaphatnak, holott a főkirálybíró úr már 1806-ban ígérte rendezését.

1814. május 17-én a Főkormányszék Bánffi György és Lázár Sámuel aláírásával arról értesíti Felcsíkszék alkirálybíróját, hogy a jobbágyok panaszait gyakrabban vizsgálják meg, és a „legnagyobb igazsággal és egyenességgel sietve“ intézkedjenek, a határozatot az illető jobbágytartóval is közölik.

1816. szeptember 19-én Herman kapitány a dánfalvi jobbágyokra panaszkodott Lázár Ferenc felcsíki alkirálybírónál. Azt jelentette, hogy a dánfalvi jobbágybíró nem volt hajlandó a katonai parancsnokság utasítását teljesíteni, mert azt tudta, hogy az csak a katonai renden levőkre vonatkozik. Kéri az alkirálybírót, hogy engedelmességre utasítsa a jobbágyokat. 1820. június 29-én Dánfalván „taplocai nemes Domokos Elek actualis és böjti nemes Böjthi Imreh hűtös assessor“ dánfalviakat esketett arra, hogy igazságot közölnek.

Elsőnek a jobbágyokról érdeklődtek. Az elmondások szerint azt rögzítették, hogy kötelezettségüket az atyáiktól örökölt szokás szerint végzik el.

A „nagyajtai méltóságos Cserei Mihály úr, úgy Cserei Pál colonusai úri kenyér mellett hetenként két napot tesznek gyalog vagy ökörrrel, ahogy az úri szolgálatbeli szükség kívánja, úgy „komponát“ [kötélféle] is fonnak négy fontot (egy font kb. félkiló), s ezen szolgálatot úri kenyér mellett teszik“.

Dánfalván Bíró Lászlónéknak is voltak jobbágyai. Ők is hetente két napot szolgálnak, és „komponát“ is fonnak: négy font kendert, négy gyapjút, a „robottális szolgálatot“ a maguk kenyerén végzik. Neki dolgozik Kálmány János fiával, Péterrel és Mészáros László fiával, Mihállal, akik egy telken laknak.

További közlés: „Székely Lajos, Kovács Antal és Lajos, úgy hadnagy Beczman, Barabás Lajos és Lukács István uraké egy héten egy napot tesznek a fennebbi kitétel szerint, annyi különbséggel mégis, hogy ezek komponát nem fonnak, és úri kenyér mellett szolgálnak, a Kovács Antal úr inquilinusai [jobbágyai] pedig esztendőnként adnak két juh hasznót. És így az egész falu ad 1850 napi robottális szolgálatot, és fonnak 72 komponát“. A robotot lehetőleg négy ökörrrel végzik, mások kettővel. A szolgálat napfelkeléstől naplementéig tart, a szántást kivéve.

A jobbágyok szabadon erdölhetnek: elsősorban a maguk szükségletének a tűzifa, vagy valamely eszköz készítéséhez. De hozhat tőkét is kereskedés céljából, amelyet fűrészren kivágnak, helyben is eladhatnak, elvihetik Brassóba is, amely öt napi járót, de fáradságának jutalmát árából megkaphatja.

Megállapították, hogy Dánfalván szőlő nem terem, de szállíthatnak bort, s a faluban a jobbágy is „elkorcsomárolhassa“. Ugyanekkor azt is közlik, hogy „a falunak közönséges havasából jövő haszonvételből a colonusok is részesülnek“.

A következő évekből is megemlítünk egy-egy jobbágyot: 1822-ben Szentdomokoson Opra János 57 éves volt jobbágy, Szenttamáson pedig Papp János 18 éves.

1837-ben Dánfalván jobbágy volt: László József, fiai Antal, István, József is, továbbá Bokor Ferenc, akinek második felesége Katona Teréz, két gyermekük László János és Márton.

1841-ben dánfalvi jobbágy János Ferenc és János József kéri, hogy Kováts Lajosné asszony és Venczel kadét ne lakoltassa ki „a jószágból“.

1842-ben Dánfalván jobbágy volt Kálmány István 40 éves, Oltfalvában Kálmány János, akinek felesége Demeter Borbála.

Szintén ebben az évben volt jobbágy Dánfalván Blága Vaszi és Gutzuj István, Oltfalvában László József, aki Székely László assessor úr jobbágya volt.

1843-ban dánfalvi jobbágy Boér József, István, András és János. Ebben az évben még említették Mészáros Mihályt és Józsefet.

Szintén Dánfalván volt jobbágy Katona János 80 éves. Karcfalván élő jobbágy volt János Péter 60 éves, Kató Péter 72 éves, Mészáros József 66 éves, Mészáros István 70 éves.²¹²

Az 1848-as számbavétel szerint a felcsíki hat faluban a jobbágyok száma: Madarason 107, Dánfalván 56, Karcfalván 14, Jenőfalván 15, Szenttamáson 21, Szentdomokoson 12, összesen 225, Csik székeiben összesen 3119.²¹³

És következett 1848-as jobbágyfelszabadítás. „Előleges értesítés“-ként gróf Teleki József kormányzó június 7-én közölte, hogy a jobbágyság megszüntetése június 18-án kezdődik. A felszabadítás túlbonyolítása elég sok vitát váltott ki a következő napokban, de a jobbágyi rend folyamatosan teljesen megszűnt.²¹⁴

ZSELLÉREK

A zsellérség megjelenése nagyjából egybeesik a jobbágyságéval, a kifejezés visszanyúlik a XIV–XV. századra. Többségük nem rendelkezett földdel, saját házhellyel sem, igás állatja is hiányzott. A földbirtokon gyalogszerrel és viszonylag kevés napon dolgoztak. A XVI. században a Székelyföldön is közismertté váltak, az 1600-as évek elején már gyarapodott számú csoportot alkottak. Megkülönböztettek házas zselléreket, akik többnyire viskókban, a későbbi cigányzsellérek hurubákban laktak, és házatlanok, akik más telkén találtak lakásra.

Említették úrbéri és nem úrbéri voltukat is. Az úrbéri zsellérek bizonyos földhasználati lehetőséghez jutottak, a nem úrbérik tulajdonképpen a falu nincstelen emberei.²¹⁵

Könnyebben változtathatták helyeiket, mint a jobbágyok, kötelezettségük is kevesebb volt. Helyük változtathatósága igazolásaként hivatkoztunk az 1635. évi gyulafehérvári országgyűlés határozatára, mely kimondja, hogy ha valaki „sellér“ engedély nélkül más úrhoz kötötte magát, új gazdája nem köteles visszaadni.²¹⁶

Csíkban bizonyos kötöttséget próbáltak elérni, amikor 1714-ben úgy határoztak, hogy a moldvai ember, ha hazamegy, visszatértek ahhoz a gazdához köteles megjelenni, ahonnan eltávozott. A kötelezettségről is feljegyezték 1680-ban, hogy a zsellér hetente csak két napot dolgozik gazdájának.²¹⁷

Dánfalvi zsellérekéről név szerint 1614-ből tudunk. Az akkori összeírás szerint Dánfalván 17 zsellércsalád élt, azt is megjelölték, ki a gazdája.²¹⁸

Ebből megállapítható, hogy Péter Jánosnak 3 zsellére volt: Kicsi János, Oláh Péter és Mihály, Zsók Andrásnak 2: Simó Gergely és Szilágyi Mihály. A többi gazdának egy zsellére volt.

A felcsíki hat faluban a következőképpen oszoltak meg a zsellérek: Madarason 33, Karcfalván 14, Jenőfalván 12, Szenttamáson 19, Szentdomokoson 5. Összesen 63.²¹⁹

A csíki, gyergyói, kászoni számvetés szerint ezen a részen 1041 személyt írtak össze, amely szám a székely székek között a legnagyobb, hisz Udvarhelyen 441, Háromszéken 560 a zsellérek száma.²²⁰

A Székelyföldön ekkor 3000 zsellérről közöltek adatokat.²²¹

Időközben még néhány összeírás iratai fennmaradtak, ellenben a zselléreket külön nem tüntették fel, mivel a katonai erőket vették számba. Figyelembe kell vennünk, hogy a tatár-török betöréskor, 1658. október 21-én Csíkból 9000 lakost hurcoltak fogságba, 1794 telén pedig több mint 7000-et, nem számítva azokat, akiket a támadók faluról falura járva megöltek, sőt néhány falu lakosságát teljesen kiirtották. Így az 1703-as összeírásakor feltüntetett zsellérek száma lényegesen kevesebb a korábbiaknál: Madarason 7, Dánfalván 10, Karcfalván 6, Jenőfalván 6, Szenttamáson 7, Szentdomokoson 9, összesen 45 zsellért számláltak össze.

Ekkor Kászon kivételével Csíkban 548 zsellért írtak össze, vagyis az 1614-es összeíráshoz képest felére csökkent számuk

1721-ben a nagy pestisjárványt követően két évvel a felcsíki hat faluban készült összeírás eredménye: Madaras 1, Szenttamás 1, Szentdomokos 5, összesen 7, Felcsík minden falujában összesen 43 zsellér.²²²

Bizonyos eltérő adatokat lehet találni az Acsády Ignác 1720-ra vonatkozó közleményében. Ő Felcsíkból 45 adatot közölt, Alcsíkból 26-ot, Gyergyóból 28-at, Kászomból 18-at, Csíkból összesen 117-et.²²³

Értékes adatokat őrzött meg Csíkról és a felcsíki hat faluról az 1750-es összeírás. Dánfalván ebben az évben 4 család zsellér élt, akik máshonnan telepedtek a faluba. Név szerint: Bukur Oláh és Stephanus Oláh telektartozékkal rendelkező zsellérek, Milován és András Péter telektartozék nélkül voltak zsellérek.

A hat falu zsellérei: Madaras 15, Dánfalva 4, Karcfalva 4, Jenőfalva 2, Szentdomokos 6, összesen 31.²²⁴

1750-ben Csíkban összesen 237 zsellért írtak össze.

E növekedéskor azt is figyelembe kell vennünk, hogy egyre többen érkeztek Csíkba Moldvából, Havaselvéről is.

A fenti évben a Székelyföldön összesen 3076 zsellér élt. Ismerjük a következőkben még néhány év adatait: 1767-ben 3655, 1791-ben 4847, 1808-ban 6628, 1821-ben 7228 zsellért számoltak össze.²²⁵

1848-ra a Székelyföldön az előző évtizedekhez képest csökkent a zsellérek száma, mégpedig 5899-re. Ebből az évből falvanként is ismerjük a zsellérek számát, de meglepetésre a felcsíki hat faluban egyet sem tartottak nyilván.

Az összeírásból kiderül, hogy a XVIII. század végén, a XIX. század elején Csíkba annyi zsellér érkezett, amely az 1750-eshez viszonyítva ötszörösénél is több, vagyis 1233. Ezt a számot elsősorban a határ menti falvakra érkezők adták. Például: Szentmihályon 20, Gyimesfelsőlokon 245, Iványoson 132.

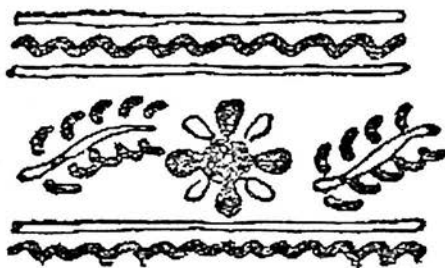
Az 1848. június 18-i jobbágyszabadulással egy időben a zsellérek is szabadoknak vélték magukat: tovább nem dolgoztak régi helyükön, többségük a nemzetőrök közé jelentkezett, de rövid idő teltével őket ezen katonai alakulatból kezdték kiszorítani, sőt a szabadságharc leverése után tudomásukra hozták, hogy akiknek 1848 előtt megadózott földjük nem volt, a szolgálat alól a továbbiakban nem mentesek.²²⁶

Mindezek nem érintették a felcsíki hat falut.

EMBERE

A XIX. században gyakran jelölik az alárendelt viszonyt „embere“ szóval, amely többnyire vagy jobbágyot, vagy zsellért jelent. 1804-ben néhány feljegyzés is megmaradt: március 13-án Dánfalván így nevezték Blága János feleségét, Hajdú Annát: „Kovács Antal úr embere“, március 23-án Dánfalván élt Kató Márton, aki Bíró László embere volt. Ugyanebben az évben Gutzuj János 48 éves Dánfalván nemzetes Székely Miklós úr embere, Tódor István 52 éves a nemzetes Kovács Elek úr embere. Világossá teszi az elnevezést a következő bejegyzés: Simon András 52 esztendő s jobbágy Kovács János úr embere.

1804-ben Madarason Ityin János 52 éves méltóságos Bíró László úr embere, Karcfalván Kató Péter 34 éves méltóságos Bíró Sámuel úr embere.²²⁷

1. Egyed Ákos 2006. 44–47.
2. SZOT I. 100:LXXXVII.sz., 102:LXXXVIII.sz., 170:CXLII.sz.
3. Endes Miklós dr. 1994(1938). 38. és 50.
4. SZOT III. 81:472.sz.
5. Endes Miklós dr. 1994(1938). 27.
6. Lásd I. kötet 16–17.
7. SZOT I. 219–220.; VIII. 167:103.sz.; Endes Miklós dr. 1994(1938). 28.
8. Benkő Károly II. 1853. 61–62.
9. Endes Miklós dr. 1994(1938). 29.
10. Benkő Károly II. 1853. 61–62.
11. Garda Dezső 1999. 40–42.
12. Demény Lajos 1976. 62–63.
13. A neveket lásd az I. kötet 154. oldalán.
14. Endes Miklós dr. 1994(1938). 37, 59.
15. SZOTÚS IV. 42–44.
16. Sándor Imre 1910. 2.
17. EMSZT VIII. 13.
18. Sándor Imre 1910. 6.
19. SZOT V. 142:997. sz.
20. Endes Miklós dr. 1994(1938). 93.
21. SZOT V. 153:1011. sz.
22. Sándor Imre 1910. 10.
23. SZOT V. 151:1007. sz.; SZOTÚS IV. 89.
24. Endes Miklós dr. 1994(1938). 101–102.
25. SZOTÚS IV. 531. és 534.
26. Egyed Ákos 2006. 134.
27. Sándor Imre 1910. 20–21.
28. Endes Miklós dr. 1994(1938). 105.
29. J.Siebmacher 's gross und allgemeines Wappenbuch II. Siebenbürger Adel. Nürnberg 1895. Címer 201. oldal XIX. szám, leírása a 271. oldalon.
30. Dánfalva névjegyzéke az I. kötet 160–166. oldalon.
31. Endes Miklós dr. 1994(1938). 108, 110–112, 116–119.
32. Endes Miklós dr. 1994(1938). 116.
33. Garda Dezső 1999. 67.
34. Egyed Ákos 2006. 147.
35. Imreh István 1983. 317–319.
36. SZOT VI. 39:1378. sz.; SZOTÚS: VIII. 27, 83–84, 291.
37. Endes Miklós dr. 1994(1938). 520–522.
38. Garda Dezső 1999. 341.
39. SZOT VII. 183:1464.sz., 185–187:1465. sz.
40. Benkő József II. 1999. 223.; Garda Dezső 1999.133–158.; Pál-Antal Sándor 2003. 174–175.
41. Endes Miklós dr. 1994(1938). 381.
42. Benkő József II. 1999. 213.; Connert János dr. 1906. 205.
43. Imreh István 1987. 78.; Lásd Albert Ernő 2004_a. 82–96.
44. Endes Miklós dr. 1994(1938). 172.
45. Antal Imre 1994. 64–65.
46. Benkő Károly II. 1853. 32.
47. Antal Imre 1994. 71.
48. CSÁLvt F. 28. II. csomag 136. sz., III. csomag 161. sz., IV. csomag 235. sz., XVII. csomag 1202. sz. 2.
49. Antal Imre 1994. 75–92.
50. Takács Péter (szerkesztette) 2003. 161–163, 171.
51. Endes Miklós dr. 1994(1938). 244, 249, 252, 253–254.
52. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1048. sz. 1.; XVIII. csomag, 1227. sz. 2.

53. Endes Miklós dr. 1994(1938). 263, 265–266.
54. Bona Gábor III. 1999. 248.
55. Sándor Imre 1910. 2, 8, 14.
56. Endes Miklós dr. 1994(1938). 116.
57. Sándor Imre 1910. 46–47.
58. SÁLvt F. 36. 1013. sz.
59. Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen 1900. Aprobata Constitutio. 317.
60. Imreh István 1987. 75–77.
61. Egyed Ákos 2006. 147.
62. Endes Miklós dr. 1994(1938). 108.
63. Garda Dezső 1999. 57.
64. EMSZT I. 425.
65. Garda Dezső 1999 141.
66. Összehasonlító adatok az I. kötet 175. oldalán található.
67. Közli Garda Dezső 1999. 132–164.
68. Benkő József II. 1999. 223.
69. Benkő Károly I. 1853. 63.
70. Egyed Ákos 2006. 201.
71. Egyed Ákos 2006. 44–46.
72. Jakó Zsigmond 1979. 19
73. Connert János dr. 1901. 74.
74. Egyed Ákos 2006. 64.
75. SZOT I. 194:CLXIII. sz.
76. Idézi Egyed Ákos 2006. 49–50.
77. Egyed Ákos 2006. 50.
78. SZOT VIII. 167:103. sz.
79. SZOT I. 306:CCXXIV. sz.
80. Bodor György 2003. 31.
81. Benkő József II. 1999. 15.
82. SZOT II. 163:CCCXXXVI. sz.
83. Jakó Zsigmond 1979. 25.
84. Jakó Zsigmond 1979. 31.
85. EOE II. 160.
86. Endes Miklós dr. 1994(1938). 88–89.
87. Jakó Zsigmond 1979. 30.
88. Sándor Imre 1910. 6.
89. SZOT V. 151:1007. sz. Nevüket lásd az I. kötet 57. oldalán.
90. Benkő Károly II. 1853. 31–32.
91. Sándor Imre 1910. 9.
92. SZOTÚS IV. 89., bizonyos eltérés található a számokban a SZOT V. 220:1030. sz. adataihoz képest.
93. SZOTÚS IV. 74, 190.
94. Garda Dezső 1999. 64.
95. Egyed Ákos 2006. 135.
96. Garda Dezső összesítése 1999. 64–65.
97. Egyed Ákos 2006. 153.
98. Garda Dezső 1999. 65.
99. SZOT VII. 186–187:1465. sz.
100. A dánfalviak névsorát lásd az I. kötet 169. oldalán.
101. Az összesítés és a nevek az I. kötet 171. és 173. oldalán található.
102. Pataki József 1971. 76–78.
103. SZOTÚS VIII. 29–31, 232–234, 241–244.
104. SZOTÚS IV. 291–293.
105. Connert János dr. 1906. 195. 251–252.
106. Garda Dezső 1999. 175–178; a nevek megtalálhatók az I. kötet 177–178. oldalon.

107. CSÁLvt F. 28. XIII. csomag 887. sz.; XV. csomag, 1047. sz.
108. Antal Imre 1994. 68.
109. CSÁLvt F.28. XVII. csomag 1194. sz.
110. CSÁLvt F. 28. Felcsík iratai 136. sz.
111. CSÁLvt F.28. III. csomag 161. sz.; IV. csomag 235. sz., 283. sz.; V. csomag 308, 314. sz.
112. Antal Imre 1994. 76.
113. Antal Imre 1994. 90.; CSÁLvt F. 28. XIII.. csomag 887. sz.; XV. csomag 966, 998. sz.
114. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1047–1048. sz. és 1059. sz.; XVI. csomag 1070. sz., 1074. sz., 1105. sz.
115. Benkő Károly II. 1853. 31. és 34.
116. Hompót Lóránd 2009. május 5.
117. Egyed Ákos 2006. 44–45.
118. SZOT I. 48:XXXVII. sz.
119. Benkő Loránd (főszerkesztő) 1967. I. 1116.
120. Egyed Ákos 2006. 64.
121. Szádeczky Kardoss Lajos dr.1993(1927). 64.
122. SZOT I. 313:CCXXVI. sz., V. 26:913. sz.
123. Egyed Ákos 2006. 138.
124. I. kötet 32. oldal.
125. SZOT V. 104:965. sz.
126. SZOTÚS IV. 697–702. A lejegyzés sorrendjében.
127. Egyed Ákos 2006. 136.
128. Imreh István–Pataki József 1992. 54.
129. I. kötet 170. old. és Geneológiai Füzetek IX. évf. 1911. 1. sz. 18, 48, 50–51.; Garda Dezső 1999. 67.
130. Egyed Ákos 2006. 201.
131. I. kötet 97. old.
132. Antal Imre 1994. 68– 69.
133. CSÁLvt F. 28. III. csomag 161. sz.; VI. csomag 415. sz.
134. Antal Imre 1994. 76
135. CSÁLvt F. 28. VI. csomag 446. sz.; IX. csomag 677. sz
136. Antal Imre 1994. 82.
137. CSÁLvt F. 28. XIII. csomag 887. sz.
138. Antal Imre 1994. 88–90.
139. CSÁLvt F. 28. XIV. csomag 984.sz.; XV. csomag 1047. sz.; XVI. csomag 1067, 1074.sz.
140. Antal Imre 1994. 92.
141. CSÁLvt F. 28. XVII. csomag 1141. sz., 1147. sz.
142. Antal Imre 1994. 92.
143. Albert Ernő 1998 II. 305.
144. Lásd az I. kötet 107–109, 120–121. oldalán.
145. Benkő Loránd 1967 I. 594.
146. Heltai Gáspár é. n. 28. és 52.
147. Garda Dezső1994. 12.; Connert János dr. 1906. 262, 271.
Megkülönböztettek vörös, kék és zöld darabontokat.
148. SZOT II. 253:CCCLXXV. sz
149. Kállay Ferenc 1829. 118.; Imreh István–Pataki József 1992. 46.
150. Petriyvit-Horváth Kozma. é. n. 111.
151. Eredeti írásmódját lásd az EMSZT XII. 579.
152. Sándor Imre 1910. 6. és 8.
153. EMSZT II. 263.
154. SZOTÚS IV. 77–78, 89, 530–536, 698–699.
155. Egyed Ákos 2006. 140.
156. A nevek az I. kötet 162–163 oldalán található.
157. A nevek az I. kötet 165. oldalán található.
158. SZOT VI. 179.; Endes Miklós dr.1994(1938). 111.

159. Connert János dr. 1906. 234.
160. SZOTÚS VII. 186.
161. Connert János dr. 1906. 234–235.
162. SZOTÚS VIII. 37–38, 305–308.
163. Az adatot Connert János dr. 1906. 195. közölte, de Benkő József II. 1999. 223. szerint is csak az armalistakat, együtt a lóföket és gyalogokat tüntették fel korábbi adatok alapján. Ezzel a darabontok időszaka, mint külön katonai csoport, a székelyek történetében le is zárult.)
164. SZOT IV. 150:761. sz.
165. SZOTÚS IV. 78. – a dánfalvi nevek Z-jelzéssel az I. kötet 156. oldalán található
166. SZOT IV. 530–431. A nevek megtalálhatók az I. kötet 158. oldalán,
167. SZOT VI. 27–28.
168. Garda Dezső az Országos Levéltár adatait használta F. 136. 1721-es évi összeírás.
169. Darda Dezső 1999. 368–373.
170. Készített kimutatást Pál-Antal Sándor is az 1721-ben összeírt szabadookról, de azok a számok eltérnek a fentiektől: Pál-Antal Sándor 2003. 173.
171. Garda Dezső 1999. 353.
172. EMSZT VII. 1156.
173. CSÁLvt F. 28. XII. 848. sz. és XVII. csomag 812. és 1202. sz.
174. SZOTÚS VIII. 27–38, 83–84, 86–90.
175. SZOTÚS VIII. 83–84, 233–234, 242, 292.
176. A neveket megtalálhatjuk az I. kötetben a 96, 107–109, 120–121. oldalon.
177. Egyed Ákos 2006. 49, 51.
178. Bartha Gábor 1989. 249.
179. Egyed Ákos 2006. 93. és 99.
180. SZOT II. 161:CCCXXXVI. sz., 208–209:CCCLVI. sz.
181. Demény Lajos 1979. 69. 182.; Garda Dezső 2001. 298.
182. Garda Dezső 2001.298.
183. SZOT II. 182:CCCL. sz.
184. Pál-Antal Sándor 2003. 161. és 173–174.
185. Sándor Imre 1910. 2–11.
186. Endes Miklós dr. 1993(1938). 88–89.
187. SZOT VI. 152:1010. sz., 155:1013. sz.
188. Sándor Imre 1910. 2–11.
189. Connert János dr. 1906. 253.
190. SZOTÚS IV. 77–78. és 89.
191. Egyed Ákos 2006. 154.
192. SZOTÚS IV. 530. A nevek az I. kötet 158. oldalán található.
193. SZOTÚS IV. 530–536.
194. Böződi György 2002. 62–63.
195. SZOTÚS IV. 581–583.
196. Egyed Ákos 2006. 133–139.
197. Sándor Imre 1910. 13.
198. Sándor Imre 1910. 24, 33–36, 43.
199. SZOT VI. 349–352:1284. sz.
200. Sándor Imre 1910. 47, 50.
201. SZOTÚS VIII. 83. és 292.
202. SZOT VI. 39:1378.sz.
203. Garda Dezső 1999. 341.
204. Venczel József 1980. 42.; Garda Dezső 1999. 347.
205. Sándor Imre 1910. 66.
206. Benkő József II. 1999. 230.
207. Garda Dezső 1999. 353.
208. Sándor Imre 1910. 85. és 87.
209. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 51.

210. Imreh István 1987. 78.
211. Endres Miklós dr. 1993(1938). 227.
212. CSÁLvt F. 28. III. csomag 161. sz., IV. csomag 235. sz., V. csomag 283. sz., 353. sz., VI. csomag 444. sz., VII. csomag 499.sz., VIII. csomag 605. sz., XII. csomag 1048. sz., XV. csomag 1040. sz., 1057. sz. XVI. csomag 1066–1067. sz., 1074.sz. ;
213. Conscriptia 1820. 25–28. Amennyiben hetente két napot dolgozna mindenki, akkor Dánfalván 18 jobbágy volna, de többen egy napot robotolnak, így nagyobb a jobbágyok száma. 1848-ban 56 jobbágyot tartottak nyilván.
214. Egyed Ákos 2001. 124.
215. Egyed Ákos 1981. 34–35.
216. Imreh István–Pataki József 1992. 81.
217. EMSZT XII. 575.
218. A nevek az I. kötet 158–159. oldalán találhatóak.
219. SZOTÚS IV. 530–536.
220. Egyed Ákos 1981. 105.
221. Egyed Ákos 2006. 134.
222. Garda Dezső 1999. 57–58, 144–158, 341.
223. Veczel József 1980. 42.
224. Garda Dezső 1999. 178. 353.
225. Imreh István 1987. 78.
226. Egyed Ákos 1981. 131.
227. CSÁLvt F. 28. III. csomag 161. sz.

ÖNKORMÁNYZAT

A székelység megtelepedésekor olyan korábban kialakított szokásjoggal rendelkezett, amely a közösség egygyé tartozását, azonos cselekvési törekvéseit, önállóságát, szabadságát biztosította. Vezetőiket is tehetségük, elkötelezettségük szerint választották, s bizonyos sorrendet fegyelmezetten és következetesen betartottak, még akkor is, amikor rendkívüli események következtek életükben.

Az önállóság nem elzárkózást jelentett, hisz hadműveletekben, országos ügyek intézésében rendszeresen részt vettek, de szembe fordultak akár a királyi hatalommal is, ha jogaik csorbulását tapasztalták.

A letelepedés velejárója a települések, a falvak kialakulása s vele egy időben a nagyobb területek közigazgatási szervezete is. A földrajzi elhelyezkedés megszabta a terület megosztását, amely később a székek határvonalát is jelentette. Ebben nagy szerepük volt a nemzeti csoportoknak és az egy nemzetséghez tartozó ágaknak.

A magyar királyság, hogy átfogó intézkedéseit meg tudja valósítani, kialakította a székely ispánságot, amelynek első biztos nyomai az 1220–1235 közötti időszakra vezetnek vissza, de amely korábban is működhetett. Feladatköre a szervezésre, katonai ügyekre vonatkozott, de részt vett az igazságszolgáltatásban is. Az ispánt a király nevezte ki, néha egyszerre kettőt is. Magyarországi, esetleg erdélyi főnemesek lehettek ispánok, a székelyek közül egy sem juthatott e tisztséghez. A székelyek első neve szerint is ismert ispánja 1228-ból Bagomér, Szoboszló fia volt. Hadba vonuláskor az ispán vezette a székely katonákat. Székhelye egy ideig Udvarhely, majd Görgény vára volt.¹

Ugyanakkor elődeink bekapcsolódtak az országos ügyekbe olyan formában is, hogy részt vettek például a Budán 1298-ban tartott országgyűlésen, és később is gyakran kapcsolatba kerültek a magyar királyokkal.

Igen jelentősek voltak a székely nemzetgyűlések, amelyek lehetőséget teremtettek a sajátos ügyek rendezéséhez. Minden olyan kérdés megtárgyalására sor került, amelyek a székelység életére döntő hatással voltak.

A székelység közös életében tevékenyen részt vettek azon települések lakói, amelyek a csíki területeken alakultak ki. Egyik írott emlék 1390-hez kapcsolódik, amikor Zsigmond magyar király a moldvai hadjáratot követően a mellette kiválóan harcoló kászoniaknak kívánságuk szerint megadta a külön székké alakulást. A sereggé formálódáshoz és a már kialakult székből való kiválás gondolatához jóval több korábbi idő kellett. A csíki vezetők ezt megakadályozták, s egészen 1462-ig, amíg Mátyás király megbízottjai a csíkszenttamási Lázár Bálint ösztönzésére igazságtevőként biztosították a szék önállóságát, érvénytelen maradt a különválás.

Említsük meg, miben látták e korban egy-egy szék önállóságának jelentőségét: a kászoniak azzal indokolták különválásukat, hogy szabadon, elkülönülve akarnak élni, önmaguk tehessenek bírót, hadnagyot vezetőiknek.

1506-ban a székely nemzet agyagfalvi gyűlésén ismételten tudatosították, hogy „Magyarországnak ... mi is tagjainak hivattatunk”.²

Ismerjük Csík főkirálybírait, ez alkalommal Felcsíkszék alkirálybírait említjük meg, néhány feljegyzés alapján: Szentmihályi Sándor Mihály 1638, Szentmihályi Sándor Péter 1640, Borbély János 1663, Csató János 1698, Szenttamási Sándor István 1732,

Szenttamási Abaffi Sándor 1738, Biális János 1754, Szenttamási Boros Ferenc 1759, Balázs Ádám 1764, Delnei Incze András 1771, Szentmihályi Sándor Gáspár 1771, Bíró Gábor 1773, Rákosi Bodó Mihály 1774, Zöld János 1792, Lázár Ferenc 1802, 1805, Pókakeresztúri Székely Zsigmond 1826, Székely Zsigmond 1848. június 15-én is Felcsíkszék alkirálybírája.

1867-ben a somlyói székházban újjászervezték Csík-, Gyergyó és Kászonszék vezetőségét. Felcsík alkirálybírájának ideiglenesen Mikó Antalt nevezték ki, majd karcfalvi Mihály Gergelyt választották, amely tisztséget 1873-ig töltötte be.³

Dánfalva önkormányzata a történelem során sikerrel teljesítette a ráháruló feladatokat: a község bár küszködve, de mind gazdaságilag, mind szellemileg folyamatosan előbbre haladt. Olyan mindenki által elfogadott életrendet alakítottak ki, amely biztonságot jelentett minden lakónak. Intézte a település gazdasági ügyeit: földművelés, állattenyésztés, erdőlés gondjait, mozgósított az utak javítására, kárvallottak megsegítésére, erdőtüzek oltására, új házasok támogatására stb.

A falu vezetői és a közbirtokosság összefogásából született a XIX. században a Középszegben épített iskola. A XX. század elején korszerű községháza adott helyet a közigazgatásnak, majd a 920-as években készülhetett el a Karcfalvától különvált egyház temploma. Az összefogás eredménye a 930-as években épült új iskola. 1951-ben sikerült engedélyt szerezni arra, hogy a falunak a vasút felépítése óta először állomása legyen.

Igen jelentős a község szellemi fejlődése szempontjából, hogy a község vezetői vállalták a megfelelő épületek biztosítását a középiskola működéséhez, így 1961-ben megnyílhatott Dánfalván Felcsík egyetlen líceuma. Az önkormányzat törekvésének eredménye az 1970–1974-ben épített kultúrház is. De az önkormányzat működésében eléggé mély hatással volt a pártállam állandó kíméletlen befolyása.

1989-től, amióta a község irányítását fokozottabban a nép által megválasztott vezetők vették át, felgyorsult a korszerű fejlesztés. Hozzájárult az is, hogy pályázatok útján számos területen sikerült kellő támogatást is megszerezni. Sportcsapokat építettek, tűzoltó-szertárat, tervezik a községi vízhálózat, csatornázás megvalósítását, az erdei út építését, bővítették az iskolaközpontot, működtetik a sportcsapatokat, kulturális mozgalmakat.

Dánfalván az alkotmánynak megfelelően az előírt időszakokban rendszeresen megválasztják elöljáróikat.

1. Egyed Ákos 2006. 26.; Szádcczky Kardoss Lajos dr. 1993(1927). 36–37.

2. SZOT I. 313:CCXXVI. sz.

3. Benkő Károly I. 1953. 53.; Sándor Imre 1910. 40. és 43.; Endes Miklós dr. 1994(1938). 25, 271, 385.

SZÉKEK, MEGYÉK, TARTOMÁNYOK

Amint már korábban leírtuk, a székek kialakulásának gyökerei már a letelepedés-kor, a földrajzi egységek figyelembevételével adottak voltak, elnevezésük, önálló működésük már a XIII. század második felében kialakult. Csíkot a legrégebbi székely székek közé sorolták. Régtől működését bizonyítja az is, hogy korábbi tapasztalatok nyomán 1390-ben a kászoniak kezdeményezik kiválásukat a közös Csíkszékéből.

S bár külön székként szerepelt Csík, Gyergyó, Kászon, 1587-ben a három széknek egy királybíráját említették, ami egységes közigazgatást, de önállóságot is jelentett. Az 1600-as évek elejétől Csík is két székre oszlott: Al- és Felcsíkra. A XVIII. században már így is jelölik a területet: Két Csík-, Gyergyó- és Kászonszék.¹

Első nagyobb méretű területi átszervezésre II. József uralkodása idején került sor. Az uralkodó már 1783 májusában előkészítette Erdély közigazgatási átszervezését, 11 vármegyére osztását, amelynek során Csíkból Kászonszékhez csatolták, a többi része Udvarhelyhez került. Megvalósítására 1784. október 11-én az Udvarhelyen tartott közgyűlésen került sor, amikor az új megye élére csíkszentdomokosi Sándor Lászlót főispánnak nevezték ki. II. József 1790. január 28-án korábbi rendeleteit, a vallási és a jobbágysági vonatkozásúak kivételével visszavonta, így Csík a továbbiakban is négy székekkel önálló közigazgatási egységként működhetett.

II. József uralkodásának idején az újjászervezett vármegyéket járásokra osztották. A csíki rész járásai: tusnádi, szentgyörgyi, szeredai, szépvízi, ditró-várhegyi, szentmiklósi járás. Dánfalva és a felcsíki hat falu a Szépvízi járáshoz tartozott.

Az újonnan visszaalakult Székekben Felcsíkszék 1801. február 2-án azzal a kéréssel fordultak a Főkormányshoz, hogy a császár öfelsége által Csíktól követelt 4000 katonai kiállításában kifogásaik vannak.³

A szabadságharc bukása után Erdély katonai-polgári kormányzója Wohlgemuth Lajos altábornagyot nevezték ki, kinek első teendői közé tartozott Erdély közigazgatási átszervezése. A székhelyet Kolozsvárról Nagyszebenbe helyezte át, megszüntette Erdély unióját Magyarországgal, katonai diktatúrát vezetett be. 1849. szeptember 24-én kiadott rendeletében Erdélyt 6 közigazgatási kerületre osztotta, amelynek egyike az Udvarhelyi kerület volt. Csíkot járásként e kerülethez osztotta be. A járásokat aljárásokba csoportosította, amelyek Csíkban megfeleltek a korábbi székeknek. A Felcsíki vagy Szépvízi aljárashoz Szeredától a Gyimesekig tartoztak a falvak, Dánfalva a hat faluval együtt.⁴

1854 nyarán újabb átszervezés következett, 1861-ben visszaállították a megyéket és a székely székeket. 1876. július 1-jén a XXXIII. törvénycikk alapján a korábbi Csík-, Gyergyó- és Kászonszék Csík vármegyévé alakult. Főispánnak zsögödi Mikó Antal nevezték ki, de még ebben az évben meghalt, utódja gyergyóalfalvi Mikó Mihály lett, központja még mindig Csíksomlyó. A megye területén járásokat alakítottak, amelyek besorolása időközönként változott. Dánfalva és a felcsíki hat falu jobbra Karcfalva központhoz tartozott, de volt idő, amikor Szépvíz vagy Csíkszereda volt a központ.

Csík vármegye székhelyével kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a XIX. században a polgárosodás következtében is egyre inkább Csíkszeredát látták volna a székek, illetve a megye központjának. Már 1810. május 21-én a Somlyón tartott gyűlésen elhangzott, hogy a kormány Csíkszék központjává Szeredában Mártonfalvát javasolja, de a gyűlés résztvevői Somlyó mellett kardoskodtak.⁵

Az 1870-es években a szék fokozatosan Csíkszeredába helyezte át központját. Kezdetben a Mikó-várba, majd az 1888 februárjában ünnepélyesen avatott vármegyeházba.

1913-ban Csík vármegye járásai: Felcsík, székhelye Csíkszereda, Gyergyószentmiklós járás, Gyergyótölgyes, Kászonalcsík, székhelye Csíkszentmárton, Szépvíz járás.

Erdély Romániához csatolása után 1926-ban, majd 1938-ban ismételtén átszervezték a területi beosztást.

Csikban lényeges változás 1950-ben következett. 1950 szeptemberében megszűnt a megyerendszer. Romániát 28 tartományra osztották. Csík Brassó központhoz tartozott. A várost Sztálinvárosnak, a tartományt Sztálin tartománynak nevezték. Ehhez a tartományhoz tartozott a volt Csík megye egyik részéből alakult Csík rajon, Gyergyót Maros tartományhoz csatolták. Ez átszervezés során szeptember 8-án megtartották az első néptanácsi választásokat.

1952. szeptember 24-én lépett érvénybe az az alkotmánytervezet, amely szerint a 18 tartomány között szerepelt a Magyar Autonóm Tartomány a korábbi székely megyékkel, így a felcsíki hat faluval is. Központja Marosvásárhely. De 1960. december 24-én újból módosították az alkotmányt. Az Autonóm Tartományt két részre osztották. Csík megmaradt az új nevű Maros-Magyar Autonóm tartomány területén, Sepsi és Kézdi rajon Brassó tartományhoz tartozott.

A máig tartó területi beosztásra végleges formában 1968. február 16-án került sor, amikor a Nagy Nemzetgyűlés megszavazta a 2/1968-as törvényt. Hargita megye kevés módosítással a régi Csík és Udvarhely megye összevonásával alakult Csíkszereda központtal. Ekkor a falvakat is összevonták: Dánfalva központhoz tartozott Madaras, Karcfalvához Jenőfalva és Szenttamás.

Következett az úgynevezett falurombolás terve egyik részének megvalósítása. 1988-ban úgy határoztak, hogy Hargita megyében 264 településből 110-et a XX. század végéig meg kell szüntetni. Az államfő kevésnek tartotta, és azt követelte, hogy egészítsék ki még 76-al, így 186 településre az eltüntetés várt.⁶

A hagyományos faluközösségek visszaállítására 2003-ban került sor: ekkor Madaras és Szenttamás ismét külön községgé alakulhatott.

1. Egyed Ákos 2006. 48, 55, 79–80, 93.
2. Endes Miklós dr. 1938/1994. 227–228.
3. CSÁLVt F. 28. III. csomag 184. sz.
4. Endes Miklós dr. 1994(1938). 314.
5. Endes Miklós dr. 1994(1938). 240.
6. Demény Lajos 2006. 90–92.

A FALVAK SZERVEZŐDÉSE

Napjainkban szükséges egy-egy falu belső életének bővebb megismerése, hogy az általános jelenségeket pontosabban meg lehessen határozni. Ezen szempont szerint próbálunk Dánfalva és a vele szoros kapcsolatban lévő felcsíki falvak múltjába bővebben betekinteni.

A nemzetségek és a hozzájuk tartozó ágak – feltételezés szerint – ősi intézményi forma lehetett a székely társadalomban. Mivel bővebb írásos emlékek nem maradtak fenn róla, belső életéről nem lehetnek ismereteink. Azt azonban a későbbi kutatások alapján állíthatjuk, hogy mind az egységhez tartozás, mind a honfoglalás, mind a letelepedés szempontjából fontos szerepet tölthettek be. És fontos volt az általuk megteremtett hagyomány érvényesítése akkor is, amikor a székelyek mai területeiken kialakították a kisebb településeket, a falvakat, meghatározták határaikat, a nagyobb területi egységeket, több falu közösségét, a szállásterületeket, amely a székely haza lett, az egységes Székelyföld, amely a magyar királysághoz tartozott, annak egyik önálló részét képezte, és kialakultak a székek megszabott részekkel. E felépítés azonban bizonyos folyamat eredménye, nem feltételezte egyik a másikat, hanem egységben kell tekintenünk kialakulására, kölcsönösen hatottak egymásra a kisebb települések a nagyobakra, az egész országra kiterjedő intézkedések a falvakra.

A többi szék kialakulásának és életének mellőzésével elsősorban Csíkra figyelünk, s azon belül is a felcsíki hat falura, illetve Dánfalvára.

Csíkról az első írásos feljegyzés ugyan 1324-ből maradt ránk de egyesek arra a következtetésre jutottak, hogy a Kézai Simon krónikájában említett Csikla-mező azonos lehetett Csíkkal.¹

Kézai Simon az 1200-as évek második felében így írt: „Maradtak még a hunokból hármezeren, kiket a futás mentett ki a krimhildi csatából; ezek a nyugati népektől való féltükben egész Árpád idejéig a Csigle mezején maradtak, és ott többé nem hunoknak, hanem székelyeknek hívták magukat“.²

Bizonyára még bővebb adatok is szolgálnak majd a betelepedésről, a székelyek ősfoglalásáról, egyelőre azt megállapíthatjuk, hogy a 11. században folyamatosan valósult meg a mai Székelyföldre való érkezés. Ez vonatkozik a Csíki-medencére is. Az is általánosan elfogadott tény, hogy a szállásterületekre való érkezés, a végleges letelepedés a XII. század végére, esetleg a XIII. század elejére átnyúlva befejeződött.³

A korábban kialakított hat nemzetségnek és a hozzájuk kapcsolódó ágaknak jelentős szerepük lehetett a szállásterületek kialakulásakor, hisz a később szerveződött hat szék gyökerei oda vezethetők vissza. Földrajzilag is meghatározott helyet jelöltek ki egy-egy szállásterületnek, amely azonban nem eltávolodást, a közös ügyektől való elszakadást jelentette az egységes székelység életében. A nemek nemzetségek ágak közötti kapcsolat, a vezetésben betöltött sorrend már eddig is bizonyos rendszer kialakulását, fegyelmezettséget, szervezettséget, egymáshoz való alkalmazkodást bizonyított.

A kisebb közösségek is csírájában már kialakultak, amelyek alapját képezhették a későbbi falvaknak.

A történelem kutatói azt megállapították, hogy a székelyek betelepedésekor ez a terület többnyire lakatlan volt, csupán egyes részekben találtak bolgár-szláv telepeket. Ezt bizonyítják a helynevek is, amelyek döntő többségben magyar eredetűek.

A kialakult falvak gyökereit a nemzetségek, ágak meglétében kell keresnünk, ugyanis korábban azt is bizonyítottuk, hogy Felcsikon kis területen mindmáig helynevekben megmaradt a Jenő és Ábrán nemzetség, valamint a Dudor és Poson ágak jelenléte emlékei.

A falvak kialakulása során az egységesen megállapított területeket is egy-egy település körül pontosan kijelölték, hogy esetleges vitákat így megelőzzenek. Kialakultak tehát a legelőterületek, a faluhoz tartozó szántható részek, amelyek ugyan közösek voltak, de kiosztották, akár évenként is, az egyes családoknak. Ezzel párhuzamosan igényként kifejlődött az apáról fiúra örökölhetőség lehetősége is, amelyet a „székely örökség” elnevezéssel illettek.

A körülhatárolt területeken meghonosodott a csiki falurendszer, amelyben külön állás mellett egységet alkotott például a felcsiki hat falu.

Érdekes volna megvizsgálni bővebben is, milyen szerepe volt a – falva vagy – falu utótagnak egy-egy település elnevezésében. Bár számos formája alakult ki Csikban is a falvak és tagoltságainak elnevezésében, elterjedtnek mutatkozik a v-és tövű névszó használati formája: falu – falva. Példaként említsük: Dánfalva, Oltfalva, Karcfalva, Jenőfalva, Abránfalva, Madéfalva stb. Újabb keletűnek tulajdonítható a falu utótag: Gyergyóújfalva, Kászónújfalva, Menaságújfalva, Háromszéken Mikóújfalva. A -falva utótag általánosan kapcsolódhatott az előtaghoz, akár személynév vagy más jellegű volt az, később egyik részéről lekopott az utótag: Megyesfalva (1412) – Meggyes, Árkosfalva (1497, 1778, 1826) – Árkos, Uzonfalva (1546) – Uzon, Rákosfalva – Rákos, Almásfalva (Homoródalmás) (1589), Szentmihályfalva (1603) – Szentmihály, Szárhegyfalva – Szárhegy, Ditrófalva – Ditró (1720), Madarasfalva (1743) – Madaras, Taplocfalva (1770) – Taploca stb.⁴

Dánfalván pedig Várost Városfalvának nevezték 1680-ban.⁵

A mindennapi használatban a fala utótag a gyakori: Dánfala, Dánfalába, Karcfali, Jenőfalából.

Új név nélküli falu kialakulásának útját követhetjük egy 1692-ben megfogalmazott iratban, amikor még nem adtak nevet a településnek: „az mostani villongó időkben nyugalmat nem találván magoknak folyamodtanak Kálnoki Sámuel úrhoz ... adott nekik lakó helyül a miklósvár széki száraz ajtai erdőn, hogy ott falut csinálván magok”.⁶

Nyombart meg kell említenünk, azt is – bár korábban már részletesen utaltunk rá –, hogy a falvakban fokozatosan formálódtak a szerek, amelyeket családok képeztek, s amikor a falu szerei nagyobb területet is benépesítettek, azt a részt szegnek nevezték. Mind a szer, mind a szeg elnevezés ősi magyar szó, amely még az ugorokban is használatos volt bizonyos közösségi rész jelölésére,⁷ s amelyet a csikiak is megőriztek régi századokból.

A szeg a település bizonyos részének meghatározó szerepét az is bizonyítja, hogy a tízesek ezeken a területeken alakultak ki, s a mindennapi nyelvhasználatban ma is a terület megjelölésére nem a tízes, hanem a szeg elnevezést használják. Közismert, hogy ma is a közhasználatban csak a Felszeg, Középszeg megjelölés ismeretes, hivatalosan előbb használják a szeg, azután a tízes elnevezést: Felszeg tízes, Középszeg tízes stb.

A szereket családok képezték többnyire csoportosan lakott helyen, a szeg pedig több szerből tevődött össze. A szer és szeg elnevezést Dánfalván is megőrizték, de ismeretes a felcsiki hat faluban is. Többnyire a szeget azonosították a tízessel, de bizonyoság

későbbi kapcsolatára az is, hogy mindmáig Dánfalván is hivatalosan így nevezik: Felszeg tízes, Középszeg tízes és hasonló a többi falvakban is található: Dánfalva mindennapi nyelvhasználatában a Felszeg területe jelentette a falu elnevezését. Oltfalvi ismerős még a XX. században is, amikor Felszegbe ment, azt mondta, hogy Dánfalába megyek. Bizonyosága annak, hogy a nyelvben megőrizték az eredeti elnevezést, amely település a gyarapodás folytán kibővült, s így az egységet jelentő Dánfalvát két szegre osztották később: Felszegre (Fesszeg) és Középszegre (Középszeg). Nyomban mellette található Város, majd a szemben lévő település Oltfalva, amelyek nem oszlottak további szegekre, s a tízesek bevezetésekor Oltfalva is, Város is tízesként szerepelt Dánfalva részeként, de ismételten bizonyítjuk, hogy a mindennapi használatban senki nem nevezi Oltfalva tízesnek, csupán a hivatali elnevezése az, vagy ha valaki a falu tízesei iránt érdeklődik, akkor a köztudatban kialakított tízes szót is hozzáteszik.

Bizonyoságképpen idézzük bővebben is Imreh István közlését: „A településtörténet kutatói közül többen úgy vélik, hogy a székely falu alapsejtje volt a tízes, s a tíz családonként egybetelepülők és honvédelmi kötelezettséget hordozók összetömörüléséből született meg a székely faluközösség. A néprajzosok a nemzetségek, a hadak külön falubeli zugokba, szorosokba, szerekbe, szegekbe települt emberek csoportjait, települési alakzatait vizsgálva jutottak el a tízesekhez is“. Továbbá hivatkozik a Kolozsváron 1585-ben kiadott határozatra, „amelyben kimondják, hogy a tizedesnek » az ő tizede alatt való közösséget« kell igazgatnia. Ilyen kis közösségek – a munkát, tulajdonkezelést, igazgatást jobban egybefoghatóvá, szervezhetővé, ellenőrizhetővé tevő alegységek – még a falvakban is szükségessé váltak“.⁸

Később is, például hatósági rendelettel követelték meg falvakban a tízesekre való osztást.

A falvak kialakították sajátos szokásaikat, hagyományaikat, amelyhez a közösség tagjainak igazodniuk kellett, kapcsolatot őriztek az egész szállásterülettel, majd a kialakult székekhez, az egész székelyek földjéhez, s a magyar királyságnak is részét képezték.

Az is megállapított, hogy a székelyek a magyarsággal nagyjából egy időben vették fel a kereszténységet, a központilag kialakított törvényeknek ezen a vidékeken is érvényt szereztek.

A kezdeti időszakról nem maradtak fenn feljegyzések, a későbbiek viszont igazolják a szervezethez korábbi létét. Mindenekelőtt a kis közösségek egységesen határozottak sorsukról, maguknak vezetőket fogadtak el a közösségért fáradozók és megbízhatók közül, esetleg bizonyos időre meg is választották őket. A nemzetségek és ágak vezetőinek választása évenként történt, évre választották a falu vezetőit is.

A falu életének alakulásában döntő jelentőségű volt a közgyűlés, amelyen elhatározták a legfontosabb tennivalókat, végrehajtását az általuk elfogadott vezetőkre bízta, akik számadással tartoztak tetteikért. Faluközösség és vezetők kölcsönösen feltételezték egymást, ténykedésüket nem is lehetne külön választani, mégis próbálkozunk a későbbiek alapján megállapítani azt.

Először arra kell utalnunk, hogy a falu írott törvényei előtt, amelyekből kitetszik, hogyan szervezték meg a falu életét, a közösség bizonyos szabályokat kialakított, amelynek betartását minden tagjától megkövetelte. Maga az élet, a mindennapi teendők, a közösség megmaradása tette szükségessé az együttlét szabályainak betartását. Azonkívül a törvények megalkotóira hatottak a környező falvak lakóinak szokásai, egyes esetekben

az országosan hirdetett szabályok is helyet kaptak a rendszerben. A megalkotott és írásban rögzített székely törvények utalnak arra, hogy egy-egy közösség jóval korábban megalakította szabályait.⁹

Az udvarhelyi székely gyűlésen 1505. november 23-án is általános hagyományról írnak. Azért gyűltek össze, hogy „a mi országunknak régi szokása szerint“ szükséges dolgokról döntsenek.¹⁰

Említsük még meg, hogy a gyergyóújfalvi 1581-ben készült törvény megfogalmazásakor hivatkoztak Báthori Kristóf uralkodására, a másik csiki 1620 körül írt törvényben így írtak: „közönséges akarattól, hogy az minemű szabadságokkal, erős törvényekkel és büntetésekkel az mi régi eleink az megírt helyeket bírták... melyeket ennek előtte való időben is az boldog emlékezetű meghalt Báthori Kristóf erdélyi fejedelem igaznak löttnek lenni comperiálván [nyilvánvalónak tartott], helyben hagyott...“.¹¹

De a későbbi falutörvényekben is gyakran megfogalmazták: „az azelőtt való régi atyáink“ szabályzata szerint, vagy az újraírásakor szükségesnek tartják azt, hogy „az elődeinkről ránk maradt törvényeket“ megváltoztassák.

Más helyen meg pontosan megfogalmazzák, hogy korábban írott törvényük nem volt, csupán a „régie atyáinktól mireánk szállott és szokásbeli törvény“ szerint alakították életüket. Azt is hozzátették 1775. január 8-án, hogy „parancsnak engedelmessé kívántunk“.

Arról is írtak, hogy valamely ok folytán a korábban megírt falutörvények elvesztek vagy megsemmisültek. 1717. május 4-én jegyezték le: „léven Szacsva falvának ennek előtte is írott törvénye, de a sok háborúságos időkbén azok elvesztek“.¹²

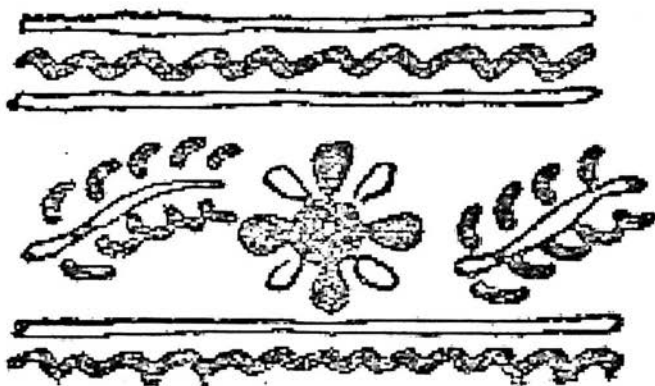
Talán feltételezhetjük, hogy a Dánfalván megírt falutörvény is hasonló sorsra jutott. Ezért próbáljuk a környéken megmaradt írott források, valamint más Dánfalvára vonatkozó okmányok alapján megállapítani, milyen lehetett Dánfalva lakóinak élete, a közösség milyen követelményeket állított a lakosság elé.

A kialakult szokásrendek között néhányat ez alkalommal is meg kell említenünk: védeni kellett a település javait, a szabályokat büntetés terhe mellett mindenkinek be kellett tartani. A közösség rendszerint a gyenge körülmények közé jutott társa segítségére sietett; ha a családfenntartót háborúba vitték, a faluközösség az asszony, az öregek, az árvák segítségére sietett, felváltva egy-egy nap kalákában segítették elsősorban a mezőgazdasági munkálatokat. Közös egyetértés eredménye volt a fiatal házások segítése, amikor számukra házhelyet és nyílföldet biztosítottak, házépítő kalákát kezdeményeztek, ezáltal segítve az önálló családi életkezdést és a községbe való beilleszkedést stb.¹³

Bizonyos esetekben előfordult, hogy több falu közösen alkotott törvényt. 1841-ben Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras előljárói közösen írásba foglalták határozatukat, amelyet mindenik falu bírása, esküdtsége aláírtak, majd a falvakban jóváhagyták táblabírók, birtokosok, sőt Székely Zsombor Felcsicskék alkirálybírája. Aláírók: Szentdomokos nevében Sándor Ignác és Székely Lajos birtokos, Kurkó János táblabíró, Szenttamás nevében Betzman József százados, a 8-ik század osztálykormányzója, Karcfalvi Mihály Gergely birtokos, Dánfalva nevében Kovács György birtokos, Madaras nevében Kozma Gábor, Szigyártó István. Azzal zárul, hogy látta és jóváhagyta 1841. december 13-án Szentdomokoson Sándor főhadnagy, helyettes kormányzó. Aláírták a bírók, esküdtek, nótáriusok, de róluk a megfelelő helyen írunk.¹⁴

A hat falu 1842. május 18-án is készített közös beadványt, amelyben kérték, hogy a Titkos-havast utalják vissza tulajdonukba.¹⁵

Felcsikon hagyománya alakult ki annak, hogy a hat falu közös összefogása jelentős eredményekhez vezetett. Napjainkban hasonló törekvés kibontakozását jelentheti az úgynevezett kistérségi társulás megszervezése. Ha még nem is hozott kellő eredményt, a jövőben fontos szerepe lehet minden község életében.

1. Egyed Ákos 2006. 28.
2. Kézai Simon 1901. 31.
3. Egyed Ákos 2006. 15.
4. EMSZT III. 667.; Endes Miklós dr. 1994(1938). 181.; Imreh István 1973. 127.
5. Savai János 1997. 68.
6. SZOT VIII. 385–386:200. sz.
7. Benkő Loránd (szerkesztette) III. 693. és 730–731.
8. Imreh István 1983. 66.
9. Imreh István 1983. 8–9.
10. SZOT I. 306:CCXXIV. sz.
11. Imreh István 1983. 275. és 295.
12. Imreh István 1983. 17, 345, 434.
13. Imreh István 1973. 89.
14. Imreh István 1983. 498–499.
15. Endes Miklós dr. 1938/1994(1938). 260.

A FALU GYŰLÉSE

A falu gyűlésén választotta meg a lakosság vezetőit, ott bizonyos közösségi követelményeket fogalmaztak meg. Azt szokták mondani, a faluközösség legfőbb szerve. A megválasztott vezetők állandóan részesei voltak a falu gyűlésének. Ők készítettek vagy készítették elő a mindennapi életből adódó javaslatokat a falu törvényére. Azt vagy elfogadta a közösség, vagy kiegészítette. Ők készítettek elő a büntetési javaslatokat is. A vezetőknek időközönként a falu gyűlése előtt be kellett számolniuk tetteikről.

A gyűlés színhelye gyakran a templom előtt volt, ahol a lakosság mise után maradt, de lehetett egy-egy nagyobb udvaron vagy lakásban, gyakran a bíró házában, csak később alakult ki a faluháza, községháza, amely a továbbiakban színhelye lehetett a közös gyűléseknek.

Gyűlésbe a falu népét a bíró hívta össze; segítettek az esküdtek, a polgárok is. Szenttamáson 1667. január 23-án így határozták meg az összehívás módját: „1. Hogy mikor megye vagy falu gyűlése lenni akar, azelőtt harmadnappal meghirdessék a polgárok által, avagy a templomból mikor kijönek“, „ha pedig szükség kívántatnék, mies nap kellene hirdetés nélkül lenni, a bíró vagy polgár járja meg a falut harmadnappal azelőtt, szombat napokon délután legyen a gyűlés. A gyűlésen meg nem jelenőket pénzzel büntetik.“¹

Csíkban követték azt a hagyományt, amelyet a közösség „régiben“ már kialakított. Hivatkoztak az 1500-as, 1600-as törvényekre, amelyek szerint évente kétszer gyűlt össze a falu népe: Szent György és Szent Mihály napján.²

Más helyen úgy határoztak, hogy évente négyszer gyűlnek össze. Azonban mindig sorra kerültek olyan események, amelyben az egész falunak kellett döntenie. Jenőfalván 1781–1787 között évente átlagosan 16 gyűlést tartottak. Dánfalván 1756-ban falugyűlést tartottak. Amikor 1762–1763-ban a határőrséget szervezték, a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint minden faluban egymást követték a gyűlések. Részlet a jegyzőkönyvből. Kérdezték dánfalvi Benedek Pál 46 éves hat gyermekes tanút: „2. Az akkori depositiója [vallomástétele] szerint Kováts József uram sokszor a falu gyűlésében is volt. Azért mondja meg a tanú, miért ment Kováts József uram oda? És ottan mit beszélt?“

„Az emberek mondták a falugyűlésben, a mérték [a kötelező mérték alá állás idején] tájba Albert Mihálynak, Bööte Istvánnak, Pál Istvánnak és másoknak – sokaknak jelenlétében –, hogy jó volna őfelségéhez instantiát [kérvényt] felküldeni, hogy szabadítaná meg ezen katonaságtól: melyre azt felelte Kováts József uram az embereknek a falugyűlésben: mehet kegyelmetek, de kegyelmetek megúnt népi őfelségének“.

További vallomásokból az is kiderült, hogy már az összeírásakor is falugyűlést tartottak Dánfalván, hogy Kováts József több alkalommal felszólalt a határőrség megalakulása ellen.

A határőrség szervezésekor összehívott falugyűléseken az asszonyok is részt vettek. Az ott elhangzottakról dánfalvi Gál Andrást felesége tájékoztatta.³

A továbbiakban is egymást követték a falugyűlések a fegyverek felvételével, letételével, a lakosságnak erdőre vonulásával vagy más ellenállással kapcsolatban.

A falugyűlések ismét megnövekedtek az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Ekkor felújult a hat község közös összefogása is, amikor ajánlották az önvédelmi harcot a háromszékiekkel.

A falvakban nemzedékről nemzedékre hagyatkozva a közösség kialakított bizonyos rendet, amely elsősorban a földművelésre és állattenyésztésre vonatkozott, mégis bizonyos szabályokat évről évre közös összejövetelen beszéltek meg. Megbeszélték, mely rész kerül a következő évben nyomás, mely tilalmas alá. Megjelölték a szántás kezdetét, mikorra kell befejezni a betakarítást, hogy a csorda a földekre mehessen, mikor tisztítják közösen a legelőket, megszabták a téli erdőlés időpontját, a vágterületeket is.

Idézzük az egyik falugyűlésről írtakat:

„Csikjenőfalva, 1840. július 19.

Folyó 1840-ik esztendő július 19-ik napján közönséges falugyűlés tartatott, és ezen gyűlésünkben meghatározatott az, hogy a Szénafü-kerten felül nem léssen szabad senkinek felmenni kaszálni mához egy hét előtt; és aki ezen egyezésnek ellene cselekszik, az olyan embernek a büntetése léssen azon fruktusnak [termésnek] elvesztése, amit munkált, s még azon felül három Rénes Forintig megbüntetődik“.⁴

A falutörvényekbe foglaltak döntő részének érvényesítése a falugyűlések jóváhagyásával történt.

Falugyűlésen előfordult, hogy döntésért elmarasztalták, szidalmazták a bírókat, a falu székének tagjait. Egyes helyeken meg is fogalmazták: büntessék azt, aki a falugyűlésen a bíró vagy hütösök ellen szól 24 dénárral. Ha illetlenül viselkedik valaki a gyűlésen: „attáz, teremtéz mást hazudtat, hamisgat vagy egyéb alkalmatosságot viszen végbe, büntetődjék den[ár] 24.“ Megtiltják azt is, hogy valaki doronggal, bottal és ehhez hasonló darab fákkal, sőt fejszével jelenjék meg.⁵

1848-ban új vezetőket választottak, hasonlóképpen jártak el a szabadságharc leverését követően is.

A Magyar Parlament a kiegyezést követően, 1871-ben elfogadta a VIII. számú törvénycikket. Meghatározta, hogy nagyobb községekben, mint Dánfalván és a felcsiki hat faluban a község vezetősége a bíróból, helyetteséből, 4 tanácsosból, jegyzőből, közgyám-ból, ha van, az orvosból áll. Kötelességként jelölték meg az iskoláról, a közrend megőrzéséről, utak karbantartásáról, a mező védelméről, közérdekű ügyek intézéséről való gondoskodást. Javasolták önálló iskola és egyház működtetését, a helyi kereskedés, kézműipar, kovácsműhely, malom, olajprés stb. működésének támogatását.⁶

A falu gyűléseit Dánfalván is rendszeresen megtartották döntő jelentőségű határozatok hozatalakor. Gyakran összegyűltek az I. és a II. világháborút követően, az 1989-es változások megszervezésekor, legutóbb a választások és más a község életét döntően befolyásoló események kialakítása idején.

1. Imreh István 1983. 318.
2. Aprobata, Compilata 1815. 105.
3. Imreh István 1994. 226–227, 232–233, 245.
4. Imreh István 1973. 157.
5. Imreh István 1973. 94.
6. Egyed Ákos 1981. 259.

A BÍRÓ VÁLASZTÁSA

A bíró választására a falu közössége előtt került sor. Már az első ismert falutörvényben arról írtak, hogy előjárókat választanak, akik egyrészt védik a közösség érdekeit, másrészt irányítják a falu belső életét. A választásokra legtöbbször ősszel került sor: októberben, novemberben, de gyakran említik a bíróválasztás idejét szeptemberben, más helyen karácsony táján. 1639. február 10-én Felcsíkon írtak falutörvénybe: „Minden esztendőnként bíró, polgár, hites ember Szent György napban tisztitől búcsúzik, és ha a falu rajta akarja hadni, szabados legyen, ha pedig nem, mást állíthasson helyébe“.¹

A közösség által leginkább megbecsült személyt választották meg, aki képviselte őket, ügyes-bajos dolgaikat rendezte, az előbbre haladást igényelte, viszály idején igazságot tett. Ki kellett mondania akkor is az igazságot, ha valamely ismerősét, esetleg rokonát kellett elmarasztalnia.

Kötelességei közé tartozott a falu gazdasági mérlegének egyensúlyban tartása, a földművelés, állattenyésztés, legeltetés ügyeinek intézése, utak, hidak, kertek karbantartása, az adó behajtása, a katonai ügyek rendezése stb.

Választáskor egyes helyeken bizonyos jelképeket ünnepélyesen adtak át a bírónak: küldöttség vitte házához a bírói botot, a falu ládáját, a kulcsát, a pecsétet, néhol a büntetés jelképét, a kalodát is.²

A bíró választását néhány nappal korábban kellett közölni, rendszerint akkor, amikor a templomból jöttek ki a hívek. Magát a gyűlést lehetőleg szombaton délután tartották. Ha a családfő nem tartózkodott otthon, a felesége vagy fia köteles volt megjelenni. Ha senki nem vett részt, megbüntették.³

A bírónak nehezen lehetett megtalálnia azt az eljárást, amely a hatóságoknak és a közösségnek is megfelelt. Ha a falu érdekeit képviselte, a hatóságok vonták felelősségre. Előfordult, hogy a felsőbb hatalom vagy a katonai vezetők megvesszőztették, botoztatták, árestomba zárták a bírót, ha nem teljesítette parancsukat.

Csíkszéki határozat szól 1707-ben a falusbírák szófogadatlanúságáról: hadiállapotban az újabb bevezetett törvényeket megtagadó bírákat pálcázással büntessék, akár halálbüntetést is kiszabhattak. Ekkor fokozottabban ellenőrzik a királybírók is a falvak előjáróit, de döntéseik gyakran a lakosság akarata ellenében történtek.⁴

Ilyen körülmények között nem csoda, ha a falvak lakói menekültek a felelős tisztségtől, a bíróságtól is. Menekülésre utal az 1663-ban készült falutörvény: „Ha valaki falus bíróságot ... fel nem akarna venni, az ki érdemes reája, falu bosszúján maradjon ... más esztendőben ugyan tartozzék felvenni.“⁵

Még némi összeg megfizetésére is kötelezték a választási akarat megtagadóját.

Kifogásolták, hogy „Nemes embert a' Parasztok a' falusi Bíróságra kényszerítettek“. Utasítják a lakosságot, hogy nemes emberre még akkor se kényszerítsenek bíróságot, ha esetleg el is vállalná.⁶

A falu bíráját többnyire bizonyos időszakban a darabontok közül választották. II. Rákóczi György uralkodása idején külön kedvezményben részesítették azokat, akik a lovas szolgálatot vállalták, így a darabontok közül tömegesen állottak a lófők közé, azért még nehezebben lehetett évente új bírót találni. Ekkor az erdélyi országgyűlés úgy határozott, hogy törvénycikkbe foglalja: minden faluban a veres darabontok, a lovas puskások, a régi lófők közül valaki viselje a bíróságot.⁷

Mivel hosszas vitát jelentett a bíró megválasztása, volt olyan hely, ahol 1680-ban azt a módot találták ki, hogy közös összejövetelel nyilatkoznak ki, s akinek a házához közel esik le a vessző, abban a családban kezdődik a bíróság.⁸

A határozatok bizonyos védelmet is nyújtottak a bírónak.

A falutörvényekben olyan kitétel található, hogy a falu összejövetelel ha valaki nem viselte magát tisztességesen, ha „egyik a másiknak becsületébe gázolt“, vagy aki megszidta a bírót és esküdtet, azért lakolnia kellett.⁹

Aki pedig fegyvert vagy pálcát fogna rájuk, azt három forintba büntessék meg.¹⁰

A határőrség erőszakos megalakítása után, 1764-ben a hagyományokat elutasító osztrák katonavezetés úgy döntött, hogy a bíró a katonák közül kerüljön ki, kíséretként a jobbágy és nem katonacsoport egy polgárt és néhány esküdtet válasszon. A határőrség működése során már kezdetben a katonai hatóságok a bírók választásába is beavatkoztak, így gyakran kerültek ellentétbe a falu érdekeit képviselő bírókkal. Egy ideig a választási mód is lehetőséget adott a beavatkozásra: előírták, hogy három személyt nevezzenek meg, abból a nekik legjobban tetszőt választották ki, a másik kettő hűtös lehetett.

Mivel az új katonai hatalom nem tudta megvalósítani, hogy a falvak életét az általa kijelölt személy egymagában irányítsa, ezért elrendelte, hogy falvanként két bírót válasszanak: egyik az úgynevezett katonabíró, a másik a jobbágybíró vagy „provincialis“ bíró, azoké, akik nem tartoztak a határőrség kötelékébe.

A felelősség elől gyakran menekültek a bírónak kiszemelt személyek, hisz olyat követeltek tőlük, ami csak ellenszenvet válthatott ki falustársai körében. Jenőfalván 1815. november 6-án Barabás Mátyás vállalja a határ őrzését, azzal a feltétellel, hogy „a falusi bíróságtól ment legyen, hogy soha a community rea ne szoríthassa“. A következő évben szintén Jenőfalván Szekeres István vállalta: a falu bikájának eltartása bérébe fizetést nem kér, ha írásban rögzítik, hogy élteben falusi bírónak nem kötelezik.¹¹

Csiksomlyón a forradalom napjaiban, 1848. október 10-én népgyűlés határozott: 4. pont. Minden faluban ezentűl csak egy bíró lesz, ezt szabadon válassza az egész falu, és az új bíró alkotmányos esküt tesz le az egész falu előtt. Eskütételre már 1581-ben is kötelezték a bírókat.

A mostani eskü szövege: „Én N.N. esküszöm a' mindenható Atya, Fiú, Sz. Lélek Istenre, hogy miután ezen nemes Székely közönségnek Bírójává a' helybéli nép szabad választásából kineveztettem: a' Magyar nemzet koronás királya 5-dik Ferdinánd ő Felségéhez, a' Magyar felelős kormányhoz hív leszek, rendelkezéseiket lelkiismeretesen végrehajtom és hajtatom, törvényes eljáróimnak engedelmes leszek – a' Magyar alkotmányt utolsó csepp véremig oltalmazom, s alattvalóimmal oltalmaztatom, a' közönség reám bízott dolgait lelkiismeretesen s' felelősen kezelem, Isten engem úgy segítse s' úgy adjon lelki boldogságot!“

Beszéltek 1848-ban általában is a bíróról. Megállapították, hogy a „falusbíró többé nem lenézendő, ő többé nem poroszlója e' földön egy privátusnak sem, benne fog összpontosulni a falu népének bizalma, ő fog annak képében felelősen cselekedni, s midőn egy nép bizalma összpontosul, az előtt az egyénnek meg kell hajolni. Azért a népgyűlés parancsolja a' közönségnek, hogy e' rendelet vételétől egy 24 óra alatt összegyűljön, s magának szabadon választandó bírót, s esküdteket teremtsen, s nem várva sehonnan engedelmet, azokat az idezárt eskü minta szerint hűtöltesse fel“. A falusbíró kötelességét a közönség szabja meg. Arra is kitértek, hogy a nép tetteikért számadásra vonhatja.¹²

A forradalom és szabadságharc leverése után ismét előírták a falvak vezetőinek nép általi megválasztását. A legtöbb helyen nagy nehézségekkel találtak új vezetőket, hisz ki kellett szolgálniuk az osztrákok irányította rendszert, a lakosságtól követelt beszolgáltatásokat végre kellett hajtaniuk, az akkor hozott törvényeket be kellett tartaniuk. Ha nem sikerült megvalósítaniuk, őket is büntették.

1851-ben hivatalosan is megszüntették a határőrséget, ezzel egy időben véglegesen befejeződött a kettős bíróválasztás is.

1871-ben a magyar parlament választási törvénybe iktatta: a megválasztandó bírónak legalább két éve a helységben kell laknia, és adóznia, nem választható meg vagyontalan személy.¹³

A megyei rendszer kialakításakor 1876 körül ismételten bírók választására került sor, és a megszabott törvények szerint rendszeresen megtartották a választási gyűlést minden faluban.

A XIX. század második felében a vagyonos osztályoknak jelentős szerep jutott a falvak irányításában. Kötelességük: a közrend az éjjeli szolgálatok biztosítása, utak karbantartása, az iskola fenntartása, a piac, a hetivásár ellenőrzése, árvák védelme stb. Sürgetik a községházak építését.

Ismét nehéz helyzetbe került a lakosság az I. világháború befejezése után. Nehezen lehetett bírót találni. A 930-as években a bíró megválasztásakor újból a vagyoni helyzetnek döntő szerepe alakult ki.

A Csíki Néplap közli az 1932-es választásokat. Ekkor Madarason Antal Árpádot, Dánfalván Zsigmond Istvánt, Karcfalván Gidró Mártont Szenttamáson Márk Ágostont, Szentdomokoson Szakács Mihályt választották bírónak.¹⁴

Az említett újság az 1932. december 11-i számában a dánfalvi választás lefolyását is közölte: Ekkor Zsigmond István 316, Bálint Félix 131, Pál Albert 10 szavazatot kapott.¹⁵

1932 decemberében Jenőfalván Szopos Józsefet választották bírónak, de rövidesen lemondott, az új választást 1933. március 7-re tűzték ki.¹⁶

A további választások eredményét a Bírók fejezetben találhatjuk.

1. SZOT VI. 65–69:1080. sz.

2. Imreh István 1983. 56.

3. Connert János dr. 1906. 91.

4. Imreh István–Pataki József 1992. 277.

5. SZOT IV. 302:861. sz.

6. *Compilatae Constitutionis...* 1779. 70.

7. EOE XI. 236–237.

8. CS. Bogáts Dénes feljegyzései. 1947. 57. old. Székely Nemzeti Múzeum. Kézirat.

9. Connert János dr. 1906. 82.

10. EMSZT X. 405.

11. Imreh István 1973. 47. 95.

12. SÁLvt F. 92. I. csomag 1–48. sz. 68. és 115.

13. Egyed Ákos 1981. 47.

14. Csíki Lapok XLIV. évf. 48. sz. 1932. december 18. 2.

15. Csíki Néplap II. évf. 50. sz. 1932. december 14. 3.

16. Csíki Lapok XLV. évf. 6.sz. 1933. február 5. 3. old.

BÍRÓK

A kialakított falu rendtartását, törvényeit, annak betartatását a közösség az általa választott bíróra és a többi vezetőkre bízta. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a közösség vezetőit esetleg valakik nem jelölhették ki, vagy egyesek erőszakkal is nem állhattak egy-egy csoport élére.

Történetiségükben, ha elfogadjuk, hogy a székelység kapcsolatban volt a magyar királysággal, akkor arra is következtethetünk, hogy a törvények megalkotásakor azokat a meglévő sajátos szabályokat bizonyos vonatkozásokban érvényesítették a székelységekre is.

Szent István király törvényei között már említette a falunagyot, a villicust, aki a lakosság közül kiemelt személy volt, akit felelős elöljárónak tartottak, és feladatai közé tartozott arról gondoskodni, hogy vasárnap mindenki templomba menjen, kivéve a tűz őrzőjét. Már büntethetett is: az otthonmaradót megverhette és kopaszra nyíráthatta.¹

Szent László III. dekrétumában szintén írtak a bírákról: verjék meg, ha harminc napnál tovább halasztja a pert, pénzbüntetést kapjon az igazságtalanul ítélező, a tolvaj ügyét abban a kerületben tárgyalják, ahol elfogták, az ítélt büntetés egyharmadát magának, kétharmadát a királynak juttassa. Ez a törvény is valamely hatással lehetett a későbbiekben, hisz bizonyos elemei utóbb is megtalálhatóak a falutörvényekben.

1306/1359-ben Bírótelekről 1372-ben a Bíróról írtak.²

Általános megállapítás, hogy a falvak képviselői az 1300-as évek óta a bíró és az esküdtek voltak.³

A székelyföldi „falunagyok“, bírák megjelenéséről nem maradtak fenn írásos emlékek. Bíróról feljegyzést először 1404-ben olvashatunk, ezt követi a Jenőfalván 1406. július 1-jén készült okirat, amelyben a helyi bíró is, Atos János – mások mellett – ítélezett.⁴

Nem akkor született az a gondolat, hogy kell olyan személy, aki vitás kérdésekben az igazság útját keresi, annak megfelelően dönt, és akinek határozatát a közösség elfogadja. Az 1300-as, 1400-as években a közösség által választott bíró és az esküdtek megfelelő hatáskörrel intézkedtek a falu dolgában: igazgatási, gazdasági, védelmi, peres ügyekben.

A székely közösségek egészére kiható határozatok születtek Mátyás király idejében, amikor 1466. január 26-án Zabolán Szentgyörgyi és Bazini János erdélyi vajda és székely ispán vezetésével a király megbízásából nemzetgyűlést tartottak. Az ott összegyűltek régi törvényekre és kialakított jogokra hivatkoztak, és a bírától igazságos ítélet hozatalát követelték. Fejlett és pártatlan, előjogok nélküli igazságszolgáltatást követeltek.⁵

A bírák részesei voltak mindannak, ami a falu életében történt, akár felkelésről, hadba vonulásról, nemzetgyűlésről, kisebb-nagyobb ügyek rendezéséről esett szó.

János Zsigmond 1564. július 5-én panaszlevélre válaszolva arról írt, hogy a falusbírók két forint értékű ügyekben törvényesen ítélezhetnek.⁶

Báthori István Erdély fejedelmévé választása után Bánffy Pál Csík, Gyergyó és Kászton falvainak vezetőit, a bírót és két esküdtet 1571. július 25-re Udvarhelyre hívta, hogy hallgassa meg panaszait. A gyűlésen tehát jelen volt Dánfalva s a többi felcsíki falu küldöttsége.⁷

Megállapították azt is, hogy a XVI. század második felében a falusbírák jelentős része már ismerte az írást, hisz tanúkat hallgattak ki, megállapításait írásba foglalták, előterjesztették a szék bíróságaihoz.⁸

1578. május 13-án Báthori Kristóf jenőfalviakat, köztük Csonka Péter bírót, szenttamási Guzrán Miklós bírót, karcfalvi Bíró János bírót azzal bízta meg, hogy több faluból Antal Pál jobbágyait adják át szenttamási Lázár Farkas tulajdonába, mivel csatájában támogatta Bárhori Istvánt.⁹

Gyergyóban 1581-ben két falutörvény is elkészült: egyik Gyergyóújfaluban, a másik Gyergyószentmiklóson. Akár azt is megállapíthatjuk, hogy egymásról másolták le, hisz tartalmilag teljesen azonos szöveg, legfeljebb egy-egy betű, például: végezésinek – végezésének, vagy ragban: faluval – falustól, esetleg: mi – mű eltérés található. A szövegben is Báthosi Kristófra hivatkoztak, kinek határozatához igazítva a falutörvényt 12 hűtös bírakról írtak, akik igazságot szolgáltatnak. Nyilván e tanácsban foglalt helyet a bíró is.¹⁰

Az 1614-es összeírás alapján már többet tudhatunk a csíki falusbírákról. Az összeírók a bíróktól és az esküdtektől kérték az adatokat, akik „eskü alatt tanúsították a közlések igaz voltát“. Így megtudhattuk a bírók nevét: Madarason Bogáts Zakariás, Dánfalván Antal János, Karcfalván Bíró Bálint, Jenőfalván Pete István, Szenttamáson Bőjthe Lőrinc, Szentdomokoson Benkő Mihály volt a bíró.¹¹

Azt is megállapíthattuk a korabeli írásokból, hogy Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben 1614-ben összesen 48 bírót választottak a következő társadalmi rétegekből: lófő 9, gyalog 8, felszabadított 15, jobbágy 2, ismeretlen 14.¹² Remetén például 1614-ben jobbágybíró volt, mivel a lakosság többsége is jobbágy.¹³

Az 1614-es összeírás Bethlen Gábor fejedelemsége idején történt, azzal a céllal, hogy számba vegye katonai erejét.

Időközönként eléggé nagyfokú tartózkodást lehetett tapasztalni a bíraskodástól. Annál is inkább, mert szigorúan büntették azokat a bírókat, akik nem teljesítették a parancsokat. 1623-ban a gyulafehérvári országgyűlés úgy határozott, hogy az a falusbíró harmadmagával „karóba veressék“, aki a faluban a gonosztevőket nem fogja meg, vagy nem jelenti.¹⁴

1656. január 2–február 20-a között tartott országgyűlésen kimondták, hogy Székelyföldön a bíróságot a veres darabontok, lovas puskások és lófők is viseljék.¹⁵

1658. március 24-én újból összeírták a székelyeket. II. Rákóczi György visszatért a lengyel hadjáratból, a fejedelemséget ismét megszerezte, a csíkiak őt támogatták. A Dánfalváról hadbavonult 20 személy között György Mihály és Gáll György neve után bírói tisztséget írtak.¹⁶

1658-ban Madarason a bíró Tamás János, aki lófő volt. További bírók: Szenttamáson 1674-ben Szekeres Ferenc, Szentdomokoson 1675-ben Kristály István, továbbá szintén Madarason 1677-ben Tamás Péter, Dánfalván 1677-ben Pál Ferenc és 1679-ben Kovács Gergely, Jenőfalván Páll László, 1681-ben Madarason Lőrinc Péter, Dánfalván Lukács István, Szentdomokoson János Ferenc. Ismerjük a kisbírókat is: Szentdomokoson lófő Benkő Mihály, Szenttamáson gyalog lófő László András, Jenőfalván lófő Márkus Mihály és gyaloglófő Karda János, Karcfalván darabont Bíró Bálint, Dánfalván lófő Bálint István és lófő Gáll István, Madarason lófő Varga Bálint, majd 1683-ban Szentdomokoson Nagy Mihály, 1785-ben Tamás János, Jenőfalván Bíró András.¹⁷

Madarason 1687-ben Bíró István, ugyanebben az évben szintén Madarason háromi bíró Antal István, 1699-ben Szentdomokoson Kristály Mihály, Jenőfalván Kosza György, 1703-ban Madarason György István, Dánfalván Lukács Péter, Karcfalván Bíró István,

Jenőfalván Kőmives Dániel, Szenttamáson Balla István, Szentdomokoson Bernád Péter a bíró. 1704. augusztus 27-én újból összeírták a hadköteles katonákat, mivel II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában vettek részt a csíkiak. A hadkötelezettség alól ekkor is felmentették a bírákat, akiknek feladatuk volt a közösség irányítása, újabb katonák toborzása, a hadbavonultak családjainak segítése. Ebben az évben Madarason a bíró György Bálint, Dánfalván Ferencz János, Szenttamáson Guzorán Mátyás, Szentdomokoson Kedves Tamás, 1758-ban Jenőfalván Vízi András.¹⁸

1738. október 2-án Csikból írták a Főkormányzéseknek: „A mostani nehéz és terhes időben pedig csak az falusi bíróság viselésére is nagy ügyel-gonddal találhatni székünkben embert“.¹⁹

Csikban Mária Terézia kezdeményezésére 1762–1764 között a határőrség szervezésébe kezdtek. Az előkészítés során rendszerint a falusbírókat hívták megbeszélésre, őket meg elkísérte legtöbbször két hűtös. A felgyorsult események következtében egymást követték a gyűlések, amelyeket a bíróknak kellett összehívniuk. Az ekkor működő bírók közül néhánynak nevét is ismerjük: 1762-ben, de a következő években is Dánfalván Krisztof Mátyás volt a bíró, bár ő nem állt az ellenállás élén. 1763-ban Madarason Horváth Péter nevét említették.

Az 1763-as szervezés idején Csíkszékben a bírákat gyakran felelősségre vonták, sőt azt is feljegyezték, hogy a „bírákat ... megverik, rongálják, árestomba hajtják“.²⁰

Idő teltével egyre inkább megkövetelték, hogy a bíró valamely iskolai végzettséggel rendelkezzen. Csík-, Gyergyó- és Kászonszék vezetői 1769-ben szabályrendeletben fogalmazták meg, hogy falusbíróknak olyan férfiakat válasszanak, akik bizonyos íráskészséggel rendelkeznek.²¹

Végül úgy alakították ki a falu irányítását, hogy egy katonabíró a határőröket irányítsa, a jobbágybíró pedig a határőrséghez nem tartozók ügyeit intézze, és gondoskodjék az állandó kötelező katonaság utánpótlásáról.

Így természetessé vált, hogy Felcsik falvaiban is két bírót választottak, amely gyakori éles ellentétet vezetett, sőt néha összeütközés alakult ki a huszárok és gyalogok között is.

Jenőfalván 1782. május 4-én készült feljegyzésben Bíró Jánost írták a falu bírójának.²²

Dánfalván 1803-ban Both Ferenc és Gál Mátyás bírák voltak, egyik bizonyára a jobbágyoké. 1804-ben a Dánfalván élő jobbágyok Blága Tódort választották jobbágybírónak, Kató Márton a katonabíró, 1805-ben a katonabíró Szabó Ádám volt.

1808-ban említik a dánfalvi jobbágybíró név nélkül, majd 1809-ben bírónak írták Bíró Albert 52 évesét.

1810. november 12-én a szenttamási falusbíró, Katona Máté azt jelenti, hogy a bírót és hűtösöket Rodé úr szidalmazta.

1817. április 20-án Dánfalván Both Ferenc, Karcfalván Baritz Árpád, Jenőfalván Kozma Márton volt a bíró.²³

1818. január 25-én Jenőfalván Szopos József katonabíró hívta házához a vizálykodó katonákat, de amikor Jenőfalva havasát 1818. december 6-án bérbe akarják adni, a falu két előljárója: Gyenge Gergely katonabíró és Farkas Salamon a providusbíró közösen hívják össze a falu gyűlését. Szintén Jenőfalván 1826-ban Páll Albert a bíró. Dánfalván 1820. június 29-én a providus bíró Boér Miklós.²⁴

1828-ban Dánfalván falusbíró Szabó János.²⁵

1838-ban Szentdomokoson Bács János, Szenttamáson Katona Péter, Jenőfalván Imre János, Karcfalván Szekeres Imre, Dánfalván Ábrahám Antal, Madarason Bogács Bertalan volt a katonabíró.²⁶

1841. szeptember 22-én Jenőfalván készült az a jegyzőkönyv, amely szerint Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras vezetői összegyűltek, hogy közös ügyükben egységesen döntsenek. A jegyzőkönyvet a falusbírák és az esküdtek írták alá: Szentdomokoson Szabó József, Szenttamáson Bara Márton, Jenőfalván Bíró Imre, Dánfalván Süket Márton, Madarason Bálint Ferenc volt a bíró.²⁷

1842. július 9-én „Dánfalvi Nemes elegyes közönségnek szabad renden lévő Bírója“ lófő Szócs Gergely, „provinciális részen lévő Bíró“ Simó Mátyás. A következő évben, 1843. február 27-én, bizonyára az új választás eredményeképpen már a szabad renden lévő bírója Kajtár Mihály, a jobbágyoké Szóts János.

Itt jegyezzük meg, hogy a falugyűléseket Dánfalván is legtöbbször a bíró házában tartották, bár ekkor már működött a falu háza is. Továbbá azt is, hogy a bírót azért vonták 1842-ben felelősségre, mert hatalmaskodásáért több ezer forintot kellett fizetnie a falunak.

1844. január 3-án dánfalvi bíró Bálint Ábrahám.²⁸

1844-ben Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék vezetői megalkották a rendőrségi szabályzatot: erdei és mezei károkról, határbírók, pásztorok hetente tájékoztassák a főhatárbírókat, akinek közölnie kell azt a falu vezetőivel, továbbá a bíró gondoskodik arról, hogy a határszakaszok felszabadítása, a rétek, szénafüvek, kaszálása, a rétkapuk működése hogyan történik, azt a templom előtt kihirdessék.²⁹

Madarason 1849. szeptember 24-én Dombi Antal a bíró.³⁰

A XX. század bírái Dánfalván. A közölt adatok iratok hiányában nem mindig pontosak:

Székely András 1905–1907, Antal Dénes 1907–1918, helyettese Gáll Jakab, Pál Dénes 1919–1921, helyettese Potovszky Ferenc, Szabó Ignác 1922–1928, helyettese Potovszki Ferenc, Bálint Félix 1928–1932, Zsigmond István 1932–1938, Antal Kálmán 1938–1940, Zsók József 1940–1944, Páll János 1945–1947. A néptanács elnökei: Albert Lajos 1948–1950, Both István 1950–1959, Márton József 1960–1964, Zsók János 1965–1974, (1968-tól a román közigazgatásban szokásos polgármester elnevezést vezették be), Pongrácz László 1975–1979, Kecseti Rozália 1979–1989, Simon Dénes 1990–1991, Szabó Dezső 1991–1992, Lukács Géza 1992–1996, helyettese Antal János, Antal János 1996–2000, helyettese Zsók Jenő, Márton István 2000–2008, helyettese Süket Jenő, Péter Sándor 2002-ig, Süket Jenő 2008–, helyettese Gáll Attila.³¹

A 2004-es választások eredménye: Madarason Miklós Géza, Dánfalván Márton István, Karcfalván Gábor Tibor, Szenttamáson Márk Tibor, Szentdomokoson Bíró Ernő lett a polgármester.³²

A 2008. június 1-jei választások eredményeként a felcsíki hat faluban a következő polgármestereket választották meg: Dánfalván Süket Jenőt, Madarason Bíró Lászlót, Karcfalván Gábor Tibort, Szenttamáson Márk Tibort, Szentdomokoson Ferenc Alajost.

1. Szent István király Intelmei és Törvényei. 2000. 43.
2. Benkő Loránd (szerkesztette) 1967. 305.
3. MNL III. 32.
4. SZOT I. 100:LXXXVII. sz.; Benkő Károly II. 1853. 39.
5. SZOT III. 82:473. sz.; Jakab Elek–Szádeczky Lajos 1994(1901). 220–221.; Demény Lajos 1976. 19–21.
6. Imreh István 1983. 52.
7. SZOT III. 339:650.sz.; Szádeczky Kardoss Lajos dr. 1993 (1927). 127.
8. SZOTÚS IV. 5.
9. Endes Miklós dr. 1994(1938). 88–89.
10. Imreh István 1983, 275.; Pál-Antal Sándor 2002. 355.
11. SZOTÚS IV. 530–535.
12. Imreh István–Pataki József 1979. 158.
13. Imreh István 1983. 57.
14. Imreh István 1983. 53.
15. EOE XI. 38–39.
16. Geneológiai Füzetek IX. évf. 1911. 1. sz. 17–18.
17. SZOTÚS VIII. 29, 31, 35, 37, 243.
18. SZOTÚS IV. 530–535.; VII. 174.; SZOT VII. 3:1358. sz.; 12:1361. sz.; 17:1362. sz.; 29:1372. sz.; Sándor Imre 1910. 43–48.; Geneológiai Füzetek IX. évf. 1911. 1. sz. 17–18.; Domokos Pál Péter 1978. XX. évf. 1–2. sz. 263–268.; Garda Dezső 1999. 123–126.
19. SZOT VII. 395:1609. sz.
20. Imreh István 1983. 53.
21. Imreh István 1973. 80.
22. Imreh István 1973. 109.
23. CSÁLvt F. 28. III. csomag 161. sz.; V. csomag 314. és 353. sz.; VI. csomag 412. sz.; VIII. csomag 625. sz.
24. Imreh István 1973. 52., 131. és 184.: Conscriptia 1820. 25.
25. CSÁLvt F. 28. X. csomag 709. sz.
26. Endes Miklós dr. 1994(1938). 256.
27. Imreh István 1983. 498–499.
28. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1047. sz., XVI. csomag 1105. sz.
29. Endes Miklós dr. 1994(1938). 264.
30. CSÁLvt F. 28. XVII. csomag 1194. sz.
31. Az adatokat Szabó Imre gyűjtötte össze.
32. Hargita Népe XVI. évf. 191. sz. 2004. augusztus 16. 3.

FOGOTT BÍRÁK

Eredetéről, alkalmazásának kezdetéről keveset tudunk, de feltehetően akár a választott bírók elődei is lehettek olyan személyek, akiket a vitázó felek vagy egyes közösségek tagjai megkértek igazságos döntésre. Semleges személyek lehettek, akik a vitázó felek panaszait meghallgatták, és pártatlanul döntöttek. Olyan feljegyzés is ismeretes, hogy vásárban idegeneket „fogtak meg“, kértek arra, hogy valamely ügyben igazságot szolgáltatassanak. Előzményként mindkét félnek meg kellett egyeznie abban, hogy a döntésüket feltétel nélkül elfogadja.

Nevezték őket „fogott arbiterek“-nek, „fogott bírák“-nak, „fogott és kötött bírák“-nak, „fogott közemberek“-nek, „fogott népek“-nek, „fogott nemes emberek“-nek, „hütös fogott polgár“-nak, „fogott uraim“-nak.

Ezek az elnevezések az 1500-as, 1600-as években gyakran használatosak voltak. A fogott bírák két személyből, de akár hatból is állhattak.

Csíkban, Jenőfalván 1495-ben az igazságtevők között említik a Nemen Ked tisztséget is, amelynek elterjedése kevésbé ismert.¹

A fogott bírákra akkor is szükség volt, amikor valaki nem elégedett meg a falu bírájának vagy faluszékének döntésével. Egyfajta fellebbviteli fokozatot jelentett, amely ősi hagyományra is visszavezethető.

Fogott bírót már 1553-ban is ítélezni hívták; 1579-ben arról írtak, hogy „minket mind két felől bírákká fogának“; 1590-ben három bírónak kellett esküdnie.²

Az 1581-ben Gyergyóalfaluban megszerkesztett falutörvény szerint a 21. pontban azt fogalmazták meg, hogy ha valaki a falu bírájának és esküdtjeinek ítéletével nem elégedett, „apellálhasson más falubeli bírák eleiben újabban való ítélésnek okáért, hogyha jobban ítélnének“.³

1633. január 25-én Szenttamáson jenőfalvi Pál György és György András „köz-bíró“ volt még két társával.⁴

1684-ben írták: „Mű kik ez alább megírt dologban közül fogott bírák vagyunk“.⁵

A határőrőség megalakulása után, 1777. június 14-én „Meghallgatván a becsületes compania széke az nemes falusiak allegatioját [bizonyítását]“ szövegből arra következtethetünk, hogy úgy tekinthető e fórum, mint a faluszéke fölötti szerv. Az igazságtevéshez a szomszéd falvak bíráit és még két személyt kértek fel a határozat kimondására.

1815-ben Szenttamáson már megítélt ügyet vitattak. Az ítéletre megjelentek a karcfalvi, szenttamási, szentdomokosi bírák és esküdtek.⁶

Hasonló igazságszolgáltatási eljárásról a későbbiekben ritkábban lehetett találni adatokat. A korábbi bírói döntéssel elégedetlenek a derékszékhez, fellebbviteli székekhez fordultak panaszuk további orvoslásáért.

1. SZOT VIII. 167:103. sz.

2. EMSZT I. 906.; uo. IV. 201–203.

3. Imreh István 1983. 278.

4. Sándor Imre 1910. 22.

5. EMSZT I. 906.

6. Imreh István 1973. 73, 135.

HITSEK, ESKÜDTEK, TANÁCSOSOK

A falu közössége ugyan megválasztotta a maga bíróját, de e választások során az is kiderült, hogy bár a leginkább megbecsült személyt fogadták el vezetőjüknek, a közösség sorsát nem bízták csupán egy személyre, hanem a bíró mellé kíséretet, előjárókat, hütösöket, hiteseket, esküdteket is választottak, mégpedig valószínű kettőt. Kezdetben a nemességből, a későbbiekben inkább az armalistákból.

Az 1300-as években a falu képviselői a bíró és az esküdtek.¹

Felcsíkon az első emlék a kíséretéről a jenőfalvi feljegyzéshez kapcsolódik. 1406-ban a bíró mellett két segítőt említettek, akik a későbbi hütösi feladatot látták el.²

1451-ben a székely nemzetgyűlés törvényt fogadott el 24 esküdt jelenlétében a székelyek birtokjogairól, s megállapították 32 évben az elévülést. Hozzáadték, hogy régi szokás szerinti történik mindez.³

1466-ban Zabolán döntöttek a széki esküdtek számáról. Ők az egész szék ügyeit rendezték, de mintájukra alakultak a falvak hitesei is. Elhatározták, hogy a székekben 12 esküdtet válasszanak: hatot az előkelők, hatot a községből. Megbízásuk egy éven át tart.⁴

1555. április 28-án Székelyudvarhelyt tartották nemzetgyűlést a székelyek, ott „régis szokás törvényei“-re, valamint „régis szabadságunk szerint“-i megállapodásokra hivatkozva kiderült, hogy a bírónak segítői voltak.⁵

1571. július 25-én Udvarhelyre hívták össze Csík-, Gyergyó- és Kászsószék küldötteit, hogy panaszukat előterjessék Báthori István megbízottjának. Ekkor is a felcsíki falvakat a bíró és két esküdt képviselte.⁶

1581-ben a falu közös akarata, hogy „Székelyország“-ban minden faluban „12 hütös bírót esküssenek“. Feladatuk: a falu oltalmazása, különösképpen a termés megvédése minden kártevő ellen. A fejedelemség törvényeivel összhangban – hivatkozva Báthori Kristófra – a megállapított büntetéseket alkalmazzák. A falutörvény 21 pontot tartalmaz, például ilyeneket: „Articulus 19-mus: Mivelhogy az falunak végzése volt még a régi székely szabadság idején is, hogy senki a falu határában, mezőn, erdőn, falun és falu híre nélkül örökséget ne foglaljon magának, hanem falutól kövesse...“. Ha nem tartja be a falu közös határozatát, a hütösség megbüntesse.⁷

A hütösök számáról a Bethlen Gábor fejedelem által kezdeményezett 1614. február 17-én kezdődött összeírásból is tájékozódhatunk. Csík-, Gyergyó- és Kászsószékben általánosan tekinthető a bíró mellett hét személyből álló eljáróság. Ezekben a székekben korábban összesen 301 hütöst választottak: 1 főembert, 124 lófőt, 7 gyalogost, 95 szabadot, 4 jobbágyot. A csíki falvak közül Dánfalván választottak a legtöbb előjárót, összesen 9-et, de egy közülük polgár.⁸

Tovább: Madarason 8-at, 1 polgár, Karcfalván 5-öt, Jenőfalván 7-et, Szenttamáson 6-ot, Szentdomokoson 7-et, egyik közülük polgár.

1703-ban szintén összeírták az esküdteket: Madarason Dombi Péter, Lőrinc János, Bogács János, Ferenc János, Ferenc György, Császár Ferenc, János Gergely; Dánfalván Lukács István, Both Mihály, Gál Imre, Kristóf János, Lukács Péter, Szócs Gergely; Karcfalván Ferenc János, Kovács István, Bartos György, Gergely Imre, Boros Márton, György Lőrinc; Jenőfalván Szopos István, Balogh Demeter, Bíró András, Vízi András, János Mihály, Szentas János; Szenttamáson Balázs János, Ágoston Péter, Balla István, Guzoran

János, Bőjte Mihály, Ferenc Péter; Szentdomokoson Illés István, Balla Sándor, Kedves András, Miklós Péter, Péter Bálint, Ferenc Péter.⁹

Csikban hitességet jobbágyok is viselhetek 1726-ban.¹⁰

A határőrség megalakulása után a falvakban két bírót választottak, és melléjük megfelelő arányban a jobbágyok és zsellérek vagy mások jelöltek hiteseket.

Dánfalván 1804-ben lófő Vízi Imre 57 éves korában esküdt volt.

1815-ben Szenttamáson tartottak törvénynapot. Ítéletet mondani megjelentek a karcfalvi, jenőfalvi, szenttamási, szentdomokosi bírák és esküdtek, mindenik faluból két személy.¹¹

1817. április 20-án írták le, hogy Jenőfalván Szentes János, Páll András, Szopos József, Barabás Mátyás, Karcfalván Karda Mihály, Gidró Ferenc, Dánfalván Both Mátyás, Gergely Ferenc, Vízi Imre voltak hütösök.¹²

A hütösök, későbbi tanácsosok megválasztását a legtöbb helyen a bíróval együtt jelölték, és fogadták el. Rendszerint egy évre választották, de határoztak úgy is, hogy „ha magokot jól viselik, azon hütösségben maradjanak“. Jenőfalván az a szokás alakult ki, hogy egy év letelte után a bíró a következő esztendőben esküdként vett részt a falu irányításában. Ilyen utat járt be 1826-ban Páll Albert, hisz 1827-ben esküdként tevékenykedett. De más esküdtek is több éven át maradtak tisztségükben: Kedves József 1818–1829 között, Szopos József 12 éven át tartozott a falu vezetői közé, Szentes János is több éven át volt esküdt.¹³

Dánfalván 1828-ban hütösök voltak: Zsók József, Horváth Péter, Both Mihály.

Említettük a bíróról közöltekben, hogy 1841-ben Madaras, Dánfalva, Karcfalva, Jenőfalva, Szenttamás, Szentdomokos elöljárói közösen alkottak törvényt. A jóváhagyott szöveget a bírók mellett az esküdtek is aláírták. A madarasi esküdtek közül Ördög Ferenc, Pál István, Kozma István, a dánfalviak közül Kristóf Mátyás, Gáll József, Fülöp Sándor, a jenőfalviak közül Vízi Mihály, Kosza József, Ferenc György, Gyenge Lajos, a szenttamásiak közül Ágoston József, Katona András, Leveles József, a szentdomokosiak közül Kósa Albert, Báts Márton, Bíró Antal, Kedő János, Hídvégi József esküdtek írták alá.

Dánfalván 1842-ben esküdtek voltak: Bojér Péter a jobbágyok, Szóts József és Antal Gergely a szabadok részéről, továbbá 1844-ben Fülöp Mátyás, Szabó Mihály voltak hütösök.¹⁴

1849 szeptemberében, a szabadságharc leverését követően a katonai parancsnokság utasítására esküdteket is kellett választani. A jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a falvak lakói gyakran visszautasították a jelölést.¹⁵

1849. szeptember 21-én Madarason hütösök voltak: Szígyártó István, Császár András, Antal Ferenc, Incze Ignác, Sándor Mihály, Bogáts Bertalan. Dánfalván Barotz János, Páll János, Sándor Mihály.¹⁶

1932-ben a választási szabályzatban az szerepelt, hogy a bírók szavazati arányában juthattak a vezetéshez a tanácsosok. Mivel Dánfalván Zsigmond István bíró több szavazatot kapott, ezért az arálynak megfelelően az ő részéről 9-en, a Bálint Félix által jelöltek közül 3-an, összesen 12-en lehettek hütösök.¹⁷

Mai elnevezésük: tanácsosok.

A KÖZSÉGI TANÁCS TAGJAI

1992-1996

Antal József
Csáki Gergely
Gáll Béla
Kajtár Kálmán
Mészáros Jenő
Süket Mátyás
Szabó Dezső

András Csaba (Madaras)
Bálint Lajos (Madaras)
Bálint László (Madaras)
Jaszenovics Miklós (Madaras)
Miklós Géza (Madaras)
Ördög Imre (Madaras)

1996-2000

Antal Joáchim
Eröss Péter
Gáll Béla
Lukács Géza
Szabó Dezső
Id. Szász János

András Csaba (Madaras)
Bartó József (Madaras)
Bálint Lajos (Madaras)
Geréd András (Madaras)
Miklós Géza (Madaras)
Süket László (Madaras)

2000-2004

Abos Jenő
Antal Gábor
Csáki Gergely
Gáll Béla
Gál Kálmán
Süket Jenő
Zsók Jenő

Bartó József (Madaras)
Bálint Emma (Madaras)
Bálint Lajos (Madaras)
Bíró János (Madaras)
Geréd András (Madaras)
Petres János (Madaras)

2004-2008

Abos Dávid
Both Ágoston
Both Norbert
Böjte Csongor
Csáki Gergely
Csáki József
Gáll Béla

Gidró Árpád
Horváth László
Kajtár Csaba
Kajtár László †
Süket Mátyás
Zsók Jenő

2008-

Abos Zoltán (RMDSZ)	Gidró Árpád (RMDSZ)
Ambrus László (MPP)	Kajtár Csaba (MPP)
Boér Tibor (RMDSZ)	Lukács Gábor (RMDSZ)
Dobos László (RMDSZ)	Szabó Tibor (MPP)
Gál Kálmán (RMDSZ)	Ifj. Szász János (MPP)

A 2008-as helyhatósági választások eredményei:

RMDSZ	532
MPP	316
Független jelölt:	
Mészáros Mihály	33
Zsók Jolán	29 ¹⁸

Érdemes megemlíteni, hogy Felcsíkról számosan részesei voltak a assessorként, ülnökként, tanácsosként a szék vezetőségnek, ami mindenképpen bizalmat jelentett a lakosságtól. Feladataikat a derékszéknél és az alszéknél, viceszéknél végezték. Az ülnökök többnyire a főemberek közül kerültek ki, de tagjai lehettek a lófők is. Az esküdtek választásáról az adatok visszanyúlnak az 1466-os évre. Az esküdteknek a törvények betartását kellett megkövetelniük. Megesküdtek, hogy barátságot, gyűlölséget, rokonságot figyelmen kívül hagynak, adományokat nem fogadnak el. Ha viszont az esküdtek közül valaki hamisítana, s ezt rábizonyítanak, kimondották: „a bőre lehúzassék és szalmával kitömessék“. Aki nem elégedett meg határozatukkal, fellebbezhetett Udvarhelyre, onnan a székely ispánhoz, és csak azután fordulhatott a királyhoz, később a fejedelemhez igazsága keresésekor. 1562-ben kimondották, hogy 15 naponként törvényt szolgáltatassanak.¹⁹

A későbbiekben az assessorok száma a derékszéknél 12 maradt, a viceszéknél 7, de lehetett sokkal több, vagy lehetett 6, akár 5 is.

1632. május 27-én felcsíki hütös Barabás Ferenc,²⁰ 1679. április 25-én jegyezték dánfalvi Kovács Györgyöt széki hütösnek.²¹ 1679. április 25-én szenttamási Szopos János felcsíki hütös.²² 1673. november 21-én madarasi Borbély János, 1679-ben szenttamási Szopos János, 1707. május 28-án és 1714. május 25-én dánfalvi Kovács Gergely, 1718. július 7-én dánfalvi Kovács György felcsíki hütös volt.²³ 1712-ben szentdomokosi Sándor Mihály, 1763-ban szentdomokosi szám fölötti hütös Sándor Farkas. 1764-ben felcsíki hütös volt dánfalvi Kovács József, szenttamási Boros Elek, 1797-ben karcfalvi Kovács Gergely.

1800. március 14-én dánfalvi Kovács János szintén felcsíki hütös.²⁴

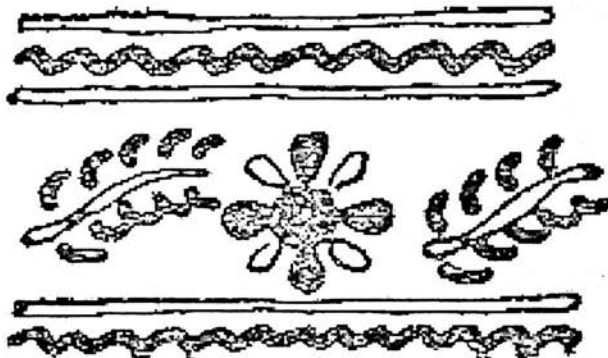
1830. október 18-án felcsíki hütösök voltak: Domokos Elek, Bocskor Elek, Abos Antal, Biális László, Sándor Ferenc, Bőjthi Imre, Barabás János, szentdomokosi Sándor József, Boros Elek, Geréb Elek, szentmihályi Sándor József.

1834. május 5-én tartott gyűlésen a fenti neveket még kiegészítették Oltfalvi Székely Lajos, majd Balázs Lajos, Biális Ferenc és a katonaság résszéről karcfalvi Mihály Gergely nemes emberek nevével.

1810–1848 között szenttamási széki hütösök: Boros Elek, Boros Ferenc, Boros József, 1830–1838 között szentdomokosi Sándor József.²⁵

1843-ban Oltfalvi Székely Lajos, Lukáts István, Süket János felcsíki hütös.²⁶

A későbbiekben a megye hütöseit, assessorait továbbra is falvak lakóiból is választották. Napjainkban pártok szerint juthatnak megyei tanácsosi vezető szerephez a megye lakói.

1. MNL III. 32.
2. SZOT I. 100:LXXXVII. sz.; Benkő Károly II. 1853. 39.
3. Egyed Ákos 2006. 39.
4. SZOT I. 205:CLXX. sz.
5. SZOT II. 119:CCCIV. sz.
6. Szádeczky Kardoss Lajos dr. 1993(1927). 128.; Imreh István 1983. 46.
7. Imreh István 1983. 278.
8. A neveket lásd az I. kötet 157. oldalán.
9. Domokos Pál Péter 1978. 263–268.
10. Endes Miklós dr. 1994(1938). 312.
11. Imreh István 1973. 73.
12. CSÁLvt F. 28. XII. csomag 625. sz.
13. Imreh István 1973. 52.
14. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1059. sz.; uo. XVI. csomag 1105. sz.
15. SÁLvt F. 29. Nr. 768.
16. CSÁLvt F. 28. XVII. csomag 1194. sz.
17. Csíki Néplap II. évf. 50. sz. 1932. december 14. 3.
18. Az adatokat Szabó Imre közölte.
19. Demény Lajos 1976. 20, 52.; SZOT II. 82:473. sz.; Szádeczky Kardoss Lajos dr. 1993(1927). 48.
20. Sándor Imre 1910. 22.
21. Endes Miklós dr. 1994(1938). 126.
22. Sándor Imre 1910. 48.
23. Sándor Imre 1910. 43–59.
24. CSÁLvt F. 28. XII. csomag 848. sz., XVII. csomag 1202. sz.
25. Endes Miklós dr. 1994(1938). 244, 249.
26. CSÁLvt F. 28. XVI. csomag 1099. sz.

NÓTÁRIUS

A falu elöljárói közé tartozott a nótárius, illetve a jegyző. Kezdeti időszakban a latin műveltség hatására nemzetközi szóval nevezték nótáriusnak, a jegyző későbbi keletű. Az 1500-as évek közepén már feljegyezték a nótárius szót (1559).

János Zsigmond a segesvári országgyűlésen 1562-ben megparancsolta, hogy „légyenek a székekben esküdt nótáriusok¹”, amely tehát a székek vezetésére vonatkozott.

Előnyt jelentett, hogy a nótáriusnak hadi expedíciókban nem kellett részt vennie.

1635. április 17-én Czikó László a csíki jegyző, 1642-ben pedig Rákosi Márton.²

A nótárius jelenléte folyamatos: Nótárius János (1559), „nótárius uram” (1600), „esküdt nótárius” (1618), a nótárius nemes személy (1674), Szenttamáson Pesti Márton hűtős nótárius (1676), a falu nótáriusa (1786), hiteles nótárius (1822), communitas nótáriusa (1831), falu hites jegyzője (1833), helység jegyzője (1843) falusi jegyző (1846).³

Azt is megállapítják, hogy Felcsíkszékben ekkor már külön jegyző volt.⁴

Felcsíkszék feljegyzett nótáriusai: Incze Balázs (1611), Pesti Márton (1638), Szentmiklósi Gurzó István, Rákosi Czirjék László (1703), Szenttamási Boros Ferenc (1738), Lázár Antal (1742), Csíktaplocai Lázár Imre (1756), Szentdomokosi Boros Elek (1771), Bíró Imre (1790), Balázs Tamás (1794), stb. Gyergyóban 1764-ben Csíkszentdomokosi Sándor László, a jegyző.⁵

De az 1600-as évek elején összeírt csíkiak között a falvakban szintén találunk nótáriusokat. 1614-ben Tusnádon, Csomortánban jobbágy a jegyző, 1616-ban Tekerőpatakon szintén jobbágy, de 1643-ban Jakabfalván deák stb.⁶

A nótárius adott időben „a falu sok szép kérésére” a deák, máskor a tiszteletes, esetleg az esperes. Megszabták, hogy például a falu nótáriusának minden gazda „tartozik egy-egy mezei boglya szénát adni”.⁷

Más helyeken 8 vagy 7 forintot, építkezéshez fát juttattak, kaszálhatott megszabott területeket.⁸

A későbbiekben már megszabták a jegyző bérét.

Ha kezdetben a hivatalos ügyeket, rendeleteket, hadba vonulást jobbadán szóban közölték, a XVI. századtól kezdődően szükségessé vált az írásbeli közlés is. Elősegítette meghonosodását, hogy a Székelyföldön az iskolázás fokozatosan elterjedt, a határőrség megalakulásától felgyorsult, s a XIX. század végére már általánossá és kötelezővé vált, de ekkor még a gyermekek döntő része hóhullástól -olvadásig látogatta az órákat.

A XIX. század elején Felcsík nótáriusai voltak: Madéfalvi ifj. Zöld János (1810), Székely Zsigmond (1814), Szentimrei Henter János (1832), Taplocai Lázár Antal (1830), Illyefalvi Biális Ferenc (1848).⁹

Fokozatosan kialakult egy olyan réteg, amely kezdetben néhány faluban, majd a legtöbben ellátta az írásbeli feladatokat. Rögzítette a legfontosabb eseményeket, jegyzőkönyvbe foglalta a falugyűléseken, faluszéken történeteket, megfogalmazta a falutörvényeket. Mindezek ahhoz is hozzájárultak, hogy több eseményt megismerhettünk a falu mindennapi életéből.

A nótáriusok nem csupán az írásos teendőket végezték: vezették a jegyzőkönyveket, rögzítették a választások lefolyását, a bíraskodást, a kihallgatásokat, büntetéseket, hanem a falu teljes irányításában is részt vettek. Szerepük volt a peres ügyek kivitelezésében, a határviták tisztázásában.

A határőrség megalakulása után a katonai vezetők szorgalmazták, hogy minden faluban válasszanak nótáriust, sőt követelik, hogy a katonarendűek közül levőket fogadják el.

A XIX. században tovább bővültek a feladatok. 1808-ban és 1818-ban körülhatárolták a jegyzők kötelességét. Ellenőrzik az adót, a katonaságnak biztosítják az élelmet, vezetik a falu számadását, feljegyzik a bevételeket és kiadásokat, elvégzik az iratok kibocsátását és kezelését, a felettes szervekkel állandó kapcsolatot tartanak. Gyakran lehetett tapasztalni, hogy a falu panaszait megfogalmazták, és eljuttatták a szék vezetőihez.¹⁰

Egyes helyeken a nótárius feladatai közé tartozott az utak, hidak javítása, útlevelek kiadása.

Néhány községi jegyzőnek a XIX. századból is ismerjük nevét:

1801. november 14-én Dánfalva jegyzője lőfőszékely Abos Ferenc. Jenőfalván

1802-ben Szekeres Antal, 1803-ban Kosza János.¹¹

1810-ben Szenttamáson nótárius Ádám Lőrinc. 1817. április 20-án Karcfalván Gidró Mihály, 1828-ban Dánfalván Balázs Antal.¹²

1838. július 8-án Jenőfalván nótárius Szentes József volt.¹³

1841-ben Madarason Kozma János, Dánfalván Szabó Mihály, Karcfalván Bartalis Ferenc, Jenőfalván Szekeres Mihály (a nótárius helyettese), Szenttamáson Bíró András, Szentdomokoson Miklós Péter.¹⁴

További dánfalvi jegyzők: 1842–1843-ban Abos Antal, 1844. január 3-án Balázs Antal, 1849. szeptember 21-én Bíró Imre.¹⁵

A szabadságharc eltiprása után egész Erdély területén újjászervezték a közigazgatást. A felelős feladatokról lehetőleg mindenki menekült. 1849. szeptember 24-én kiadott rendelet szerint a falvakban írástudó jegyzőket választottak, aki szükség szerint több falu írásos ügyeit is rendezte. Mivel a hivatalokban követelték a német nyelv ismeretét, többnyire idegenből érkezett személy töltötte be ezt az állást.¹⁶

A XX. század dánfalvi jegyzői: 1900-ban Dánfalván körjegyzőség működött, hozzá tartozott Madaras is, jegyző volt Mihály Ferenc. Aljegyző Sárosi Dénes.¹⁷

Antal Dénes (1906–1917), részt vett abban a küldöttségben, amely Csík megyét képviselte II. Rákóczi Ferenc és társai kassai temetésén,¹⁸

Szabó Ignác (1930–1936), Bădean Emil (1937–1940), Benkő László (1940–1945), Nagy József (1946–1948), Deák Ferenc (1948–1949), Szekeres Levente (1949–1950), Fazakas Imre (1950–1954), ... Ravasz István (1964–1968), Mihály Gergely (1968–1986), Böjthe László (1986–2000), Süket Katalin (2000–2002), Both Kinga-Zsuzsanna (2002–2007), Bogács Angyalka-Klára (2007–2008), Both Kinga-Zsuzsanna (2008–).¹⁹

Az I. világháború kezdetén Madarason Sófalvi József, Karcfalván Potovszky Ferenc, Jenőfalván Balás János, Szenttamáson Tóth László, Szentdomokoson Györgypál Árpád a jegyző.²⁰

Meg kell még jegyeznünk, hogy Potovszky Ferenc 1932-ben nyugalomba vonult. Búcsúztatásakor hat község vezetői elismeréssel nyilatkoztak róla, s nevéhez kötötték Karcfalván azt, hogy 24 évig tagja volt az egyháztanácsnak és iskolaszéknek, a polgári iskola működésekor gondnoka, az olvasókör választmányának elnöke volt. Intézte a nagyobb utcák villanykörtékkel való felszerelését, az Olt folyón átvezető három híd építését.²¹

1941-ben Karcfalvára Keresztes Andort, Jenőfalvára Székely Ferencet nevezték ki.

1. SZOT II. 161:CCCXXXVI. sz.
2. Sándor Imre 1910. 25. és 31.
3. EMSZT V. 965–966.; uo. IX. 690–692.
4. Connert János dr. 1906. 61.
5. Benkő Károly II. 1853. 55.
6. SZOTÚS IV. 508, 526, 565–566, 635, 651.
7. EMSZT IX. 691.
8. Imre István 1973. 83.
9. Benkő Károly II. 1853. 55.
10. Imreh István 1973. 84–85.
11. CSÁLvt F. 28. II. csomag 136. sz.
12. CSÁLvt F. 28. X. csomag 709.
13. Imreh István 1983. 497.
14. Imreh István 1983. 499.
15. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1059. és 1066.
16. Ürmössy Lajos 1894. 12.
17. Vitos Mózes II. 2003. 530.
18. Endes Miklós dr. 1994 (1938). 415.
19. Az adatokat Szabó Imre és Both Kinga-Zsuzsanna közölte.
20. Endes Miklós dr. 1994 (1938). 424.
21. Csiki Néplap II. évf. 12. sz. 1932. április 27.

POLGÁR

A falu előljárói közt fontos szerepe volt a polgárnak. Nevezték községi esküdt-, esküdt hütös-, falusi esküdt-, hütös polgár-, kisbíró-, dobos polgárnak és csak polgárnak.

Feladatuk részt venni a falu vezetésében, segíteni a bíró munkáját a feladatok végrehajtásában, az értesítéseket eljuttatni a címzettekhez, a gyűléseket összehívni, rendkívüli esetekben a tennivalókat gyorsan közölni stb.

Egyes helyeken kijelölték, másutt választották, többnyire egy esztendőre, mint a falvak más vezetőit. Mivel a lakosok gyakran menekültek a vezetői feladatoktól, előfordult, hogy házsorok szerint sorba következőket jelölték ki a feladat elvégzésére. A legtöbb helyen a falu vezetői közé egy, de egyes esetekben több polgárt is választottak.

A polgár szerepe falvanként, körzetekként eltérő lehetett: betölthet kisbírói szerepet, más helyen nagyjából beolvad a bíró és a hütösök teendőibe, az igazságtevésbe is. Lehetett szerepe a katonai elszállásolásban, élelmezésük biztosításában.

Az 1500-as évek közepétől községi iratokban gyakran előfordul a polgár elnevezés. Dánfalván 1614-ben Máté Péter a polgár, aki a többi előljárókkal esküdt arra, hogy hitelesek azok a nevek, akiket Bethlen Gábor, Erdély fejedelme megbízottjaival összeíratott Dánfalván is. Ekkor Szentdomokoson Koz Pál volt a polgár, Szenttamáson Korlát Balázs, Madarason Antal János.¹

1681–1683 között Szenttamáson Boros Tamás, Guzorán István volt polgár, 1684-ben Szentdomokoson Csiszár Mihály, 1685-ben Jenőfalván Karda János, Szenttamáson László András, Szentdomokoson Szócs András, 1686-ban Karcfalván Ferencz István, Szentdomokoson Bernád János.²

Csikban később is feljegyezték a polgár nevét. Amikor II. Rákóczi Ferenc íratta össze a katonákat 1704-ben, akkor Dánfalván a polgár Both Ferenc, Madarason Bálint János, Karcfalván Tankó János töltötte be ezt a tisztséget.³

1763-ban Dánfalván Fülöp István és Gál András a polgár.⁴

1842-ben Dánfalván Pál Andrást, 1844-ben Gáll Józsefet, 1849-ben Bíró Istvánt választották polgárnak.⁵

Polgárt, kisbíró, a későbbiekben is rendszeresen választottak vagy kineveztek minden községben.

1. SZOTÚS IV. 530–535.

2. SZOTÚS VIII. 233–234, 241–244, 305, 308.

3. Garda Dezső 1999. 123–124.

4. Imreh István Látom, az életem.. 1994. 243.

5. CSÁLvt F. 28. XV. csomag 1059. sz.; uo. XVI. csomag 1105. sz.; uo. XVII. csomag 1194. sz.

EGYÉB FELELŐSÖK

Vagy a felelősség, vagy az elöljárók még számos más területen megbízottakat, felelősöket jelölnek ki, vagy választanak, esetleg fogadnak.

Rendszeresen megalakultak, többnyire szegek vagy tízesek szerint az esztenatársaságok, amelyeknek élére bírót és vezetőket választottak, de ismeretes a határbíró, erdőbíró, malombíró, illetve határpásztor, erdőpásztor, éjjeliőr és mások.

1781. január 27-én Jenőfalván a határpásztor Gegő András, 1783. október 2-án Szabó Ferenc a felszegi esztenabíró. (Imreh István 1973. 150. és 182.)

Esztenatársaságok korábban, később is folyamatosan alakultak, napjainkban is működnek.

TÖRVÉNYES IRATOK, PERES ÜGYEK FELCSÍKON

Hogy közösséggé formálódhassék bizonyos embercsoport, szükséges, hogy javaslatokra, kiemelkedő személyek tanácsára, olyan szabályokat állapítsanak meg, amelyek mindenki javát szolgálják, s amelyeknek betartását egymástól mindannyian megkövetelik. A közösen megállapított szabályok idővel hagyománnyá váltak, nemzedékeken át biztonságot jelentettek. A közösségnek volt olyan ereje, hogy az esetleges kihágóktól a rendet, ha kell, büntetéssel is megkövetelje.

A hagyományos szabályokhoz igazított élet megerősödését, további tartósságát biztosították azok az írásba foglalt törvények, amelyek a műveltség terjedése folytán meghonosodtak. Ezek kiegészítették a korábbi szokásokat, vagy közösségek a törvényes előírások szerint módosították korábbi hagyományait.

Ebbe a folyamatba a Székelyföld lakossága már korán bekapcsolódott, sőt 1279-ből már a telegdi székelyek törvényéről és szabályrendeletéről szerezhetünk tudomást, 1451-ben a székelyek törvényéről és „régától megtartott szokásai“-ról írnak, 1466-ban Mátyás király megbízásából a székelyek „régí törvényeit és jogait“ írták össze.¹

Amikor a falutörvényeket megfogalmazták, a szerzők gyakran hivatkoztak arra, hogy már korábban is léteztek hasonló szabályok, amelyeket a falu teljes lakossága hagyott jóvá. Arra is bizonyosságok a törvények és peres ügyek, hogy már az 1500-as években Felcsíkon is terjedt az írásbeliség, a műveltség, olyan személyek találhatók, akik iskolákat vezetnek, akiket fejedelmek bíznak meg egy-egy törvényes ügy kivizsgálásával, az eredményről pedig jelentést kérnek. Mások maguk fogalmazták meg azokat az iratokat, amelyek e törvényességet erősítették.

Birtokok örökléséről, végleges eltulajdonításáról, jobbágyá szegődésről, több éven áthúzódó peres ügyekről szólnak ezek az iratok, amelyek rávilágítanak bizonyos korszakok belső életére. A többség elvégezte az évszakokhoz kapcsolódó munkálatokat: szántottak, vetettek, arattak, csépeltek, állatokat tartottak. Vidám összejöveteleken énekeltek, táncoltak, díszítették környezetüket, szépen öltözödköttek, ünnepeltek.

Ezeket a megszokott, mindennapi eseményeket nem rögzítették írásban. Többnyire azokról az eseményekről írtak, amelyek eltértek a megszokott, kialakított életmódtól, áthágták a közösen kialakított szabályokat.

A FALU SZÉKE – ÁLLANDÓ TÁBLA

Minden faluban hagyomány szerint megalakították a falu székét. Tagjai a közösség által megválasztott bíró és az esküdtek. Faladatuk a közös határozatok betartása és betartatása. Ítéletet mondtak olyan ügyekben, amelyek a faluban kialakult szokásokat sértették, vagy a szomszédok, falusfelek között vitát keltettek.

A falu széke kezdeti időszakban olyan ügyekben ítélkezett, amelyeknek büntetése nem haladta meg az egy forintot. Később általánossá vált, hogy a falu széke a három forintnál kisebb értékű ügyekben dönthet. Ezeken túl 1785-ben Csikban királyi rendelkezésre hivatkozva közölték, hogy „a falu széke azon ügyekben intézkedhet, amely nem haladja meg a tizenkét forintot.”¹

Néha nem lehetett pontosan különválasztani, hogy mi tartozott a falugyülésre és mi a faluszékre. Találhattak olyan ügyet, amelyben mindkettő dönthetett. A falugyülésen hozott döntést azonban elő kellett készíteni, a határozatot rövid idő alatt kellett meghozni, míg a falu székén több időt fordítottak egy-egy ügy pontos kivizsgálására, érvek, ellenérvek egyeztetésére, a törvényesség mérlegelésére is

Mivel a törvénykezésen rendszerint valamelyik felet a falu széke elmarasztalta, gyakran előfordult az ítélethozók szidalmazása. Bizonyos követelményt állítottak fel a tárgyalásokra: a megidézett tisztelettudó legyen a bírák iránt; ittasan senki ne jelenjék meg, ügyét nem tárgyalják a részeg embernek; nem szidalmazhatják sem a bírót, sem a hűtösöket, egyáltalán nem zavarhatják a tárgyalás menetét, nem hangoskodhatnak a kihallgatottak. Erre azért is szükség volt, mert előfordult, hogy a bírót súlyos szavakkal szidalmazták, káromolták, „meg is verték, vérbe keverték”.²

A falu széke feljegyzéseiből kiolvasható a pertartás folyamata. Bizonyos szertartásos követelmény az eljárás komolyságát, a hozzákapcsolódó felelősséget is hangsúlyozza. Korábbi feljelentés nyomán hívták össze a falu székét, amely a perrendtartásba kezdett. A felperes ismertette panaszát, előterjesztette kérelmét. Az alperes erről véleményt mondhatott. Ilyenkor az is kiderült, hogy az ösöktől fennmaradt szokás szerint ítélkezhetnek a szék tagjai. Az alperes időhaladékot is kérhetett, hogy a vádnak megfelelően, esetleg ellenbizonyítékokat tudjon bemutatni a bírácoknak. A szék tagjai kezdetben próbálkoznak a felek között békés megoldást találni. Amennyiben erre nem kerülhet sor, és a döntéshozatalhoz szükség van rá, a falu széke újabb tanúkat hallgathat ki. Előfordult, hogy 10–20, sőt több bizonyágot szolgáló személyt felkértek vallomásra. Ha nem találtak kellő bizonyítékot az igazságos döntésre, eskütételre kötelezték akár a vádlót, akár a vádlottat vagy a tanúkat.

A falu széke elé számos vád tárgyalása került. Foglalkoztak örökösödési ügyekkel, földek elszántásával, állatok tilosban találásával, gazda és pásztor viszonyával, gazda és szolga közötti viszályal, rágalmazással, testi bántalmazásokkal, jogok sértésével és a mindennapi életben adódó számtalan lehetséges ellentmondásokkal.

A falu széke Jenőfalván 1781. június 22-én családi ügyet tárgyalt: „csikjenőfalvi Kálmán Mihálynak és Józsefnek controversioja [vitája] következett ugyan jenőfalvi Borbály Józsefnével, Kálmány Annával, testvérhúgokkal a kiházásítása, perafernuma kifizetése iránt. Kévánnya Borbály Józsefné, hogy szoknyát, főrevalót és csizmát néki nem attak”. Az ítélet szerint a testvérek a fenti követelést kötelesek kifizetni.

Másik ügyben viszont a felek megbékéltek. Jenőfalván 1839. november 25-én a falu széke tárgyalta Bíró István és Tatár István vitáját. Bíró István sógorával Tatár István lakóházához ment, „és ott káronkodni kezdett csúfosan“, sőt megfenyegette: „ahol megkaplak, egyenként mind megölögetlek“ – mondta. Végül Bíró János „békességre kérte Tatár Istvánt“, s „kézbeadás mellett megbékéltek“.³

A falu széke által hozott ítéletek kimondása után, amennyiben valamely félnek fizetnie kellett, azt rendszerint a bírák és esküdtek, valamint a felek jelenlétében többnyire itatra elköltötték. Azt beszéltek, hogy a bírák azért büntetnek, hogy utána ihassanak. De egy-egy falugyűlést követően is közösen mulattak, ilyenkor jobban elmélyült a barátság. Jenőfalván 1822. március 14-én azt írták: Terkő havasát 220 Rénes forintért árendába adták. Mivel az egész falu egybe volt gyűlve, „a fent írt summából elköltött áldomásra – egyes akarattól – öt Rforintotok... egy ilyen gyűlés lévén, ahol egész falubeli lakosok megjelentenek, sok zenebona, felforgatás közben, az áldomás megívása közben. Egymástól hazamenvén minden harag nélkül, aki ha vétett vala elsőbbben egymásnak, azok is elmenetele idején, egyik a másikat megkövetvén... Ezt kívánánk írásba tenni jövődöbéli emlékezetnek“.⁴

Dánfalván hosszan tartó peres ügy kezdődött, mivel a falu vezetői önkényesen intézkedtek, és a Herkén felhúzott kert lebontására 3 forint büntetés terhe mellett kötelezték a lakosságot. Egyik formája volt a falu széke működésének, hogy a tanúk sokaságát a színhelyen, a mezőn hallgatták ki. A fellebbezés eredményeként a per a szépvízi derékszéken folytatódott.

Érdekes eljárás, bizonyos intézkedési forma, ahogyan Dánfalván megkezdte a lakosság a bírói parancs teljesítését: a bíró Balog Antal felszólítására „megüté a kertet“, és akkor a „jelen lévő személyek elhányták“.⁵

Az ítélettel elégedetleneknek biztosították a fellebbezési jogot. Egyik formája az volt, hogy idegen vagy szomszéd falvak bíráit kérték fel döntéshozatalra. Ők voltak a FOGOTT BÍRÁK. Róluk külön fejezetben tárgyaltunk.

Az ítélettel elégedetlenek fellebbezhetek az alszékhez, amelyből Csíkban a XVII. században 4 működött. Működése a főtiszt irányításával történt 12 bíró részvételével. Gyűléseiket három havonta tartották, amelyen nemcsak a tisztek, hanem a lakosok is megjelentek. Az alszéken vagy viceszéken 1763-ban azokat az ügyeket tárgyalták, amelyek nem haladták meg a 100 forint értéket. Amennyiben nemes került törvény elé, ezen a széken kezdődött tárgyalása. A megnevezett falut e tárgyalásokon a bíró harmadmagával képviselte. A peres ügyek tárgyát többnyire a föld művelésében tapasztalt ellentétek, legelőkön történtek, állatok elhajtása vagy eltűnése, különféle más panaszok képezték.⁶

Az alszék ítéletével elégedetlenek a derékszékhez fellebbezhetek. A derékszék üléseit hetente kétszer tartották. A tárgyalásokat a főkirálybíró vezette, az ügyek előterjesztője a szék főjegyzője. Az igazság megállapításában 12 esküdt közreműködött. A törvénykezés alapját Werbőczy István Hármaskönyve, az 1653-ban összeállított *Approbatae Constitutiones*, az 1669-ben közreadott *Compilatae Constitutiones*, valamint a széki határozatok képezték.⁷

Feljegyezték, hogy 1635-ben szenttamási Domokos Istvánné Lázár Judit derékszékhez fordult panasza orvoslásáért.

Fellebbezéstől függetlenül derékszék tárgyalta a 12 forintot meghaladó bűnügyi eljárásokat. Más helyen a 100 forintot meghaladó összegeket csak a derékszék tárgyalhatta.

A székekben még működtek a cirkáló székek is, amelyek három évenként végigjárták a szék minden helységét, és a falvak előljárói által előterjesztett ügyeket tárgyalták. 1779-ben a Felcsikon működő mozgó bíróság irányításával szenttamási Boros Eleket bízta meg, ezt a feladatot 1831. február 1-jén Székely Zsigmond látta el.⁸

További fellebbezési lehetőség az anyaszékhez történhetett, máskor az ispánhoz, később a fejedelemhez, majd a királyhoz. Ilyenkor akár a király is, de a fejedelmek vagy székbírák rendszerint a fellebbező környékén élő személyeket jelölték ki az ügy tisztázására. A kivizsgálók között gyakran voltak „assessorok“ [ülnökök], akik tanúkat hallgattak ki, azok alapján véleményüket írásban rögzítették, majd elküldték megbízóiknak. E vizsgálatokra kijelölt személyekről lehetett megállapítani, hogy Felcsikon, Dánfalván is, számos írástudó ember élt, akikre gyakran bízta ilyen jellegű feladatokat.

Az 1700-as évek második felében újabb formáját alakították ki az igazságszolgáltatásnak. Indoklása úgy hangzott: azért van szükség rá, mert a hagyományos székely törvénykezés egyre nehezebben töltötte be feladatát, hiába sürgették már az 1500-as évektől a peres ügyek gyorsabb intézését, gyakran egy-egy ítélet kimondása évtizedekbe telt.

A Nemes-féle bizottság 1763 januárjában új rendeletet dolgozott ki, amelyet a bécsi udvar elé terjesztett. Mária Terézia rendelkezett is végrehajtásáról. Az új törvénykezési rendelet az állandó táblát jelentette, amely folyamatosan működött a székely városokban, a csiki Csíksomlyón. Munkáját a széki tisztviselők és 12 ülnök segítette. Elnöke a főkirálybíró volt, a tábla működését 27 személy biztosította, évi fizetésük 3300 forintot tett ki, a főkirálybírónak ebből az összegből 1000 forint jutott.

A rendelkezéshez hozzátartozott, hogy megszüntették a derékszéket, illetve a fiúszékeket, de a falu széke a maga szűkített keretével tovább működött. Így a fellebbezéseket a felcsíkiak is a Somlyón működő állandó táblához irányíthatták.¹⁰

Az állandó tábla 1791-ben megszűnt, de a tisztgyűlések fennmaradtak: a bíraskodás az alszéken, derékszéken megnyugtatólag működött. Csikban magas jogi műveltséggel rendelkező réteg alakult ki.

1. Imreh István 1973. 58–59.

2. Imreh István 1983. 76.

3. Imreh István 1973. 230, 276.

4. Imreh István 1973. 100.

5. CSÁLVt F. 28. XV. csomag 1047. sz.

6. Benkő Károly I. 1853. 56–57.; Vofkori Mária 1999. 593.

7. Vofkori Mária 1999. 594.

8. Endes Miklós dr. 1994(1938). 108, 224, 247.

9. Sándor Imre 1910. 21.

10. Vofkori Mária 1999. 595–597.

PEREK

Bizonyos ügyek intézésekor írástudó embereket jelöltek, akik legtöbbször tanúkat hallgattak ki, de a perelő felekkel is tárgyaltak, majd a vizsgálat eredményéről beszámoltak. Legtöbbször akkor került erre sor, amikor a felperesek vagy a vádlottak nem voltak megelégedve a faluszéke vagy más szerv ítéletével, ezért az előírásoknak megfelelően a következő fokozatú igazságtévő szervhez folyamodtak panaszukkal. Ilyenkor többnyire a környékben élő peres ügyekben járatos személyeket bíztak meg a vizsgálattal. Felcsík esetében a kivizsgálók a szomszédos falvakból kerültek ki, de megbízást kaphattak más szék lakói is. Számos esetben a felcsíki falvak képviselői közül bíztak meg vizsgálatok végzésével, vagy korábbi határozatok végrehajtásával. A megbízók között császárok, fejedelmek, széki vagy alszéki királybírók voltak.

Mivel a csíkiak közül mintegy 2000-en a Báthori István elleni harcok során 1575. július 9-én a kerelőszentpáli csatában Bekes Gáspár mellett álltak, azért az időközben lengyel királlyá választott Báthori a jutalmazást és büntetést Báthori Kristóf vajdára bízta.²

Csíkban a büntetettek közé Antal Pál, a jutalmazottakhoz pedig szenttamási Lázár Farkas tartozott.³

1577. szeptember 13-án keltezték azt az iratot, amelyben azt bizonyítják, hogy a halálraítélt Bodó Ferenc Szenttamáson jobbágyul köti magát Lázár Farkas „uramnak“. A szerződés úgy kezdődik, hogy „én, Bodó Ferenc íratam ezt a levelet Szenttamási Lőrincz deák előtt és Bíró Pál előtt, és kötöttem magamot Lázár Farkas uramnak“. De hiába ígérte, hogy a halál helyett hűen szolgálja urát, mert csak megszökött. Ekkor fogalmazták, hogy bárhol elfoghatják, felakaszthatják.⁴

Báthori Kristóf Erdély vajdája 1578. május 13-a előtt azzal bízta meg dánfalvi Domokos Pétert, karcfalvi Ilyés Jánost, szentmihályi Sándor Istvánt, vacsárcsi Bíró Antalt, hogy szenttamási Lázár Farkasnak Antal Pál jobbágytelkeit Amadéfalván, Rákoson, Jenőfalván és Szentdomokoson hivatalosan is adják át. Lázár Farkas azzal érdemelte ki az adományozást, hogy 1575. július 9-én a szentpáli csatában Báthori István oldalán harcolt a lázadó székelyek ellen, a birtokától megfosztott Antal Pál pedig ellenfelét, Bekes Gáspárt támogatta.⁵

A következő években is Lázár Farkas sorozatban indított pereket a szenttamási és környéki lakosok ellen hol földek megszerzéséért vagy zálogba adásáért, hol jobbágy-szerződések bizonyításáért, hol állatok elhajtásáért, mindenképpen különböző úton vagyona gyarapításáért. Ilyen ügyekben Báthori Kristófon kívül Báthori Zsigmondhoz is fordult támogatásért, aki szintén a felcsíki falvakból kijelölt személyekre bízta a tanúk kihallgatását.⁶

1630. augusztus 29-én I. Rákóczi György erdélyi fejedelem megbízásából dánfalvi Petri István együtt szenttamási Gurzó Jánossal, madarasi Ladó Jánossal tanúvallatást tartott a szenttamáson élő Damokos Istvánné Lázár Judit érdekében.

Még ugyanezen évben, 1630. december 28-án I. Rákóczi György továbbra is Damokos István és neje, Lázár Judit ügyében intézkedett, és védelmükre dánfalvi Péter Istvánt és Jánost, Lukács Pétert, valamint madarasi Borbély Istvánt stb. ügyvédül jelölte.⁷

Mivel Lázár Judit ismételtlen segítségért fordult a fejedelemhez, I. Rákóczi György a következő évben is, 1631. november 30-án megbízottakat jelölt ki további vizsgálato-

kért. Ekkor Dánfalváról Lukács Péter, Szentdomokosról Sándor János, Madarasról továbbra is Ladó János hallgatott ki tanúkat.

A következő évben, 1632. január 20-án Marosvásárhelyen készült iratban I. Rákóczi György azt bizonyítja, hogy most már alsócsernátoni Damokos István és neje, Lázár Judit peres ügyében dánfalvi Péter János és Lukács Péter, szentdomokosi Sándor János, Kristál Pál, Barabás György „ügyvédül vallattak“.

1633. január 25-én jenőfalvi Pál György és György András közbírák bizonyítanak peres ügyben.

Tovább folytatódott a fenti ügy, ekkor a fejedelem megbízásából dánfalvi Péter János és István 1637. február 20-án újabb tanúkat hallgattak ki, az eredményt jelentették a fejedelemnek. Ez alkalommal azt is megjelölték, hogy a per Köményes-havas tulajdonjogáért folyt. A továbbiakban I. Rákóczi György a fenti ügyben ismét dánfalvi Lukács Pétert, szentdomokosi Sándor Jánost, Barabás Györgyöt, Literáti Jánost, szenttamási Sajgó Ferencet az ügy védelmével bízta meg. A fejedelem 1638. április 28-i irat szerint kevés változtatással továbbra is a fenti személyekre bízta az ügy védelmét.

1647. augusztus 2-án szentdomokosi Barabás György és Sándor János közbírák-ként működtek.⁸

A szenttamáson élő Damokos család peres iratai között tatár fogsággal kapcsolatos okmányok is találhatók. 1662. december 20-án Jangiszálában Damokos Tamás bizonyította, hogy Debreczeni Biczó András annak fejében, hogy Fekete István kezessége mellett a tatár rabságból kibocsátották, kötelezettséget vállalt, hogy mind a maga, mind Fekete István váltságdíjával tér vissza. A következő évben Damokos Tamás kiszabadításáért írtak levelet, majd 1666. február 9-én váradi Udvarhelyi György és kilyéni Székely Bálint bizonyították, hogy dési Makai Mihály 500 aranyat és 300 tallért adott kölcsön Kálnoki Mihály kezéhez, amiért Damokos Tamás zálogba adta mezőmadarasi birtokát.

A Szenttamáson élő Lázár és Damokos család bizonyára gyakran elégedetlen volt a bíróság döntésével, mert mintegy száz éven át mindegyre a fejedelmek segítségét kérték követelésük segítésére. 1676. december 16-án Damokos Tamás fordult Erdély fejedelméhez, Apafi Mihályhoz segítségért. Apafi Mihály dánfalvi Bodor Pétert, szentdomokosi Sándor Jánost, szenttamási Erős Pált bízta meg az ügy érdekében tanúvallatást tartani.

A Szenttamáson élő alsócsernátoni Damokos István feleségül vette Lázár Farkas leányát, Juditot, később fia, Damokos Tamás felesége Geréb Kata. E család utódai szintén Szenttamáson éltek. A damokos család leányát Erzsébetet Abaffi János vette feleségül, akik gyermekei László, Tamás és Sándor. Elődjeikhez méltóan ők is állandóan pereltek hol kívülállókkal, hol egymás között.

A dánfalviak közül Lukács Péter ellen folytattak peres ügyeket. Az egyikre 1705. augusztus 10-én került sor, amikor karcfalvi Borsos Miklós, Gidró Tamás, György Lőrinc... bizonyították, hogy dánfalvi idős Lukács Péter és gyergyóalfalvi Mihály Deákné a karcfalvi határba lévő zálogos földek ügyében megegyeztek.

1714. július 15-én Karcfalván írták azt a levelet, amelyben Csibi Márton nagyboldogasszonyi iskolamester és dánfalvi Jakab Ferenc bizonyította, hogy szépvízi Czikó György és dánfalvi Lukács Péter között peres ügyben egyezség született.

Dánfalvi Kovács György felcsíki assessor [hütös] 1718. július 7-én együtt delnei Csató Istvánnal bizonyította, hogy özvegy Abaffi Jánosné Damokos Erzsébet minden vagyonát két fiára: Abaffi Sándorra és Lászlóra ruházta. Aztán 1719. március 5-én dánfalvi

Abos István és szenttamási Ádám Mihály hivatalosan is bizonyították, hogy özvegy Abaffi Jánosné az 1718-i egyezséget előttük megerősítette.

Kolozsváron 1722. november 1-jén VI. Károly német–római császár elrendelte, hogy szenttamási Abaffi Sándor ügyében oltfalvi Bodor Máté, szentdomokosi Sándor János, szenttamási Szopos Balázs, Ádám Mihály stb. tartsanak tanúvallatást.

Szintén VI. Károly császár rendelte el 1725. december 12-én, hogy Abaffi Sándor ügyében dánfalvi Ferenczi Ferenc, szentdomokosi Sándor János, Sándor Péter, szenttamási Sándor Pál tartsanak vizsgálatot.

Előfordult, hogy szenttamási Abaffi Sándor hatalmaskodása ügyében kellett 1726. május 20-án dánfalvi Kovács Györgynek és szenttamási ifjú Biró Mihálynak tanúvallatást tartania, mivel erőszakkal rátört testvére, Abaffi László házára.

Ezekben az években a két testvér között gyakran folyt peres vizsály. 1732. január 19-én például azért, mert Abaffi László nem volt hajlandó a Sándor öccsétől erőszakosan elhajtott kancákat visszaadni. Ugyanezen év március 3-án felcsíki alkirálybíró, Sándor István rendelte el, hogy dánfalvi Kovács György, szenttamási Péter Györggyel az Abaffi testvérek ügyében tanúkat hallgassanak ki. A peres ügyek közöttük folytatódtak 1733. május 9-én is, ekkor dánfalvi Bodor Mátyás és társa hallgatnak ki szemtanúkat. Máskor, például 1733. június 9-én Dánfalván vizsgálják a testvérek vizsálykodását. Előfordult, hogy Abaffi László bizonyos birtokrészeket tulajdonított el Sándortól. 1735. február 4-én Kovács György és Ambrus István Dánfalván tartottak kihallgatást Abaffi Sándor ügyében. 1736. március 13-án Abaffi Sándor azért perelt, mert néhai bátyja, László tőle erőszakosan 23 kancát hajtatott el. Ez év november 22-én dánfalvi Kovács Györgynek kell vizsgálnia azt, hogy Abaffi Sándor miért idézte perbe özvegy Abaffi Lászlóné Boross Annát.

Ezt követően 1740. április 26-án Abaffi Sándor Felcsíkszék alkirálybírája megbízásából dánfalvi Kovács György, Kurkó Dávid, Lukács Tamás, Ambrus Mátyás bizonyították, hogy dánfalvi Lukács Pétert felszólították adóssága megfizetésére.

1740-ben Abaffi Sándor Felcsík alkirálybírája, de a perek a két család között tovább folytak. Ha 1734. július 1-je előtt Abaffi Sándor a maga és gyermekei nevében pert indított Szenttamás lakossága ellen, mivel a faluban templomot szándékoztak építeni, de ez az ő jogaiba ütközött, a későbbiekben az Abaffi-kápolna ügyében került sor pereskedésre.

A szenttamási Abaffi Sándor és neje, Boross Kata ügyében 1741. december 17-én Mária Terézia császárnőnek is intézkednie kellett. A királynő elrendelte, hogy dánfalvi Kovács György és mások tartsanak tanúvallatást.

Dánfalván 1747. január 27-én készítették azt az iratot, amelyben rögzítették, hogy bizonyos adósságai ki nem fizetése miatt Sándor Gergely nagyboldogasszonyi plébános és dánfalvi Abos István összeírták dánfalvi Lukács Péter ingóságait.

1747. augusztus 3-án Búzás Balázs arról nyilatkozott, hogy nem felel meg a valóságnak az az állítása, hogy ő az Abaffi családot a kápolnájukból kitiltotta volna, és hogy láncsal fenyegette. Ez évben több alkalommal került vizsgálatra sor a kápolna ügyében. Barabás Márton csíki főesperes arra intette Kristóf György szenttamási plébánost, hogy az Abaffiak kápolnája ügyében pártatlan álláspontot foglalnak el. Október 23-án Böre István csíkmadarasi és Bodó Ferenc szentmihályi plébános tartanak tanúvallatást az Abaffi-kápolna ügyében. Hasonló vallatást 1769. május 27-én a szenttamási plébános, Rokaj Antal is tartott, majd ez év szeptember 1-jén tanúk bizonyították, hogy az Abaffi Sándor családi kápolnáját az építendő új templom számára átengedték.

Tíz év múlva, 1751. február 4-én Mária Teréziának szintén Abaffi Sándor és felesége, Boross Kata ügyében kellett kineveznie tanúk meghallgatásáért dánfalvi Boros Józsefet és Kovács Józsefet, karcfalvi Lukács Mátét, szenttamási Ferenczi Pétert, Böjte Tamást, Ágoston Józsefet, szentdomokosi Szász Mátét.

Mária Terézia 1762. február 26-án levelet küldött a szenttamási Abaffiak ügyében. Nagyszébenben jegyzik azt az ítéletlevelet, amelyben a királynő döntött Abaffi Sándorné Boross Kata szenttamási, szentkirályi, szépvízi, szentmiklósi, jenőfalvi és szentdomokosi örökségét illetően. Mindezek után 1771. június 2-án dánfalvi Kovács János és karcfalvi Lukács Mátyás bizonyították, hogy Szenttamáson Abaffi Mihály és Elek az Abaffi-kápolnáért bizonyos összeget ajánlottak fel az egyházmegyének.

Az Abaffiak a határőrség felállításakor is segítségért fordultak a kirendelt bizottsághoz. A család egyik tagja, szintén Abaffi Sándor 1764-ben azért emelt panaszt, hogy „az új székely katonák“ garázdálkodnak birtokán. Az ügynevezett limitrophusok Szenttamáson s a többi felcsíki faluban is gyakran rátámadtak a gazdagokra és azokra, akik nem akartak beállni a határőrök közé.

1801. november 14-i keltezésű az a perirat, amelyben dánfalvi lófő Kajtár Antalné Bara Anniska ellen indított per ügyében számos dánfalvi lófőt és más személyt hallgattak ki. A tanúk azt bizonyították, hogy a feleség rendszeresen ivott, többször találták az úton és más helyeken részegen, hogy nem főzött, a gazdaság romlását idézte elő. Korábban, 13-án 12 dánfalvi személyt Felcsík törvényes székének megbízásából kihallgattak, akik végig azt bizonyították, hogy szorgalmas, munkáját pontosan végző, a gazdaság gyarapodását előmozdító asszonynak ismerték, az italt is csak annyiban fogyasztotta, mint más asszony: evéskor vagy társaságban. Az utóbbiak rendszeresen dolgoztak a családnál a korábbi vádlók rokonok voltak.

A peres ügyek intézésében részt vettek a katonai parancsnokok is. A dánfalvi ügy kivizsgálására a hütösök a „Kapitány úr“ pecsétjével érkeztek.

1803. július 15-én Dánfalván Székely Miklós Két Szék, Gyergyó-, Kászsónszékek főadminisztrátorához fordult védelemért, mert Todor fia az esztenán arra biztatta társait, hogy „ha az erdön tanálnak, verjenek agyon vaj ameddig tetszik“.

1804-ben Offer Daniel pere volt. Dánfalván tanúk sorát hallgatták ki lopásai bizonyításáért. Elmondották, amikor néhány éve a faluba érkezett feleségével „olyan szegény volt, csak alig élhetett, s igen hirtelen elő vevé magát miből s miből nem...“.

Számos rablást követett el, mérszárosként a lopott ökrök, tehének húsát árusította, lovakat is lopott, gyakran állították törvényszék elé. A feljelentőket és az ellene tanúskodókat fenyegette. Dánfalván Gál Jánost azért félemlítette meg, mert figyelmeztette mint határpásztor, hogy lovát a falu mezejébe ne csapja ki. Azt mondta neki: „Czine Mintye“ [jegyezd meg], s kevés idő teltevel egy tehene el is vészett, soha nem találták meg.

Amint már korábban is említettük, a peres ügyek kivizsgálására a székek királybírái a hütösöket bízták meg. Előfordult, hogy ugyanazon ügyben más-más kivizsgáló bizottságot jelöltek ki, a régi vagy újabb tanúkat kihallgatva újabb írásban rögzítették.

1805. április elsején Sándor Mihály Két Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék főkirálybírája értesítette Lázár Ferenc Felcsík vice királybíráját, hogy a Dánfalván tartózkodó Tót István ügyében eljártak. Tót Istvántól Kézdivásárhelyen a kaszárnýában elloptak 40 fr. 45 xr.t. A tolvajokat megtalálták, március 27-én 300 ember között megvesszőzték. A különbözet átvétele végett, Tót Istvánt hívják Kézdivásárhelyre.

1806-ban a Felső Főigazgató Tanács megbízásából Dánfalván azt vizsgálták, kik jövevények, kerengők, hol jártak, tolvajkodtak-e, mesterségük van-e, dorbézolnak, gyanús emberek, verekednek, káromkodnak? Blága Tódor néhány éve érkezett, fiaival tolvajkodik, Blága Vasinak mestersége nincs, mégis dorbézol, részegeskedik.

1834-ben karcfalvi székely huszár Karda Károlyra támadtak dánfalvi közlakosok ifjabb Kató János és István. Kivizsgálás után Ferenczy kapitány a királybíróknak küldi az eredményt, s arra kéri a század kormánya nevében Ferenczy kapitány, hogy a vétkeseket „illendően megbüntetni“ méltóztassék, mivel „ez a féle vérengzések vidékünkben majd majd a’ legfelsőbb grádokon állnak“.

1837. április 1-jén Oltfalván gyilkossággal vádolják huszár Gáll Álozit. Segítségül hívta Pókakeresztúri Székely Lajos udvarában lévő cselédeket is. Az utána menő katonáknak 1791-es törvényre hivatkozva nem adta ki. Valóságos összetűzés következett a katonákkal. Abos alkáplár kénytelen katonáival megfordulni. Azt kiáltja vissza: „Az is hasonló tolvaj és gyilkos, aki azokat a huncfut gyilkos parasztok“-at pártfogolja. Erre felelte Székely Lajos: szerencséje, hogy az úton és nem házában mondta, mert „ezen ribanc szóért megtanítottalak volna szolgálatra“. Ekkor méltóságos Czako oberster katonákkal érkezett Oltfalvára, de hiába magyarázta neki a törvényeket, azt is, hogy hatósági fogságban vannak udvarában és udvari széket is ültetett. Nagy lárna alakult ki, a katonák fegyvert töltöttek. Végül bezártak három személyt. Azt tisztázták: ki a hibás, a vádlott polgári, vagy a vádló katonai kormány. Székely Zsigmond elmondotta, hogy állandóan megalázzák a paraszt népet, megelégedtek kisebb engedményekkel.

Azzal vádolták Székely Lajost, hogy a katonai parancsnak nem engedelmeskedik, a falusi bírakat, esküdteket maga mellé állította, ő lett a polgári ügyek vezetője.

1838. január 20-án dánfalvi nemtelen Boér Péter ellen szenttamásiakkal együtt pert indítottak égetés, gyilkosság, fenyegetés, káromkodás és tolvajság vádjával. Szépvízen Nemes Felcsikszék Törvényes Alszékében 1837. június 5-én tárgyalták, de kezesség mellett felmentették.

Ítélet: Barabás János káromkodó, fenyegető, gonoszságban megrögzött tolvaj a szék fogházában közmunkatétel mellett két esztendei rabság, angariánként 25, összesen 200 páltza ütés – közölte Lázár Antal főjegyző.

Dánfalván 1841-ben két jobbágy: János Ferenc és János József „öreg emberek“ azzal a kéréssel fordult a „Tekintetes Nemes Törvényes Szék“-hez, hogy segítsenek megelőzni állataik elhajtását. Tekintetes Nagyságos Kovács Lajosné asszony és Vantzel kadét már híresztelték, hogy Szent György napján jószágaikból elhajtának, de okát nem tudják. A megelőzést kéri, mert igen nagy nyugalanságban élnek.

1841-ben Oltfalván a tilosba engedett disznók miatt vita alakult ki huszár Gáll Ferenc, a fia és felesége, valamint jobbágy Bálint István szintén oltfalvi lakos között. A bántó szavak után (gaz, rossz, semmi ember stb.) ököltre mentek, mondták, hogy a bevetett határrész védelmében. Karókkal is üttették egymást, míg végül Bálint István egy ütéssel eltörte Gáll Ferenc karját, amelynek gyógyulási ideje 8–9 nap, amelyet a tábori orvos állapított meg.

Hosszas perre került sor Dánfalván 1842-ben. A fennmaradt periratok szerint lófő Albert István, gyermekeivel Márton, Elek, Jakab, Péter, László és Albert Mihály gyermekeivel András, Jósi, János, Mihály Dánfalva bíráját, szabadrenden levő Szöcs Gergelyt és a jobbágybíró, Simon Mátyást törvénytelen cselekedetükért perelték.

Tanúkkal bizonyították, hogy a Gyergyóba vezető út közelében, Herkén régebb szántóföldként használt zabot termő földjüket egy ideig nem művelték, a falu csordája

járt rajta, de 1842-ben mintegy 180 német öl [kb. 330–340 m] hosszan bekerítettek. A bíró estére gyűlést hívott, ott elhatározták, hogy a falu lakosságával közösen a kertet lebontják. Meg is tették, 3 forinttal büntették, aki nem vesz részt a bontásban. A felperesek tanúkkal bizonyították, hogy a bekerített terület az Albert ösök, tehát az utódok tulajdona. Annakidején azért hagyták fel szántását, mert a medvék gyakran elpusztították a termést.

1843. március 6-án Felcsíkszék Törvényes Alszékén úgy döntöttek, hogy a bírának gondoskodniuk kell a kert helyreállításáról, a széna árának megfizetéséről. További huzavona után újabb tanúkat hallgattak ki, szomszédos falukból is, akik nem ismerhették a körülményeket, aztán 1845-ben megállapították, hogy a tanúk csak szóban mondták el vallomásukat, de írásos adatuk nincs, ezért még tovább is folytatják a pert. 1848. május 15-én még mindig várják az igazság kihirdetését.

1843-ban bűnös elfogásáról írtak. Jobbágy Mészáros Józsefet el akarták fogni. Azt mondta: „neki földesurán, Kozma úron kívül még az úr isten sem parancsol“. Elkísérésekor karjait lekötötték, de az utcán magát a kötelektől megszabadította, káromkodva a kísérők villáját is el akarta venni. Erősebben megkötözték. Mondta: „Kössetek meg Kutya gyilkos teremteték“ – szidalmazta a dullót... A nagy zajra a falu összegeült.

1845. április 30-án dánfalvi székely gyalogkatona János Péter öfelsége (V. Ferdinánd) elé terjesztette fellebbezését, amelyre a választ a főkormányzékhez küldték, onnan pedig báró Kemény Ferenc és Iszlay László továbbította Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főbírájához, Balássy Józsefhez, aki értesítette dánfalvi János Pétert.⁹

A XIX. század második felében és a XX. században is még jobban kiszélesedtek a peres ügyek: rablás, gyilkosság, verekedések, birtokügyek, sérelmek orvoslásáért számos perre került sor.

Említsünk meg két peres ügyet, amelyekről az egyik újság írt: 1932-ben a dánfalvi özvegyasszony, Abos Péterné azért kezdett perbe Zsigmond Ferenc 24 éves jóképű legény ellen, mert állítása szerint éjszaka ajtaját felfeszítette, és lakásába hatolt. Arról nem nyilatkozott, hogy mindezt miért tette a legény. Az özvegy tanúkat nem tudott hívni az eset bizonyítására. Inkább az bizonyosodott be, hogy az özvegyasszony a feljelentéssel bosszút akart állni a legényen. Mikor a legényt felmentették a vád alól, az asszonnak tetemes perköltséget kellett fizetnie.¹⁰

Madarason 1932-ben a román csendőrök indítottak pert, mert bizonyos előzmények után Ördög Áron legényt és Bogács Antal házasembert ugyan súlyosan elverték, mégis a fentieket fogták el, és állították törvényszék elé. A tárgyalás után őket felmentették, de most Ördög és Bogács indított pert a csendőrök ellen.¹¹

A fentieknél súlyosabb, amikor magyarok jelentették, hogy román ellenes iratok találhatóak, vagy az állam ellen lázítottak egyesek. Csomafalván Fogarasi nevű asztalos gyanúsították azzal, hogy feljelentette az egyházat azzal az indokkal, hogy a torony gombjában román ellenes irat található. A vizsgálatok során a lakosság azért gyűlt össze, hogy ellenőrizze, nem csempésznek-e a gömbbe vádat jelentő iratot. Nem találtak semmi rendkívülit, a lakosság üldözte a feljelentőt.¹²

1. Imreh István 1983. 8–9.
2. Szádeczky Kardoss Lajos dr. 1993(1927). 129.
3. SZOT V. 104–106: 965–966. sz.
4. SZOT V. 109:969. sz.
5. Utalás erre az I. kötet 35. oldalán.
6. Endres Miklós dr. 1994(1938). 88–91.
7. Sándor Imre 1910. 22.
8. Sándor Imre 1910. 34.
9. CSÁLvt F. 28. II. csomag 136. sz., III. csomag 161. sz., 184. sz., IV. csomag 255., V. csomag 314. sz., XII. csomag 812. sz., XIII. csomag 868. sz., 887. sz., XV. csomag 1040. sz., 1047. sz., 1048. sz., XVI. csomag 1067. sz. 1070. sz., XVII. csomag 1147. sz.
10. Csíki Néplap II. évf. 22. sz. 1932. január 26. 4.
11. Csíki Néplap II. évf. 21. sz. 1932. július 6. 3.
12. Csíki Néplap II. évf, 35. sz. 1932. augusztus 31. 2. old.

BÜNTETÉSEK

A Székelyföldön, Csíkban is, jórészt megőrizték azokat a hagyományokat, amelyek nemzedéktől nemzedékre szálltak, és a közösség életében a rendet, az együttélés szabályaihoz igazodást jelentették. Akadtak olyanok is minden közösségben, akik eltértek a közösen megszabott követelménytől. Őket figyelmeztették, helyes útra térítették, ha kellett, büntették. A korabeli törvényeket úgy tudjuk nyomon követni, ha egy-egy falu életében ezeket megfigyeljük, esetleg az időközben kialakított újabb rendhez is kötik, amelyek a fejlődés során formálódtak, és újabb jelenségekkel bővültek.

Azt azonban figyelembe kell vennünk, hogy a királyság idején a központi törvények valamely formában kihatottak minden területre, a Székelyföldre is, hisz részét képezte a magyar államnak.

A büntetések megszabásában és végrehajtásában bizonyos elvekre figyelhetünk: a fokozatosságra, másrészt súlyos esetekben a kíméletlen szigorra, továbbá arra, hogy nem egy személy döntött a büntetés kiszabásában, hanem bírák és segítők állapították meg a vétek súlyosságát.

Falvakon a rendtartás feladatát a közösség alakította ki, egész falu gyűlése is határozott bizonyos ügyekben, később a vezetők hatáskörét a királyság, fejedelemség határozta meg, azt, hogy milyen ügyekben és milyen értékben büntethetnek, akik a határozatokkal elégedetlenek, hová fordulhatnak igazukért.

Néhány büntetés kiszabásából nagyjából megállapíthatjuk, hogy a felcsíki falvakban milyen büntetéseket állapítottak meg a falu székén vagy a falugyűlésen. Egyik részét megfogalmazták a falutörvényekben. Bizonyos szabályozást megismerhetünk az 1581-ben Gyergyóban készült két falutörvényből is. Ilyen szabályozás: „Ha valamely ember éjjel juhát falu híre nélkül falu szabadítása előtt a tilalmasban behajtja, annak bírsága flor. 1., ha pedig nappal bocsátja be a tilalmasban, annak bírsága den. 50; Az hajtópénz minden 10 juhtól 1 pénz“. Másik szabály: „Minden ember, ki lovát a tilalmasban tartja, ennek előtte való törvényünk szerint nyűgben s kötélén jó módon tartsa, ha valami módon elszalad és megesküszik az ember rajta, hogy jó módon tartotta, a kárt megfizesse, de bírságot ne fizessen, ha meg nem esküszik, annak bírsága den. 12.“

Felcsíki, szenttamási falutörvénybe foglalták 1667. január 23-án, hogy „7. Falu híre nélkül senki juhát ki ne hozhassa se vetésre, se tarlóra, három forint büntetés alatt“.¹

Taplocán 1770. augusztus 19-én írták, hogy többen megszegték a falu tilalmát a réti legeltetésről, azért büntessék őket 3 forintig. Szintén Taplocán határoztak úgy 1840. július 19-én, hogyha marhát találnak vetésben 1 forintra büntessék, ha többször is előfordul, a büntetés is többszörös legyen.

Büntették a bírót is. Ha „restsége“ miatt a falunak kára származik, a bírónak meg kell fizetnie, és azonkívül még büntetésül járt 1 forint. Ha pedig részeg lenne, akkor is fizetnie kell 24 dénárt.²

Súlyos büntetéseket szabtak meg a törvénykönyvekben, amelyek alszéki, főszéki vagy más bírák esetében meghatározóak voltak. Aki atyjára vagy anyjára kezét emel, egyik kezét vágják le. Ha a falusbíró és polgár a határban lappangó útonállókat, tolvajokat nem fogja el, vagy nem jelenti a tiszteknek, karóba húzzák őket.³

1619-es törvény szerint halállal büntették a nős paráznalkodót is, a nőtlent vesszővel, majd eklézsia követéssel.⁴

Nem véletlenül maradt fenn helynévként több falu határában az Akasztófa elnevezés. Csíkrákoson egy területet Akasztóhegynek neveztek, amelynek meg volt a valós alapja.⁵

Tűzhalál járt a gyújtogatóknak, az ördögösöknek, varázslóknak, a tolvajt vesszőzéssel, a hamisan esküvőt két ujja levágásával büntették.

Szent István törvényei szerint is a hamisan esküvőknek kezét levágták, bár megválthatta büntetését.⁶

A büntetések között nem volt ritka a „fél fül“, a fél kéz levágása, a botozás, vesszőzés, kalodába zárás, pellengére állítás sem.⁷

A széki büntetések bizonyos időben úgy történtek, hogy a törvényhatóságot bizottság képviselte, élen a királybíróval, esetleg helyettesével. Évente vagy háromévente egyszer végigjárták a szék falvait, a lakosságot kikérdezték a tolvajokról, latrokról, garázdálkodókról, meghallgatták a vádlókat és védekezőket, a tanukat, ítéletet hoztak, megszabták a végrehajtás idejét és módját.⁸

Kászónban 1718-ban a pásztor fél keze levágását követelik, mivel azzal gyanúsítják, hogy két juhot és egy berbécsot eltulajdonított. A bírák kártérítésre ítélték.⁹

Eléggé gyakori büntetés volt az orr-fül levágása. Erre különösebb ítékezés nélkül, legtöbbször hadakozás idején, győzelem esetén került sor. Ezt tette a székelyekkel 1575-ben Báthori István, majd Barcsai Gáspár 1660-ban.

Az orr-fül levágását Szent István törvényei is előírták. Akkor alkalmazták, amikor a szolga urától lopott. Először az orrát, ismétlődéskor a fülét, harmadszor pedig azt követelték, hogy „nélkülözzék az életét“.¹⁰

Egy bizonyos időszakban mind az egyházi, mind a világi törvények szerint büntették a káromkodókat. Érte nemcsak a káromkodóra zúdulhat Isten haragja, hanem úgy vélték, egy személy vétke az egész közösségre megtorlást eredményez.

A büntetés egyik formája kezdeti időszakban a megkövezés volt. Erről azonban kevés írásos adat maradt ránk. Alkalmazásakor Mózes III. könyve 24. részére hivatkoztak, amelyben a káromkodó fiút az egész gyülekezet kövezte meg.¹¹

A káromkodásról, büntetéséről számos adatot ismerünk a Székelyföldről is.¹²

II. Rákóczi Ferenc a solti táborban elrendelte, hogy akik káromkodnak, az ország törvényei szerint először megvesszőztessenek, másodszor pálcáztassanak, harmadszor kövel agyonveressenek.¹³

Úgy vélte, a káromkodó a haza és a szabadság ügyének sikerét veszélyezteti.

1710-ben Csíksomlyón azt közölték, hogy aki ördögadtával, -teremtettével káromkodott, büntetése 25 „csapás“, a nemesek pedig kétszeresét fizették annak, amit a lófök.¹⁴

A káromkodásokért járó büntetések több formáját jegyezték fel. Gyergyóban 1696-ban csapásról, Kászónban vesszőzésről és kalodáról, más helyen pálcázásról, pellengérről írtak, pénzzel meg lehetett váltani a büntetést, de börtönbe is bezárták a vétkeket.¹⁵

Törvény tiltotta a rágalmazásokat. Szent István törvénye szerint a rágalmazót „foszszak meg nyelvétől“.¹⁶

Azóta a Székelyföldön is gyakori ítélezési forma volt a rágalmazásért kiszabott nyelv kivágása vagy más büntetés.

Werbőczy István külön fejezetben foglalkozott a nyelvváltással. Kitért a székelyek külön törvényeire is, amely fejezetben azt írta, hogy itt is érvényes rágalmazásért a büntetés.¹⁷

Kolozsváron fogalmazták meg 1597-ben: a nyelvet, amellyel a gyalázatot hirdette, kimessék.¹⁸

Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék „constitutioja“ 1650. október 24-én a csíkszeredai székgyűlésen Királyhalmi Petki István elnökléskor kimondották, hogy a nyelvkeskedőket, az egymás szidalmazóit törvény elé rendeljék.¹⁹

A rágalmazással a kolozsvári országgyűlés is foglalkozott. 1697-ben kimondta, hogy amennyiben másodszor is szitkozódik valaki, nyelvéből egy darab kivágassék, harmadszor kövel verezsék agyon.²⁰

Csíktaplocán 1773. március 5-én rágalmazásért követelték a nyelvváltság megvalósítását, de megegyeztek a felek abban, hogy megbocsátanak a rágalmazónak, azonban ha még folytatódik, az előbbi kívánságuk megvalósuljon.²¹

A nyelvváltsággal kapcsolatban számos adatot találhatunk az ACTA 2006. számában.²²

1. Imreh István 1983. 276. és 318.
2. Imreh István 1973. 93–94, 127. és 175.
3. Erdély Országának 1815. 146. és 151.
4. Kolozsvári Sándor dr.–Óvári Kelemen dr.– Márkus Dezső dr. 1900. 126.
5. Votkori László II. 1998. 47.
6. Szádeczky Lajos dr. 1908. 195–196.; Szent István király Intelmei és Törvényei 2000. 48.
7. Imreh István–Pataki József 1992. 267–269.
8. Imreh István 1987. 231.
9. Imreh István–Pataki József 1992. 267.
10. Szent István király Intelmei és Törvényei 2000. 61–62.
11. Szent Biblia é. n. 119.
12. Albert Ernő II. 2007. 53.
13. EMSZT VI. 203.
14. Imreh István 1987. 246.
15. Albert Ernő II. 2007. 54–57.
16. Szent István Intelmei és Törvényei 2000. 66.
17. Werbőczy István 1897. 347. és 385.
18. EMSZT IX. 754.
19. SZOT VI. 191: 1146.sz.
20. Imreh István 1987. 246.
21. Imreh István 1973. 253.
22. Albert Ernő 2006. 11–15.

IPAR

Minden nép előrehaladása folyamán a kor szükségleteinek és meghonosodott szokásainak, valamint lehetőségeinek megfelelően kialakította, előállította életéhez szükséges eszközeit. A magyarság életében kialakult ipari termékek egyik részéről a régészeti ásatások tanúskodnak. Már a honfoglalást megelőzően török jövevényszóként honosodott meg nyelvünkben az ács, szűcs, szatócs stb.¹

A későbbi ásatások eredményei bizonyosággal szolgálnak arról, hogy a honfoglaló magyarok milyen ipari termékeket használtak. Egyik részét minden családban megpróbálták előállítani, de bizonyos mesterségeknek korán kialakultak szakértői is. A szükséges ruházatot a családban szőtték-varrták, de a különleges öltözetek előállítása már bővebb szakértelmet igényelt. A katonai élethez kapcsolódó eszközöket házilag is, mesteremberek is készítették. Kellő hagyományos ismeretekkel rendelkeztek a kovácsok, íjászok, nyeregkészítők, ötvösök. A kovácsok (vasverőknek is nevezték) rúdvasakból gyártották a zablát, kengyelt, kardot stb. Különösen a kardokat ötvösök díszítették. A mezőgazdasághoz ásókat, ekevasat, sarlókat stb. készítettek. Működtek szíjgyártók, fazekasok és más használati tárgyak készítői.²

Ásatások hiányában pontos tárgyi adatokkal nem tudjuk bizonyítani a székelyek iparágainak kialakulását, azonban a honfoglalást követő hasonló körülmények, a sajátos törvények ellenére is feljogosítanak annak megállapítására, hogy mindezek nagyjából érvényesek a székelyek életére is.

Arról is találunk adatokat, hogy már az 1300-as években magyar iparosokból még a „Dîmbovița partjára” is jutott.

Az 1600-as években törvényes könyvben fogalmazták meg, hogy a mesteremberek bizonyos előjogokat kaptak, de mellette azt követelték, hogy jó minőségű termékeket állítsanak elő, a vidéket ellássák szükséges eszközökkel, azt esetleg más országba is eljuttassák, de a hazában ne legyen hiány belőlük.³

Megtisztelő megfogalmazás található Orbán Balázs művében a csíki mesterekről: „Csíkszék népe szép, erőteljes, szorgalmas és munkaszerető, s miként a székely általában, találékony, éles eszű, élénk felfogású, szóval bír mindazon tulajdonokkal, melyek mesterségek és iparüzésre szükségesek”.⁴

Az egyes iparágak kialakulására, működésére bizonyoságok a családnevek. A finnugor hagyományoknak megfelelően a családnév a kezdő helyen található, és a későbbiekben alakult ki. Gyakran bizonyos tulajdonsághoz, eredethez, de mesterséghez is kapcsolódott. Tájékozódásképpen idézzük a katonai összeírásban található mesterségekre vonatkozó csíki családneveket 1643-ból. Ekkor 47 Kovács, 26 Szabó, 17 Varga, 13 Szócs, 7 Lakatos, 6 Molnár, 5 Fazakas, 2 Szekeres, 1 Kőműves, 2 Bányász, 5 Ványolós, 1 Lovász, 2 Takács, 2 Kalmár, 1 Kerekes nevű található.

Mindez csupán tájékoztatóul szolgál, hisz akár több mesterség létezett, melyet nem nevesítettek, vagy azonos mesterséget is többen műveltek, mint a nevekben ahányan szerepeltek. Azonkívül a mesterségek korábban alakultak ki, mint az összeírás időpontja.⁵

Az 1700-as évek közepe táján újabb mesteremberek telepedtek le Csíkszeredában: ácsok, asztalosok, kerekesek, kovácsok, kőművesek, serfőzők, szabók, üstgyártók, kereskedők stb.

De a csíki iparosokból nagy számba jutott más vidékekre, Bukarestbe is. A XIX. századi feljegyzésben így fogalmaztak: „A mi itteni népünk az iparos osztályhoz tartozik, a gépészek, kovácsok, kocsigyártók, lakatosok nagy része magyar“, de tovább folytatva, itt dolgoznak, tán az előbbieknél is többen asztalosok, cipészek, szabók, szobafestők, ácsok, kőművesek, gyári munkások, favágók, napszámosok, kocsisok stb. Hasonlókról beszélhetünk a két világháború közötti időszakról is.

A katonai összeírásokban mesterségekhez kapcsolódó dánfalviak neve:

Kovács: 1569, 1591, 1602, 1614 (4), 1616, 1619, 1638 (3), 1643 (3), 1763, 1779. stb

Szabó: 1602, 1614 (4), 1643, 1750 (5) stb.

Bányász: 1602 (4), 1614 (5), 1616, 1619 stb.

Lakatos: 1614, 1704 stb.

Szöts: 1750 stb.

Varga: 1614 (2), 1750 stb.

Lovász: 1750 (2) stb.⁶

Az 1673-as összeírásból az derült ki, hogy Dánfalván éltek a „fűrő csinálók“, vasfűrők, szénégetők, forrasztók, vasveretők, rostálók, „válú és járomcsinálók“, faragók, kötélfonók.⁷

BÁNYÁK ÉS HÁMOROK

A bányák és hámorok működtetésében a dánfalviak többfajta szerepet is vállaltak.

Csikban régi hagyománya alakult ki a vasbányászatnak és a hámorok működtetésének, amely elsősorban Madaras és Dánfalva nevéhez kapcsolódik, de részese volt a többi felcsíki lakosság is. A XVI. században a madarasiak feladata az volt, hogy a vasércet a hámorba szállítsák, a dánfalviak a tennivalók döntő részét látták el: a tulajdonképpeni vasolvasztást ők végezték.⁸

A vasbányászatnak és a hámorok működésének köszönhető, hogy 1607-ben Dánfalvát a kiváltságos falvak közé sorolták, amely a lakosságnak hadi- és adómentességet jelentett. A mentesítés Báthori Zsigmondnak köszönhető, de megerősítette Báthori Gábor, később Apafi Mihály is.⁹

A hámorokkal kapcsolatos iratok azt bizonyítják, hogy az 1500-as évek közepétől egészen az 1700-as évek második feléig a bánya, hámor működése számos iparág fellendülését eredményezte. A hámor Madarason legkésőbb 1732-ben, Dánfalván 1779-ben szűnt meg, de a dánfalviak még 1783-ban is a „rossz kis hámorban“ olvasztottak vasat, mégpedig a fenti évben helybeli nemes ember 27 ½ mázsát, majd szintén ekkor a szentdomokosi plébános és Kovács János dánfalvi nemes 65 mázsa vasat termelt.¹⁰

E mintegy 200 év Felcsík életében ipartörténeti jelentőségű, annál is inkább, mert számos szakterületet alakított ki, mesteremberek sokaságát alkalmazta, ellátta vassal a környéket és a fejedelmi udvart vagy a várak egyik részét, például Porumbák, Ebesfalva, Radnót, Görgény, Fogaras stb. várát. 1686-ban jegyezték fel, hogy a bevert vas 189,96 mázsát nyomott. Heti termelése 7,56 mázsa. Ha a korabeli árat, 7 forintot tekintjük eladási árnak, akkor az előállított vas értéke 1329 forint 72 dénár. A jövedelmet a fűrészmalom is gyarapította, ahol 1686-ban 1000 szál deszkát vágta ki. Ha 100 szál deszkáért 3 forintot fizettek, akkor a bevételt e ténykedés 30 forinttal gyarapította. A hámorhoz tartozott a szépvízi vám is, ahonnan 1674-ben még 631 forint bevételük volt, bár a későbbiekben csökkent a jövedelem.

A vasat többnyire rúd formájában szállították, de a leltár készítésekor kiderült, hogy találtak ágyú- és tarackgolyó formákat, és készítettek ásókat, kapákat, más használati tárgyakat és vasedényeket is. Bornemissza Anna naplójából tudjuk, hogy 1675-ben 200 patkót, majd 1684-ben 717 patkót és 4576 patkószeget szállítottak az udvarba.¹¹

Külön meg kell említenünk a hámor működésével kapcsolatos egyik jelenséget, annál is inkább, mert rendkívülinek tűnik ugyan, de az ott dolgozó felcsíkiak életére világít rá.

Már az I. kötetben utaltunk arra, hogy a csíki vas előállítását egyrészt önkéntes munkával, hűbéri körülmények között végeztették, érette felmentést kaptak a hadi szolgálattól, háromi földeket használhattak. A hámorhoz 9 falu tartozott: Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva, Madaras, Rákos, Göröcsfalva, Vacsárcsi.¹²

De a felcsíki falvak lakói közül többen ingyenes, szerződéses munkát végeztek, amiért az 1600-as évek végén egyöntetűen eltávoztak a hámortól. Elsősorban a dánfalvi vonatkozásokra térünk ki, de megemlítünk felcsíki adatokat is.

1680. július utolsó napjaiban az akkori bérlő, Páter János engedélyt kért Apafi Mihály fejedelemtől, hogy több mint másfélszáz embert kihallgattasson a hámor elhagyásának körülményeiről. Az 1680. július 28-án Szenttamáson készült okiratból kiderül, hogy a dánfalviak közül korábban kik, milyen indokkal, kinek a segítségével hagyták el a hámort, és hogy mely területen dolgoztak.

A kihallgatások során azt is megtudhattuk, hogy egy-egy családból több nemzedék is a háornál dolgozott. A dánfalvi Kristóf Balázsról, aki „vágó bányász volt“, valamint Csizsér Jánosról, aki „szeres bányász vala“ a tanúvallatás során közölték, hogy „az atya, még pedig a jobb atya“ is hasonlóképpen bányász volt. A jenőfalvi Gergely Imrének „az atya, még az atyának is a jobb atya is bányász volt“. Szintén jenőfalvi „Barla Péternek az jobb atya oda szolgált a hámorra“.

A dánfalviak közül a továbbiakban Gál András faragó, Bőjte Lőrinc apja is faragó volt, de a fia „bujdosásban vagyon“, Zsigmond Ferenc hámosos csákányhegyező volt, jó akaratból szolgált, „hadí mentességért“, apja is, Zsigmond Karácson a hámon szolgált.

A hámonon Bot Tamás, Balázs Mihály rostáló, Bot Lőrinc forrasztó, Bot András csigatekerő, kiszabadulásukért kilenc vagy tíz esztendővel ezelőtt tulkot, pénzt adtak „Gergely Deák és István Deák uramnak“. Gál Ferenc varga volt, kiszabadulásáért két ökröt adott István Deáknak. Márton Ferenc a hámonon bíró is volt, mégis szabadulásáért István Deáknak 22 forintot fizetett, de a fiának még esztendeig szolgálnia kellett. Albert Péter kohós két tulkot adott István Deáknak.

Karcfalvi Bortolyos Ferenc és Péter a hámonon szolgáltak, Gergely Deák és István Deák „bocsátotta ki“, Bortolyos Péter két ökröt és nyolc juhot adott, Gidró Benedeket Endes Miklós két esztendeig való szolgálatért szabadította. Német János bányász volt, őt is Endes Miklós szabadította, de „még most is nála szolgál jobbagyképpen“.¹³

Az 1677 és 1681-ben készített okiratból kiderült, hogy korábban, akár tíz éve a dánfalviak közül a következők dolgoztak különböző szakterületeken a hámoroknál: Gál András, Bodor István, Kozma János vasverető, Bodor Ferenc, Bot Márton, Kristóf Balázs, Fazakas György, Német Márton, Simon Péter, Mihály Márton, István Imre fizetett bányász, Pál Benedek, Balázs Mihály rostáló, Czifra István, Simon Ferenc, Tamás Mihály, Bodor Ferenc Bot Márton csigatekerő bányász, Tamás Márton, Mihály Márton szeres bá-

nyász, Bot Benedek „targonca és lapát csináló“, Kozma Tamás, Bot István, Balázs János, Farkas Péter, Albert Mihály, Mihály István, Kozma Máté fia, Péter vas fúató, Mihály János csákányhegyező, Balázs István, János István, János Balázs vas forrasztó, Tót Márton „csak alig lát, eöreg is... a vas keő bányát is szokta keresni“, Német Miklós, Ferencz János, Mihály Máté, Péter György, Gaál Péter, János Mihály szénégetők. A szénégetők az erdőről lehordták a fát, szénéé égették, aztán a hámorra szállították, Márton István, Német Miklós szintén szénégetők, de ők hetente fizetést kapnak. Csiszér István 22 szekér vaskő szállításáért kap juttatást.¹⁴

A vashámor mellett Felcsikon

MÁS VONATKOZÁSÚ BÁNYÁK

is működtek. Madarason kénesőt bányásztak, helyét Sárigék bányának is nevezték, továbbá a határban fehér kaolint találtak.¹⁵

A „Hargitában és Balán havasában még a múlt század [1700-as évek] végén is folyt a cinóber, kéneső, arany és réz bányászat“. A fejedelmek a kénesőt Konstatinápolyba is elszállították, amely nagy jövedelmet jelentett. Balánbányán cinóbert, rezet, aranyat is bányásztak.¹⁶

Szenttamásról régebb a településtől 2 órányira lévő Illam nevű helyről békasót (kvarcitot és kovakövet) a bükszádi és zaláni üveghutához szállították, egy szekérrel 10–12 mázsát is elvittek, mázsájáért 1 rénesforintot fizettek. Szenttamás határában értékes márvány található rózsaszinben, sárga-, szürke-, vöröses-, fehér- és testszinben, továbbá a Garados oldalában és Szentdomokos határában meszet, Balánbányán pedig 1785 óta rezet bányásztak.¹⁷

Madaras határában a higanyérc-bányászata híres volt, amely 1843-ban szűnt meg.¹⁸

Dánfalván kisebb cserép- és téglagyár működött a két világháború között, de a hatvanas években annyira gépesítették, hogy naponta 8–9000 téglát is tudtak gyártani. Később hanyatlott.

Balánbányán a rézbányát 1838-ban Zakariás Antal vásárolta meg. Meg kell említenünk, hogy Jókai Mór a Fekete gyémántok című regényéhez számos valós adatot ennek a bányának működéséből és vezetési módjából merítette. Berend Iván alakját bizonyos vonásaiban Zakariás Antaltól mintázta. Zakariás Antal együtt lakott munkásaival. Később a bányát a nyugati tőke képviselői akarták megvásárolni, s mivel nem sikerült, új részleget nyitottak a régi bánya mellé, ahonnan magasabb bérrrel elcsábították Zakariás Antal munkásait. Zakariás Antal 1858-ban kénytelen eladni bányáját egy bécsi székhelyű részvénytársaságnak.

Arra külön is kell figyelniünk, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején Zakariás Antal derekasan kivette részét a haza védelmében. Végig támogatta Gábor Áront az ágyúk készítésében.

Balánbányához kapcsolódott Bodor Ferenc neve is. Bodvajban ő irányította azon munkálatokat, amelynek során elkészültek Gábor Áron első ágyúi. Bodor Ferenc irányításával kezdték építeni 1849. március 18-án Madarason a löpörgyárat, amelyben május 1-jétől már 14 helyiségben 4 vízikerek hajtásával hetente 28–30 mázsa löpört gyártottak. 1849. augusztus 7-én az orosz–osztrák csapatok a löpörgyárat felrobbantották. Előtte madarasi és dánfalvi fuvarosok szállították a felhalmozott löpört Gyergyóba.¹⁹

Korábban, 1900-ban Balánbányán 316 magyar lakott, megszakítások után a 950-es években ott széleskörű bányászat folyt, lakossága is rohamosan nőtt, 1954-ben már városi rangú településsé vált, 1968-tól kisvárosi rangot kapott, más vidékekről is számos bányász telepedett oda, 2000-ben lakosainak száma 10 491-re emelkedett: 7276 román, 3215 magyar. Felcsík minden településéről naponta szállították a bánya működéséhez szükséges bányászokat és más személyzetet. A kollektív gazdaság megalakulása után számosan kerestek munkalehetőséget elsősorban Balánbányán.

Az 1970-1980-as években Balánányára ingázó csikdánfalviak névsora

– A teljesség igénye nélkül –

Az alábbiaknak mind közvetve vagy közvetlenül kapcsolata volt a balánbányai bányavállalattal, ha nem bányásként a föld alatt dolgoztak, vagy villanyszerelők, vagy gépkocsivezetők, vagy liftesfiúk voltak. A nők pedig elárusítókként, vagy tisztviselőkként dolgoztak Balánbányán.

A bánya nemcsak jövedelmi forrás volt, hanem időnként megkövetelte a maga áldozatait is: bányabalesetben sokan haltak meg, köztük dánfalviak is. Pl. Szekeres Ágoston villanyszerelő.

Sokan egészségükkel fizettek a biztos és magas jövedelemért. A bányászok nagy többsége tüdőbetegséget kapott a bányában levő portól és egészségtelen körülménytől.

Abos József (a), Abos József (b), Abos Károly, Abos László, Abos Vilmos, Albert Áron, Albert Attila, Albert Dávid, Albert Gergely, Albert Joákim, Albert Tibor (Csiszi), Albert Vilmos, Antal Bála (a), Antal Béla (b), Antal Elvira, Antal István (a), Antal István (b), Antal József, Antal Kálmán, Antal László, Balázs Emma, Balázs József, Bálint Károly, Benes József, Bíró Ferenc, Bíró Károly (a), Bíró Károly (b), Boér Áron, Boér József, Both Áron, Both Gergely, Both József (Csucusu), Both Károly, Bőjte Árpád, Bőjte Béla, Bőjte Ernő, Bőjte Félix, Bőjte Lajos, Buzási Károly, Csáki Albert, Csáki Géza, Csáki József, Dancs Albert, Dobos Gáspár, Dobos Ilona, Dobos Imre, Dobos József, Domokos Vilmos, Eröss Árpád, Eröss Erzsébet, Eröss Péter, Fábián János, Fazakas István, Fülöp Árpád, Fülöp Gizella, Fülöp József, Fülöp Károly, Gál István, Gál Joákim, Gál Károly, Gál Péter, Gergely László, Gyenge Dénes, Horváth Ágoston, Horváth László, Horváth Mátyás, János Béla, János István, Jitaru Ionel, Józsa István, Juhász András, Kajtár Mária, Kajtár Dezső, Kajtár Ferenc (a), Kajtár Ferenc (b), Kajtár Kálmán, Kajtár Margit, Kajtár Mária, Kajtár Pál, Kajtár Tibor, Kálmán Ignác, Kálmán Joákim, Kató János, Kató László, Kató Vilmos, Kiss Árpád, Kosza Joákim, Kristály Károly, Kristóf Gergely, Márton Lázár, Mészáros Mihály, Opra János, Páll Csaba, Páll Mátyás, Páll Vilmos, Petres Imre, Simó Ferenc, Sipos István, Süket Mátyás, Szabó Ferenc (a), Szabó Ferenc (b), Szabó Zoltán, Szekeres Ágoston, Szekeres Zakariás, Szöcs Dénes, Szöcs István, Szöcs József, Szöcs Károly (Mumák), Szöcs Mihály, Szöcs Vilmos, Tódor József, Vízi Gergely, Vízi József, Vízi Vilmos, Zerkula János, Zsigmond Csaba,

Adatközlőnk Antal Elvira, Dánfalva 779. hsz. alatti lakos volt, aki szintén Balánbányán dolgozott.

Körülbelül ugyanennyi, 100-120 fő dolgozott Csikszeredában is, de mivel az ingázásuk nem volt annyira szervezeten megoldva, mint a bányavállalat autóbuszaival,

hanem vonattal, alkalmival, autóbusszal, vagy saját tulajdonban levő személygépkocsival ingáztak felleltározásuk szinte lehetetlen.²⁰

A bányászattal kapcsolatban említett mesterségek egyik része a hámor megszűntével nem folytatódott, de más esetekben, ha korábban is művelték, a hámor idején fellendült, egészen az utóbbi időben is eredményesen működött.

Dánfalván egyes családok tagjai azért választottak külön iparágakat, mert nem számíthattak arra, hogy a föld családi felosztás után el tudja tartani.

Példaként említsük meg, hogy a XX. században a János család két tagjának életében hat fiú született. A föld mennyisége miatt „hármán csizmadiának mennek, egy szabóságot tanul, egyből asztalos lesz, csak egy marad otthon s gazdálkodik”.²¹

A 930-as években Dánfalván Ambrus Mihály alapító tagként létrehozta a Dánfalvi Iparosok Egyesületét, amelynek működését a Csíkszeredai Ipartestület is támogatta. Ebbe a testületbe tömörültek a tímárok, asztalosok, szabók, cipészek, boltosok, kocsmárosok, kovácsok stb.²²

KOVÁCSOK

A katonai életmód idején a lakosságnak állandó jelleggel szüksége volt kardra, pánfélra, sarkantyúra, zablára, kengyelre, továbbá a földműveléshez kapára, kaszára, sarlóra, késre stb.

Később Kolozsváron már 1467-ben a kovácsok céhbe tömörültek, akik ajtó- és ládazárakat, szegeket, tűzcsiholó acélt, vonókést készítettek, szekereket vasaltak.²³

E mesterség művelőire minden közösségben szükség volt. Felcsíkon is a régi mesterségek közé tartozott. A kovács amellett, hogy a rúdvasat a szükségletnek megfelelően alakította, gyakran ember és állat gyógyítását is feladatának tekintette.

A Székelyföldön már 1526 előtt is elterjedt név volt a mesterségre utaló Kovács, Dánfalván pedig a név viselőiről különböző okiratokban feljegyzéseket találunk 1568, 1602 (5), 1614 (7), 1616 (2), 1638 stb. éveiben. De találunk Kovács családneveket a madarasi, a karcfalvi, szentdomokosi feljegyzésekben is.²⁴

A csíki vashámornál a kovácsokat vasverőknek is nevezték. Az 1673-ban készített kimutatás szerint a dánfalviak közül a háamornál 5 vasverőt említettek. Hozzátehetjük, hogy ugyanekkor azt is megállapították, hogy a „vasolvasztás teljesen az ők vállukon nyugodott”.²⁵

1681. január 21-én a dánfalvi István Pétert háamori kovácsnak tüntették fel, majd 1683-ban, a bécsi hadjárat idején ugyanő azért kapott felmentést a hadba vonulás alól, mert a lovassághoz tartozó katona „uramnak kovácsa volt”.²⁶

Mivel a dánfalviak a munkájuk díjába többnyire vasrudat kaptak, azt a szükségleteknek megfelelően a kovácsok dolgozták fel. Annak is köszönhető, hogy Dánfalván gyorsabban elterjedtek a vasszerszámok, vasozott szekerek, harci eszközök is, mint más vidékeken.

A XX. században a Dánfalván számontartott kovácsok a következők: Albert András (Csipros), Albert Dávid (a volt villanytelepes), Ambrus Illés (Babér), Antal Péter, Bőjte Béla, Búzás József, Csáki Lajos, Csutak József, Gál János, Gál Kálmán, Imre Géza, Kajtár Géza, Kajtár János, Kajtár Lukács, Kovács Károly, Kristóf András, Kristóf Gergely, Lukács Ferenc (kályhák, ekék), Márton Gergely, Simon Béla, Szabó Róbert, Tamás János, Vízi József, id. Zerkula Gergely, ifj. Zerkula Gergely, Zsók Antal, Zsók Béla, Zsók István.²⁷

LAKATOSOK

A Székelyföldön már 1526 előtt ismeretes volt a Lakatos név, és 1591-ben mesterséggként említik, majd 1643-ban felsorolják a csíki Lakatos nevűeket.²⁸

A felcsíki falvak közül Dánfalván 1614-ben előfordult Lakatos Simó, Jenőfalván pedig 1643-ban Lakatos Péter és János neve.

BÁDOGOSOK

1890-ben Csíkban 15 bádogost tartottak nyilván.²⁹

ÁCSOK

Nyelvünkben az ács szó ótörök eredetű, faragó formában is használták. A székelység körében a letelepedés óta számosan dolgoztak fával: építettek házakat, gazdasági épületeket, amely szakértelmet igényelt. Az Ács családnév már az 1526 előtti időben is ismert volt.³⁰

Barcaságon már 1485-ben céhbe tömörültek. A Székelyföldön azonban mindenki maga építette házát, gazdasági épületeit, segítettek a rokonok, ismerősök is, tehát a lakosok ismerték a mesterséget, de kastélyokat, nagyobb épületeket fogadott ácsok készítettek.³¹

A madarasi–dánfalvi vashámor működéséhez megfelelő faépületekre és felszerelésekre volt szükség. Így már az 1500-as évek közepén az ácsok jelentősen közreműködtek az építéshez. Ez derült ki az 1673-ban készített leltárból is, amikor felsorolták a hámor épületeit. Egyik helyen azt írták: „a hámor ház, melynek három oldala fenyő boronákból fel rott“.

1677-ben László István neve után írták, hogy „járom és egyéb csináló“, a Bot Benedeké után, hogy „targonca és lapát csináló“.

1681-ben Ferencz Márton neve után olvasható: „Hámorra járom, csiga aly és vállú csináló“.

Az 1681. január 21-én készített irat szerint korábban dánfalvi faragók voltak: Szabó Péter, Szabó Tamás, Bőjte István, Both Péter, Ferencz Márton, László János, Máthé Mihály, Mihály György.³²

1701. április 14-én jegyezték fel, hogy az egész falu bizonyítja: a német tisztek parancsára ház és konyha építésén stb. vagy 200 napot dolgoztak a dánfalviak. Ugyanabban az évben Szentdomokoson a falu lakóival a német hadnagy egy új istállót és disznópaját építtetett.³³

Ácsok készítették a székely kapukat is.

A mesterség további élését az is bizonyítja, hogy a XVII–XIX. században a lakóházak és a gazdasági épületek döntő része fából készült. A XX. században a faházak helyét fokozatosan a kőházak foglalták el. Ennek ellenére kiváló ácsok voltak Dánfalván, Felcsík más falvaiban. A 930-as években, Erdélynek Romániához csatolását követően Bukarest jókora fejlődésnek indult, a csíki ácsok valósággal özönlöttek a városba a jobb jövedelem reményében.³⁴

A XX. században Dánfalván ismert ácsok voltak: Albert József (Orbán), Ambrus József Birtalan, Antal Ádám, Antal Jenő, Bőjte Tibor, Csutak György, Dobos Gergely, Dobos Károly, Dombi János, Fülöp Félix, Fülöp István, Fülöp Mátyás, Kajtár Ágoston, Kajtár Ágoston (Gyurka), Kajtár Gábor, Kajtár Ignác, Kajtár Illés, Kajtár József, Kajtár Károly, Kajtár Sándor, Kovács Albert, Kristóf Károly, Ruzsa Mircea, Süket János (fűrészeket is épített), Süket József, Süket Mátyás, Zsigmond Márton, Zsók Gyula, Zsók Sándor.³⁵

ASZTALOSOK

A lakásokhoz az ajtókat, ablakokat, bizonyos bútorokat már kezdetben asztalosok készítettek. Kezdetre Erdélyben a XIV. századra visszanyúlik, majd 1453-ban a kolozsvári adójegyzékben 3 asztalos neve szerepelt. 1568-ban külön is említik a mesterséget,³⁶

1673-ban a csiki vashámor házának ajtaját egyszerű fűrészdeszkából formálták, benne asztalt, két padot, egy ágyat, tartó tálast, kenyértartó szekrényt találtak. Az 1677-ben készített leltár szerint megemlítették, hogy a hámorőrző ház ajtaja fazáras. 1681-ben pedig fa fogantyúról, fa záras és kilincses, fa sarkos, pántos, fenyő deszkából készített új ajtóról írtak, de két lantomás paraszt ablakocskát is említettek.³⁷

Az ipar fellendülését a XVIII–XIX. századra tehetjük. A festett, tulipános bútorok készítése az 1700-as évekre helyezhető, amikor Felcsík minden községében, Dánfalván is, található egy-egy bútorfestő. Az 1880-as évek végén elterjedőben volt a sima, majd az I. világháború után a festett díszítés elhagyása.

A csíkszentdomokosi múzeum gazdag anyagot őrzött meg a régi bútorokból és mindennapi használatos faedényekből.³⁸

A XVIII. és XIX. századi festett bútorokból ma már múzeumi értéként őriz egy-egy család padokat, asztalokat stb. Madarason, Dánfalván s a többi felcsíki falvakban.

Dánfalvi asztalosok a XX. században: Abos Gergely, Ábrahám Áron (István fia), Ábrahám Gergely (Vitéz), Ábrahám István, Antal Béla, Balázs József (Úrfi), Bartalis József, Boér Sándor, Both József, Dobos Gergely, Dobos László, Gál Károly, Gál Sándor, György Ervin, György Jenő, János Ernő, János Mihály (a templom padjai, tokozat, padló készítője is), Kajtár Albert, Kajtár Gábor, Kajtár Jenő, Kajtár Joáchim, Kajtár László, Kristóf Joáchim, Kristóf József, Lukács Géza, Lukács János, id. Süket Jenő, Süket Mihály, Zsók János: inasai: Albert Sándor, Bálint István, János Zoltán.³⁹

Dánfalvi a Sepsiszentgyörgyön jó eredménnyel dolgozó kiváló technikus és műbútorasztalos is, Zsók László.

KEREKESEK

Kerékgyártó, kerekes, szekér készítő, szekér csináló – szokták mondani. Szekereket, szánokat, kocsikat, mindháromhoz alkatrészeket készítettek. A magyar kocsigyártás a középkortól európai híru.

Erdélyben, a Székelyföldön a nevek használata szempontjából is korán kialakult mesterség. 1360-ból ismeretes a Kerekes, 1426-ból a Kerékgyártó családnév.⁴⁰

Dánfalván élt 1614-ben Kerekes Mihály,⁴¹ 1673-ban Szentdomokoson Kész János, Miklós István, Szenttamáson 1680-ban Barabás István, az 1681. január 21-i összeírás

szerint Karcfalván Holló János szekércsináló volt, 1685. február 16-án Szentamáson írtak Süket János szekeret csinálóról, Jenőfalván Kerekes András neve mesterségre utal, de ekkor faragónak írták, Karcfalván István Márton ugyanekkor szekércsináló volt.

Csíkban, Dánfalván is a szekérnek két főtípusát alakították ki: egészvágás, fél vágás szekér, amelyeket különböző munkálatokhoz alakítottak.

Dánfalván a XX. században kerekesei voltak: Albert János, Boér Gergely, Csáki Áron, Csáki Mihály, Dombi Jakab, id. Jakab József, ifj. Jakab József, Kajtár Albert (Kormán), Kajtár Márton, Mészáros Lázár.⁴²

Az utóbbi időben a kerekesei mesterség azért is háttérbe szorult, mert Dánfalván is a szekerekre gumiabrancsos autókerekeket szereltek.

A termelőszövetkezetben 300 szekeret, 150 szánt működtettek.

SZEKERES, SZÁLLÍTÁS, FUVAR, KERESKEDÉS

1451-ben Stephanus Zekeres neve ismert. Szenttamáson 1570-ben Zekeres Máté szolga volt.⁴³

A mesterséget művelők közül többet említettek különböző időszakokban: Szenttamáson 1614-ben Szekeres János, István, Máté, Ferenc, Mihály, György neve a mesterségre utal. 1673-ban Szenttamáson Bara Péter, Péter István, Guzrán Mátyás szekérhordók, Bőjte Imre és Thamás János csak esztendeig vállalták a szekereséget.⁴⁴

Jenőfalván 1816-ban Szekeres István nevét írták le.

Azóta a Szekeres családnév Felcsíkon, különösen Jenőfalván, Szenttamáson általánosan elterjedt.

A szekeresek a harcok során is feladatot kaptak.

A Székelyföldön, Csíkban is korán kialakult a szekereség, fuvarozás, kereskedés, annál is inkább, mert a föld az éghajlati viszonyok következtében is nem termelt meg minden szükségletet. A fuvarozás rendszeressé vált a közeli és távoli utakon, a szekeresek bejárták Erdélyt, a szomszédos országokat, de eljutottak távoli országokba is.

Az 1500-as évektől egyre több okiratban található utalás a szekereségre. Az 1551-ben tartott országgyűlési határozata szerint hadfelkelés idején a gyalogosokat, a szükséges élelmet szekereken szállították.⁴⁵

A vashámor működése Dánfalván is, a felcsíki falvak mindenikében fellendítette a fuvarozást, szállítást, kereskedelmet. A falvak határában összegyűjtött vasköveket többnyire ökrök vontatta szekereken szállították a hámorokhoz. 42 ilyen fogatja volt a hámorak, az ottani istállóban is tartottak 5–6 pár ökrötállítás céljából. Az elkészített, rudakra öntött vasat különböző helyekre küldték. Jutott belőle a fejedelmi udvarnak, Erdély különböző váraiba például Görgénybe, Fogarasra stb. A vasat a Gyimesi-szoroson át Moldvába is eljuttatták. A cinóberrel a XVI–XVII. században hosszú ideig „keletrre nagy kereskedést űztek“.

Csíkból a fát, deszkát, zsindelet s más faszerszámokat különböző helyekre fuvarozták. A fát az erdőről egy 1744-es feljegyzés szerint hat, négy, ritkán két ökrrel szállították haza. Egy „négy ökör után való jó szekér száraz tölgy-, gyertyán- és bükkfának az ára jó úton 76 dénár [a dénár a magyar forint század része]“, Brassóban ennél is olcsóbb.⁴

A deszkát az említett fűrészekon kivágatták, többnyire Brassóba vagy környékére szállították, érette gabonát, ipari termékeket kaptak. Még a XX. század közepén is, az

erdők államosításáig, a felcsíki gazdák többen összetársulva az éjjeli utazás veszélyei miatt is, szállították a deszkát.

Nagyobb méretekben a deszkát Csikból eljuttatták külföldre, mégpedig „Oláhországon keresztül“ Török- és Görögország felé. Évenként még a 60 000 köbmétert is meghaladta mennyisége.⁴⁷

Régebb kereskedtek a parajdi sóval is, de mikor a német hatóságok árát felemelték, tiltott ösvényeken Moldvából kezdték fuvarozni az olcsóbb sót, hisz az állattenyésztéshez nélkülözhetetlen volt.

A dánfalviak 1820. június 29-én jegyezték fel, hogy a fuvarosok még ötnapi járásra is elmennek a parajdi sóbányába, onnan sót hoznak, és nyereséggel adják el.

A dánfalviak előtt lehetőség mutatkozik a borszéki borvízszállításra is. Három napi járóföld odáig, de aki szállítására vállalkozik, és „külföldekre“ is eljuttatja, nyereséggel térhet haza, sőt még „jutalmat remélhet“. Ilyen lehetőség az üvegcsürökhöz szükséges anyag szállítása is.⁴⁸

Meg kell említenünk azt is, hogy az 1600-as évek végén dánfalvi szekeres, János Péter szekerevel kétszer is ellátogatott Tatárországba, hová üzenetet vitt, vagy onnan hozott. Dánfalvi Lukács Pétermé, akit az 1694-es tatár betöréskor hurcoltak fogságba, onnan üzent férjének.⁴⁹

Felcsíki fuvarosok faluról falura, vásárról vásárra szállították az edényeket, amiért cserébe gabonát hoztak.⁵⁰

A csíki fuvarosok azért panaszkodtak 1701. április 14-én, hogy a német tisztek az egész falu lovait addig járatták, hogy „mind semmire valók, kancák vernhüket veszítették“, ökreiknek sem „vehetik hasznát“. Továbbá a felcsíki hat falu fuvarosaival szállították a szénát a Gyimesekből. A tisztek vadászataikra is dánfalvi szekerekkel vitették magukat.⁵¹

A dánfalvi János család múltjának vizsgálata során kiderítették, hogy az 1827-ben született „János bá utazó ember volt; Brassóba minden kocsmáros ismeré“.⁵²

A szállítási feladatokat Csikban döntő részben lovakkal bonyolították le. Különösen érvényes ez arra az időszakra, amikor a vasutat még nem készítették el. De előfordult, hogy amikor a lovak a meredek részeken nem bírták a szekeret, különösen a Nagyerdőn, Mitácson, Bucsinon, Nyergesen, akkor ökröket fogtak eléjük.⁵³

A felcsíkiak a XX. században is rendszeresen fuvaroztak. A dánfalvi fuvarosok gyakran különböző árukat szállítottak más vidékekre, onnan olyan termékeket hoztak, amelyek e vidéken hiánycikkek.

A fálvakban fokozatosan kialakult a helyi kereskedés is. Egyes személyek a helyi szükségleteknek megfelelően beszerezték az árukat, azt eladták. Így alakultak ki az italmérések is. Olyan hagyományt ismerünk, amely szerint az italt a malmokban árusították, bár már az 1500-as évekből az önálló kocsmák működéséről is tudunk. 1573-ban tiltják, hogy a kocsmában ivóknak ételt adjanak, 1578-ban nem engedélyezik este nyolc óra után a bor árusítását.⁵⁴

A jenőfalviak Borvíz-pataka–Vadkés-töve részen haladva kötötték össze útjukat a Gyergyóba vezetővel, s ott kocsmaházat építettek, ahol gyakran áthaladó utasok megpihenhettek, tulajdonosának némi jövedelmet is biztosítva. E kocsmák működéséről feljegyzés maradt 1790-, 1804-ből is, de 1806-ban megszüntették.⁵

Említenek külön sört árusító kocsmákat is.

Feljegyezték, hogy Mátyás király idejében elterjedt ital a mézsör.⁵⁶

A sör készítéséhez szaladot [gabonaféle] vagy árpát és komlót használtak, Csikban több faluban nagyobb mennyiségben főzték.⁵⁷

Mivel Csíkban szőlő nem terem, elterjedt ital volt a sör, amelyet házaknál is főztek. Az ősi italok egyikének tekintették az 1500-as években is.⁵⁸

Basta György 1602-ben elrendelte, hogy a somlyói zárdában élő barátok számára 6 hordó sört küldjenek. Ezt tették a korábbi erdélyi fejedelmek is.⁵⁹

A moldvaiak székely származását azzal is bizonyították, hogy mint korábbi lakhelyükön, ott is főzték és itták a sört.⁶⁰

De más vidékről bort is szállítottak Csíkba. Az 1643-as összeírás szerint Csíkban 8 borkereskedőt, 2 kalmárt is említettek.⁶¹

Gyakran az országgyűlés, fejedelmek is szabályozták az árakat. Időközönként a vezetők, a Főkormányzók is korlátozták a pálinka főzését például búzából. 1713-ban azt közölték Csík vezetőivel, hogy „senki is búzából pálinkát főzni ne merészeljen”.⁶²

Külön küzdelmet jelentett egyes esetekben a vásártartási jog elnyerése.

1820. június 29-én közölték Dánfalva képviselői: „Bolt Faluban nincsen, de abbéli fogatkozást minden innep-, vasárnap ki lehet pótolni a szomszéd Karcfalvában”.

Dánfalván a XX. században üzleteket, italméréseket többen is működtettek: Ambrus Béla – üzlet, Ambrus Mátyás – üzlet, Antal Gyula – üzlet és italmérés, Antal Mihály – kocsmá, Bálint János (Ferci), Leszó Jenő – üzlet, Bodor Márton – kocsmá, Csáki Domokos – kocsmá, Csáki Fábrián – kocsmá, Deák György – üzlet és kocsmá, Gál Péter – kocsmá, György Ferenc – üzlet, János Mihály – Hangya szövetkezet, Kató Dénes – kocsmá, Szabó István – üzlet, Szőcs István – kocsmá és üzlet, Zsigmond Károly kocsmá.⁶³

KÖMŰVESEK

A kőművesek munkájára régi időktől szükség volt. Csíkban viszonylag későn terjedtek el a kőházak, hisz korábban faházakat építettek, s a gazdasági épületek is fából készültek, de Dánfalván és Felcsík többi községeiben is az alapozást kőből készítették. Találunk utalást a mesterségre 1589-ben is, 1631-ben Szentdomokoson Kedves Miklós háza kőből készült.⁶⁴

1635. május 15. és június 16. között épült a cinterem Gyergyószentmiklóson. Így írtak: „ultima novembris fogattuk meg az kőművest, Petrus Dánfalvit cum fl. 35 jövő nyárra” az új cinterem építéséhez. A csíkszenttamási templomot 1778-ban Fogarassy György építette.⁶⁵

Dánfalván egy határrészt Kőház dombjának nevezik ma is, az Olt egyik fürdőre alkalmas helyét a Kőháznál jelölik, bár semmi nyoma sincs ott épületnek.

Az okiratokban szereplő Kőműves nevűek szintén a mesterség korai meglétére utalnak. 1643-ban és 1661-ben a dánfalviak között található Kőműves Péter neve. 1683-ban, a bécsi hadjárat idején a dánfalvi lovas katonát, Balás Imrét azért mentesítették a hadjáratból, mert kapitánya kőművese volt. Hasonló okért mentesült a katonai szolgálat alól 1685. február 16-án a dánfalvi Zsigmond Ferenc. Itt található Kőműves Albert neve is. Kőművesként tartották számon Janófalván Szász Istvánt és Tegző Tamást.⁶⁶

A XX. században – amint már utaltunk rá – különösen a 30-as években, amikor Bukarest számottevő gyors fejlődésnek indult, a csíki kőművesek tömegesen keresték fel a várost, ahol kedvező jövedelemhez jutottak.⁶⁷

Felcsíkon a gyakori égés miatt fokozatosan áttértek a fából készült házakról és gazdasági épületekről a kőből építettek. 1911-ben a községházát Antal Vidor tervei

alapján építették. A templomot 1928–35 között, az iskolát 1935–1937 között, a kultúrházat 1970–1974 között, az új, emeletes óvodát 1978–1981 között építették. Napjainkban az egész faluban, egy-két kivétellel, kicserélték a faházakat, és szebbnél szebb köházakat építenek. Ezeket az épületeket döntő részben dánfalvi kőművesek készítik.

A XX. században a következő kőműveseket tartották számon: Albert Imre, Albert Károly, Albert Mihály, Albert Vilmos, Ambrus József (Mojzes), Bodor Antal, Bodor Attila, Bodor Ferenc, Bodor János, Bodor Márton, Erős Mihály, Fülöp László, Fülöp Márton, Gál Albert, Gál István, Gál Jenő (mester) Gál József, Gál Károly, János Gergely, János Ferenc, Kajtár Kálmán, Kedves Péter, Kristóf Károly, Márton Károly (Murok), Mészáros Gyula, Opra Imra, Simon Antal, Süket István, Süket Miklós, Zsók Benedek stb. több mint 200-an.⁶⁸

Dánfalváról származott a Sepsiszentgyörgyön 1968-ban alakult Tervező Intézet igazgatója, Bodor Márton, akinek irányításával épült a központilag meghatározott típusban a város új épületeinek döntő része, valamint szintén Dánfalváról indult Zsók József is, akinek irányításával a városban és a megyében ezernél több lakás épült. Ő irányította a munkálatokat az 1977-es földrengés következtében megrongálódott Székely Mikó Kolégium újjáépítésekor is.

SZABÓK

Ősi igények közé tartozott a ruházat valamely fokú elkészítése. A családok tagjai varrták szükségleteik és ismereteik függvényében. A tetszetősebb darabok titkainak ismerői környezetüknek is előállítottak különböző ruházatot, míg minden közösségben kialakultak a mesterek is, akik már a XIV. században céhekbe tömörültek. A szabók a helyi igényeknek megfelelően alakították ki a formákat, így a különböző vidékek képviselőinek őrzőivé is váltak.

Csikban 1643-ban 26 Szabó nevű volt. Dánfalván Szabó nevékről megőrzött adatok 1602-, 1614 (4), 1750-ből, de mindmáig elterjedt név a községben és Felcsik falvaiban.

Madarason 1810-ben szabó készített ruhát a katonáknak.⁶⁹

A XX. században Dánfalván a következő szabók működtek: Antal János, Bálint Antal, Bőjte Ferenc, Csáki Albert, Csáki Károly (harisnya készítő), Fülöp János, Gál András, Gál Ernő, Gál Joachim, Gál József, Gál Lajos (Brassóban), Kajtár Béla (Tomi), Kajtár Vilmos, Lukács Zoltán, Mészáros Mihály, Simon Ferenc, Szabó József, Szócs Károly, Zsigmond Csaba, Zsók Ignác.⁷⁰

MÉSZÁROSOK

Ősi mesterségek közé tartozik. Hosszú időn át az állatokat, különösen a sertést, háznál vágták le, minden faluban számosan, elsősorban a pásztorok értettek az állatok vágásához. Többen a földművesség mellett mészárosággal is foglalkoztak. De már a XIV. században számosan a vásárolt állatokat feldolgozva árusították. Erdélyben 1594-ben a mészárosok céhbe tömörültek.⁷¹

A későbbiekben a dánfalvi mészárosok a helyi állatok felvásárlása mellett gyakran a Gyimesekből szerezték be a vágásra szükséges juhokat, teheneket stb. A mészárosok

működéséről 1627-ben az erdélyi országgyűlés hozott határozatot, amelyben elsősorban az árakat szabályozták.⁷²

1692. január 3-án a csikkozsmási egyházközség határozata szerint mise alatt húst ne vágjanak, ne árusítsanak. Megkövetelték, hogy az áru minőségileg megfelelő legyen.

A mészárosok elsősorban a helyi szükséglet kielégítésére törekedtek, egyes termékeket feldolgoztak, tartósítottak, más vidékekre is elszállítottak. A bőrt a tímároknak, a faggyút a szappanfőzőknek és gyertyakészítőknek árusították.

Felhasználták a juhbeleket is. Belőle s az állati hólyagokból még lantornát is készítettek, amely az ablaküveget helyettesítette. 1681. július 5-én azt írták a hármort őrző házról, hogy „lantornás ablakú”. 1742-ben nemcsak a falusi házaknál, hanem a szárhegyi kastély egyes termeiben is lantornás ablakokat alkalmaztak.⁷³

A mészárosok 1744-ben esztendőös borjúért 6, másért 4 forintot fizettek, sertésért 1 forint 60 dénárt.⁷⁴

A XIX. században Csíkban is folyamatosan terjedt e mesterség, a XX. században Felcsík minden községében több mészáros is lehetett találni. Dánfalván a következőket írták össze: Albert József, Ambrus Mátyás, Bálint Joachim, Blága Péter, Both János (Burcsi), Eröss András, Mészáros Károly, Kosza István, Pál Antal, Szász Kálmán.⁷⁵

TÍMÁROK

A Székelyföldön, Felcsíkon is az elterjedt mesterségek közé tartozott, amely egyesenes következménye volt az állattenyésztés fejlettségének.

Régebb az állatok bőrének kikészítői egyben lábbeliket is varrtak. Első említése 1240-ből származik „sutor” megnevezéssel, ami a bőr kikészítését és feldolgozását is jelentette, vagyis a tímár munkája volt a bőr előkészítése a lábbeli, a bocskor, a talp megmunkálásához.⁷⁶

Erdélyben 1594-ben már céh működött a tímárok körében.⁷⁷

1600-ban Gyergyóban tímarcéh alakult. Megjegyzendő, hogy az 1700-as évek végén Gyergyószentmiklóson 160 tímár működött, amelynek hatása egész Csíkban érződött. Itt készítettek fekete, piros és kék karmazsint.⁷⁸

Az 1681-ben készített leltár szerint a csíki hármorban az egyik vízre szerelt kerék végén „vagyon egy bőr törő új vállú s két bot”. Jóggal következtethető, hogy a bőr feldolgozásához használták. Annál is inkább, mert a hármoron 11 kisebb-nagyobb bőrfúató működött, azt gyakran javítani kellett, ezért alkalmazták a dánfalvi „varga vagy fúvó csínáló mestert, György Jánost. Gyakran szóba került a faggyú is, amelyet a melegben száradó bőr puhítására használtak. Tartaléknak kell tekintenünk az 1677-ben a hármortomácán talált 6 tehén- és egy tinóbort.⁷⁹

Az erdélyi gubernium árszabása szerint a tímárok 1744-ben egy ökor- és tehénbőrért 3 forint 50 dénárt, a borjúért 72 dénárt, kecskebőrért 68, a juhbőrért 24 dénárt fizettek.⁸⁰

A tímárság évszázadokon át művelt mesterség volt a későbbiekben is, a XX. században számos mestere élt, de az utóbbi időben a gyáripar háttérbe szorította. Ambrus Árpád apja mesterségének részletes leírásával az utókornak megmentette az iparág dánfalvi létét és működését.⁸¹

A XX. században dánfalvi tímárok voltak: Ábrahám Antal, Ambrus Mihály, Bodor

József, Csáki István (Torma), Kedves Ágoston, Kosza Gergely, Mészáros András, Pál Gergely (Pozdor), Szabó István, Vizi Gergely.⁸²

CSERKÉSZÍTŐK

A tímárok a különböző vegyszeres bőrkikészítés mellett a XVII–XVIII. században cseres bőrt is készítettek. A csert lucfenyő kérgéből állították elő, amelyet két méteres részekben lehántottak, megszáritottak, majd 3–4 cm nagyságú darabokra törtek. 1638-ban már csertörő malmot említettek.

1593-ban cseres fékről, 1599-ben a szegény legényeknek cseres bocskort adtak, ugyanebben az évben cseres kengyelszjéről, 1612-ben cseres műhelyről, 1627-ben cseres kádról és cserző üstről, 1686-ban cserzett bölénybőrt említettek, 1722-ben cser szárasz-tóról, 1725-ben csertörőről, 1785-ben csertörő botokról, malomról, molnárról írtak.. Gyakran a csertörőt malommal vagy fűrészsel együtt működtették.⁸³

A cser készítése miatt számos fát vágtak ki az erdőkből. Bizonyos időszakokban tiltották a fák meghántását. 1694-ben azt írták: „Ha ki a tilalmas erdőben csert hántana, büntetődjék három forintra, az mézgéért egy forintra”.⁸⁴

Az 1890-es népszámlálás szerint Csíkban cserzőanyag előállításával hatan foglalkoztak.

Dánfalván folyamatosan készítettek csert, az 1940-es években külön csertörő géphez szekerekkel szállították a szárított fakérget, ahol összetörték, majd más vidéken értékesítették.

SZÍJGYÁRTÓK

A legrégebb mesterségek közé tartozik. 1376-ban Nagy Lajos király hagyta jóvá az erdélyi céh szabályzatát.

Erdélyben 1594-ben is működött céhük.⁸⁵

A Székelyföldön már 1526 előtt előfordult a Szíjgyártó családnév. A későbbiekben is a mesterség folyamatos meglétére utal az, hogy 1593-ban Szíjgyártó Dániel cseres féket árusított. Az 1614-, 1643-, 1661-es katonai összeírásokban Szenttamáson ilyen nevűek éltek: Igyártó Isván, Balázs, Gergely, Pál, majd Hajdú Istvánt mint a mesterség művelőjét jelölték szíjgyártónak. 1685. február 16-án Szenttamáson azért mentesítették a hadjáratról Igyártó Tamást, mert Abaffi uram szolgája volt.⁸⁶

1740-ben hat királyi városban működött Szíjgyártó Céh.⁸⁷

A XX. században Dánfalván ketten művelték: Albert Barnabás és Kajtár Dénes.⁸⁸

SZÜCSÖK

Szücs szavunk bolgár-török eredetű, tehát legrégebb mesterségeink közé tartozik. Adatokat találunk a szücsökről már 1055-ből is. Az 1300-as években a szücsök céhokbe tömörültek. Feljegyezték, hogy Mátyás király télen hadba vonuló katonái számára 8000 ködmönt és prémes kesztyűt készíttetett.⁸⁹

Személynévként már korán meg lehetett ismerni. Szöcs Nevűek találhatók 1453-, 1460-, 1473, 1484-ben stb.

1589-ben a róka és a bárány bőrének feldolgozásáról tudósítottak.⁹⁰

Csikban a téli hidegek idején meleg öltözetet kellett viselni. Bőrrel bélelt mellé-nyeket, női és férfi bundákat, bundasapkákat rendszeresen készítettek.

1649-ben Csíkszeredában a szűcsök is a csizmadia céh tagjai voltak: sapkákat, különböző méretű és formájú bundákat, prémeket gyártottak.⁹¹

Szentdomokoson 1683-ban Bíró Istvánt azért mentesítették a hadakozástól, mert „Kapitány uram szúcse volt”.⁹²

Az erdélyi szabályzat szerint 1744-ben a szűcsök a kucsmának való szép fekete báránybőrért 60 dénárt fizettek.⁹³

1774-ben „Csiki szabad Legény, Péter nevezetű” fizetése egy báránybőr kucsma volt. Készítettek 1787-ben posztó tetejű báránybőr kucsmát is.⁹⁴

A XX. században Dánfalván szűcsmesterek voltak: Blága János, Dobos János, Gál Béla, Gál Péter, Zsók Ferenc.⁹⁵

CSIZMADIÁK

1240-ben már előfordult a „sutor” szó lábbeli varró jelentésben, de kapcsolódott a tímársághoz is. 1387-ben a varga szó tünt fel szintén kettős értelemben: lábbeli varró és bőrkészítő mesterségre utalva.⁹⁶

A katonaelethez kapcsolódóan korán elterjedt a csizma viselése. A Székelyföldön már 1526 előtt előfordult a csizma és cipőkészítésre utaló személynév, a Varga, sőt 1594-ben már a vargák céhe is működött.⁹⁷

Dánfalván 1614-ben a katonai összeírásban található Varga Péter, Ferenc, Gergely, György neve. Továbbá szerepelt Varga S[ándor], Jakab Varga szász fi, Miklós Varga német fi. A felcsiki hat faluban is hasonlóan előfordulnak Varga nevéek. És folyamatosan található Varga nevű az 1643-, 1750-es összeírásban is.⁹⁸

A csizma csiki elterjedésének bizonyítéka, hogy a szolgák és szolgálók bérének egyik része új csizma elkészíttetése. Elterjedését bizonyítja az is, hogy Csíkszeredában 1649-ben csizmadia céh működött, amelynek szabadalomlevelét II. Rákóczi György bocsátotta ki.⁹⁹

Az 1655-i országgyűlés a csíkszeredai piacon engedélyezi a más vidékekről jött csizmadiák termékeinek árusítását, mivel a megnövekedett szükségleteket a helyi és környéki mesterek nem tudják kielégíteni.¹⁰⁰

A katonai vezetők egyvégtében megkövetelték a csizma viselését. Azért emelnek szót a katonák 1665. június 29-én, hogy egy csizma ára két forint huszonöt pénz, amely összeget nem tudja mindenki kifizetni, pedig a tisztek megparancsolták, hogy „hadi expeditióra bocskoronon ne menjünk”.¹⁰¹

Az árhoz pontosabb tájékoztatót jelenthet, ha ismerjük, hogy 1642-ben egy jó ökör ára 10–14 forint volt.¹⁰²

1677. március 20-án azt írták dánfalvi György János neve után, hogy varga a mestersége.¹⁰³

Szentdomokoson 1685. február 16-án jegyezték le, hogy Becze Péter kapitányának 13, Abaffi uramnak 9 pár csizmát készített, ezért felmentették a hadjáratból.¹⁰⁴

A későbbi feljegyzések is rendszeresen tartalmaznak olyan adatokat, amelyek azt bizonyítják, hogy a csizma viselése – legalábbis ünnepnapokon – elterjedt. A szolgálók a XIX. század elején piros és viselős csizmát is kaptak bérükbe.¹⁰⁵

A csíki iparosok egyik részéről azt jegyezték fel, hogy tulajdonképpen földművelés mellett művelik mesterségüket, ezért nem minden nyilvántartásban szerepelnek. 1890-ben viszont a népszámláláskor 228 csizmadiát és 239 cipészt írtak össze.¹⁰⁶

A XX. században Dánfalván számon tartott csizmadiák és cipészek: Abos József, Abos Péter, Albert Dávid, Albert Vilmos (Csucus), Bálint Áron, Bálint István, Bodor Gergely, Bodor József id., Both András (Gucuj), Bőjte Jakab, Csáki János, Deák György, Dobos Albert (néptanács-elnök is volt), Dombi Ferenc (milicista lett), Erős János, Fülöp Márton, Fülöp Vilmos, Gál Alajos, Horváth Gergely, Jakab István, Józsa György, Kajtár Ferenc, Kajtár Jakab (Kormán), Kristóf András, Kristóf János, László János, Sándor Lajos, Szócs Dénes, Szócs József (Paci), Vizi Ferenc, Zsók István.¹⁰⁷

BOCSKOR

Erdélyben, Csíkban is az elmúlt korok egyik legelterjedtebb lábbelije. Az 1500-as években gyakori említése bizonyítja, hogy korábban közismert volt. Ekkor gyakran szerepel a szolgák, szolgálók, béresek, pásztorok bérének részeként. 1587-ben arról írtak, hogy a bocskort tinóbőrből készítették. 1589-ben juhásznak, tehén- és disznópásztoroknak bocskorra 2 dénárt fizettek. 1599-ben a szegény legénynek cseres bocskort adtak.

Csíkban régi oklevelekben gyakori név a Bocskor is.

1692-ben Csíkközmonáson a legjobb minőségű bocskorbőr ára 12 dénár, a gyengébb minőségűé 10 dénár.¹⁰⁹

1753-ban Csíksomlyón a segédszakács járandóságai között egy pár bocskor is szerepelt. 1791-ben Jenőfalván szigorúan megtiltják a kikészítetlen szőrös bocskor viselését. Indoka: a szőrös bocskor terjeszti a betegségeket.

A felcsíki falvak mindegyikében elterjedt volt a bocskor viselése. 1804-ben Dánfalván lakó lófő Bálint József bocskort vásárolt.¹¹⁰

A hat felcsíki falu vezetői 1841. szeptember 22-én Jenőfalván azért gyűltek össze, hogy megállapítsák: „Kellemetlenül tapasztaljuk azt, hogy szarvasmarhák s lófiak farkok és serényeik levagdálása vidékünkbe megbecsülhetetlen kárunkra napról napra gyarapodik“. Határozatuk szerint tilos pórászt, gyeplőt vagy más portékákat a „fenn említett farkokból viselni“. Aki a továbbiakban is bocskorkötő pórászt visel „először egy pengő forintig, másodszer kettőig, a következőkben mindig az előző duplájáig büntetendők“.

A dánfalviak nevében Süket Márton bíró, Kristóf Mátyás, Gáll József, Fülöp Simon esküdtek és Szabó Mihály nótárius írták alá.¹¹¹

A XIX. század második felében Gyergyóban még 19-en foglalkoztak bocskor készítésével. Áruikat elhozták a felcsíki vásárookra is. De a bocskort házilag rendszeresen készítették.

A lakosok vallották, hogy különösen erdőlésre a bocskor igen alkalmas. Hóban bizonyos idő után a csizma, bakancs könnyen beázik, szűk volta miatt a láb benne megfázik, a bocskorban a bőven használható vastag posztóból készült kapca megvédi a lábat a hidegtől, s egyben lényegesen kevesebbe került, mint a bakancs.¹¹²

Felcsíkon még a XX. század közepén is felnőttek, gyermekek egyik része – különösen nagy hidegben – rendszeresen viselték a bocskort.

VÁNYOLÓK

Az ember korán rájött arra, hogy a gyapjúból szőtt termékei tartósabbá, erősebbé válnak a vízben áztatással, forgatással, tömörítéssel. Ványoltak tehát gyapjúból szőtt ruhanevet, csergéket, pokrócokat, ágyneműket stb.

A ványolót korábban azon patakokon képezték ki, amelyek a malmokat is hajtották.

Madarason az 1602-es és 1614-es összeírásakor jegyezték fel Ványolós Tamás, Ferenc és István nevét, 1614-ben Dánfalván Ványolós Ferenc és Tamás nevét írták le.¹¹³

1806-ban dánfalvi Kovács Elek nevét említették, aki egyharmadát bírta a Madarason működő ványolónak, 1849-ben Oltfalvában az Olt folyón Kozma Gábornak ványolója működött.¹¹⁴

A XX. században Dánfalván Csáki Antalnak ványolója volt a Rében, Szenttamáson gyapjufeldolgozót és csergeványolót tartottak számon.¹¹⁵

Jenőfalván Zágoni Jenőnek volt ványolója, Madarason a patakokra szerelve napjainkban is működtetik a csergeványolót.

TAKÁCS

A takács mesterség Erdélyben a régen meghonosodott iparágak közé tartozott. Kolozsváron már 1479-ben céhbe tömörültek.

1643-ban Csikban a katonai összeírásakor 2 Takács nevűt említettek,¹¹⁶ majd az 1700-as évek elején Gyergyóban már hivatásos takácsok dolgoztak,¹¹⁷ de a mesterséget mára elnyelte a gyáripar. Dánfalván Albert Antal és felesége Juhász Anna művelték, majd irányították az asszonyok százát a Szeredában működő Kisipari Szövetkezet dánfalvi részlegén.

OLAJÜTŐ

Az olaj elterjedéséhez nagyban hozzájárult a kereszténység terjedése, hisz a böjtös ételek közé tartozott. De felhasználták a közvilágításban is.

Az olajütő különböző szerkezetekkel működött: a szerkezetet ékekkel szorították a különböző magok kipréselésére, de létezett járgányos, lovas szerkezet is, sőt már korán a malmok mellett vízi hajtásra is rászertelték. Felcsíkon elterjedt volt a kender- és lenmagból készült olaj, különösen böjti időkben használták.

1849. szeptember 24-én jegyezték fel, hogy Oltfalvában Kozma Gábornak olajütője működött.¹¹⁸

1935-ben Szenttamáson kendermagból préseltek olajat.¹¹⁹

A XX. században Dánfalván Szaniszló Endre az Olton lévő malma mellett és Csáki Antal a Rében olajütőt is működtetett.

MÁS MESTERSÉGEK

Megemlíthetjük azt is, hogy Dánfalván 1677-ben Szöcs György **kötélverő** volt,¹²⁰ amely mesterséget a továbbiakban a községben mások is folytatták, a XX. században Zsók István és családja.

A felcsiki falvakban szükség esetén **szappant, szurokból** gyantát, terpentint is készítettek. Feljegyezték, hogy a szárhegyi Lázár család minden jobbágyától évente tíz font szurkot követelt. Ismerünk 1807-ből olyan feljegyzést, hogy Erdélyben egyedül Csíkban gyártottak gyantát.¹²¹

1614-ben a katonai összeírás jegyzékében Madarason **Borbély István S,** illetve István Sz. nevét örökítették meg.¹²²

A két világháború között Karcfalván folyamatosan működött borbély.

Felcsíkon megőrizték **madarászok** emlékét is. Jenőfalván 1685. február 16-án Kis Tamás a hadjáratból azért mentesült, mert kapitánya madarásza volt.¹²³

Sokan dolgoztak Moldvában, Havasalföldön, Bukarestben és más nagyobb városokban. A 930-as években Dánfalváról Ambrus Péter és Mészáros Gergely tímárok Dél-Amerikába kitelepedtek.

Csíkban, Felcsíkon régóta meg volt a lehetősége a **gyáripar** kifejlesztésének. Orbán Balázs közölte még 1869-ben, hogy Csík akár gyártatománnyá tudna alakulni, hisz népében megvan az ügyesség, vállalkozó szellem, azonban kellő befektetésre nincs lehetősége.

Az 1907-ben kiépített körvasút is további lehetőséget teremtett a nagyipar meghonosodásához.¹²⁴

A XX. században a gyáripar fejlődésében némi előbbre haladást lehetett tapasztalni, azonban bővebb kifejlesztése nem valósult meg.

Dánfalván **cserép- és téglagyára** volt Antal Gerőnek, Both Istvánnak és Zsigmond Istvánnak. Kisebb vállalkozásokra még sor került, amelyek egyik része máig megmaradt, a másik viszont a verseny törvényei szerint nem tudott kifejlődni.

1. Bartha Antal 1988. 230.
2. László Gyula 1997. 266–272.
3. Aprobata, Compilata 1779. 303.; Beke György 1980. 82.
4. Orbán Balázs II. 1969. 5.
5. Garda Dezső 1999. 37.
6. SZOTÚS IV. 78, 530–531, 698–699.; VI. 223–226.; VII. 67.; Garda Dezső 1999. 124, 175–178.; Beke György 1980. 83.
7. Lásd I. kötet 56–63.
8. Részletesen az I. kötet 56–63.; Pataki József 1971. 29. A háromnál dolgozó dánfalviak neve döntő részét az I. kötetben az 56–73-as és az 1673. évi kimutatásban (60-61 oldal) a mesterségeket is közöltük.
9. Vass Miklós 1900. 225.
10. Heckenast Gusztáv 1991. 270.
11. Pataki József 1971. 32–33.
12. Pataki József 1971. 26.
13. Pataki József 1971. 75–78.
14. Pataki József 1971, 58–59, 99–101.
15. Ferencz Béla 1935. 66.
16. Orbán Balázs II. 1869. 86.
17. Ferencz Béla 1935. 68–70.
18. Vofkori László 2007. 285.

19. Száva Tibor dr. 2009.; Albert Ernő 1999. 96.
20. A névsort megjegyzésekkel Ambrus-Mátyás Erzsébet Mária küldte el.
21. Venczel József 1980. 100.
22. Ambrus Árpád 2006. Kézirat.
23. Timaffy László 1991. 256.
24. SZOTÚS IV. 78, 530–532.; VI. 222.; VII. 67.
25. Pataki József 1971. 28–29.
26. SZOTÚS VIII. 30–31. és 89.
27. Az adatokat Albert Imre közölte.
28. Székely Kongresszus 1902. 89.; EMSZT II. 173.; Garda Dezső 1999. 37.
29. Vitos Mózes II. 2003. 515.
30. Székely Kongresszus 1902. 89.
31. Juhász Antal 1991. 439–443.
32. Pataki József 1971. 42, 58, 100.
33. SZOT VII. 69:1393. sz.
34. Böződi György é. n. (1943) 156.
35. Az adatokat Albert Imre és Süket Jenő közölte.
36. Juhász Antal 1991. 501.; EMSZT XII. 645.
37. Pataki József 1971. 15, 42, 92, 95.
38. Kardalus János 1980. 3. sz. 31–33.; Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 23. és 55.
39. Az adatokat Albert Imre és Süket Jenő közölte.
40. Juhász Antal 1991. 435.
41. SZOTÚS IV. 531.
42. Az adatokat Albert Imre közölte.
43. EMSZT XII. 272.
44. SZOTÚS IV. 534–535.; EMSZT XII. 272, 274.
45. Demény Lajos 2001. 202. és 234.
46. MGSz II. évf. 1895. 192. Az 1744. évi erdélyi árszabás.
47. T. Nagy Imre 1902. 36.
48. Orbán Balázs I. 1869. 135.; II. 5. és 28.; Conscriptia 1820. 27–28.
49. SZOT VII. 95:1404. sz.
50. Orbán Balázs II. 85.
51. SZOT VII: 69:1393. sz.
52. Venczel József 1980. 98.
53. Vitos Mózes II. 208.
54. EMSZT VII. 239.
55. Szabó Miklós dr.–Jakab Sámuel 2001. 88–89.
56. Györfly György 1984. 153.
57. EMSZT VII. 239–242.; XII. 33.
58. Verancsics Antal é.n. I. 12.
59. Endes Miklós dr. 1994 (1938). 147.
60. Gegő Elek 1839. 119
61. Garda Dezső 1999. 74–75.
62. MGSz II. évf. 1895. 189.
63. Conscriptia 1820. 28.; A neveket Albert Imre közölte.
64. EMSZT I. 56.; Benkő Károly II. 1853. 44.
65. Tarisznyás Márton 1982. 159–160.
66. SZOTÚS VI. 223–226.; VII. 186.; VIII. 30, 89, 244, 292.
67. Böződi György é. n. (1943). 156.
68. Az adatokat Albert Imre és Süket Jenő közölte.
69. CSÁLvt F. 28. V. csomag 373. sz.
70. Az adatokat Albert Imre közölte.
71. EMSZT XII. 481.
72. Tarisznyás Márton 1982. 94.
73. Pataki József 1971. 89.; Tarisznyás Márton 1982. 104.

74. MGSz II. évf. 1895. 186.
75. Az adatokat Albert Imre szolgáltatta.
76. MNL V. 289–290.
77. EMSZT XII.481.
78. Tarisznyás Márton 1982. 99.
79. Pataki József 1971. 19, 22, 58, 96.
80. MGSz II. évf. 1895. 186.
81. Ambrus Árpád 2006. kézirat.
82. Az adatokat Albert Imre közölte.
83. EMSZT II. 111–118.
84. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 498.
85. EMSZT XII. 481.
86. EMSZT II. 111.; SZOTÚS IV. 534.; VI. 132.; VII. 182.; VIII. 242.
87. EMSZT II. 111.
88. A neveket Albert Imre közölte.
89. MNL V. 122.
90. EMSZT I. 576.; XII. 645.
91. Tarisznyás Márton 1982. 103.
92. SZOTÚS VIII. 86.
93. MGSz II. évf. 1895. 186.
94. EMSZT I. 576.
95. Az adatokat Albert Imre és Süket Jenő közölte.
96. MNL V. 289.
97. EMSZT XII. 481.
98. SZOTÚS IV. 77–79, 530–532.
99. Csiki Lapok XLIV. évf. 48.sz. 1932. december 18. 2.
100. Tarisznyás Márton 1982. 100.
101. SZOT VI. 299: 1241. sz.
102. Pataki József 1971. 58.
103. Pataki József 1971. 58.
104. SZOTÚS VIII. 241.
105. Molnár István 1980. 159–175.
106. Vitos Mózes II. 2003. 515.
107. A neveket Albert Imre és Süket Jenő közölte.
108. EMSZT I. 950.; II. 111.
109. SZOT VI. 431–442: 1349. sz. A dénár a forint század része. Egy csizma 2 forint 25 pénz volt.
110. CSÁLvt F. 28. III. csomag 161. sz.
111. Imreh István 1983. 498.
112. Tarisznyás Márton 1982. 100.
113. SZOTÚS IV. 530–532.
114. CSÁLvt F. 28. IV. csomag 283. sz.; VI. csomag 425. sz.; XVII. csomag 1194. sz.
115. Ferencz Béla 1935. 69.
116. Garda Dezső 1999. 37.
117. Tarisznyás Márton 1982. 101.
118. CSÁLvt F. 28. XVII. csomag 1194. sz.
119. Ferencz Béla 1935. 68–69.
120. Pataki József 1971. 58.
121. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 51. és 68.
122. SZOTÚS IV. 531–532.
123. SZOTÚS VIII. 243.
124. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 119.

MALMOK

A kenyérgabona és más termékek megőrlése a legrégebb mesterségek közé tartozik. Nyelvünkben honfoglalás előtti török jövevényszó a „kölyü“ amelynek jelentése: zúzómalom, kézi mozsár.¹

A Székelyföldön a kézi mozsárt még az 1700-as években is kölyü néven ismerték.²

László Gyula a honfoglalási időszakra utalva azt állapította meg, hogy majd minden háztartásnak meglehetősen a kézi malma, hisz az ásatások során előkerült malomkövek lehetnek bizonyágok erre.³

A vízi meghajtású malmok korán elterjedtek. Egyik adat szerint Csikban már az 1400-as évek előtt működhetek.⁴ De 1406-ból ismeretese olyan okirat, amely szerint Jenőfalván malomtulajdonos volt Demeter Bálintné és fia, 1495-ben szintén malom ügyben perlekedtek a jenőfalviak.⁵

A csíki székekben 1401–1500 között 4, 1501–1600 között 4, 1601–1700 között 25 malom működéséről közöltek adatokat. Bizonyos számítások szerint Csikban és Gyergyóban a XIX. században körülbelül 135 malom működött.⁶

A Csikban meghonosodott szakma bizonyágaként említhetjük a Molnár nevéek egyik részét is: Szentdomokoson Molnár Ferenc (1602), Szenttamáson Molnár Mihály és Ferenc (1616), Madarason Molnár János és Gergely (1643).

Az 1643-as összeírás szerint a Csíki-medencében 6 molnár családot említettek.⁷

Néhány adat a továbbiakban is bizonyítja, hogy Csikban, Felcsíkon is fokozatosan kiszélesedett a malomipar. Csicsóban 1675-ben Petki János és özvegy Petki Anna utasította Farkas Mátét, udvarbírájukat, hogy lisztelő malomra „oly gongya legyen“, hogy „pusztán“ ne álljon.⁸

Felcsíkon 1731, augusztus 20-án Szenttamáson malom működött. Dánfalván 1733. június 9-én tanúvallatást tartottak a Míkó Lázár és Abaffi László malma építése ügyében.⁹

Az 1700-as évek elején Madarason egy malmot az Olt vize, többet a patakok mellé építettek.

Benkő József az 1778-ban befejezett könyvében a Felcsíkon működő malmok bőségéről írt: „Nem szorulnak arra, hogy a gabona őrléséért máshová menjenek“. Ebben a könyvben a szerző az 1721-es adatokra hivatkozva közölte, hogy Szentdomokoson 5, Szenttamáson 5, Karcfalván 5, Madarason 8 malom működött.¹⁰

Gyakran került a víz miatt vita községek és személyek között. A határőrség megszervezése után, 1772-ben Sándor László csíkszentdomokosi nemesnek azért kellett pert indítania a katonai vezetők ellen, mert embereik eldugták azt a patakot, amely a szenttamási malmot hajtotta.¹¹

Az 1800-as évekből már több malom létéről találhatunk feljegyzést. Dánfalvi Antal József gyalogkatoná 1804-ben a Madarason működő Kovács urak malmában lakott, 1806-ban dánfalvi Kovács Elek nemes ember kétkerekű malmot működtetett. 1808-ban Oltfalvában Antal Péternek volt malma, 1811-ben azt jegyezték fel, hogy a Madarason működtetett malom egyharmada a dánfalvi nemes Kovács Eleké, 1841-ben újból az Olt hajtotta malomról írtak, amelynek tulajdonosa Székely Lajos, a későbbi szabadságharcos, 1849. szeptember 24-én az Olt folyón épített malom tulajdonosa Kozma Gábor volt,¹²

Orbán Balázs 1869-ben megjelent könyvében azt közölte, hogy a Szenttamáson eredő Hóvíz-pataka a faluban malmot hajt.¹³

Az 1900-as években Dánfalván tovább bővült a malomipar. Malomtulajdonos volt: Csáki Antal, Csáki Gergely, Dobos Albert, Dobos István, Fülöp Ágoston, Gál András (Néma), Horváth József, Mészáros Ágoston, Süket Jenő, Szabó Pál, Szaniszló Endre, Zsók Ignác.¹⁴

A községtől távol, az erdei patakon működtette malmát Ferencz Lajos. Szekere rúdja hangos csengőt szereltetett, az utakon végighaladva a lakosok vékás vagy nagyobb zsákokban az örletnivalót átadták, s biztos lehetett mindenki abban, hogy a megjelölt időben háza előtt megszólal a csengő, és érkezik a liszt.

Külön is meg kell említenünk a Madaras határában az Olton működtetett dánfalvi Zsigmond család malmát, amelyben már a XIX. században őrlték a gabonát. 1922-ben dánfalvi Zsigmond Béla megvásárolta a telket és a malmot, amely akkor egyköves volt, de tíz év múlva már hengeresre szerelték. Mivel Zsigmond Béla korán elhalálozott, fia maradt örökösnek, de 11 évesen inaskodott a bérlőnél. Perek, nagy pénzüsszeg kifizetése, kulákosítás, néptanácsi kezelés következett, de végül 1967-ben újból a jogos tulajdonosé lehetett. A rendszerváltás után az utódok működtetik. 1991-ben műemlékké nyilvánították. Csíkban egyedüli műemlék ebben az iparágban. A SAPARD-programmal kialakított műemlék-épületben népviselet-gyűjteményt, népi táplálkozáshoz kapcsolódó emlékeket, a már 100 éven felüli csíki malomépítéshez kapcsolódó faépületeket őriznek a múzeummá alakított malomban.¹⁵

Az 1930-as években Szentdomokoson már gőzmalom működött, manapság azonban a vízimalmoknak csak az emléke maradt.

1. Bartha Antal 1988. 230.
2. EMSZT VII. 353.
3. László Gyula: Árpád népe. Helikon Kiadó. Budapest, 1988. 104.
4. Tarisznyás Márton 1982. 112.
5. Benkő Károly II. 1853. 37.; SZOT I. 100:LXXXVII.sz.; SZOT VIII. 167:103.sz.
6. Tarisznyás Márton 1982. 112.
7. Garda Dezső 1999. 37.
8. SZOT VI. 349:1284. sz.
9. Sándor Imre 1910. 72. és 77.
10. Benkő József II. 1999. 204.
11. Endes Miklós dr. 1994(1938). 222.
12. CSÁLvt F. 28. IV. csomag 283. sz.; V. cs. 314. sz.; VI. cs. 425. sz.; VIII. cs. 161. sz.; XV. cs. 1048. sz.; XVII. cs. 1194. sz.
13. Orbán Balázs II. 1869. 89.
14. Az adatokat Albert Imre és Süket Jenő közölte.
15. Kristó Tibor 1997. 140–141.

FŰRÉSZEK

Az a hely ahol az erdőből kihozott fa első feldolgozására sor került. Nevezik még fűrészmalomnak is. Köznyelvi használatban fűrészre viszik a kivágott fát. Felcsik gazdasági életében igen fontos szerepe volt a fűrészben készített deszkának. Lehetőleg az erdőhöz közeli részekre építették. Dánfalván ma is egy részt Fűrészoldalnak neveznek, mivel az ott lefolyó patak mellé helyezték el a fűrészek többségét, szám szerint 32-öt

Történetiségét tekintve el kell mondanunk, hogy kezdeti időszakban a deszkát kézi fűrészszel vágták ki. Leírás szerint egy kecskelábon vagy állványon helyezték el a tőkét, amelyet két személy megszabott méretre fűrészelt, mégpedig úgy, hogy egyik a földön térdelt, a másik magas állványon állt, s úgy húzták nagy erőfeszítéssel és lassan haladva a fűrészszel.

Az emberi találékonyosság, a művelet felgyorsítására és könnyebbé tételére való törekvés, valamint a pontos vágás biztosítása vezetett oda, hogy a víz erejét használják fel a deszka kivágására. Működéséről első adat Franciaországból ismert, ahol 1245 körül már ily módon vágta deszkát, Németországban pedig 1322-ben.²

Már az 1400-as évekből, mégpedig 1428-ból található Csikban néhány adat a vízi fűrészek működtetésére.³

Alig lépve át a XVI. századba, 1504-re vonatkozóan is találunk adatot fűrészmalomok létezésére.⁴

Naprádi Demeter erdélyi püspök 1601-ben a császári udvar tájékoztatására utalt a csíki hámor nagy hasznára, de a mellette lévő fűrészmalom teljes elhanyagoltságát is említette.⁵

A fűrészmalomok elterjedtségét bizonyítja egy török utazó feljegyzése is. Amikor a török-tatár katonák 1661 októberében Udvarhelyről a csíkiak ellen indultak, kíséretükben volt Evlia Cselebi világotutazó is. Sziákatnâme című művében elcsodálkozva írt arról, hogy a Hargitán, Kápolnás-Oláhfalu környékén „néhány száz bámulatot keltő fűrészmalom is volt, melyek különféle deszkát metszettek“.⁶

1666-ban már említik a „szeres“ fűrészszel, ami tulajdonképpen társast, közöset, szerre, felváltva kezelést jelent. Többen összetársultak, közösen építettek fűrészszel, működtetését is „szerre“ végezték.

Bizonyos különbséget jelentett a „társasági“ fűrészszel, amelyet a tagok és az utódok oly mértékben használtak, amely arányban hozzájárultak felépítéséhez.⁷

Madarasról jegyezték fel, hogy az emberek összetársultak, és fűrészszelket építettek. Fogadtak fűrészszelmestert is, aki rendszerint március 15-től július 1-jéig vágatta a tőkéket.⁸

Elterjedésének további bizonyítékai: 1672-ben Abafi Mihály, Erdély fejedelme a hámoroknál dolgozóknak [madarasi-dánfalvi hámor] kiváltságot biztosított, de megkövetelte, hogy a hámorhoz tartozó fűrészszel megjavítsák, és évente mindenki egy-egy tőkét szállítson a fűrészszelre.⁹

Felcsikhoz kapcsolódik az a levél is, amelyet 1675. március 7-én írt Petki János és özvegy Petki Anna a csicsói udvarbírájuknak. Utasítják: a „fűrészszelmalomra oly gondja legyen, hogy azok is pusztán ne álljanak“.¹⁰

1677-ben arról írtak, hogy „nyolc oszlopokon egy fűrészszelmalom“ áll. Erről abban az évben leltárt is készítettek, amelyből megismerhetjük a fűrészszelmalom akkori felszereltségének egyik részét: volt „tőke tartó nyolc karikás szekere, két párnája, fűrész járma,

járóm oldalfája, rovádkás kereke, négy vas karikás, vas csapos tengelye, három vas karikás gerendellye [tengelye], kupás vízkereke, hozzá való fűrész vasa, vas esztekeje [vas végű bot], szegző vasa no. 2 és kapcsazegező stb.“ Az akkori feladatról írták: „Vagyon most itt felében ki metszeni szállított töke no. 200, kész ki metszett bél deszkák no. 200.“

Gyulafehérváron 1680. június 10-én készített okmány szerint Apafi Mihály és felesége, Bornemissza Anna a csíki vashámort bérbe adta Páter Jánosnak. Követelésük 180 mázsa vas mellett 200 szál fűrészdeszka. A deszkát természetesen az ott működő fűrészben kellett kivágnani.¹¹

Ugyanerre a napra vonatkozik a csíki vasbányák és az ahhoz tartozó vám és őrség gondviselőségének tisztébe lépésekor elmondott esküje is Endes Miklósnak, amelyet Apafi Mihálynak és feleségének, Bornemissza Annának tett. Fogadja, hogy tisztsége idején, sok más feladat mellett, gondozza a fűrész, és a deszkák szaporítását biztosítja.¹²

Dánfalván 1681. július 5-én Ambrus Ferenc, Márton és András, Zsók János fűrész mesterek voltak, amiért hadimentességben részesültek, illetve a vámba jutott deszka harmadrésze a fizetségük.¹³

Néha a fűrészmalomot és ványolót ugyanazon patakon működtették.

A fűrészmalomok állandó működésére utal az is, hogy a madarasiak, általában a felcsíkiak 1703-ban a deszkával már kereskedtek, Brassóba is szállítottak.

1720–1721-ben azt írták, hogy Madarason 3 fűrészmalom működött.¹⁴

1724. május 3-án Szenttamáson közös tulajdonban lévő malomról írtak, majd 1753-ban Dánfalva határában működtetett fűrészmalom miatt kezdődött peres ügy.¹⁵

1806-ban Dánfalván nemes Kovács Eleknek fűrészmalma működött olajütővel és ványolóval.¹⁶

Madarason 1809-ben, 1811-ben is feljegyezték, hogy fűrészmalomot, ványolót, olajütőt ugyanazon helyre építettek.¹⁷A XIX. század második felében, 1870-es években Csíkbán, Al- és Felcsíkon együttesen 125 fűrészmalomot számoltak össze.¹⁸

Ekkor már Csíkbán 38 nagyobb vízfűrész is működött.

A XIX. században a fa- és deszkakereskedelem fellendült, egyre nagyobb területet jelöltek ki vágtereknek, a fűrészmalomban kivágott deszkát Gyergyóból tutajjal, Felcsíkról szekerekkel szállították.

A XX. században még gyorsabban szaporodtak a fűrészmalomok. 1935-ben azt írták, hogy Dánfalvának „25 vízfűrész van 15 patakon“. Ugyanakkor közölték, hogy Madarason 28, Karcfalván az Olton 2 nagyobb fűrész működtettek.¹⁹

Később Madarason már 32 fűrész említettek: hármat az Olton, 29-et a Madaras-patakon. Ebből 11 családként, 21 szeresként működött. A szeres gazdák úgynevezett „metszőt“, vagyis a kezelést ismerő fűrész mestert szerződéssel, működési szabályzattal alkalmaztak. A kivágott deszkát vagy kereskedőknek adták el, vagy maguk szekérral szállították többnyire Brassóba, esetleg Marosvásárhelyre és környékére. Gyakran gabonáért cserélték el. Lehetővé vált, hogy egy szekér deszkáért annyi gabonát kaptak, amellyel biztosíthatták a család akár félévi kenyerét.

Az Olt folyóra Tamás Áron két, András Gergely egye fűrész építtetett. A Madaras-patakon tulajdonosok: Szabó János, Bálint Áron, Antal Dénes, Antal András, Hajdú János, András Ferenc, akik családi fűrész működtettek. A szeres fűrész tulajdonosai: Dombi Albert, Dombi János, Fazakas Imre és társai, Bartók József és társai, Mezei János és társai, Száva Kristóf, Száva Antal, Antal János, Vánca Áron és társai, Antal Ferenc

és társai, Szöcs Áron és társai, Dobosok fűrész, Császár József és társai, Bogács Ferenc és társai, Pál Antal és társai, Bíró Áron és társai, Páll Ferenc és társai, Lőrinczies fűrész, Horvát István és társai, Bíró Dénes és társai, Balázs (Mijzi) Mihály és társai.²⁰

Említsük meg néhány dánfalvi fűrésztulajdonos nevét is: Szabó Áron, Dobos Albert, Szöcs ... tulajdonában Nagyveremalján, Albert László, Páll András tulajdona Botveszében, Ferenc Lajosnak Zavarogban, Ferenc Márton, Csáki Gergely, Both Márton, Csáki Antal, Süket János, Zsók Ignác, Albert Dávid és Albert Sándor tulajdonában.²¹

Karcfalváról 1869-ben azt írták, hogy a Madicsán néhány fűrészmalom működött.²²

Később a Madicsa-patakra építettek fűrészmalmot, nagyjából 10–12-öt jelöltek meg.

A XIX. század végén és a XX. század elején nagyobb méretű fűrésztelepeket alakítottak ki, amelyeken nagy mennyiségben tudták vágni a deszkát. A lakosság az erdőről egyenesen a gyárba szállította a fát. Meg kell említenünk a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara beszámolóját a fakitermelés felgyorsulásának bizonyágaként. Területén 1898-ban 19 fűrésztelep működött, közülük 7 Csíkban. De 1906-ra, nyolc év alatt számuk 53-ra emelkedett, Csíkban 18-ra.²³

1935-ben arról írtak, hogy Csíkszeredában gőzfűrész volt Gál Ferencnek és Tárának, a „Lampert” cégnek pedig háromgatteres.

Felcsíkon is nagyobb méretű fűrészgyárakat nyitottak: Szentdomokoson 1910-ben összefogással működtetett egygatteres gyárat Kádár Mihály, Bőjte Lajos, Orbán József.²⁴

1929 óta Szenttamáson is Bara Márton egygatteres fűrészgyárat kezdett működtetni.

1935-ben arról írtak, hogy Szentdomokoson három fűrészgyárra hordták az erdőről leszállított fát. Tulajdonosai: 1. Kovács András és Fiai, 2. Karda Ferenc „Ofa” bérlő, 3. Karda Mihály és Bőjte Lajos.²⁵

Karcfalván két nagyobb méretű fűrészüzem működött. Egyik tulajdonosa Orbán József, aki már 1927-ben két gattert szerelt fel. Jelentős e gyár abból a szempontból is, hogy a falut 1929-től, elsőnek Felcsíkon, villanyárammal látta el. Később, 1935-ben özvegy Kary Karolina is működtetni kezdett egy gőzfűrész, amelynek vezetője Kary Balázs volt.

A falu villanyárammal ellátást Szentdomokoson 1930-ban kezdték. Dánfalván Albert Dávid viszonylag kis erősségű áramot kezdett szolgáltatni. 1965-ben a hat faluban is a Megyei Áramszolgáltató Vállalat kezdte biztosítani a villanyáramot. Azóta csupán egy-két lakás maradt ki az áramszolgáltatásból.

1948-ban a fűrészüzemeket is államosították. Az Orbán-féle gyárat bútorüzemmé alakították át, majd agráripari központtá alakult.

1990-től fokozatosan visszaállították a fűrészeket, de lényegesen kevesebbet, mint korábban. Jelentős megoldásnak tekintik a csíkszentdomokosi Bara Károly megvalósítását. Forestcom Kft.-et alakított, amelynek egyedüli tulajdonosa. Átlag 25–30 alkalmazottal dolgozik. Új szemléletet jelent, hogy a fát nem csak deszkává alakítva, hanem lehetőleg bővebb feldolgozással árusítja. Biztos vásárlók arab területeken alakultak ki.

Ma Dánfalván négy fűrész működik. Tulajdonosok: Fibula László, Páll Joachim, Fibula József, Abos Zoltán. Bár a Gödör-patak mentén helyezték el, de nem vízzel, hanem árammal működtetik.

2009. július 5-én hajnalban Dánfalván két gatter és a hozzátartozó faépület leégett, amelynek tulajdonosa Fibula László, azonban rövid idő alatt sikerült újjáépítenie.²⁶

1. Ambrus-Mátyás Erzsébet Mária közlése I. kötet 237. oldal.
2. MNL I. 156.
3. Tarisznyás Márton 1982. 134–135.
4. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 371.
5. Pataki József 1971. 10.
6. Evlia Cselebi 1904–1908, Sziákatnáme VI. 123.
7. Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor 2002. 32.
8. Kádár Zsombor 1999. XLII. 372.
9. Pataki József 1971. 57.
10. SZOT VI. 349:1284. sz.
11. Pataki József 1971. 54, 68. és 100.
12. SZOT VI: 391:1324. sz.
13. Pataki József 1971. 100–101.
14. Kádár Zsombor 1999. XLIII. 371.
15. Sándor Imre 1910. 62 és 100.
16. CSÁLvt F. 28. IV. csomag 283. sz.
17. CSÁLvt F. 28. VI. csomag 425. sz.
18. Kozma Ferenc 1879. 251.
19. Ferencz Béla 1935. 66–67.
20. Bíró Donat 1988. 125–127.
21. Adatközlő Albert Imre és Süket Jenő.
22. Orbán Balázs II. 1869. 88.
23. Kádár Zsombor 1999. XXXIX. 108.
24. Balázs Lajos dr.(összeállította, szerkesztette) 1999. 103.
25. Ferencz Béla 1935. 69–70.
26. Csíki Hírlap IV. évf. 129. sz. 2009. július 7.

UTAK – VASÚT

Az utak rendszerint folyók, patakok mentén alakultak ki, de a különböző vidékekkel kapcsolattartásért kedvező talajon és földrajzi környezetben rövidíthető, dombokon átvezető útvonalak is formálódtak.

Valamely utak már voltak, amikor idetelepedtek a hat falu, közöttük a dánfalviak ősei, és útvonalakon tartották a kapcsolatot a Székelyföld többi részeivel. De a lakosok a Kárpátok szorosain bejártak Moldvába, a Havasalföldre vagy más területekre is.

Őseinknek kialakult utakon kellett harcba indulniuk, csatákból hazatérniük. A különböző betörők, tatárok, törökök ezeken az utakon érkeztek földünkre.

A felcsíki hat falu szoros kapcsolatot tartott Középcsíkkal, az alsíki részekkel, Kászonokkal, Gyergyóval, Udvarhellyel.

A Szeredából Gyergyóba vezető út Dánfalván ágazott el. Egyik része tovább haladt Karcfalva–Szentdomokos irányába, a másik a falu között indulva kanyarodott Gyergyó felé. Ez ma is a Gyergyó útja nevet viseli. Ebbe az útba kapcsolódtak a Karcfalváról, Jenőfalváról, Szenttamásról Gyergyóba indulók. A jenőfalviak Borvíz-pataka–Vadkéstöve részen haladva kötötték össze útjukat a Gyergyóba vezetővel.

A Felcsíkon kialakított vagy kiépített utakról néhány oklevélben többször találunk utalást korábbi időszakokra.

Rendszeresítették az utak javítását az 1500-as években is. Nem új keletű az 1581-ben írt felszólítás, de csupán ekkori rögzítése maradt fenn: „Ha valahol a falu határában vagy a falu között gonosz sár vagyon, és annak megtöltése falura vagy tízesre néz, a bírák meghirdessék, hogy megcsinálják; annak bírsága flor. 1. Ha csak egy ember személyit nézi, annak bírsága den.[ár] 25. Ha valaki a falu határában utat szánt el „az embert az elszántásért megbüntessék három girára“; ha pedig a bírák meg nem látják, „az egész falu rámenjen“, és követelje.¹

Szenttamás falutörvényébe 1676. július 9-én belefoglalták, hogy az esküdtek a bíróval együtt a tilalmas utakra, utcákra, utak fenntartására vigyázzanak. „A templomba járó mindenik utcákat megcsinálják jól, emberül, felosztván, egymáshoz kik közel laknak, azok két annyit, kik távol valók, felire, sup poena flor. 3, a több csináltassék ilyenkor falu szerint“.²

Az Udvarhelyről elindult Báthori András a Hargitán keresztül haladva bizonyára a Gyergyó útját is keresztezte, hisz a Kárpátok felé igyekezve csapata előtt a felcsíkiak az utat csak itt „vághatták be“ Szenttamás határában. Mások szerint a Karcfalván áthaladó úton igyekezett Szentdomokos felé, hogy a Kárpátok átjáróján Moldvába jusson.³

A,szentdomokosiak a szenttamási templomba a rövidebb Kálvária úton közlekedtek.

A Dánfalváról Gyergyóba vezető úton indult Buccow, Carl Schröder, majd az új bizottságban Lázár János, Bethlen Miklós, Siskovicz József, visszatérve is itt pihentek meg, vagy erről az útról tértek 1763 decemberében Szenttamásra a határőrség szervezése idején. Annyira kialakított rövidített útnak számított ez, hogy hosszú ideig a gyergyói különböző falvakból gyalogosan induló keresztalja a somlyói búcsúra igyekezve még a XX. század második felében is ezen az úton érkezett éjszakai pihenőre Dánfalvára, Karcfalvára, ahol az erdőből kiinduló menetet harangszóval köszöntötték egészen a faluba érkezésig. Ezt a hagyományt őrizték 2009-ben is a Somlyóra vonuló búcsúsok.

Hiányzó könyvoldal az eredetiben!

Hiányzó könyvoldal az eredetiben!

majd a Gyimesek felé kanyarodott volna, amely útvonalat a továbbiakban is részletesen ismertették. Állomásként ezen a vidéken Szentdomokost, Oltfalvát, Csikrákost jelölték meg, de szükség szerint megállhatott volna a vonat Szenttamáson, Jenőfalván, Madarason, Vacsárcsiban is.

E vasútvonal a gyergyói részen kapcsolatba került volna Gyergyószentmiklós–Marosvásárhely, valamint Göröcsfalva–Csikszereda–Tusnád–Sepsiszentgyörgy–Földvár vonalon az egész erdélyi hálózattal.

A terv bemutatói pontosan feltüntették, hogy az említett vasútvonal Héjjasfalvától Gyimesbükkig 171 km építést jelentene, a földváltással, alagutak-, hidakkal együtt 7 124 000 Ft-ba került volna.

E tervet készítők Székelyudvarhelyen 1885. november 25-én írták alá.¹²

Másik terv megvalósítására Csík vármegye vezetői időben készültek, ez a székely körvasút építésére irányult. Mivel e vasútvonal teljes költségét az állam nem tudta vállalni, arra kérte a mentén található megyéket, maguk is járuljanak hozzá bizonyos összeggel a terv megvalósításához. A vármegye törvényhatósági közgyűlésén már 1887 augusztusában határozatba foglalták, hogy 171 000 forinttal járulnak hozzá a költségekhez. Ezt az összeget a falvak lakossága és gazdasági ereje figyelembe vételével osztották szét. E határozat szerint Dánfalva lakosságának 500 forintot kellett fizetnie. Hogy a lakosság mennyire fontosnak tartotta kapcsolata lehetőségét a vasúttal, bizonyoság rá, hogy feltételként szabták meg, ha az állomást Dánfalva és Karcfalva közötti részen építik fel, akkor 500 helyett 2000 forinttal járulnak hozzá a költségekhez.

A felcsiki hat falu lakossága különbözőképpen viszonyult a felhíváshoz és a támogatáshoz. Madarason például azt határozták, hogy az előírányzott 3000 forintból 1000 forintot fizetnek, azt is 10 éven át egyenlő részletekben. Karcfalván a kért 5000 forint helyett 6000-et ajánlottak, de csak az esetben, ha a kért helyen létesítenek állomást, ellenkező esetben egy forinttal sem járulnak hozzá az építéshez. Jenőfalván a kijelölt 2000 forint helyett 1000-et ajánlottak fel, de ők is az állomást követelték, különben nem fizetnek. Szenttamáson úgy határoztak, hogy 10 egyenlő részletben 500 forintot fizetnek, a kért 2000 forintot nem vállalják. Leghatározottabban a szentdomokosiak döntöttek, hogy „jól megfontolva a viszonyokat s a lakosság hangulata szerint is egy vasútnak itteni kiépítését s megélhetési viszonyok nyomásának s egy jobb jövőbe helyezett reményteljes megfiúsulásának tekintvén (!)” egyhangúlag abban döntöttek, hogy sem egyszer, sem máskor egy fillért sem adnak vasút építésére, mert a vasút a községet nem érinti. A megye vezetősége elmarasztalta a szentdomokosiak nyilatkozatát. Közlötték azt is, hogy a megye 53 községe közül 5 tagadta meg a hozzájárulást, mégpedig: Gyergyóújfalu, Csomafalva, Szépvíz, Madéfalva és Szentdomokos.

Csík akkori vezetői teljes komolysággal sürgették a vasútvonal minél hamarabbi felépítését, mivel azonban a Brassóval összekötő vonalnak Háromszéken keresztül kellett haladnia, arra is biztonságos ígéretet kértek, hogy az összekötő vonalat Csík határáig időben megépítik. Annyira előkészültek, hogy a vasútvonal pontos útját is kijelölték, az előmunkálatok elkezdéséért is intézkedtek. Így lehetőség kínálkozott a hazai tájegységekkel, városokkal, a Moldvával való gyorsabb kereskedelmi kapcsolatokra, Jászvásár és Galac megközelítésére, az utóbbi esetben a Fekete-tenger elérésére, sőt több más országba jutásra.¹³

Az 1890-es évek kezdetén Csikban még sehol nem építettek vasútvonalat. A megye vezetői látva, hogy 1888. március 15-én Héjjasfalva és Székelyudvarhely között épített 37 km hosszú vonalat átadták a forgalomnak, 1888 tavaszán Csíkszeredából küldöttség utazott Székelyudvarhelyre, hogy arról tárgyaljanak, hogyan lehetne továbbfolytatni e vasutat a Hargitán át Csíkszeredáig. Ez elgondolásról már a kezdet kezdetén le kellett mondani. 1891-ben T. Nagy Imre így ír Csíkországról: „Külön ország ez, hová a civilizáció csak borvizes vagy deszkás szekéren nyikoroghat be, de a közgazdasági élet fellevenítése a legelső rugóul szolgáló vasutat egy évtized óta csak mérjük, czövekeljük, rajzoljuk, kérjük, óhajtjuk, reméljük mind hasztalan“.¹⁴

A Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda vasútvonal építéséhez 1892-ben Ugron Gábor készített tervet.

Csikban 1893-ban azért emeltek panaszt, hogy minden megye már „élvezi az olcsó közlekedés áldásait“, Udvarhely, Háromszék is bizonyos részben, egyedül Csíkszék, Csík megye maradt nélküle.

Az országgyűlés 1894 tavaszán a VIII. Törvényciklusban ugyan jóváhagyta a csíki vasút építését, amelyhez a megye 25 000 Ft-nyi összeggel járult hozzá, így Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda között épül fel a vasút, s innen elágazik Szépvízet érintve Gyimes felé. Csíkszereda tehát elágazási központ lehetett volna. Mivel a helyiek bizonyos kisebb egyéni érdekért fellebbeztek ellene, így az elágazást Madéfalva és Csicsó közötti részre helyezték át.

A Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda vasútvonal építését 1895 májusában kezdték meg, s 1896. augusztus 5-én átlépte Csík határát. Az építkezésről meg kell jegyeznünk, hogy mintegy 5000 munkás dolgozott, többnyire a két megye lakosai közül, hozzáuk tartozott a nagyszámú fuvaros is. Az építkezések oly ütemben haladtak, hogy az első tehervonat már 1896. október 8-án nagy ünneplés között érkezett meg Szeredába, de a hivatalos személyszállítást biztosító vonat megjelenésére, az ünnepélyes átadásra, csak 1897. április 5-én került sor, amikor a vonattal a kereskedelmi miniszter, Dániel Ernő is Csíkszeredába érkezett. Az ünneplés mellett a tárgyalások során az is elhangzott, hogy rövidesen a vasutat összekötik a moldvai vonallal, s így Csík is gyorsabb módon kerülhet kapcsolatba Galaccal, akár csak az előző terv szerint, egyben a Fekete-tengerrel, s tovább tengeri úton akár Olasz- vagy Franciaországgal.¹⁵

Ez év október 18-ra a Csíkszereda–Madéfalva–Gyimesvölgye vonal is elkészült.¹⁶

A Tusnádi Kongresszuson, 1902-ben Molnár József türelmetlenül szólt arról, hogy a Székelyföldet nem kapcsolják be az ország vasúti hálózatába. Sürgeti a Madéfalva–Szászrégen vasútvonal kiépítését, amelyről már az 1895. évi VII. Törvénycikk határozatot tartalmaz. Ebbe illeszkedett a felcsíki hat falu követelése is. Ugyanő sürgeti a Székelyudvarhely–Csíkszereda közötti vasútvonal kiépítését is.¹⁷

1904-ben a Magyar Országgyűlés 27,4 millió koronát hagyott jóvá a Madéfalva–Gyergyószentmiklós–Déda vonal építésére.

A dánfalvi Antal Gergely naplójába a következőket írta a határban áthaladó vasút építéséről:

„1907 őszén fogatta Rancz János, a karcfalvi esperes-plébános a vasúti mérnököt, akik az új vasúton legelőbb jöttek fel Karcfalvára, a karcfalvi határba, az Olt folyón átvezető új vashíd átadására; és az állam részéről megjelent vasútmérnököt mint a híd átvevőit a forgalom használatára. Ez évben Szentdomokosig fel a vasúti használat meg-

Hiányzó könyvoldal az eredetiben!

Hiányzó könyvoldal az eredetiben!

- Arator (Szántó) István
 é. n. Mikor és milyen körülmények között törtek be Erdélybe az eretnekek, és hogyan terjedtek el. In: Erdély öröksége I. Tündérország 1541–1571. Bevezette Kardos Tibor. Franklin-Társulat kiadása. Budapest. 148–151.
- Balassa Iván
 1989 A határon kívüli magyarok néprajza. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Balázs Dénes
 1996 A római katolikus egyházközség története. In: Pál-Antal Sándor–Ördög Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton: Csíkmadaras. Mentor Kiadó. Marosvásárhely.
- Balázs Lajos dr. (összeállította, szerkesztette)
 1999 Csíkszentdomokos – Monográfia. Márton Áron Humanitárius Egyesület Csíkszentdomokosért. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda.
- Bálint Sándor
 1976 Karácsony, húsvét, pünkösd. 2. kiadás. Szent István Társulat kiadása. Budapest.
- Balogh József (szerkesztette)
 1976 Az ész hordoz mindent. Albatrosz Könyvkiadó. Bukarest.
- Barabás István
 2005 Valutás medve. Hargita Népe XVII. évf. 152. sz. július 2. 4.
- Bartha Antal
 1988 A magyar nép őstörténete. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bartha Gábor
 1989 Az erdélyi fejedelemség. In: Köpeczi Béla (szerkesztette): Erdély rövid története. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Beke György
 1980 Egy csíki iparosmester a régi Bukarestben. Hargita Kalendárium 1980. 81–85.
- Benkő József
 1999 Transsilvania specialis. Erdély földje és népe. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Szabó György I–II. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest–Kolozsvár.
- Benkő Károly
 1853 Csík, Gyergyó és Kászon múltja, általános és részletes osztályban. I–II. Kolozsvárt.
- Benkő Loránd (szerkesztette)
 1967 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Akadémiai Kiadó. Budapest,
- Benkő Samu–Demény Lajos–Vekov Károly (szerkesztette)
 1979 Székely felkelés. 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.

- Bíás István
1914 A székely solymárok. Különlenyomat a Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság 1914-iki évkönyvéből. Marosvásárhely.
- Bíás István D.
1921 A székely solymárok. Székely Naptár az 1922-ik évre. Kézdivásárhely.
- Bíró Blanka
2006 A méztermelőkre is a „kínai veszély” leselkedik. Krónika VIII. évf. 30. sz. 2006. február 14. 9.
- Bíró Donat
1988 Ahol 32 vízfűrészt működött. Csíkmadarasiak erdőkitermelési múltjából. Hargita Kalendárium 125–127.
- Bodor György
2003 A székelyek nemzeti szervezete. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda, 2003.
- Bona Gábor
1999 Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban III. Heraldika Kiadó. Budapest.
- Borsos Sebestyén és Nagy Szabó Ferenc
é. n. János Zsigmondról és az erdélyi reformációról. In: Erdély öröksége I. Tündérország 1541–1571. Bevezette Kardos Tibor. Franklin-Társulat kiadása. h. é. n. Budapest. 116–130.
- Bözödi György
1943 Székely bánja. Magyar Élet kiadása. Budapest.
2002 Székely századok. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda.
- Búzás László
2008 Becsüljük meg a székely közbirtokosságok vagyonát. Hargita Népe XX. évf. 119. sz. május 17. 3.
- Compilatae Constitutiones
1779 Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae, et Partium Hungariae eidem annexarum. Claudipoll, MDCCLXXIX.
1815 Erdély Országának Három Könyvekre osztott Törvényes Könyve Melly Approbata, Compilata Constitutiókból és Novelláris Articulosokból áll stb. Kolozsvárt.
- Connert János dr.
1901 A székelyek intézményei a legrégebbi időktől az 1562-iki átalakulásig. Kolozsvárt.
1906 A székelyek alkotmányának története különösen a XVI. és XVII. században. Kiadja Betegh Pál és Társa könyvkereskedése. Fordította Balásy Dénes. Székelyudvarhely.

- Conscriptia
1820 SÁLvt Conscriptia Urbarială din 1820. (Cziráky). Scaunul Ciuc de Sus. Dánfalva. 25–31.
- Cserey Zoltán
1997 Vasútépítési törekvések a Székelyföldön a 19. század utolsó felében, különös tekintettel a Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda vonalrész építésére. ACTA 1997. I. 289–297.
- Cs. Fodor Sándor
1974 Vadászat a ragadozó madarakkal. Hargita Kalendárium. 219.
- Csikdánfalvi Harangzó
Csíki Hírlap
Csíki Lapok
CSÁLvt
Csíkszeredai Állami Levéltár
- Csikvármegye
Újság
- Daczó Katalin
2009_a Büszkék a vadkacsákra Csíkszenttamáson. Csíki Hírlap IV. évf. 43. sz. március 4. 1.
2009_b Szaporodnak és költözködnek a nagyvadak. Csíki Hírlap IV. évf. 109. sz. június 9. 3.
- Daniel Gábor–Ugron Gábor
1885 Az első székely vasút tervezetének ismertetése. Becsek Dániel Könyvnyomdájából. Székelyudvarhely.
- Demény Lajos
1976 Székely felkelések a XVI. század második felében. Politikai Könyvkiadó. Bukarest.
1979 Az 1562. évi felkelés. In: Benkő Samu–Demény Lajos–Vekov Károly (szerkesztette): Székely felkelés. 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. 59–70.
2001 Székely szabadság, katonáskodás és fejedelmi politika (1562–1648). In: Egyed Ákos–Magyari András: A székelység története a 17–19. században. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda. 197–236.
2006 A falurendezés terve Hargita megyében 1988-ban. Hargita Kalendárium 2006.
- Demény László
2008 Országos gólyacsúcsot döntöttek Csíkban. Csíki Hírlap III. évf. 149. sz. augusztus 1. 3.
- Domokos Pál Péter
1977–1978 Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása, 1703. Agrártörténeti Szemle XIX. évf. 3–4. sz. 435–509.; uo. XX. évf. 1–2. sz. 199–282.

- Egyed Ákos:
 1981 Falu, város, civilizáció. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
 1991 A földreform Erdélyben a XIX. században. Korunk, Harmadik
 folyam II/b. 6. sz. június. 768–773.
 2001 Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Mentor Kiadó.
 Marosvásárhely.
 2004 Az erdélyi magyarság történetéből. 1790–1914. Az Erdélyi
 Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár.
 2006 A székelyek rövid története a meglepedéstől 1918-ig.
 Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda.
- Egyed Ákos–Magyari András (válogatta és összeállította)
 2001 A székelység története a 17–19. században. Pallas-Akadémia
 Könyvkiadó. Csíkszereda
- Endes Miklós dr.
 1994(1938) Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és
 népének története 1918-ig. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Énekek éneke
 1962 Fordította Bernáth István. Magyar Helikon kiadása. Budapest.
- EMSZT
 Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.
- EOE
 Erdélyi Országgyűlési Emlékek.
- Erdély Országának
 1815 Három könyvekre osztott Törvényes Könyve stb.
 Kolozsvárott.
- Evlia Cselebi
 1904–1908 Török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664.
 Sziákatnáme VI. kötet. A M. Tud. Akadémia Történelmi
 Bizottságának megbízásából fordította és jegyzetekkel kísérte
 Karácson Imre. Budapest.
- Ferencz Béla
 1935 Csíkvármegye monográfiája a legrégebb időktől napjainkig.
 A szerző kiadása. Miercurea-Ciuc.
- Ferencz Imre
 1988 Hogy életben maradtam, szinte hihetetlen. Hargita
 Kalendárium.
- Forró-Erős Gyöngyi
 2007 Sohase volt ennyi medve. Hargita Népe XX. évf. 139. sz.
 június 19. 1.
- Gagy József
 2006 „A szocializmus győzelme falun...”. Székelyföld X. évf. 1. sz.
 január. 175–194.
- Garda Dezső
 1994 Székely hadszervezet és faluközösség. Kiadja a Makk Howe
 Kft. Gyergyószentmiklós.

- 1998 A falutörvénytől a közbirtokosságig. Gyergyóújfalu monográfiája. Státus Kiadó. Csíkszereda.
- 1999 Főnépek, lófők, gyalogkatonák Csíkban és Gyergyóban. Csik és Gyergyó gazdasági fejlődése és népességénel alakulása 1750-ig. Státus Kiadó. Csíkszereda.
- 2001 Adatok a székely örökség történetéhez. In: Egyed Ákos–Magyar András (szerkesztette): A székelyek története a 17–19. században. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda. 294–319.
- 2002 Székely közbirtokosság I–II. Státus Kiadó. Csíkszereda.
- Gegő Elek
1838 A' moldvai magyar telepekről. Az Academia költségén. Budán.
- Geneológiai Füzetek
- Györfy György
1984 A pápai tizedlajstromok demográfiai értékelésének kérdéséhez. In: Balázs Éva–Fügedi Elek–Maksay Ferenc (szerkesztette): Mályusz Elemér emlékkönyv. Akadémiai Kiadó. Budapest. 141–158.
- Györfy István:
1942 Vadászat. A magyarság néprajza. Második kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.
- Hargita Népe
Háromszék
Heckenast Gusztáv
1991 A magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Heltai Gáspár
é. n. Az Hunyadi Jánosról..., Az Hunyadi Mátyás Király... In: Erdély öröksége I. Tündérország 1541–1571. Bevezette Kardos Tibor. Franklin-Társulat kiadása. Budapest.
- Hompót Loránd
2009 Huszáros hétvége Csíkban. Hargita Népe XX. évf. 84. sz. május 5.
- Imreh István
1973 A rendtartó székely falu. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
1983 A törvényhozó székely falu. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
1987 Székelyek a múlt időben. Magvető Könyvkiadó. Budapest.
1994 Látom, az életem nem olyan gyönyörű. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
- 2001 Székely rendtartások. In: Egyed Ákos–Magyar András: A székelység története a 17–19. században. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda. 174–196. Idézet Kőváry László: Tájépek utazási rajzokban. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. 1984. 133.

- Imreh István–Pataki József
 1979 A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: Benkő Samu–Demény Lajos–Vekov Károly (szerkesztette): Székely felkelés. 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. 146–178.
 1992 Kászonszéki krónika 1650–1750. Európa–Kriterion Könyvkiadó. Budapest–Bukarest.
- Jakab Elek–Szádeczky Lajos
 1994(1901) Udvarhely vármegye története a legrégebb időktől 1849-ig. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda.
- Jakó Zsigmond
 1979 A székely társadalom útja a XIV–XVI. században. In: Benkő Samu–Demény Lajos–Vekov Károly (szerkesztette): Székely felkelés. 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. 19–34.
- János Pál
 1970 Hogyan lettünk burgonyatermesztők? Hargita Kalendárium. 163–165.
- Kádár Zsombor
 1999 Székelyföldi erdészeti arcképcsarnok. XXXIX. Országos Erdészeti Egyesület. Budapest.
 1999 Erdő és nyelv XLIII. Országos Erdészeti Egyesület. Budapest.
- Kádár Zsombor–Pál-Antal Sándor
 2002 A székelyföldi erdészet és faipar. Mentor Kiadó. Marosvásárhely.
- Kajtár Sándor
 2005 Állattenyésztés. Csíkdánfalvi Harangszó I. évf. 3. sz. május 13. 4.
- Kállay Ferenc
 1829 Históriai értekezés a' nemes székely nemzet' eredetéről... Nagy Enyed.
- Kardalus János
 1980 Bútorfestők, festett bútorok. Művelődés 1980. 3. sz. 31–33.
- Kézai Simon
 1901 Magyar Krónikája. Fordította, bevezetővel ellátta Császár Mihály. Lampert Róbert (Wodianer F és Fia) cs. és kir. Udvari könyvkereskedés kiadása. Budapest.
- Kiss András
 1999 A tolvajkiáltás közbiztonsági szerepe az erdélyi joggyakorlatban, különös tekintettel Aranyosszékre. In: Kiss András–Kovács Kiss György–Pozsony Ferenc (szerkesztette): Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár. 232–245.

- Kocsis Lajos
2003 A revendikált havasok a csíkszéki határőrök szolgálatában. In: Nagy János dr. (felelős kiadó): Történelmi tanulmányok XI. Debrecen.
- Kolosvári Sándor dr.–Óvári Kelemen dr.– Márkus Dezső dr.
1900 Magyar törvények 1540–1848. évi erdélyi törvények... Franklin-Társulat–Révai Testvérek kiadása. Budapest. Aprobata Constitutio.
- Kozma Ferenc
1879 A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota. Kiadja a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet. Budapest.
- Krauss György:
é. n. Leírása mind a hadi dolgoknak, mind az egyebeknek, amelyek 1599-től 1608-ig Erdélyben történtek. Erdély öröksége III. Tüzpróba 1603–1613. Bevezette Bíró Vencel. h. é. n. Franklin-Társulat kiadása. Budapest. 65–95.
- Kristó Gyula
1994 A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja 1301-ig. Második kiadás. Szeged.
- Kristó Tibor
1997 Csíki malmok kálváriája. Hargita Kalendárium. 140–141.
2002 Gazdanapok Csíkdánfalván. Hargita Népe XIV. évf. 91. sz. április 22.
2004 Hargita Népe XV. évf. 21. sz. 2003. január 28. és XVI. évf. 14. sz. 2004. január 20.
- Kurkó Gyárfás
1970 Nehéz kenyér. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
- Lackovits Emöke S.–Szócsné Gazda Enikő (szerkesztette)
2007 Népi vallásosság a Kárpát-medencében. 7. I–II. Sepsiszentgyörgy–Veszprém. II. 43–60.
- László Gyula
1988 Árpád népe. Helikon Kiadó. Budapest.
1997 A honfoglaló magyar nép élete. Püski Kiadó. Budapest.
- MGSZ Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle
MNL Magyar Néprajzi Lexikon
- Magyar Vadászlap
- Magyar Zoltán
1998 Báthori Endre alakja az erdélyi néphagyományban. Stúdium Könyvkiadó. Kolozsvár.
- Mikó Imre (szerkesztette és kiadja)
1855 Erdélyi történelmi adatok. I. Kolozsvár MDCCCLV. 1490–1583.
- Molnár István
1980 Szolgák és szolgálók bére a Nyáradmentén a XIX. század elején. Népszerű Dolgozatok. Bukarest. 159–175.

Nemzeti Társalkodó

Oláh Mikló

1542? Erdélyről. Erdély öröksége I. é. n. 1–7. Tündérország 1541–1571. Bevezette Kardos Tibor. Franklin–Társulat kiadása. Budapest.

Orbán Balázs

1869 A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi, népismeai szempontból. II. Csíkszék. Ráth Mór bizománya. Pest.

Paládi-Kovács Attila

1977 állattenyésztés. MNL I. 85–88.

Pál-Antal Sándor

2003 A Székelyföld és városai. Mentor Kiadó. Marosvásárhely.

Pál-Antal Sándor–Ördög Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton

1996 Csíkmadaras. Egy felcsíki falu hét évszázada. Mentor Kiadó. Marosvásárhely.

Pallas Nagy Lexikon

1893–1900

Pap István dr.

1984 Ismerjük meg háziállatainkat. Hargita Kalendárium. 72–73.

Pataki József

1970 Legenda és valóság a csíki székely krónikáról. Korunk 1970. 4. sz. 506–510.

1971 A csíki vashámor a XVII. század második felében. Hargita Megyei Művelődési- és Művészetiügyi Bizottság–Csíkszeredai Múzeum. Csíkszereda.

Petryityivy-Horváth Kozma

é.n. II. Rákóczi György veszedelméről. In: Erdély öröksége V. Apa és fiú. (1630–1661). Bevezette Asztalos Miklós. Franklin–Társulat kiadása. Budapest.

Provisionalis Articulusok

1835 1791-dik esztendőbéli diaetalis Provisionalis Articulusok. M. Vasarhelyen. Nyomatott a' Ns. Ref. Koll. betüivel Felső-Visti Kali Simon által.

Sándor Imre

1910 A csíkszentsimoni Endes család levéltára (1544–1848). Kolozsvár.

Savai János

1997 A csíksomlyói és kantai iskola története. Missziós dokumentumok Magyarországról és a hódoltságról II/II. Tanulmányok II/II. Szeged.

Selmeczi Kovács Attila

1982 MNL V. 452–453. vadászat.

SÁLv

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár.

Somogyi Ambrus:

é. n. Báthori Zsigmond első éve. In: Erdély öröksége II. Sárkányfogak 1572–1602. Bevezette Cs. Szabó László. Franklin-Társulat kiadása h. é. n. Budapest. 62–78.

Szabó Dezső

1982 Életeim I–II. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.

Szabó Miklós–Jakab Sámuel

2001 Mesél a múlt. Csíkjenőfalva 800 éves története. Mentor Kiadó. Marosvásárhely.

Szabó T. Attila

1974 Ősi csiki és erdőháti települések. Hargita Kalendárium.

2006 Erdélyi Történeti Helynév-gyűjtemény 8. Szabó T. Attila kéziratoss gyűjtéséből közléteszi Hajdu Mihály, Makay Emese és Slíz Mariann. Csík-, Gyergyó- és Kászonszék.

Szádeczky Kardoss Lajos dr.

1993(1927) A székely nemzet története és alkotmánya. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Szádeczky Lajos dr.

1908 A székely határőrség szervezése 1762–1764-ben. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadóhivatal. Budapest.

Szamosközi István

é. n. Báthori Zsigmond, Báthori András és Mihály vajda históriája. In: Erdély öröksége II. Sárkányfogak 1572–1602. Bevezette Cs. Szabó László. h. é. n. Franklin-Társulat kiadása. Budapest. 137–204.

Száva Tibor dr.

2009 A szabadságharc dokumentumai. Zakariás Antal szerepe 1849-ben. Háromszék 5631. sz. 2009. március 18.

Székely Kongresszus...

2001 Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda.

Székely Nemzet

SZOT

1872–1934 Székely Oklevéltár. Szabó Károly– Szádeczky Lajos– Barabás Samu. I–VIII. Kolozsvár.

SZOTÚS

1983–2006 Székely Oklevéltár Új Sorozat I–VIII.; I–II. Közléteszi Demény Lajos és Pataki József; III. Demény Lajos–Pataki József–Tüdős S. Kinga; IV–VIII. Demény Lajos.

Szent Biblia

é. n. azaz: Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Az eredeti szöveggel egybevetett és átdolgozott kiadás. Bibliatársulat.

- Szent István király Intelmei és Törvényei.
2000 Az Intelmeket Ballók János, a Törvényeket Kristó Gyula fordította. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest.
- Szőcs András
2007 Hajdani szekérutak nyomán. Hargita Népe XIX. évf. 270. sz. november 17.
- Takács Péter (szerkesztette)
2003 Földesurak és szolganépek Székelyföldön 1820-ban. Kiadja az Erdély-történeti Alapítvány. Debrecen.
- Tarisznyás Márton
1982 Gyergyó történeti néprajza. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
- T. Nagy Imre
1902 Csíkmegye közigazgatási leírása. Különlenyomat a Közigazgatási Szemle 1902. évi október–decemberi füzetéből. Budapest.
- Timaffy László
1991 Fémművesség. In: Domonkos Ottó (főszerkesztő): Magyar Néprajz III. Akadémiai Kiadó. Budapest. 245–281.
- Történelmi Tár
1899.
- Ürmössy Lajos
1894 Tizenkét év Erdély történetéből. 1849. július 19.– 1866. április 17. I–II. Temesvár.
- Vámszer Géza
1977 Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
- Vándor [Szentiváni Mihály]
1839 Közlemények Erdélyről. Nemzeti Társalkodó.
- Vass Miklós
1900 A királyi könyvek székely oklevelei. Erdélyi Múzeum XVII. évf. 225.
- Venczel József
1980 Az önismeret útján. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
- Verancsics Antal
é. n. Erdélyről. Erdély öröksége I. 8–15. In: Tündérország 1541–1571. Bevezette Kardos Tibor. Franklin-Társulat kiadása. Budapest.
- Vitos Mózes
2002–2003 Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez I–II. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda.
- Vofkori György
2008 Csíkszereda és Csíksomlyó képes története. Typografika Kft. kiadása. Békéscsaba.

- Vofkori László
1998 Székelyföld útikönyve I–II. Cartographis Kft. Budapest.
2007 Utazások Székelyföldön. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda.
- Vofkori Mária
, 1999 A közigazgatási és jogi intézményrendszer és annak fejlődése a székelyeknél. In: Kiss András–Kovács Kiss György–Pozsony Ferenc (szerkesztette): Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár. 584–602.
- Werbőczy István
1806 Magyar és Erdély-országnak Törvény könyve. Posonban és Pesten.
1897 Hármaskönyve az eredeti 1517-iki első kiadás után stb. Budapest.

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
FÖLDMŰVELÉS	7
A föld művelése	7
Kulákok	11
A termelészövetkezetben	13
Magántulajdon	20
Nyílföld	24
Nyomásos gazdálkodás	26
Trágyázás	27
Szántás, vetés	28
Termények	30
Burgonya	35
Aratás	37
Cséplés	38
Mezőgazdaság az iskolában	39
ÁLLATTENYÉSZTÉS	44
Legelők	44
Kaszálók	46
Állattartás	48
Ló	48
Tehén	51
Ökör	53
Tenyészbikák	54
Juh, kecske	55
Sertés	57
Baromfi	58
Házinyúl	58
Méhek	59
Pásztorok	61
Elvesztett állatok	63
Állati betegségek	64
Kiállítások	66
Melléklet 1619	67
1750	68
AZ ERDŐ	75
Ősfoglalás, közös havasok	75
Foglalások	77
Irtás	78
Az irtás tiltása	79

Aszalás	80
Az aszalás tiltása	81
Égetés	82
Szélvihar	84
Kecskék	84
Csmete	85
Az erdők őrzése	86
Fafajták	88
Erdei gyümölcsök	89
Gombák	89
VADAK	93
A vadászatról	93
Vadák	94
Bölcény	94
Medve	95
Farkas	99
Vaddisznók	101
Más vadak	101
Róka	101
Szarvas-őz	102
Vadnyúl	102
Mókus	103
Sün	103
Nyest	103
Vadmacska	103
Hiúz	104
Borz	104
Hód	104
Vidra	104
Halak	105
Madarak	107
Sólyom	108
Verebek	109
Fajdkakas	110
Fogolymadár	110
Énekes madarak	111
Gólya	111
KÖZBIRTOKOSSÁG	115
TÁRSADALMI VISZONYOK	122
Főnépek és nemesek	122
A nemesség vagyonszerzése	128
Armálisok	129

Lófők	130
Gyalogok	139
Darabontok	143
Libertinusok	146
Felmentettek	148
Halottak	149
Jobbágyok	149
Zsellérek	158
Embere	160
ÖNKORMÁNYZAT	166
Székek, megyék, tartományok	168
A falvak szerveződése	170
A falu gyűlése	175
A bíró választása	177
Bírók	180
Fogott bírák	185
Hítesek, esküdtek, tanácsosok	186
Nótárius	191
Polgár	194
Egyéb felelősök	195
Törvényes iratok, peres ügyek Felcsíkon	195
A falu széke – Állandó tábla	196
Perek	199
Büntetések	206
IPAR	209
Bányák és hámorok	210
Más vonatkozású bányák	212
Kovácsok	214
Lakatosok	215
Bádogosok	215
Ácsok	215
Asztalosok	216
Kerekesek	216
Szekeres, szállítás, fuvar, kereskedés	217
Kőművesek	219
Szabók	220
Mészárosok	220
Tímárok	221
Cserkészítők	222
Szíjgyártók	222
Szűcsök	222
Csizmadiák	223
Bocskor	224

Ványolók	225
Takács	225
Olajütő	225
Más mesterségek	225
Malmok	229
Fűrészek	231
UTAK – VASÚT	235
Vasút	237
IRODALOM	241
TARTALOM	253

Előfizetők Példány

Abos Ilonka	1	Karda Zsuzsa	1
A csikdánfalvi Bóbita		Kristóf Ilona	1
Napközi Otthon		Lukács Attila	1
Munkaközössége	10	Lukács Éva	1
Ambrus-Mátyás Árpád	1	Lukács Zoltán	1
Ambrus-Mátyás Mária	3	Márton Annamária	1
Ambrus Zoltán	1	Mihálydeák József	1
Antal Csilla	1	Pál Erika	2
Antal Rozália	2	Pál Hajnalka	1
Berszán Csaba	1	Pál Jenő	1
Boér Árpád	1	Simon Zsók Csilla	1
Both Ágoston	1	Süket Csaba	1
Böjte Erika	1	Süket Jenő	1
Buzási Csaba	1	Szabó Béla	1
Buzási Géza	1	Szabó Dezső	1
Buzási Géza	1	Szabó Imre	4
Buzási József	1	Szabó János	1
Csáki Sarolta	1	Szabó Mária	1
Dobos Melinda	2	Szász János	1
Egyed Veronika	1	Szász János	1
Eröss Béla	1	Szőcs Ilona	1
Eröss Béla	1	Szőcs Judit	1
Erös Mátyás	1	Tódor Attila	1
Farkas Mária	10	Tódor József	1
Gáll Attila	1	Zsigmond Emma	1
Gidró Árpád	1	Őzv. Zsigmond Mártonné	1
Imre Károly	3	Zsók Enikő	1
Jankó Anna	1	Zsók Izabella	1
Juhász Levente	1	Zsók Jolán	1
Kajtár Csaba	1	Zsók József	6
Kajtár Sándor	1	Zsók László	3

Csikdánfalva címere

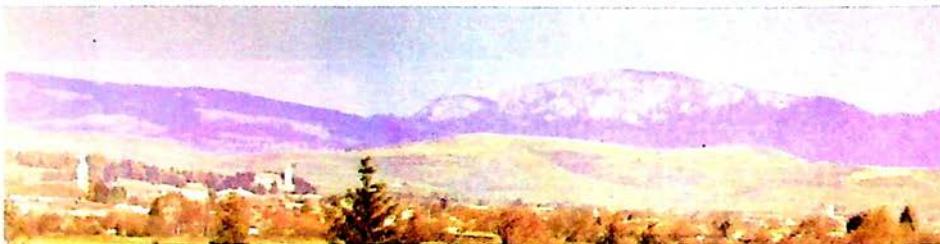
FELCSÍK

Az Olt völgye - Felcsíki falvak

Felcsíki táj – Az Egyeskö

Felcsíki táj

Felcsik

Csikmadaras

Karcfalva

Csíkjenőfalva

Csíkszenttamás

Csíkszentdomokos

Felcsiki falvak

DÁNFALVA

Dánfalva keletről

Keleti határ - Kőd

Dánfalva határában

Keleti határ - Cserépgyár dülő

Dánfalva határában

Határrész - Sásutco

Szekér az úton

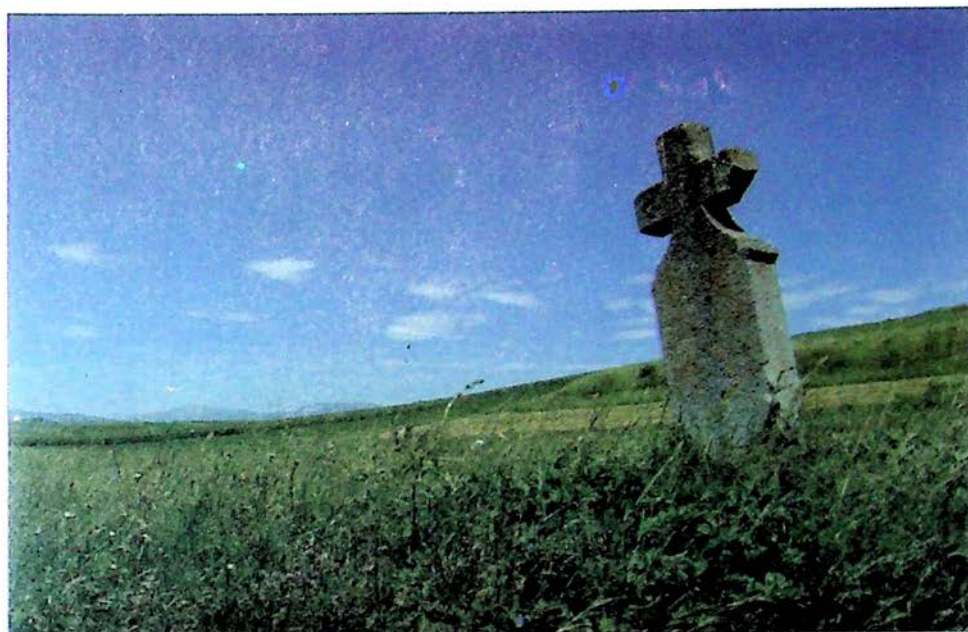

Dánfalva határában

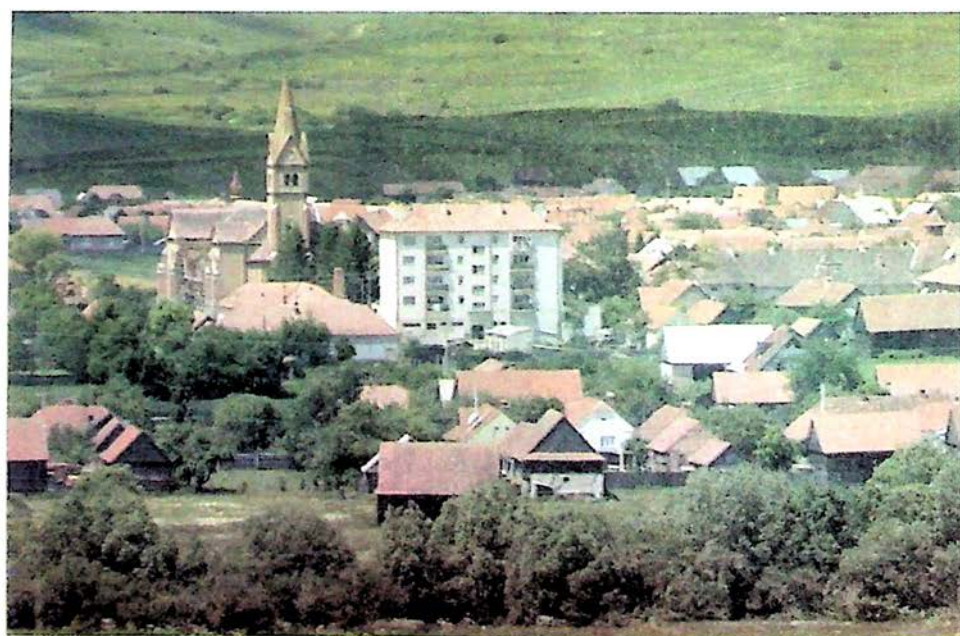

Dánfalva határában

Dánfalva

Oltfalvi utca

Utca Város tízesben

Réh utca

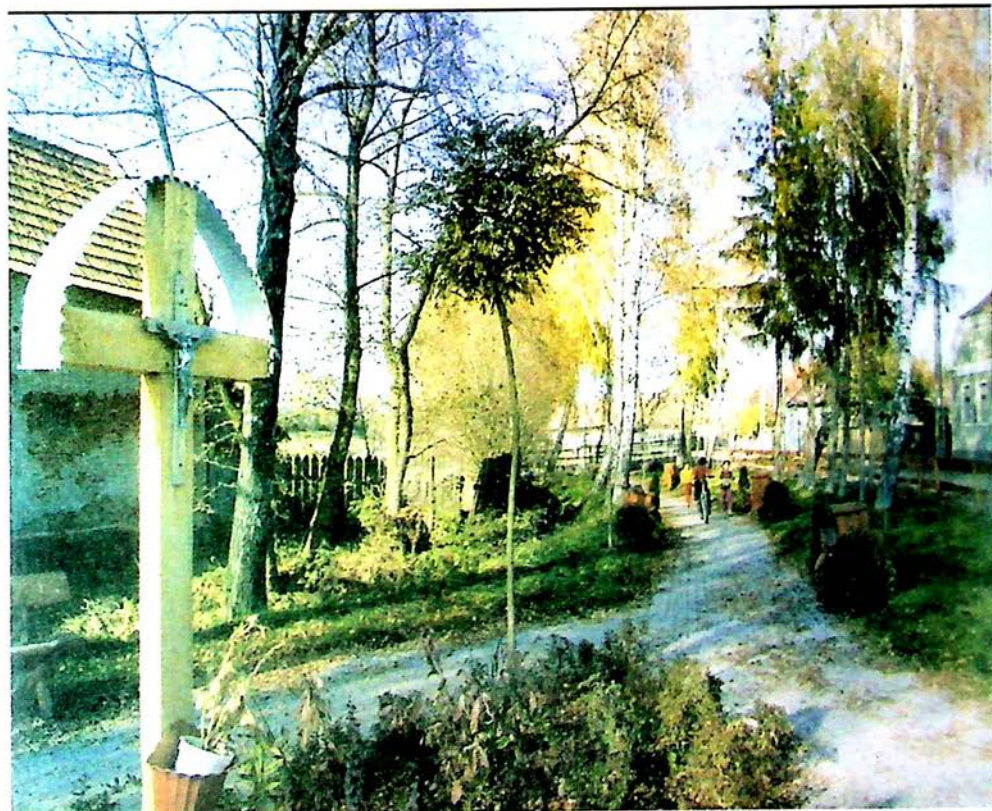
Tósára - Középszeg

Tósára környéke

Az országút elágazása
a felső faluk felé

A község között

AZ ERDŐ

Az erdő télen - Kocsisánok

Erdei patak

Erdei táj

VADAK

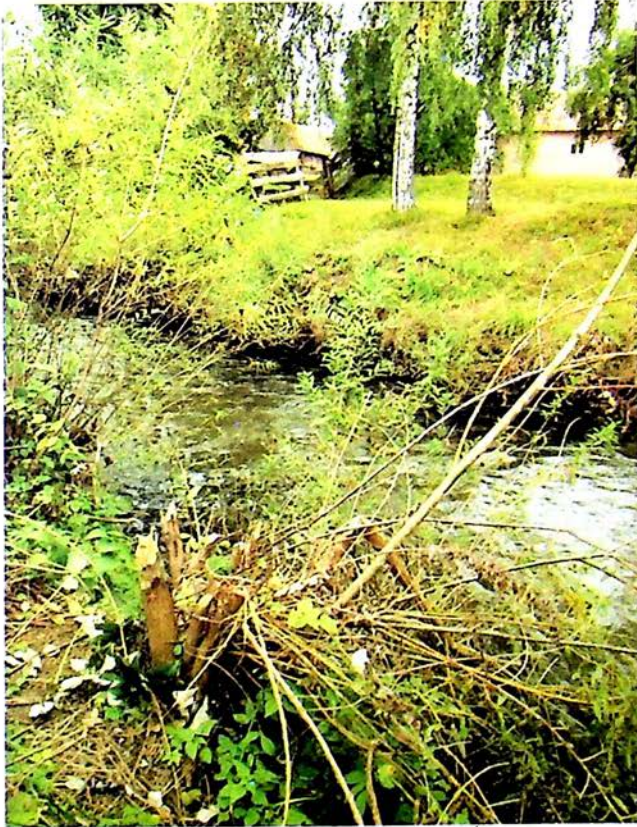
Fülöp Joachim
az elejtett farkassal

A hódok
rágeszálása által
kidőlt fa
a Gödör-patak
mentén

A hód

A hód rágásnyomai Város tízes határában

ÁLLATTENYÉSZTÉS

Legelőtisztítás

Erdei kaszáló – szekérrakás

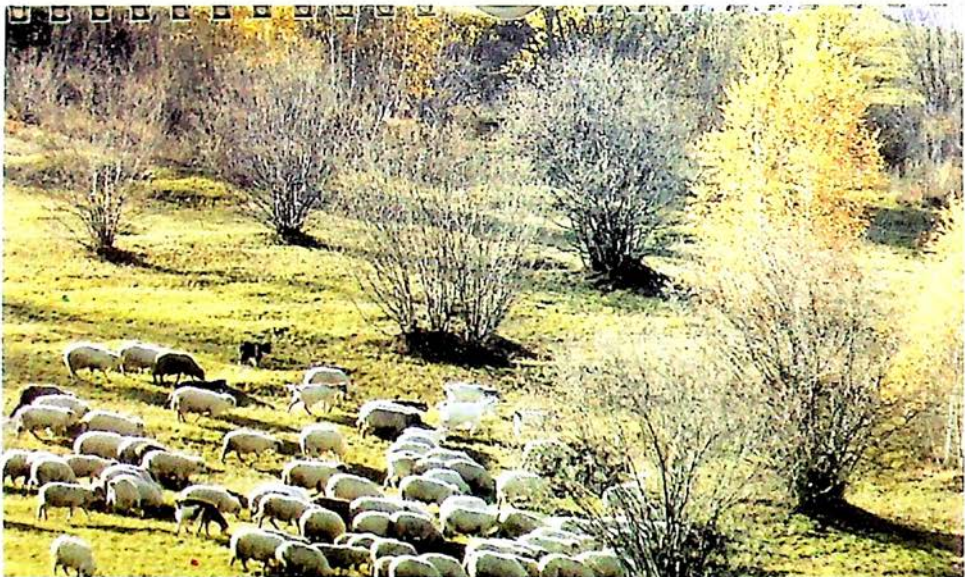
Szénabuglyák

Szekérvetés

A havasra indított juhok – 2009

Juhok a felcsíki határban

Juhok a felecsíki határban - 2009. március

Legelő tehének

Hazatérő tehének

Antal Mátyás lovakkal

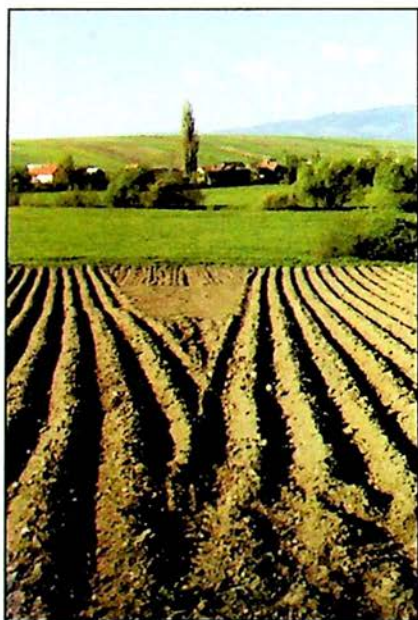
Borjüistálló – 1970-es évek

Tejcsarnok

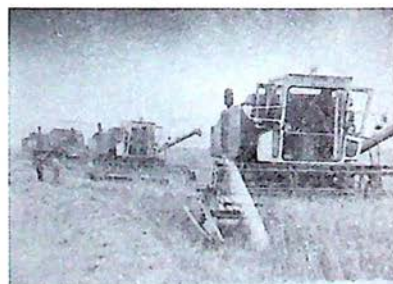
Dánfalvi kalácsa

Balázs Ödön: Barázdák

Kivirágzott a pityóka

Arató-cséplő gépek Dánfalva határában
1970-es évek

Termés

Kapálás: Eröss Istvánné
1970-es évek

Arató-cséplő gép Dánfalva határában
1970-es évek

Pityókaásás Dánfalva határában
1970-es évek

Cséplés a XX. század első felében

Csoportkép 1976

TÁRSADALMI MEGOSZLÁS

Székely katonák a XVII. század közepén
Főember és lófők

Székely lófő az 1680-as években

Huszár (1772-1799)

Székely huszárok

Bundasapkás székely
népfelkelők 1595-ben

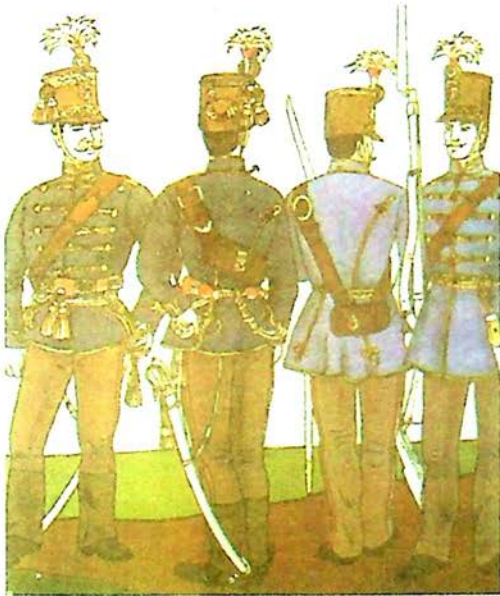
Székely gyalogos az
1600-as években

Székely puskások az 1600-as években

Székely hadnagy a XVII. század közepén

A szabadságharc gyalogos vitézei

Dánfalvi gyalogosok az I. világháborúban

IPAR - KERESKEDELEM

Balánbánya - 1869

Dánfalvi iparosok az 1920-as években - Kirándulás

Dánfalvi iparosok kirándulása az 1940-es évek elején

Dánfalviak árusítják a pityókát a konstancai piacon

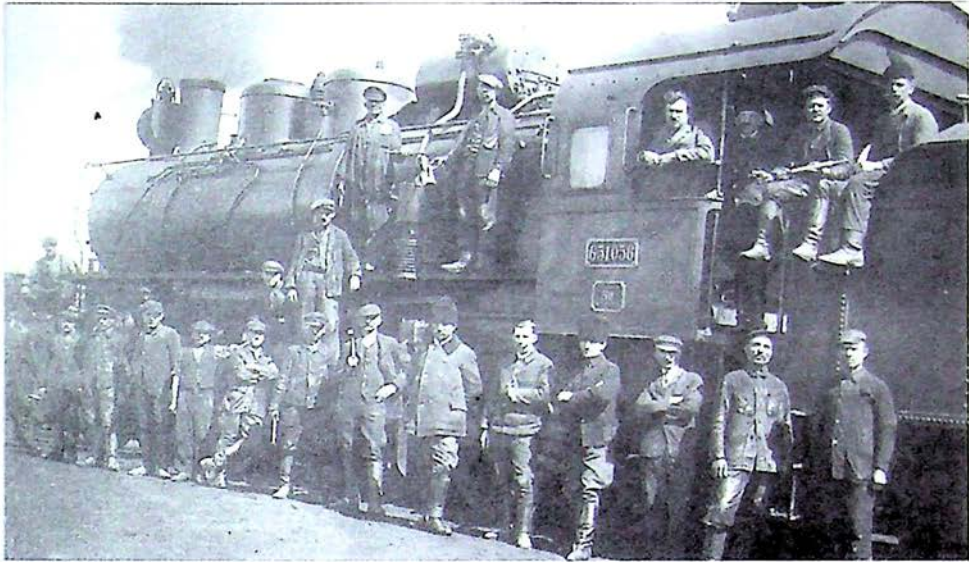

Borvizet szállító koberes szekerek

Deszkát szállító felcsíki szekeres

A csíkba érkezett első mozdonyok egyike

KÖZMUNKÁK

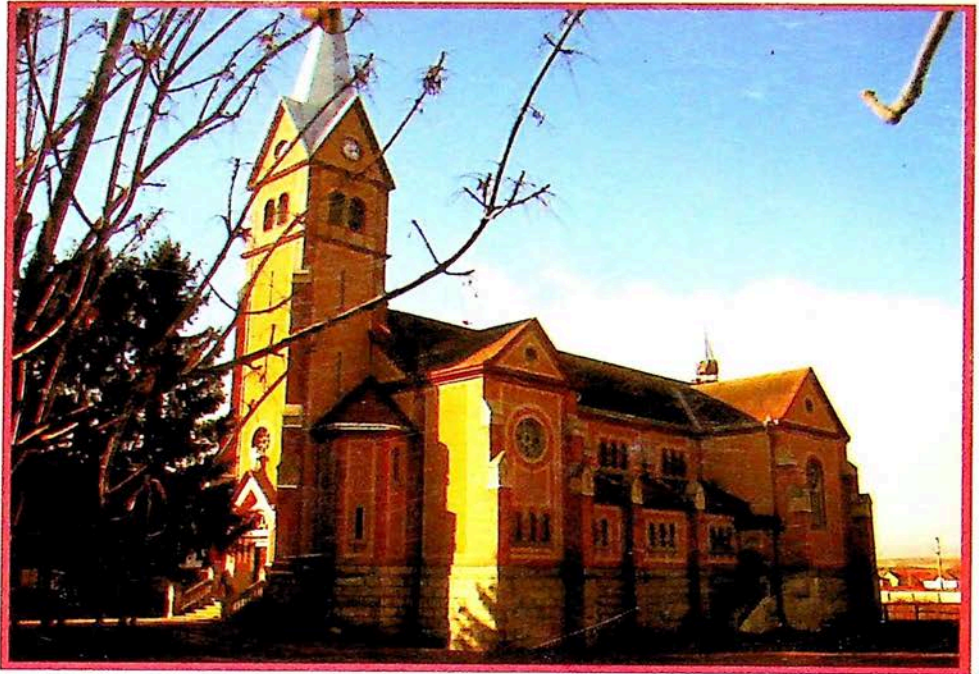
Közmunka a Tósára-pataknál - 1970-es évek

Hídépítés a Tósára-patakon - 1970-es évek

Úttöltés a Hadnagyok útján

SZ. ISTVÁN KIRALY
TEKINCS EHAZADBA FOR
DITSD SZEMEID
ET DÉCIORSZÁG
OLRAHITTATOTT
AL 1900 ÉVBEN

